

明

૧૮૭૪ તા ફેબ્રુવારી માસનો પેસાદ.

115 2011 11 11

ફેસાદે ફેબરવારી.

થાને

૧૮૭૪ ના ફેબરવારી માસમાં ઉઠેલો ફેસાદ.

શરૂઆતથી તે આખેરી સુધીનો તમામ વીગતવાર હેવાલ તે સાથે સરકારી કાબાણા, પારસીઓની અરજી, તેનો જવાબ તથા તેને લગતી બીનાઓ તથા બીજી કુટકલ બાબદોનો સંગ્રહ.

બનાવનાર,

“દિલખુશ”.

મુંબઈમધે

“રિપોર્ટસ પ્રેસ” માં નેરવાનજી નવરોજી દાબુએ છાપીધું છે.

ચલદેઝરદી ૧૨૪૪ સન ૧૮૭૫.

કિંમત રૂ. ૧૥.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગ્રંથોના અભિધાન

પ્રસતાવના

હાલના ખરસી ટોલાના નેઆગાંનો યજ્ઞ દેઝર શેહરીઆરના રાજની આખેરી થવા બાદ રાજ તાજને સવાધીન કરનારા જુદદીનના જુલ માતમાંથી પોતાનો અચાવક રવા ખાતર પોતાનું બા પીકું વતન તજ પ્રથમમાં હીંદની સર જમીનપર આવેલા 'સંજન' શેહરમાં આવી વશીઆ. ત્યાંના રાજની સરતથી તેઓને પોતાનો પાદશાહી લેખા શ—જંગી પેહેરવાસ—તથા દોરદમામ તજવો પડ્યો. તે ઉપરાંત વળી પોતાના વતની સીરીન જુઆન પણ રક્તે રક્તે બદલવી પડી. એ પછી તેઓપર તેવાજ જુદદીનનાઓથી ઘણાએક હાદે શા પડ્યાછે, જે તેઓએ કોઈવાર હીંમતથી તે કોઈવાર નરમાસથી દરગુજર કર્યાછે. તેઓમાં સરવે જાતની કાખેલીઆત હતી, તથા પોતાના પીઆરા મજબને ખરા હેતુથી પાળતા હતા. ત્યાંથી તેઓ રક્તે રક્તે ખીજ ગામોમાં વસવા લાગ્યા. તેઓ ઉદયોગી તથા મેહનતુ હતા. સાલેસાઈ તથા ભલમનસાઈથી હરકોઈની આહ મેલવતા તથા પરકોમના સંકટમાં આગેવાન થતા હતા. પોતાના વતનના જેવી પોતાની ખુદરત માફક માહેતાજ ભોગવતા હતા. તેઓ પરમુલકમાં સંધીવાતે લાચાર હતા તેઓપણ પોતાની જવાંમરદીને હીંમતમાં કોતા નહતા, જે જગાપર તેઓના કદમ પડ્યા તે જગે કાયદો થયાવગર રહેયો નથી. તેની નાંધી તવારીખોમાં હાલ મોજુદ છે. આઠ મી સદીમાં મુંબઈનો ટાપુ. ઇંગ્લેન્ડ સરકારને હાથ પોરટુગીસથી આવયો ત્યારથી પારસીઓના

નામીયા ખાનદાંનો તાંહાં આવી વશીયા. તેઓ
 એ ઈંગરેજ સરકારને સારી મદદ કરી છે—તથા
 તેઓના સંકટ ભરેલા કામો બજાવી પોતાનું સાં
 હાશીકપાણું, ખાહાદુરી, વફાદારી, તથા હિમાનદારી
 બતાવી આપી છે. મુરત, ભરૂચ, નોસારી, બંદેવી
 ઇત્યાદી તરફના વસનારા જરથોસ્તીઓને હલકે
 વાગેના જીવદીનનોથી વારંવાર સોસવું પડ્યું છે.
 તેનું કારણ એવું કેહેવામાં આવતું હતું કે ત્યાંના
 રાજ કરતા શું નવાબ કે શું સુબા કે શું હાકમ
 ચોતે માજ શાખમાં રાતો દીન ચકચુર રહેતા ને
 રૂંધતપર શું આફત ગુજરેચ તેની કશીખી ખબર
 રાખતા નહતા, તેથી લુચ્યા ચોટાઓ પોતાની જુ
 રી ધારણામાં ફાવી જતા હતા. પણ જ્યાં ઈન
 સાફ અદલ, કે જેના પરતાબથી બકર ને વાગ
 એક ઓવારે એકઠાં પાણી પીએ તેવાં અદલ
 રાજમાંખી પારસીઓ જીવદીનનાઓથી રંજો ને
 હેમત, ખમીચ ને ખમેચ એ અફસોસ જેવી
 વાત છે! પારસીઓની માટી વરતી મુંબઈમાં
 થવા પછી તેઓપર માટી માટી પીડાઓ પ
 ડવા લાગી. “દોગ રાયત” યાને કુતરાના હાબ
 લના નામથી બણીતા હુલડની વેલા પારસીઓને
 ઘણું ખમવું પડ્યું હતું તે છતાંખી બવીસની
 આફતો દુર રેહી નહી. પણ થોડાજ વખતમાં
 એક નવી બલા જોશ ભરેલી રીતે પારસીઓપર
 દરશી. તે એકે ૧૮૫૧ ના સાલમાં એક પારસી
 અધીપતીએ પોતાના “ચીતાર ગનીઆન” નામન
 પત્રમાં મહમદ પેગામબરની જીંદગીનો હેવાલ સા
 થે એક તથવીર છાપી પરગટ કરી. તેમ કરવામા
 તેણી કશીખી જુરી ધારણા હતીજ નહી. પણ
 તેણે માનનારાઓ તેથી ગુસ્સે થઈ પારસીઓપ

૨ વેર વરસાવી ઘણીએક વાર ખરાબી કરી ધી
 કેપાંતે સાંત બેઠા. તે પછી એવા ચાલતા શહેર
 શહેરના જુરા બનાવોની ખુનખેખળો ધ્રેજ સ
 રકારે જરંખેખમાંથી ઉખેડી નાખી હતે તો બેશ
 હીંદુસ્તાનમાં બલવો થાતે નહી તથા 'કાનપો'ની
 ખુનખાર કતલખી ચાલતે નહીં. એવા બના
 વોપર વીસ વરસની લાખી મુદત ગુજરવા બાદ
 પારસીઓને ફરી એકવાર એક માટું સંકટ ખમવા
 ની વારી આવી તે એકે ૧૮૭૩ના સાલની આખે
 રીમાં એક અંજના પારસી નામે ફસ્તમજી હો
 બલબાઈએ “પરસીધ પેગામખરે અને કામો” એ
 વે નામની એક ચોપડી, કોઈની રીતની બુલ યા
 ગફલતી કરયા વગર છાપી તેમાં મહમદ પેગામખર
 ની જીંદગીનો હેવાલ, ધંગરેજી પુસ્તકોપરથી ઉતા
 ર્યો હતો. તેમ કરવામાં તેણે, તેણે માનનારાઓના
 દીલો રંજુદા થાય તેની જરાખી ઉલટી કોશેશ કરી
 નહી હતી. પણ કેટલાએક હલકે વાગેના તથા
 છુપી અદાવત ધરાવનારા જરદારો પોતાનો કીનો
 લેવા માટે ઉપલી ચોપડીના લખાણનું બાહાનુ
 ધરી એકસંપ ભરેલી રીતે એક દાહાડે ને એકજ
 વખતે શહેરના ચોબાગોપર હુલંડ ચલાવી, પાર
 સીઓના ધરો તથા આતશકદેહઓનો નાશ કર
 વા મંડીગયા, તેનો હેવાલ વીગતવારે અગલ વાંચવા
 માં આવશે. હવે આપણે એક દાખલો લઈએ કે
 જો કોઈ કોમનો એક શખસ કોઈના પારકા
 ધર્મ યા પેગામખર ‘વીશ કદાચ ખોટું લખેતો
 તથા શું તેણે આખો ટોલો તેનો જવાબદાર
 ર કરેકે? એકે બુલ કીધી હાય તેણું વેરશું
 તેણા જાતબાઈપર લેવું કે? એશું? એ કાંઈ મા
 છુસ જાતની રીતછે. જંગલના હેવાનોખી એવી

ચાલ ચલાવાને ડર કરતા હશે. કદાચ તે તેમ
 લખે તો તેણે ધનસાક્ષીની અદાલતમાં ધસડવો
 કે જ્યાં ખરું શું ને ખોટું શું તે તરત માલમ
 પડે, ને જો ખોટુંજ માલમ પડે તો ન્યાયધીશ તે
 જે સખત સજા કરવા જરાખી દીલ કરે નહી.
 ખરે રસ્તે ચાલવાને બદલે આડે રસ્તે ચાલી કાય
 દાને પોતાના હાથમા લેવો એવો ગોયા શહેરમાં કોઈ
 હાકમ નહી હોય તેમ ગણ્યેછે. પોલીસ સત્તાવાલાઓ
 ને આગમચથી તેવા માઠા બનાવો બનનારછે તેની
 ખબર મળ્યા છતાખી તેઓ ગાફિલ રહેયા તેને
 માટે આ માઠા બનાવનો કલંક તેઓને સર સદા
 કાલ રહેશે, તથા તેઓ તેના જવાબદારછે ને રે
 હશે. હાકમે તથા પોલીસ કમીશનરે વાપરેલી
 ભાશાથી તેઓ પોતાનો હોધો જાણે બળવતા ન
 હી હોય એવું બતાવી આપ્યુંછે. આકૃતમાં પડે
 લા, દુઃખમાં ગીરફતાર તથા મદદ વગર લાઈ
 જ થયલાઓને દીલાસો દેવાને બદલે તેઓને જ
 યાદ ગમખાર કર્યા એ કામ ધીકારવા જોગ,
 સરમ ભરેલું, તથા અફસોસ કારકછે. જ્યાંરે
 આવા માઠા બનાવાને સર થતાને વારશેજ દાખી
 દેવાને તેઓ અશકત માલમ પડ્યા ત્યાંરે કદાચ
 એથી માટી બપાદોને કેમ જલદીથી દાખી દેશે એવો
 સવાલ મનમાં ઉઠીયા વગર રહેતો નથી. ઇંગ્રેજ સ
 રકાર આદેતો એક પક્ષમાં એક મસતના શેરને
 એક લોકની મીસાલ કરી મેલે એવો મજબુત દસ્ત
 છતાંખી આવી ગફતારી કરવી એ કેવોહલકો દેખાવ!
 પણ હવે જે થયું તે નહીં થાય તેમ નથી
 માટે હમારી સુચના એવીછે કે સત્તાવાલાઓએ
 એવી બાબદની ઉમકેરની થતાંજ આંપતાં ઉપાયો
 લેવાને જરાખી દીલ કરવી નહી કેમકે ગવરનર

જનરલની કાઉનસીલે જણાવેલો વીચાર આમ છે.
 “હાલમાં આનાકાની અને ઢીલ કરવાથી અગત્યકરીને
 જ્યાંરે હીંદુસ્તાનના શેહેરોની પચસ વસતીની
 ચાલ ચલણુ ધ્યાનમાં લેઈ છઠ્ઠા ત્યારે મોટો ભય પેદા
 થાય એવું હમોને લાગે છે, અને એક બખેડો મેસાડી
 દેવામાં અમલ કરતી સરકારની નબલાઈ જો જ
 રા માલમ પડે છે તો રાજદુવારી ધાસતી રહે છે”.

જો આ કેતાબ છાપી છે તે પ્રથમમાં ધણા
 નાંધલા આકારમાં બાહર પાડવાનો ઇરાદો હતો
 પણ પાછલથી તે ફેરવીને જોમ અને તેમ સધલી
 બાબદનો સંગ્રહ કરી એક મોટું પુસ્તક બનાવવા
 માં આવ્યું છે. તે એટલાવેર કે ફેરવાઈને સરખાત
 થી તે આખેરી સુધીમાં શું શું માઠા બનાવો બ
 નીયા, પારસીઓની મોટી અરજી તથા તેનો જવા
 બ; કેદીઓની ચાલેલી તપાસનો હવાલ, ખારીસ
 ટરોનાં ભાશાણો તથા અરસપરસ ચાલેલા કાગલ
 પત્રોનાં લખાણો તથા ખીજી કુટકત બાબદોને સ
 માવામાં આવી છે. કાંઈખી ગફલતી ભરખું ન લખવા
 ને બનતાં સુધી સંભાળ રાખેલી છે, તથા જેવી જે
 હી વરતણક તેવોજ તેણે ઇપદો અથવા તારીફ
 અથવા શાખાસી આપેલી છે. એ પુસ્તક જોકે ધ
 ણું અસુરેથી કાઢાડવામાં આવ્યું છે તે ઉપરાંત ખી
 એમાં કાંઈખી કસુર યા ખામી વાંચનારાઓની નજ
 રે પડે તો તેને દરગુજર કરવી. એ પુસ્તક ખરીદવાને
 પારસીની આલમ હરગીજ ચુકશે નહીં પુસ્તક આ
 ટલું મોટું થવા છતાં હમોએ કસોખી જરની લા
 લચ ન જોતા ફક્ત રૂ. ૧૧ ની કિંમતે વેચવાનો
 ઇરાદો રાખ્યો છે કે જેથી ખાશોઆમને ખરીદવાને
 બની આવે. ઉમેદ છે કે પારસી ટોલના લોકો
 એની એક એક નકલ પોતાના ઘરમાં રાખવા
 ને ચુકશે નહીં.

“દીલખુશ”.

સાંકલીલ.

સફ.

એ દાનું મુખારક નામ ૧
 વીકટોરીઆ રાણીનું રાજ. ૩
 મુંબઈ શહેર તથા તેની રચના... .. ૬
 ફ્રેંસાઈની મર્યાદા કેમ ને કેવી રીતે થ
 ઈ, તથા તેના યવાના કેટલાક સખ
 એ તથા ખીજી ખીના ૧૧
 આફ્રિકા ને ભય ભરેલું હુલડ સર થયું,
 પારસીઓના ધરખારા માલ મતા હુ
 ટાઈ, ધરમના મકાનો અવાવ થયા, ખા
 રા જાનોને નુકસાન પુગા, પોલીસની ઢી
 લ, તથા પોલીસના હાથપર બદમાસોનું
 બંધાવાન થયું... .. ૨૨
 તા. ૧૨ મી શનીવારને દીને એતવાડીમાં
 ફરીથી ઉઠેલા હુલડને લગતી ખીના..... ૪૬
 પારસીઓના થોડાક શેઠીઆઓ અંગ્રેજો
 સાથ નાશ પામિલી ચીજો જોવા ગયા..... ૪૯
 મી. સુટર જોગ શેઠ ખેરાબજી જીજીભા
 ઈએ લખેલા પતરનો સાર ૫૩
 પારસીના શેઠીઆઓ નામદાર ગવર્નર
 ખાસે લશ્કરી મદદ માગવા ગયા તે ન
 આપતાં તાનાજનીના કેહેલા સખુનોનો
 સાર ૫૫
 તા. ૧૫ મી અને આતવારને દીને સુના
 પેર આગલ ઉઠેલું બયંકર તેમજ છેલું

- હુલડ, જામાં બદમાસોના ફસાદનો અં
ત આવ્યો તથા પેલીસના હાથપર
* તેમનું સપડાઈ જવું... ... ૬૧
- આતવારને દાહાડે કોટમાં ફલાયલો ધબ
રાટ, જોઈ એક બે મુસલમાનોએ બુજ
માં માર આધો ૭૩
- તોફાનનો મામલો વધી પડવાથી નામદાર
ગવરનરે પુણે તાર કરી લશ્કરી મદદ
મંગાવી ૭૬
- હાજી અમદની પાયદસત, તથા ખીજીં મા
દું હાખન ઉઠવાની હીલચાલ, તથા તે
નું નરમ પડવું... ... ૭૮
- શહેર આફતમાં આવી પડ્યું તે વેળા ગ
વરમેનટ હાઉસમાં થયેલો 'ખાલ'... ... ૮૫
- યુનીવરસીટી કોનવેક્ટિશના મેલાવડામાં ના
મદાર ગવરનરે તાબુત બંધ પાડવાને
માટે કહેલા સમુનો સાર ૮૭
- સરકારના હુકમથી મીં સુટરે તાબુતો, પં
જાઓ, ધં બં રાખવા બાબે કાહાડે
લો ઠંઠેરા ૯૦
- મુસલમાન ટોલાના કેટલાક આગેવાનોએ
બેઉ ટોલામાં મીત્રાચારીનો ગાંઠ બાંધવા
માટે પોતાનામાં ભરેલી ખાનગી સભા. ૯૨
- ગોસમાં જોઈર ભરવા બાબે ઉઠેલી અફવા. ૯૬
- આનરેબલ નારાયણ વાસુદેવ તથા ઝકટર
બસેનીએ બેઉ ટોલામાં સલાહ કરવા
માટે કરેલી મહેનત, તથા તે વતરેગે
ખીજી ખીના ૯૮
- પારસી ટોલાના અકબરેએ મુસેહની અ

સર્ક.

- ૨૪ ના કબુલ કરતાં જણાવેલા પોતા
ના વીચારો... ... ૧૦૨
- નામદાર ગવરનર પારસી પંચાયતના અ
કાબર સાહેબોને પરેલ ખાતાના સરકા
રી દીવાનખાનમાં બોલાવી તેઓને ધ
મકી દેઈ સુલેહ કરવા કરમાવ્યું..... ૧૦૬
- મરહુમ સર જમશેદજીના ઘરમાં ગવરનર
સાહેબની કરમાસથી પારસીઓના અ
કબારાની એક સભા મલી જેમાં રજુ
કરેલા ઠરાવો ૧૧૪
- મુસલમાન ટોલાના આગેવાનોની મીટીંગ
માં મીં નારાયણે પારસીઓ તરફના
જણાવેલા વીચારો તથા ઠરાવો..... ૧૧૯
- પાં શેઠીઆઓએ બેવાર ભરેલી મીટીંગ
માં મીં નારાયણ હાજર ન થયા,
તથા માંગેલા મેજર પણ ન પુગાડયો જે
થી સુલેહ થવાની રહી ગઈ, તથા તે
ઓ વચ્ચે ચાલેલા કાગળ પતરો..... ૧૨૫
- કોટમાં દાદી શેઠની આગીઆરી આગલ
થયેલી નાધલી સરખી મારામારી..... ૧૩૭
- ધસપીતાલમાં મારખાઈ પડેલાઓનો દયા
ઉપજવનારો દેખાવ ૧૪૩
- હુલડમાં મારખાઈ મરણ પામીયા તેઓ
ની “ કારનાર ” જુદી જુદી ચલા
વેલી તપાસ તથા તેમાં અપાયેલી શા
ખશીનો સારઆઉશ ૧૪૭
- પ્રથમથી તે આખરના દાહાજ સુધી છુટા
છવાયા પારસીઓપર પડેલા માર..... ૧૬૧
- કોટની પોલીસમાંથી એક મુસલમાન વંચુ

સર્ક.

કરની ઓરતે આપધાત કીધા, જેપર	
થી એક નવા હુલડની હીલચાલ થઈ	
તથા તેનું નરમ પડવું... ..	૧૭૨
એક મોગલની પાયદસત વખતની ગડબડ...	૧૭૩
સધલા હુલડખોર કુદીઓની પોલીસમાં	
જુદે જુદે વખતે ચાલેલી તપાસ.....	૧૭૯
સોનાપુર આગલ પકડાએલા કુદીઓની પો	
લીસમાં ચાલેલી સધલીવારની તપાસ...	૨૦૮
સોનાપુરના હુલડ પછી આઠ દાહાડે કેટ	
લાએક પારસીઓને હુલડ કરવાના વાં	
કને માટે પકડયા... ..	૨૧૫
પકડાયેલા પારસીઓની પોલીસમાં ચાલે	
લી તપાસ... ..	૨૧૭
સર જમશેદજીએ લશ્કરથી શેહરમાં સંભાળ	
રાખવાને ગવરનરને કરેલી અરજી	
તથા તેના જવાબ	૨૨૧
નથુ આશુકસવારે હુલડની વખતે ચલાવે	
લી માઠી ચાલ, તેણી પોલીસમાં તપા	
સ તથા તેણી સાથની સમજુતી...	૨૨૯
પારસીઓએ પોતાના રેકાણો આવવા બા	
રેટા તથા વાંદાંણના સેલરોને રાખ્યા.	૨૩૪
‘ડીડેનશ’ કુંડની જેર	૨૩૮
તાજુત બંધ પાડવા સરકારી બહેરનામું.	૨૪૨
ગવરનર ઉપર મુસલમાનોના ગયલા કેપજી	
ટેશનો તથા તેના જવાબા.	૨૪૪
શેશનમાં ચાલેલી તપાસો... ..	૨૫૨
સોનાપુરના બંધવાઓની તપાસ (ખાસીસ	
ટરેના બાશાણો ૪૦)... ..	૨૬૨
ઉપલી ખીજવારની તપાસ, પારસીઓના	

સર્ક.

ખારીસરૈનાં 'ખીરીક' છોડી ચાલીજવું.	૨૭૪
મીં સુટર તથા સર જમથેદળ વચે ચાલે	
લા કાગલ પુતરો...	૨૭૯
પારસીઓની મોટી અરજી ...	૨૮૪
એ અરજીનો 'તારમો' આવેલો જવાબ.	૩૨૮
હુલડને લગતા સરકારી દીથપાઓ.....	૩૩૦
હુલડ ખાખે પતરવાલાઓના મતો....	૩૪૫
જે જે ગરહસથાએ હુલડની વેલા જે મેહ	
નત તથા મદત કરી તેઓની તારીફ	
ના ખે સખુનો ...	૩૬૪
કુટકલ ખીનાઓ ...	૩૭૦

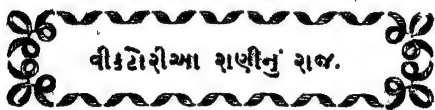

જાદાનું મુખારક નામ.

તન મનથી કરી તું રજાના સોકર
 ધરૂંચ તારૂં નેકનામ જમાન ઉપર.
 કે આખાદછે તુંથી આ બંન્ને ફલક,
 તાબેછે તુને કલ ખલક ને મલક.
 જોલ્યાછે તુંએ કાલા ન ધોલા ચોગાન,
 ચેલીચ જેમાં મિઠી ને કડવી પિછાન.
 આસકારા કરી જોહરો મુંદર,
 ભરી તેમાં વસ્તીની પેદાસ એકંદર.
 સપેદ અને સિહા બે તેજ સવાર,
 મારેછે એકબીજાને ગતિની તરવાર.
 દરએક શક્તિની આકર્ષણ અંદર,
 જમીન ને આકાશ રાખ્યાચ અધર.
 પ્યારીછે તુને સર્વે જાતની વસ્તી,
 યું કિડી કે માણસ કે વનસપતી.
 છાંટી તું ખાકમાં નિરમલ જોહર,
 ઉગાડેછે તેમાં કાંઈ અમુલ્યા ખર.

નેથી ચાલેછે વસ્તીનું પાલન પોષણ,
 કરેછે તું આદમ ને ચીજોનું રક્ષણ.
 ચમતી ખાકે કસી તું સુંનાનો પાહાડ,
 એક લેળમાં કરેછે તેને બરબાદ.
 હરીફાઈ કરનારી બંને તે હુર,
 એકએકથી રેહ્યાછે સદા રંજુર.
 જમીનને આધારી ખુબ લીલો સાથો,
 આકાશને દીધો વાદલાનોજ છાથો.
 ઉભાતો કરી એવાર નિલનો દરીઆવ,
 કરચું તેમાં મીસરને તદન ગરકાવ.
 વસુદદાર ચીજોમાં ભરી કુલ રસ,
 નાચીજમાંથી કરી ઉત્પનતી સરસ.
 પુર ભર્યો માતીથી લંકાનો સાગર,
 અખુત ખજનો રેડેછે જેમો ઈંદર.
 અન્નએબ ને નાશકારક આતશી પાહાડ,
 કડવાં ને મિઠાં કાંઈ લંપતી આડ.
 ચૌકસ સર્વે વસ્તુની રાખીછે હૃદ,
 પાહાડથી રાખીછે દરીઆની સરહદ.
 સહ બુધ્ધીમાં રાખ્યાછે ફરને ભેદ
 દર કીસમતને આપીછે લાયકની વેદ.
 બની ખુદ બાજંગર પેઠોચ અધર,
 સમાશા જેવું કરી આ જગતુ ચકર.

છપન મરાણુ મરાણુ છે તારે હાથ,
 નેકીને બહી રાખીચ ઇનસાનની સાથ.
 તારા હોકમ ખીન નથી હાલતુ પાતડું,
 તું જાણેચ કુલે મતલબ ને કાવતરું
 ખેડ જગની હસ્તી—નીસ્તી તમામ,
 લેયછે હરપલતું દાતારતુંજ નામ.
 તું વીના નકામી છે બધી મુરાદ,
 તું વગર નથી કસી ચીજખી આખાદ.
 ખરોછે તારોજ ઇનસાફને દાદ,
 બાકીછે સર્વે કાંઈ કલ ને ખરખાદ.
 રાખી તારી ઉપર સંઘા આધાર,
 ચાહેચ તારી યારી “દિલખુશ” ખાકસાર.

વીકટોરીઆ રાણીનું રાજ.

પૂર્વ તરફ છે એક રાણીઆમનુ શહેર,
 ચાલેછે જેમાં આખો હવાની લેહર.
 નામછે તે રુશનું બખતાવર ઇંગલેંડ,
 ચાખડમાંછે તેજ સેતારો પુલેંડ.

અખુત તેમાં કોયલા ને ધાતુની ખાણ,
 ખાગછે બગીચાછે જંગલ ને રાન.
 કેસતીથી ભરપુરછે તેમસનો દરીઆવ,
 કરેછે તે દશની ચોકીને બચાવ,
 ન છતી શકાય એવોછે તે કાફલો,
 નીરમલ પાણી જેવોછે દશનો મામલો.
 વાંણવા ને કાંતવાના છે કારખાંના બેહદ,
 છે જેમાં કામગાર શુ આરત કે મરદ.
 ખુદરતી ઝરાઓ વહેછે બિસ્વાર,
 નદી નીચે છે ખુગદાઓ આરપાર.
 કેમપ્રીઝ ને આકસફોરદની બે નિશાળ,
 સુધારેછે લોકોના ખુરા બદ હાલ.
 શું ગાયન કે મોજ કે મજનના મુકામ,
 છે હરએક જગ્યાપર ઠામે—ઠામ.
 પરીને પરીઆંઓની છે વસ્તી ખાસી,
 છે જેઓમાં નકીને તદબિર સાચી.
 સખુનછે સાચ્યા ને બોલી સીરીન,
 પાલેચ છગર જનથી ધર્મે ને દીન.
 વિધ્યા હુનરછે — એ તેમનો સંગાર,
 વસુદમાંછે નાજ નખરાં ને લાર.

તે રાજ્ય કરતીછે એક બખતાવર નાર,
 છે નેમાં યુખીઓ કાંઈ અપરંપાર.
 છે તેના સરપર ફેતેમંદીનુ તાજ,
 કલ કુન્યામાંછે તે સઉથી સરકરાજ.
 રૂબે દીધીછે તેને ખરી મોટાઈ,
 મેલીઅ તેમાં ઘણી અકલ દાનાઈ.
 તે દિલો જનથી કરેછે તેની નેમાજ,
 હાઈદામાં ધરેછે દુઃખીઓની દાજ.
 છે તેનું વીકટોરીઆ નામ મુખારક,
 જેની નેકીને ચાલેછે ભલી ને ખરહક.
 કેહવાયછે તે ખ્રીટીશ રાજની રાણી,
 તેની સત્તાથી નથી જન માલને હાણી.
 વલી હિંદની કેહવાયછે તે રોહનશાહજદી,
 જેના નામથી છે દુશમનની ખરખાદી.
 પાલેછે કલે રૈયતને છગર જનથી,
 ગણેછે તે તેઓને બોહોલા માનથી.
 તેનીછે નેશીરવાન જેવી ન્યાય નીતી
 કાયદા ને કાનુનછે મોતેખર રીતી.
 કાવતો નથી જેથી ગની, ગડા ઉપર,
 કોઈ જુલમી ને પાછ કોઈ દુખલા ઉપર.
 સઉને છે સરખી છુટાપણાની છુટ,
 નથી કરી શકવું કોઈ એકબીજાની લુટ.

એવો છે લંપતદાર ઇનસાફનો બાજ,
 કે એકાં પાણી પીય છે બકરું ને વાગ.
 દુર કરે છે ઇનસાફથી ફંગો ફસાદ,
 દાદખાને દેખે તે ઇનસાફ ને દાદ.
 એવા અદલ રાજ્યના છતર મયાન,
 બચ્યા બચે કાંઈકે લખો પરાંશુ.
 સુખ એનમાં ગુનારને તું કર એક સાલ,
 છવને વીકટોરીઆ તું વધુ સાલ.
 રેહજે કાયમ તારું, અદલ રાજ પાટ,
 રેહજે તારે સરે મોટાઈના ઘાટમાટ.
 “દિલ ખુશથી” તું રેહજે આબાદ,
 ખાલ—ગોપાલથી તું સદાકાલ સાદ.

મુંબઈ રોહર તથા તેની રચના.

છે હિંદુસ્તાનની મગરોએ મુંબઈનું રોહર,
 ચાલેય જેની ચાતરફ દરીઆની નહેર.
 વેપાર વનજનુ છે એ મુખ્ય મઠક,
 છે એ: ઇંગરેજ રાજ્યને અસતક.

છે એમાં બોહોલા બારાઓ ચાર,
 હલીચ જેમાં સટીમર ને મનવાર.
 બાંધેલી છે ખડકોપર એ દીવાદાનદી,
 દરીઆવ વગર નથી કોઈખી નદો.
 વાંહનનો બાંધવા છે કાંઈ મોટી ગોદી,
 ફરવા હરવાને છે તરેહવાર હોડી.
 સરકારી રાજા છે શું કાલી કે ગોરી,
 જે છે સંખ્યામાં અતીઅંત થોરી.
 નાધલો સરખો છે એક “કીલ્લો કાલો,”
 ભરયો છે જેમાં તોપ બંદુક ને ભાલો.
 જેનાપર ઉડે છે એક ધજા સભામાન,
 ખતાવેચ તે ઇંગરેજ રાજ્યની નિશાન.
 હતો એક જખરો કોટ શહેરની આસપાસ,
 શેરના વખતમાં કીધા તેનાખી નાશ.
 છે જાહેર કામકાજ કરવા “ટાઉન હાલ,”
 રૂપીઆ પાડવા માટે છે મોટી ટંકશાલ.
 કાગળે ખાતર છે શું ટપાલ કે ડાક,
 ને લશકર સાડું કાંઈ બે—ચાર ખરાક.
 શાણકદાર છે કાંઈ ઇમારતો કામેકામ.
 છે જુદાં જુદાં તેઓ દરએકના નામ.
 નાધલી ને મોટી છે અદાલતો ચાર,
 છે તેઓ અદલ ઇનસાફના ઘરખાર.

જેમાં મલેછે શાહ ને ફકીરને દાદ,
 સાંભલેછે ન્યાયધીશો સઘલી ફર્યાદ.
 કેલવનીનાં ખાતાં છે કાંઈ બેશુમાર,
 શું કાલેજ કે મદરેશા બે ચાર ને બાર.
 સુધારાના છે એ મુખ્ય મુકામ,
 જેમાં ભણી ગણી થયાય લોકો નેકનામ.
 વસેછે પીર નામદાર ગવરનર સાહેબ,
 જેની કારકીદીથી છે મુંબઈને જેબ !
 વલીછે તમામ ફાજનો એક સેનાપતિ,
 રાત્રે શહેરમાં બલેછે ગાસની બતી.
 ચાલુંછે જાહેરાત બે આગની ગાડી,
 ખુશખુદાર છે કાંઈ બાગો ને વાડી.
 તરામવે ચાલેછે શહકપર હાલ,
 સર થઈછે તે આ ચુમોતેરને સાલ.
 ચાલુંછે ઠારે ઠાર વીજલીના તાર,
 જેનાથી મલેચ ગામ દેશના સમાચાર.
 વસતીમાંછે કાંઈક પચરંગી જાત,
 તરેહ તરેહવાર છે બોલીને વાત
 ઇંગરેજ ને પારસી ને હિંદુ મુશલમોન,
 એ સઉનાછે જુદાં જુદાં ધર્મ ને દીન.

પુન પાતરી કરવા સારું છે અવલ-
 થી, અગીઆરી, દહર, મશાજીદને દેવલ.
 વસે છે સેંકડો ખંધ શુરા નર—નાર,
 સધલી કોમના છે થોડાજ ઝરદાર.
 નાધલાને મોટા છે કુરજાઓ સાત,
 લેવાય છે જ્યાં માલો ઉપર જગાત.
 વાંણવા ને કાંતવાના છે કારખાંના પંદર,
 વલી રૂઢ દાખવાના દશ-ખાર એકંદર.
 રળીઆમનુ દિસે છે વચલુંજ મેદાન,
 છે જેમાં રાણીનું પુતલુ સોભામાન.
 છે જેણીના લેખપર ખદેશાવનુ નામ,
 તે મરનારે કર્યું છે આ કીરતીનુ કામ.
 આખાદ કરે છે શહેરને “વેઆર વાતર”
 મોટી ને નાધલી છે નરખની ગટર
 બે ચાર છે ઘણી રોખદાર ખજર,
 વેચાય છે જહાં ચીજો હજારો હજાર.
 બેકોને પેહડીઓ છે વહીવટદારોનુ સંકલ,
 થાય છે જેમાં નાનાની ઉડલ પાડલ.
 શુ રમત કે ગમતના છે નાધલા મેદાન,
 મેલવે છે ગરીબો વસતર ને દાન.
 છે દરજીખાંના જગે જગ ખિસિયાર,
 રહે છે જેમાં કાંઈક ડકડરો હુસિયાર.

દર જાતોના છે વકીલ ને ખારીસઠર,
 લડેય જેઓ મગજથી કુલને ખાતર.
 છે રોજને અઠવાડીઆના ખારને પંદર,
 શું ઈગરેજી, મરાઠી કે ગુજરાતી પતર.
 છપાયય જેમાં ગામ શહેરના સમાચાર,
 જાણુ છે સઉકોઈ — કુલ કુ-યાના સાર.
 શરકાર કરે છે સંધા ધર્મનો ખચાવ,
 પણ જ્યારે બને તેમાં કાંઈ બુરો ખનાવ.
 આવા શહેરમાં ઘાલે દિશો ચાલે લુટફાંટ,
 કરી ધર્મને બાહાને કોઈ ઝનુની જાત.
 મારે ફાકટમાં કાંઈએક પ્યારા જાન,
 ઉઠાડે ચોતરફ શોહાર ને ગુલબાન.
 અશીલોને કરે આપખુદીથી હરાન,
 માયા પુજી લુતીલેઈ કરે નાતવાન.
 તે વેલા નભરવશ રહે હાકમ,
 ગુજરવા દેય નાતવાનો ઉપર સતમ.
 ન કરે ખચાવ કે નદેય દાદ,
 કે નસાંભલે તેમની પુરી કુધાદ.
 તેવેળા ખીચારાઓ જાય કોણુ પાસ,
 ખોદા સિવાય નરાજે કોઈનીખી આસ.

કેમકે તેજછે ખરી દાદનો દેનાર,
 નથી જ્યા કોઈએ તેના દિદાર.
 આજની દાદ તે આપસે “કાલે”,
 જ્યારે શરણવન થાશે મુવેલાં તાલે.
 દાદથી પાંમચો હતો ફરેકન તાજ,
 બેદાદીથી થયો હતો જોડાક તારાજ.
 મેલી હાલ ખુરી કઝાપર દાષ,
 રાખવો જોઈયજ્ય જોદાપર સંતોષ.
 આ રૂઝ તું રાખજે મુંબઈને આબાદ,
 એવીછે આ “દિલખુશ”ની મુરાદ
 દેને તું સહ કોઈને ભલી તોફીક
 કે જાત નેમજાત રહે એકબીજાના રફીક

કેસાદની સરઆત કેમ ને કેવી રીતે
 થઈ, તથા તેમ યવાના કેટલાક શા
 બબો તથા બીજી બીના

સાંભલ રે આ ભાઈ તું આ થોડા સખુન
 કે હાલ જમાનો થયોછે કેવો જખુન.

મિઠાસમાં નાખી કાતેલ તે જેહર,
 પારસી કોમડપર વરસાવ્યો કેહર.
 ખડા થઈ લાવ્યો ભારી જડા,
 તરફ કરી પોતાની ભલી વડા.
 પાડી જીલમ ને દુઃખો કાતેલ,
 ગમી કરયા ખુવા છવાતના દેલ.
 નરાખવો તેપર કશો ઇતખાર,
 કે કરેચ સેજમાં પાર યા ખુવાર.
 નથી કરી તેને સદા કોઈની ચારી,
 આખેરસ કરીછે સહકોઈની ખુવારી.
 કે દીધુંતું જામ જેવાને ખુલંદ તાજ,
 કીધોતો તેને ગમગીન ને તારાજ.
ડુસ્તમ જેવો દિલાવર નર,
 કૈકાવુશ, કૈખોસર, સ્યાવશ, નામવર.
 નૈસીરવાન, દારા, ને અફ્રાસ્યાખ,
 જોહાક, ફરેકુન, મિનોચેહર, દરાખ.
 ગુસતાસ્પ જેવો શાહ નગીન,
 કે જેના વખતમાં ફેલાઈ જરથોસ્તી દીન.
 એ સહીને કીધા ઘોરમાં દફન,
 જાણે નહતા તેઓ ખુદ મા ફરજન.
 લાવ્યા જ્યારે આવા નરોપર સતમ,
 તો કરશે કેમ તે આપણાપર રહમ.

હાલના ફેસાદનુ કરું છું બયાન,
 આપને તેપર કાન ને ધ્યાન.
 ના લાવતા દિલમાં કસુ ઝનુન,
 પણ રાખને છગરમાં સતોષનો ગુન.
 રાખી વફાદારી જાહાંનમાં સાખેત,
 મેલવતા રેહજો કુલે જાતોનું હેત.
 ઉઝ્યો જાલના મગજમાં એવો વિચાર,
 કે કરું કોઈ ખાખદનુ પુસ્તક તૈયાર.
 દુન્યામાં ગણાઉ હું એક લખનાર,
 પછી ખનુ લોકો વચે નામદાર.
 કરી મનમાં અજબ નેવો ખિયાલ,
 લખવા માડ્યા કુલે નખીઓના હવાલ.
 લખયું મનથી કાંઈ તજે ઉપર,
 કરતાં અંગ્રેજીમાંથી ચોકસ ભાષંતર.
 લખી સહના ખયાનોમાં વીગત વાર,
 એમ કરી કરયું ગ્રંથ તૈયાર.
 રાખી તેનુ નામ “પ્રસિધ પેગંબર ને કોમો”
 વેચ્યું તેને તમામ જાતના લોકોમો.
 તે ખરીદવાલાગા જાત જાતના લોક,
 વાંચવા પોતાના નખીઓના સલોક.
 વાંચ્યું ઇસલામીઓએ મહમદનુ બયાન,
 જોયું તેવિધે સેજ ખાદું લખાણ.

થયા તે વાંચી બેઠેદ રંજુર,
 ઝાફતેગોમાં થયા તેવિષે ચકચુર.
 વશાવી પોતાની આંખોમાં ખુન,
 બોલતા પારસીઓ માટે ખુરા સખુન.
 થોડાજન કરતાતા તેવિષે ખરખર,
 આખા ટોલાને નહતી તેની ખખર.
 પાણુ જયારે “કાસકુલ અખખાર” અંદર.
 છપાઈ થોડી આ મતલબની સતર,
 કે “એક પારસીએ છાપીછે કેતાખ એક,
 જેમાં લખ્યુંય આપણા નખીવિષે નાલયક.
 કરી તે ચોપડીમાં ખોદુ લખાણ,
 લગાડ્યું છે તેના પુતને અપમાન”.
 એ લખાણથી ખીલ્યું કીનાતુ મેદાન,
 અબ્બાણાએને થઈ તેનાથી જાણ.
 આતશની ચેહેમાં પડતા નકે તેલ,
 ગરમ થઈગ્યા મસ્તોના દેલ.
 વાંચ્યા તે કુલે વાંચનારાએ સખુન,
 લાગા ધર્માતુએને કલેને જખુન.
 જખુન લાગતા નકરચો કાંઈ ગડખડ ગોતો,
 મગર બેઠા ચુપાચુપ દાખી હોતો.
 પાણુ કેટલા લુચ્યા, ચોટા હુરામખોર,
 શુ ખીસાકાતરૂએ કે દામીજ ને ચોર.

મજ્જના ભીખસીકો ને બાંગ મારનાર,
 મફતનું ખાનારને આતે સુનાર.
 ન જાણનારા કસોખી ધર્મ ને દીન,
 બદ ઈલતમાં ફરનારા રાતો દીન.
 કરી ૧૮૫૧ ના, હુલરનો વિચાર,
 ચોરી છુટકાત કરવા થયા તૈયાર.
 મચાવાલાગા બધે બુમતો ને સોહોર,
 વધારતા બદ લખજથી પોતાનું જોર.
 કરવા જરતોસ્તીઓના ઘરખાર વેરાન,
 ઉશકેરાતા ચાલ્યા કરવા રમખાન.
 તે જોઈ કંટલાક કીનેખાં જરદાર,
 પોતાનું વેર લેવા પડ્યા બાહાર.
 કરતા તેઓ ચાપલુસીભરી કાંઈ વાત,
 બેસી થંડેપેટે પરડામાં સાંત.
 આપતાં તોફાનીઓને છુપા અંન દાન,
 તેજોઈ થયા બદમાશો પુર હિંમતવાન.
 વેરભાવિક, વેર વસાવનારા કંગાલ,
 ચુરી પેહરી બન્યા રાંડીરાડ મિસાલ.
 મુખથી કરતા લાંબીલાંબી પતરાજ,
 એવી રીતનોછે કુલો લોકોનો અવાજ.
 તેમાં કંટલાક નજીમી ને તોપખાં,
 આવી લોકોના ટોલા જમા થતાતાં જહાં.

૧૩ મી સદીનો કરતાતા પોકાર,
 કે એ સાલ થાશે મોટો ફરફાર.
 ફેલાશે કુલે જગમાં આપણીજ દીન,
 લોકો બોલશે આપણા પર આફરીન.
 થાશે ચોખ્ખંડમાં આપણુંજ રાજ,
 આપણે રેહીયું સહમાં સરકરાજ.
 એવી કલપણમાં ઉડતીતી, તેઓની રગ,
 તેટલામાં મલી ઉપલી ચોપડીની તક.
 તેનું બાંહાનું લીધું સાથમાં મનખુત,
 મનમાં મલકાયા થવા રજખુત.
 કરી મનમાં સેકચલ્લી જવો બેયાલ,
 સદકંન પાડ્યા જગેજગ તતકાત્ર.
 તેજોઈ કેટલા, લોકો સારા ને દાનાવ,
 થયા ભયના વગનમાં ગરકાવ.
 તે બાબેની ખબર કમીશનરને આપવા,
 પોતપોતામાં મશલત લાગા કરવા.
 મશલત કરી સહ થયા એક મત,
 અરજ ભર્યું દિપ્ત્યુતેશન કર્યું તુરત.
 ગયું તે સેતાબ મીં સુઠરની પાસ,
 જાણાવ્યાં તેને કુલે હેવાલો ખાસ.
 કે “જાલની છપાવેલી ચોપડીના લખાણ,
 થી, લાગુછે હમારા ધર્મને અપમાન.

માટે નપાંમે જહાંતક સજ્જ અંથકાર,
 નથી પારસી તરફ તેઓના જવાબદાર".
 માટે કર તું કાંઈ એવો ઉપાય,
 કે સહકોઈના દિલો રાજ થાય.
 તમામ તે સાંભલી, કરી વિચાર,
 બોલ્યો તેમને મીં સુદર નામદાર.
 કે કરાવશ તે ખરાબ ચોપડીના અતકાવ,
 કે નખને જેથી કસોબી પુરો ખનાવ,
 ફર કરાવજો તમો કીનાતુ મુલ,
 ઇનસાન છે કરવા લાયક ભુલ.
 મીં એજકટને થયોહશે હુકમ,
 જેથી બોલાવ્યો તેને જાલને એકદમ.
 પુજો જ્યારે તેને ઉતાવલો પેગામ,
 તે સાંભલી થયો દહેસ્તમંદ તમામ.
 તે તેડાને માન દઈ ગ્યો તતકાલ,
 તેવો કર્યો તેને એજકટને સવાલ.
 "શું તમો છો આ ચોપડીના અંથકાર,
 બોલ્યો જાલભાઈ "હા" નામદાર.
 "એમાં થયું છે કાંઈકે ગલત લખાણ,
 લાગે છે જેથી ઇસલામીઓને અપમાન.
 પુજો છે તેઓને અનીઅંત ખીજવાત,
 હાજર થયેલા અરજદારો, કરે છે વાત,"

ઉતર દીધો કે ઓ શાહેબ મેહેરખાન,
 અંગ્રેજ પરથી કર્યું છે આએ લખાણ.
 એથી ખીન્ન કાંઈ નથી લખ્યું ગલત,
 લખી છે લખાયલી ખીનાને હાલત.
 નથી રાખી કોઈને નરસ લગાડવાની નેમ,
 કે જે ખીટીસ રાજમાં ખનીશકે કેમ ?
 અરવીંગ નામના અંગ્રેજ ગ્રંથકાર—
 એ, લખ્યો છે તેવી રીતનો વિચાર.
 તેજ વિચારને મેં રાખી ખાહાલ,
 ભાષંતર કરી, છાપ્યો છે હેવાલ.
 એમાં નથી મારી કશીખી તકશીર,
 કે હું તે ગુન્હા માટે થકું અશીર.
 એવી રીતનું બોલી થયો ખામોશ.
 અંગ્રેજ સખનારપર મેલ્યો દાષ.
 પછી જાલને ફરમાવ્યું એવું સેતાબ,
 કે જેટલીખી હોય તારીપાસે કેતાબ.
 લાવી હાજર કર તે પોલીશ અંદર,
 કે તેસાંભલી થાય લોકોના મનપર અસર.
 તેવો તે ગ્યો ત્યાંથી પવન મિસાલ,
 ખાકીની નકલો હાજર કરી તતકાલ.
 કેટલાક ખરીદદારો પાસેથીખી, મંગાવી લીધી
 એમ કરી પુરતી તેમને ધીરજ દીધી.

ત્યારબાદ કરી દિધુતેશનને અરજ,
 કે તમે રાખો દિલમાં પુરતી ધીરજ.
 કારણકે બદનામી જેવું નરેહશે કથું.
 હમો સર્વે ચોકશી ને તજવીજ રાખશું.
 કરી તમારા જાતભાઈ આગલ આ વાત.
 કરજો તેમના ગરમ દિલોને શાંત.
 કે નકરે તેઓ કેઠેખી ગુલખાન,
 નહીતો તેઓ પણ જોશે ભારે નુકશાન.
 ઉતર દીઘો કે કરશું ખનતી મેહેનત.
 બળ લાવશું સર્વે સલાહની સરત.
 નઆપશું તમોને કશીરીતની તજદીર.
 નકરાવશું કોઈને જરાખો ગંભીર.
 જોઈ અરજદારો અરજનું અંજામ,
 રૂપસત પાંખ્યા કરી શાહેબ સલામ.
 તે બાદ અમલદારો રેહ્યા નભરવશ,
 કે હવે થાશે સઘલુ દરોખસ્ત.
 પણ તેમાં તેઓ થગાઈ રેહ્યા.
 ને પાછલથી મેહેનતમાં મશગુલ થયા.
 ભરી પોતાના જાતભાઈની મજલસ,
 કરી તેમાં ખાતરી ભરી વાચેજો બશ.
 તે સાંભલી જે કોઈ હતા સલાહના દોસ્ત,
 પાંખ્યાં પોતાનાં દિલમાં સંતોષ.

પાણુ હુચ્યાઓપર નથઈ કાંઈખી અસર,
 નખુછ વાએજની કરીખી કદર.
 શખખ કે ઉશકેરાએલા નખેઠા સાંત,
 કે નસાંભલી તે દિપ્યુતેશનની વાત.
 પાણુ વેર લેવાનો રાખ્યો દાગ,
 કરવા ચાહ્યો “કાગનો વાગ”.
 પારસીઓને તેની ખબર પડતાંને વાર,
 થયા ભારી ક્રીકરમંદ ને ગંમખાર,
 અઠારશોને એકાવનનો કર્યો વિચાર.
 મદદ લેવા જવા થયા તૈયાર,
 જઈ સેતાખ વડા કમીશનર પાસ.
 જણાવ્યા તેને સર્વે વિચારો ખાસ,
 કે વેરશીઓ વેર લેવા થયાય તૈયાર.
 વેરાન કરવા હુમારી જાતના ઘરખાર,
 દીશેછે, સાંભલાયછે તેઓની તૈયારી.
 માટે કર તું કાંઈખી અમારી ચારી,
 થાય તું હમો પાછલ ચુપાન.
 ને રહે કદરદાન ને સદા મેહેરખાન,
 તું પાસછે હુમારી દાદને રૂંધાદ.
 તુંથી રેહવા માગ્યેય હમો આજાદ,
 તે સાંભલી સુટર શાહેખ સેતાખ.
 દિલારોભર્યો દીધો કઠન જવાખ,

નયુગશે તમેને કશુખી એલખમ.
 મેં તાલીએ તમામ ગફલત ને ખામ,
 કરી છે સર્વે રીતની ગોઠવન તમામ.
 કરચોએ કીના ને ફીતના અંજનમ.
 એવી મતલખના સાંભલી હરફ,
 પાછા ફરયા અરજદારો ધરતરફ.
 રાહમાં કરતા કાંઈ તરેહવાર વાત,
 દિલમાં લાવતાહતા ભારી ગભરાટ!
 કે મીઠું મુઠરે દીધાએ દિલાશો ખરો,
 પણ રખેને થાય અચખુચ આપણો મરો ?
 આગલું હુલડ કરી જખાનપર યાદ,
 ઉગાડયા તનમાં દેહેસતના આડ.
 તે વાતપર ગુજરયા બે ચાર દિવશ,
 પોતાના ખચાવમાં રેહ્યા નભરવશ.
 પણ તે ભયના આડપર આવ્યું ફળ,
 નજદીક અવતી ગઈ આફતની પલ.
 જે થવાનુછે તે થાશે ચોકશ,
 આગલ યા પાછલ કોઈખી દિવશ.
 પછી રદ છે તે પાસ હજારો તદખીર,
 તકદીરના નફરછે જખાન ને પીર.
 ઉતમછે કેહેલા દાનાવોના વચન,
 કે કીનાના તોફાની ને મસ્ત પવન.

જે થાય કોઈખી મગજમાં પેવશ,
ગર દાનાવ હોય તોખી કરે તેને વશ.

આકૃત ને ભય ભરેલું હુલડ સર થયુ,
જેમાં પારસીએના ધરપાર, માલ મતા
હુતાઇ, ધર્મના મકાનો અવાય થયા,
ધ્યારા જનોને નુકશાન પુગાં, પોલીશ
ની ધીલ તથા પોલીશના હાથપર બદ
મારોનુ બંદીવાન થયુ ઈલાહો.

રાત હતી કાલા દામર મિસાલ,
સંપખાણની બેલાબેલમાં હતી કિંગાલ.
દીશતી જુલ ચુકને ગફલત ને ખામ,
કેમકે કાલી રાતનાછે કાલાજ કામ.
હસી ખુશીમાં હતા રાતના વલગન,
એટલામાં ઉઠી અલખોરજપર અગન.
જોયય શુ કરી સરને ખુલંદ,
જોયો ત્યાં એક સવાર નુરમંદ.
તેના એક હાથમાં હતો ગોલો સંગીન,
ને બીજામાં હાથમાં એક ચાપુક રંગીન.

- સરપર હંતું લાલ ચાકતી તાજ,
 અખતરમાં હતા હીરાને પોખરાજ.
 ઘોડાપર ખાંધી લાલ ખુજોરગી છન,
 લેઈ જુખાનપર દાદારની આફરીન.
 થયો જત તે તેજ ઘોડાપર સવાર,
 જીવદાર થઈ રળીઆમની સહવાર.
 તે તેજ ઘોડાની લાગતાંજ લાત,
 રાતના પેટમાં ઉઠ્યો ગભરાટ.
 નાહી સાબુત તે રૂદન કરતી,
 થોકર ખાતી, પરતી, ખરતી.
 જીલદાર પરવીન ને ચકચકતો તીર.
 જીવાની જોઈ બનવાલાગા પીર.
 જહાંજો બનીગ્યો રાતનો ચેરાગ,
 ભકતીનો કાહાડ્યો ખુલખુલોએ રાગ.
 સરદી તુતી અને વધ્યો તાપ,
 ખાંધી કાલા કામોએ થોકરને થાપ.
 જોલાખી લેહેકીદાર સુનેરી ખામદાદ
 દેખતાં, ખીલ્યા ફલ ફુલ ને ઝાઢ.
 લીધી જ્યારે સહવારે પુરેપુરી હસ્તી.
 ગતિમાં પડી કુલે જાતની વસ્તી.
 તા૦ ૩૧ મી ફેબ્રુવારીના કાલ,
 અદારસોને ચુમેતોરનું ખીસ્તી સાલ.

યજ્ઞદેવરદી ખારસો તેતાલીશનો વદ,
 રોજે મુખારક આસતાદ ધજદ.
 પારસીઓમાં અનગમતો શુકરવાર—
 એ, લીધા પોતાના ધીક્કારનો ખાર.
 પારસીભાઈઓ ગયા ધંધાસર ખાહાર,
 રખને સોંપી પોતાના ઘરખાર.
 હતો મુશલમાનોનો તે જુમાનો દીન,
 ખતાવવા મજબુ ખાલેસ એકીન. !
 અરબસ્તાની આરખો ને કાકા સિહા,
 મારામારી લુટફાત ને લડત ખાંહા.
 ગપ્પીદાસ કુકની ને દાગેલ મેમાન
 ખુની ને વેરી કોરળા મુસલમાન.
 રાખી કીનો, કુલે પારસીઓ ઉપર,
 ખબરતા ચતકતા આવ્યા મજદ અંદર.
 લગભગ હતા સંખ્યામાં યેત્રાણ હજાર,
 દિશતો તેમના નેનમાં ફસાદી ખાહાર.
 હતા કોઈના હાથમાં લાકડી ને સોઠા,
 કોઈ પાસ ઘેફાં ને પથરા મોઠા.
 વલી કોઈકોઈ પાસ કાતેલ ઓજર,
 ફારવા શું ખારણા કે ખારીને ખાર.
 વાળા જ્યારે વખતના ચોક્કસ ખાર,
 નેમાજ યા — કરી પડ્યા ખાહાર.

તેવેજ કાહાડ્યો “દીન દીન”ના પોકાર.
 કરવા પારસીઓના છગરો ગમખાર.
 કરી, અવલમાં પથર ફેંકીને જંગ,
 કીધી સલ્લાની “રંગમાં ભંગ.”
 ખની અંધેર ગામમાં એરડા પરધાન,
 કરવામંડ્યા ચોતરફ ભારી નુકસાન.
 સર જમશેદજી વાલા મોહોલામાં પેઠા,
 ખસી ને તરણસોના ટોલાં એકઠાં.
 જેથી આખા મોહોલામાં ઉડ્યો ગભરાટ,
 સહ ખારણા ખારી ધાકવાલાગા તાત.
 ભરાઈ ખેડા ઘરમાં ખચ્યાં ને ચોરત,
 જલવવા પોતાના જન ને હોરમત.
 મોહોલામાં મચીરહેયો ભારી શોહોર,
 ચાલી નાશભાગ ને દારા દાર.
 તે વેલા નહતા પુરતા સીપાઈ,
 કે ખંધપાડે હિંમતથી ખુરી લડાઈ.
 નજોયો તેઓએ કોઈને પોતાની સામે
 મચાવ્યો છયાદા ફસાદ દરએક ઠામે,
 મારફાર કરવા મંડીગયા એકદમ,
 એદહેસ્તથી ભરી જલમી કદમ.
 ચીં ફરામજી નામનો પોલીશ ઇન્સપેક્ટર,
 હતો તે મોહોલામાં એક ઘરની અંદર.

આવો જોયો પ્રથમ તેઓને હોમલો,
 થયો પોતે તેઓની સામે એખલો.
 પડ્યો તેપર જોગથી સોટાના માર,
 પાડી, સોટાના જરખે માથામાં ફાર,
 નજોયો પોતાના તેઓ સામે ખચાવ,
 નાહો, થઈ લોહીમાં ગરકાવ.
 તેજોઈ ડરથું તેનું કુતુંખ સેતાખ,
 કે રખે કરે લુચ્યાઓ આપણે હલાક.
 તેવું ધારી નાશ આગલ પાછલ,
 વાપડી તેમ કરવામાં લલી અકુલ.
 ભાગી તેના ઘરના ખારણા ખારી,
 કરી તે ઘરની થોડીક ખુવારી.
 ગાંઠાંથી ભરયા વલી આગલ કદમ,
 ગુસ્થા એક પારસીના ઘરમાં એકદમ.
 સતમ ને જખરદસ્તી કરી દરાજ,
 કરયા ફુહારોએ ઘરખાર તારાજ.
 પથરાનો વરસાવતા જુમખેશી વરસાદ,
 મચાવ્યો ઘાંગ ને દંગો ફેસાદ.
 ભાગતાં ઓજરથી ખારણા ખારી,
 શું લાકડાની કે શું લોખંડની જતરી.
 લેઈગયા ત્યાંથી હુમલો “અલાઈબાગ” પર,
 મારયા ખંધ ખારણાપર સોટા — ખચર.

ભાગી ખારણા ખારી, પેશી અંદર,
 આસપાસ ખરાબી મંચાવી જખર.
 શું ખાક કે ખુરશીના બુકલેબુકલા કીધા,
 મુખથી તરેહવાર બદ બોલ્યા, બક્યા.
 કોઈ કોઈ કરતું વેરાંની હાં ને ત્યાં
 પડતી સામાનપર નજર જ્યાંજ્યાં.
 વલી કરવા ઇછિયું ધર્મને નુકસાન,
 શું કરું તેવિષેનું ખરૂં ખયાન.
 કે પડીચ દિલમાં આકૃત ને ફાર,
 છગર ને સર થયુંછે ગમખાર.
 કાંપેચ, ધુજેચ, હાથો ને દલ,
 ચસમથી ગરગર વેહેછે આંજુની રેલ,
 કે ત્યાંથી પાક આતશના કેબલેગાહ—
 ભાણી કરી, બદમાસોએ ખુરી નેગાહ.
 કરચો ઠેડાવ કરવા પાદશાહને ખરાબ
 જાઈ ભાગ્યા ઓરડાના ખારણા સેતાબ.
 હિભાજાઈ શાહના તખ્તની પાસ. !
 કરચો પલીત હાતથી પવિતરનો નાશ !
 નેગુનસર કરયું તખ્ત ને તાજ !
 છતર ને ખીસતર કરયું ચાકચાક !
 ફૂલમાં રગડી તે પાકીને સર !!
 ફૂલ વચ્ચેના બોલ્યા તેના ઉપર !

ભાગ્યા પથરા સોઢાથી હાંડી વાલસત ।
 તાંબાને પીતલના વાસણના સટ ।
 ચીઠકે હાલ કરી જંદની કેતાબ ॥
 તમામ કરતા મજબની ચોજો ખરાબ !
 કાંપેછે હૃદયું લખતા બધું બયાન,
 દુકમાં કેહ્યુંચ, નથી કર્યું લખાન.
 હવે આખી સાંભલો તમે આ દાશ,
 કે લુઠારાઓની ચાલપર ઉઠેચ અકસોસ.
 કે જાહેરમાં બતાવેછે ધર્મની હસદ,
 ખાતેનમાં રાખેછે ચોરીના હસદ.
 તે નીચેના દાખલાથી જોશો આખેહુબ,
 નાખશો તમે તેઓપર લેયાનતો ખુબ.
 લખીગયાછે પીરને પેગાંબરો આમ,
 કે જેકોઈ દેવ પરધર્મને એલજામ.
 ક્રોધે તેપર રખેનો ક્રીતકાર,
 કરેછે આખિર તેને દાજખમાં ગીરકતાર.
 અગર દેવ ખીજા ધર્મને માન,
 તો જાય તે પોતાને બેહસતમાં નધ્યાન,
 હોતો તે જગાપર એક ખાદમેઆતશ,
 કે જે જહશીમાં પુર હોતો ન બચ.
 છે તે આધોરનાનનુ નામ દાશાખાઈ,
 ગુટી પડ્યા તેપર સેતાનના બાઈ.

કરવા ઇછયો તેને જાનથી બેજાન,
 પણ તેને રખતી મેહરથી ધરતું છુપાન.
 કેહેવતછે કે જેપર હોય રખ મેહરખાન,
 તેના વેરીઓ થાય કુર ને નાતવાન.
 થયા જયારે દુસતો ધારણામાં નીસફલ,
 ધુવડ જેવા ઉમા કરી ખીહાંમની શીકલ.
 પણ તે જઈકની પુછની સંતકુક ત્રોરી,
 કરી તેમાંથી રૂપીઆ બે હજારની ચોરી.
 સાથ ઉઠાવીગયા તેના કપડા સફેદ,
 ગુજરીયા આમ તે નાતવાનપર બેદ.
 કેટલાકોએ ફારી સામાનની વખાર,
 ખારેવાત કરયા ગંમખારના અચાર.
 ભાગયા વાસણ ને પીપો સંકુક,
 ખાંધેની ચીજમાંથી ભરયા બુકો પર બુક.
 સર્વે ભાગી, ફારી, કરતું ખરાબ,
 ચોરાતી ચીજો લેઈ નાહાં સેતાબ.
 ત્યાંથી નીકલતા, કરી, ખીજાએક વાત,
 કરવા એક માતખર ધરને હાથ.
 “એલાઈબાગ”ની સામેછે એક મોટું, ઘર,
 રહેયછે જેમાં એક મરદ માતખર,
 નામછે તેનું જીજીભાઈ ધનજીભાઈ,
 ‘જાર’ના ખાનદાનમાંછે તેની સગાઈ.

હાથમાં લેઈ કાંઈ સંગીન અધિયાર,
 પાડી તેના ઘરપર લુટારૂએ ધાર.
 ભાગી ઘરના ખારણાઓ પ્રથમ,
 ગુશીગ્યા ઘરમાં ટોલાખંઢ એકદમ.
 હતો ઘરમાં એક તેઓની જાતનો ચાકર,
 રાખતોતો ઘરમાંની સઠ ચીજની ખખર.
 નેઈ જાતભાઈઓની લુટારૂ રેલ,
 થયો તેઓની સાથે તુરત સામેલ.
 ખતાવી આપ્યું નેકાંઈ જાણતો હતો,
 આંધ્રલાઓને દખતો કરતો હતો.
 કહેવતછે કે, પાલેલો કુતરો પગ કરડે,
 જેમ તાલ ફાવે તેમ મોહાકું મરડે.
 દરમાલપર તેઓ ફલાઈ ગ્યા,
 સંધી વાતની લુટફાટ કરવાલાગ્યા.
 શુ કોચ — બાજત કે હાંડી વાલસત,
 આરસી ગાલીચા ને પેતી કખત.
 શુ તેખલ — ખુરશી કે પીકચર રંગીન,
 ગલાસ ઘડીઆળ ને ઢોલીઓ સંગીન.
 ચીન દશનો સઘલો તોફા સામાન,
 સાદાને કિંમતી નકસીદાર ધરિતાન,
 રાંધવાના વાસણ ને અનાજ પાણી—
 એ, સર્વે ચીજોની કરી તમામ હાણી

એ સંધાનો કર્યો, ભાગી ચુરેચુરો,
 કર્યો ઘરનો તમામ હાલજ પુરો.
 ભાગી, ફારી, લોખંડની તીજોરી,
 કરી તેમાંથી જરસીમની ચોરી.
 ઉઠાવી ગયા દશએક હજારનું જરીયાન,
 સાથ વાલ્યો રેશમી કપડાનો ઘાણ.
 મુલદાર ચીજો સાંતી ચોતી અંદર,
 વધીયું સીધીયું ફેકયું રસ્તા ઉપર.
 એ ઘરસ્થના ખાહરની ફારી તરંગ,
 લેઈ ગયા તોળીનું શુન્નાકામ અતરંગ
 તીલીની કુલે રેશમી ઇજારને શારી,
 નેમનનાંએ તેમ તોરી, ફારી.
 સાફ ને માલદાર હરએક ચોરડો,
 ખનોરેહયો જાણે કચરાનો ઉકરડો.
 વણી થોડાક ધર્મને દીનના દુશમન,
 એકબીજા અગીઆરીપર તુટીપડ્યા તદન.
 એ મોહિલાની પાછલછે તેનું મુકામ,
 છે જેપર શાપુરજી કપાવાલાનું નામ.
 થઈ તેપણુ પુરા હોમલાનો ભોગ,
 તુટીપડ્યા તેઉપર હજારો લોક.
 કરી તેને ખરાબ કરવાની ધારણા,
 ભાગ્યા તેના મજબુદ ખારી ખારણા.

તેજોઈ સામે થયા દીનદાર ભાઈ,
 કરી, મરદાનગીથી તેમની હરીફાઈ.
 જ્યારે થયા દુસ્તો હરીફાથી આજેજ,
 કરો ચોતરફ સામાનની રેજે રેજ.
 પછી નાઠા ત્યાંથી વલી ખીજ ગમ,
 ફરવ્યા પાછા મોહોલામાંજ કદમ.
 હાથ કર્યું ખીજાઓએ ખીજી એક ઘર,
 જેમાં રહેતોતો એક પારસી ડક્ટર.
 નામછે તેનું પેશતનજ મનચેરજ,
 જે સાંભલેછે દરદીના દુઃખની અરજ.
 લાવ્યા ધાર, પીંદારાઓ તેના ધરપર,
 હતો તેવેલા ત્યાં પોતે હાનર.
 જોઈ સઘળું તોફાન અને ગુલખાન,
 તરત લીક પોતે બચાવમાં છુપાન.
 તેના ઘરમાં હતો દવાઈનો અશખાખ,
 કરવાલાગા તેને ખીજકુલ ખરાખ.
 શીશા ને ખાતલા ને ગલાશ તમદલ,
 ઈસ્તાન ને કોચ ને ખુરશી તેખલ.
 લીલી ને સુકી દવા પચરંજ,
 મલમ ને પતા ને કખત તરંગ-
 નો, કરચો સોટાના મારથી નાસી,
 દવામાંથી નિકળ્યા ખલતા ને વાસી.

બાળ્યે ને ફારચે સઘલો સામાન,
 દીક ડાકટરને બેહદ નુકસાન.
 બીજાએ મચવતાહતા ભારી ગુલબાન,
 ઇછયું છુટવા એક દારૂનું દુકાન.
 હતો તે દુકાનનો એક પારસી માલેક
 તોફાન જોઈ બંધકરયા ખારણા દરએક.
 પાણુ જાણીતા છુટારૂએ પાડી ધાર,
 ભાગી ખારણા, માહે થયા પસાર.
 ભાગી ખરાનદીનની ખાતલીની હાર,
 કરયા વાઈનદારૂના પીપોને ઠાર.
 ખાલ્યા મોવરાના દારૂના કાક,
 સોટાથી કરી ખાતલીએ ચાકચાક.
 ચલાવી જમશેદી સરાખની રેલ,
 ફેફીઆખને કરયું માટીસે શામેલ.
 છુટ્યો વકડો ને ચોપડી ચોપડા,
 ફેંકયા રસ્તામાં સફેદ કપડા.
 નાશ કરયા પારસીના બીજા રેઠાણુ
 જગેજગે કરતાં ગુલબાન — નુકસાન.
 નહોય જાણે શેહેરમાં હાકમ,
 તેણું જાણી કરતા જખરો સતમ.
 નવો ફાલ્યો જાણે જમપર જોહાક
 ફરયા કેયાની વંશના છગરો ચાક.

જોત્રી જોત્રી પેરે મારતા બરાર,
 “દીનદીન”ના ખાલી કરતા પોકાર,
 ઉડ્યું “બીડીબજારમાં તેણુંજ, રમખાન,
 ત્યાંના પારસી ઘરોની વાલી મોકાન.
 તે ઘેરી રસ્તાના નાંકાપર છેક,
 પારસીઓની છે ત્યાં અગીઆરી એક.
 “મેવાવાલાએ” બંધાવ્યું છે તે મુકામ,
 ચાલતાં જેમાં દીનધમના કામ.
 જેપર વેહેયા છે ઘણાએક સાલ,
 તેમાં નથીથયો તેનો પુરોબદ્દ હાલ.
 આગલા આબેલના વખત ઉપર,
 નપેઠોતો કોઈ જુદદિન તેની અંદર.
 પણ આવેળા તે થઈ છે વેરાન,
 કે પેશ તેમાં આરબને મુસલમાન.
 મુસયા તેમાં પાંધારાઓ ધુમધોકાર,
 ફારી બારણા — બારી ને બાર.
 અવલમાં ભાગ્યા બેશવાના બાક,
 પછી કરયા હાંડો મુમ્મર ચાકચાક.
 આરસી, ગાલીચા, ભાગ્યા, ફારયા,
 હાં ત્યાં બધીગમ દોડવા મંડયા.
 એમ કરતાં ચાલ્યા કેબલાની પાસ,
 પલીત તંનના — પલીત બદમાસ.

બોલી બદ જખાનથી બદ સખુન !
 કર્યું લેખમાં પાદશાહનું ખુન !
 ફારી તોડીનાખી અવસ્તાની કેતાબ !
 અવાવ કર્યું પાક કુવાનુ આબ !
 ચોખ્ખા વાસણને પવિતર કૃપદાન !
 સુગંધી ચીજો અગર ને લોખાન !
 દાડમરીના ઝાડની ઉખેડી ખુનબેખ !
 કઝાથી હારચો કદરનો લેખ.
 છુટી ગરીબ મોબેદાની માયાપુછ.
 ખુશી થયા એથી બદમાસો મુછ.
 પુરતી વીગતો લખતાં આ બદન.
 કાંપેચ, ધુજેચ, ઉછલેચ, તદન.
 બે નદીમાંથી વેહી પાણી ગરગર,
 પડેછે સફેદ થયલા રોખસારા ઉપર.
 અફસોસ કે હીનું કર્યું દિનના નામને !
 અફસોસ કે માકુલગાડ્યું ધર્મના કામને !
 અફસોસ કે મારચો કલેજે જખમ, !
 અફસોસ કે દખાડ્યો ખુરો સતમ. !
 અફસોસ કે ઉઠાડી દિલમાં માહતમ, !
 અફસોસ કે ચલ્યા રૂદન - ગમ !
 અફસોસ કે કર્યા ખુરાબદ હાલ !
 અફસોસ કે ફાવ્યો નાસીક કાલ !

અફસોસ કે લુટાઈ માલ ને મતા !
 અફસોસ કે વેઠાઈ જખરી ખતા !
 અફસોસ કે કાતાં ગરીબોના સર !
 અફસોસ કે છુંદાયા હાથે ને ધર !
 અફસોસ કે પતકાચું સર ને સીનું !
 અફસોસ કે લાગુ ફરકાને હીનું
 હાય રે હાય કેટલા થયા બેજનન !!
 હાય રે હાય કેટલા પાંખ્યા નુકસાન !
 વલી કેટલાકે પાડી નલખજરપર ધાર,
 લેઈ ગ્યા ત્યાંના જરથોસ્તીઓપર માર.
 કોઈની લુટી દુકાંન, ને કોઈનું ઘર,
 બુમ પડતી સંઘે ધર ને પકર.
 થોડાકના ફારયા માથા ને મુખ,
 દીકું અતીઅંત ગરીબોને દુઃખ.
 તે આફતથી સહકોઈ ધુજવાલાગ્યા !
 કોઈ જરો ને કલાપીત કરવાલાગ્યા !
 કોઈ ઉઠાવાલાગું આફતથી શોફોર,
 કોઈ કરતું નાશભાગ ને દારાદાર,
 બેઈ પારસીઓનો દુઃખ ને ગભરાટ,
 તારાશ તારાશ કરતાં જતને મજબૂત.
 કરી તેઓ તેઓ વિષે ફીકર,
 દુઃખીઓને આપતાં આશરો ને હાલ.

થતાહતા પારસીઓ ચોતરફથી હલાક,
 તેવી હાલતમાં ગુજરયા એકબે કલાક.
 પુગી ત્યારે તેની પોલીશને ખખર,
 તેવાજ ફાજસંગ એછંગટન ને સુટર.
 આવ્યા ને કરી તુરત ધર ને પકર,
 જખતી ને જસ્તી હુટારૂઓ પર.
 થોડાકોને ધરયા મુક્રદા સાથ,
 ખાંધ્યા નાપાકોના જંજીરસે હાથ.
 મુસકા ખાંધ્યા ચોરોના તાત,
 કોઇને લગાવી મુકીને લાત.
 કોઇને ચખાડ્યો સોટાનો સ્વાદ,
 નરમ પાડવા ઉઠેલો ફેસાદ.
 તેદખતાં ચાલી દાર ને નાશભાગ
 મેહેનતુંઓએ કરી મેહેનત અઠાગ.
 તેમાં ખીજકરતાં એછંગટને સખત-
 કરી, તનમનથી જખરી મેહેનત.
 ફેસાદીઓને મોકલ્યા ચોકી અંદર,
 જેઓ સંખ્યામાં હતા એકાવન ને પંદર.
 જેમાં બે લાગ હતા કાલા સિધી.
 રહેછે જેઓમાં આધુ બુધ્ધી.
 રહેમાન સીટ ને ભીડીખખરપર,
 હતી એ સધલી રીતની ધરપકર.

મગર ખીજ ભાગોપર છુટારૂ ન ચોર;
મચાવતા માર મસ્તી ન શોહોર.

ખેતવાડીની પદાસમાંછે ઢેડોના મુકામ,
જેઓની જોડે રહેછે વાંણુકરો તમામ.
જાતના છે તેઓ હલકા મુસલમાન,
લગાડેછે પોતાની જાતને અપમાન.
તે નજીશ ઢેડાને હલકા વાંણુકર,
એકઠા થઈ, લીધા હાથોમાં પથર.
વલી લીધા લાકડાં ન સોટા સંગીન,
કાલા ન પીલા ન રાતા રંગીન.
કોઈના હાથમાં દીશતાં ઓજાર,
ફારવા ને છુટવા સામાન મુલદાર.
જેઓ સંખ્યામાં હતા આસરે હજાર,
“દીનદીન” નો કરતા ભારી પોકાર.
કોરગા પલિતોએ ભરયા કદમ,
લાવ્યા અચપ્રુચ ખુનખાર સતમ.
મચાવ્યું વસ્તીમાં તોફાનને ખંદ,
પાંથરચો આસપાસ ફસાદ ને ફંદ.
સ્થાના હાસખરનર વાલા આદરીયાન-
ને, પેહલું કરૂવા ધ્વિષ્યું નુકસાન.

નેથી આવી ધસ્યા તેની તરફ,
 મુખથી ઓચરતા ખુરા હરફ.
 વરસાવ્યો ધરોપર ઘેંફાંને વરસાદ,
 મુંદર ચીજોને કરવા ખરખાદ.
 તે નેઈ પારસીઓની આંખોમાં ખુન,
 સાથ વરસ્યું દિલમાં જખરું જખુન.
 નનેઈ કશીરીતે પોલીશ મદત,
 હામ ભીરી કરવા કારી લડત.
 મુખપર લેઈ પાક ચન્દાંનુ નામ,
 ખચાવા પવીત્ર ધમેનુ મુકામ.
 કેટલાક જવાન ગખરૂ પેહલવાન,
 કમ્બર તંગ કરી પડ્યા મેદાન.
 સરૂ કરી તેઓની સામે લડાઈ,
 પુર મરદાંગીથી કરી તેમની હરીફાઈ.
 કર્યો તેઓનો બધીગમથી તકાવ,
 થતા ને કરતા રગતમાં ગરકાવ.
 કરી હેસન ને પાંખ્યા નુકસાન,
 ક્યાંનીઓના બળની દીધી પિછાન.
 ત્રણવારના હુમલાની જખરી લડાઈ,—
 માં, પારસીઓએ ખતાવી ખરી મરડાઈ.
 હતાવ્યા ત્યાંથી માર મારી સેતાબ,
 દીધા તેઓને માહતમી પેચોતાબ.

ફરથું કોઈનું સીનું ને સર,
 થોકથું ને કુટથું કોઈનું જગર.
 કોઈને લગાવી લાત ને મુક્કી,
 કોઈને બતાવતા ધરપજ સુકી.
 જોઈ આ રીતની લડાઈ સખત,
 ખારીએ આવી, સંગદિલ ઓરતો તરત.
 મારયા નલિઆને ઇંટ સંગીન,
 કાહાડયા સરોમાંથી રગત રંગીન.
 કોઈના છુદીનાખ્યા દાચાંને મુખ,
 ભાગીનાખી કોઈની કમ્મરને કુખ.
 મારખાધો ફસાદીઓએ એવો સજર,
 કે પેઠી તેઓમાં બિહીક ને અસર.
 થયા લુટારૂઓ ચોતરફથી હારમાર,
 નાશવાનો કર્યો તુરત વિચાર.
 તેખખર પેહિંચી પોલીશને ગાએખ,
 આવ્યા કાનસતેખલને એજંગટન શાહેખ.
 સાથ લાવ્યા કાલી ને ગોરી ફેજ,
 તોડ્યો ઝટપટ બદમાસોના બોજ.
 એકઠાં ટોલાંઓને જીખરી નાખ્યા,
 મુખ્ય ફસાદીઓને હાથમાં ધસ્યા
 બધામાંથી થયા ઓગણતીસ જન કેદી,
 નાખી તેઓના હાથોમાં બેડી.

ચાલી તે દખતાંજ નાશાનાશ,
 બેઠો તેઓમાં બેહદ તરાશ.
 ક્રેદીઓના હાથમાં નાંખી જંજીર,
 ગુનેગારો ને કરયા બંધમાં અસીર.
 સાથે બાંધી એકએકના હાથ,
 મોકલ્યા જંદનમાં પોહોરાઓની સાથ.
 એમ કરી, કર્યું કેટલુક સાંત,
 પણ વસ્તીમાંતો રેહ્યો ગભરાટ.
 ફરતા રાખ્યા સીપાઈઓના પેહોરા,
 ઉપરીહતા જોઓપર બેચાર ગોરા.
 વેહેતો ચાલ્યો તે નાશીક વખત,
 ભયકારો કુતાહતા પોતાના બખત.
 ડરને દેહસ્તમાં ગુજરતા રેન,
 ઘડીમાં તરકરતા આંજીથી નેન.
 હંગામલા પણ ધાસતીમાં ધ્યાન,
 ધરવાલાગા સેજ અવાજોપર કાન.
 મોહોલામાં નાખતા પલેપલ નજર,
 એકએકને દેતા હાલેબલ ને ખખર.

જો એવેળા ક્રેયાંનીઓ નપડતે બાહાર,
 તો થાતે અગીઆરીના પારાવાર.

થાતે ચોતરફ જનમાલને નુકસાન,
 જ્યાદા રહેતે ફસાદીઓનું તુમાન.
 ધારે વેરી ગમેતેટલી બદ ચારી,
 કરવા દીન ધર્મ ને જનની ખુવારી.
 પાણુ જો હોય ખોદા પાધરો,
 તો વેરી બને હિંમોને આધિરો.

શાખાશ છે તમને શાખાશ એ ભાઈ,
 કે કરી તમોએ જખરી લડાઈ.
 આફરીનછે તમોપર હજારો હજાર,
 કે કર્યા તમોએ મુંડળને ખુવાર.
 તમારી નેશમાં ધીકેછે ક્યાંની રગત,
 નેથી કરી તમોએ ખુનખાર લડત.
 રૂઝથી પાંખી તમો જ્યાદા હીંમત,
 ખુજતા રહેજો ધર્મની કીમત
 લાચાર જાતભાઈની કરજો કુમંક,
 જાણી ખોદા તરફની ફરજ ને હક.

વક્તી “ગ્રાંટરોડ” પર ચાલતીતી, મારામારી,
 આજુબાજુમાં જખરદસ્તી ભારી.

જરથોસ્તીઓના છુટા છવાઆ મુકામ,
 પર, દીશતો સઘલો તોફાની હીંગામ.
 વરસતા તેઓપર ઇંટ ને પથર,
 ભાગી પડતા કાચો જમીન ઉપર.
 એક હોતલપર પાડી જખરી ધાર,
 ફરી તેના ખારી ખારણાને ખાર.
 હતો તેના એક પારસી માલેક,
 ધાર નેઈ, ભરાયો ખુનામાં છેક.
 ગુસ્સા અંદર કાંઈ સતરપંદર,
 ચોરી લુટી અશખાખો સુંદર.
 ખુવારી કરી નીશરયા ખાહાર,
 કરતા ગાંડો ઘેલો બકબકાર.
 “દીનદીન”ના મચાવી ખુબ શોહોર,
 નાકા ને ભાગા લુટારૂ ને ચોર.
 ત્યાં પોલીશ આવી કેટલાકને ધરયા,
 ખેડી નાંખી કેદખાનામાં મોકલ્યા.

“ફેકલાંડરોડ” પર ચાલતી મારામારી,
 પારસીઓના ઘરોની થાતીતી ખુવારી.
 લુટાતા ઘરો દુકાંતને જીવનન,
 થાતા નાતવાનો ઘણા હેરાન.

ત્યાં પોલીશ આવીને કર્યું સમાધાન,
કેટલાક મસ્તીખોરોને કર્યા બંદીવાન.
નરમ થયું પછી ઉલડ ને બંદ
કમી થયા કાલા ફરેબ એ ફંદ !

એવી હાલતમાં ગુજરયો આખો દિવસ,
માર મસ્તી ને તોફાનમાંજ બસ.
જેઈ સંધે પોલીશની મુસ્તીને ધીલ,
ખોલતાં તમામ લોકો કચવાવી દિલ.
કે જો હોતે પોલીશ ખુબ હુસ્તિયાર,
તો શું છુટાડ્યો કરતે આવી મારફાર?
શું પારસીઓ થાતે તેઓથી હેરાન?
શું છુટાતે તેમના માલ ને જીવદાન?
શું કામની એવી બેદાદ પોલીશ,
કે જો નરાખે સાવચેતી રાતદીશ.
ખાયછે વરસ દહાડે લાખોનો પગાર,
શું ખાવાની મેજપર રહેછે હુસ્તિયાર !
એવાતની આગલથી મલવાછતાં ખબર,
નરાખી કશીવાતની ચોકશી બેહેતર.
આથી દાગભર્યું થયુંછે પોલીશનું નામ,
કે પોતાનું કામ છોડી રહી બેફામ.

દુઃખીઆને મલી રોજસાજ ધીરજ,
 કે બંધ થઇછે હવે બલાની ગીરજ.
 તોપણ ચાલુરહેયો સંધે ગભરાટ,
 દાહાડો ગુજરી ને પડી સિદ્ધા રાત.
 નલીધો રાતનો દહેસ્તમંદાએ ખાખ,
 દહેસ્તથી તજ્યું નાન ને આખ.
 ભવિષ્યના ખચાવ માટે સાવચેત,
 રાખી ખેડા સંકતના વિચારમાં ચેત.

ભાગેલી ચીજોપર નો પડતી નજર,
 તો આવતી દિલમાં એકદમ કદર.
 ખીજ ગમ ઉઠતું આંખોમાં ખુન,
 કે કર્યું બદમાશોએ કામ જખુન.
 પણ ભણી તેવિધે કઝાનો લેખ,
 દુઃખીઆને દિલાસો દેતા દરએક.
 કે તકદીર પાસછે તદખિર નફર,
 છે કઝાથી લાઇલાજ ભલી કદર.
 એવુંછે કબુદી ફરતું આસમાન,
 કે ઘડીમાં ખતાવેછે નફો કે નુકસાન. *
 તે છે ચંદ્રોકાગ તુલીગ ખેવફા,
 પાલેલાપર પાડેછે પુરીજ ફા.

કોઈ નથીગયું તેના હાથથી ખાલી,
કોઈની આજે તો કોઈની કાલે પાલી.

તા. ૧૪ મી શનીવારને દિને ખેત
વાડીમાં ફરીથી ઊઠેલા હુલડ ને
લગતી મુખતેસર ખીના.

પુર ચઢી ખિહામની રાતને ધાક,
જેરદેશના મક્કરમાં ખની ચાકચાક.
છુપાનમાંથી નીકળ્યો નુરી આફતાબ,
સિહા દેવીના દિલમાં થયો પેચોતાબ.
જાઈ ખેડી — નાશી પરડા અંદર,
જમીનપર ખીછાઈ હફતરંગી ચાદર.
હસ્તી ને નીસ્તી થઈ કામગાર,
પગવડે કરવામાડી જમીનને ગમખાર.
ગુજરેલા દિની હતી જખાનપર વાત,
પારસી ઘરોમાં હતો ગભરાટ.
તોપણ રાખીતી દિલમાં એવી આશા,
કે ફરી નવાગશે ફેતનાના તાશા.

પાણુ વેરીઓની ગુજરી વિચારમાં રાત,
 ભીરવા ફરીથી કીનાની ખાઠ.
 ગુજરયા ખામદાદ પછી એકબે કસાકે,
 તેટલામાતે। ઉડીરહી ખલાની ખાક.
 કે આગલે દિનના તોફાની પાછા જાગ્યા,
 શોહોર અને પોકાર કરવા મંડ્યા.
 ગણતરીમાં હતા આસરે હજાર,
 હાથમાં હતા સોઠા ને ઓજાર.
 મડતાં પારસીઓને કાંને તેખખર,
 તાજકરી દિલમાં તુટેલી ફકર.
 તે ટોલું જોતાનેવાર થયા દંગ,
 પાણુ હિંમતથી કરી કંમરને તંગ.
 મુખપર લેઈ પાક મજદાંનું નામ,
 ઉભા સાચવવા સહ પોતાના મુકામ.
 ઉભા ધરમાંજ ખની હુસ્તિયાર,
 ફરામનને દેહોસ્ત દેવા કરતા પોકાર.
 પેહિંચી નરશેરોની સફતરફ નજર,
 ખાધો કેટલાએ દિલમાં તંમર.
 યાદકરી આગલી તેઓની લડત,
 છોડી સઘલી આશા ને હિંમત. *
 અશકત થયા ભરવા આગલ કદમ,
 બંધાઈગયા તેઓનો સાસ ને દમ.

ચલાવી આમન સામન ગુરકાગુરકી,
 ગરદનફરાજ ક્રેયાંનીઓ ને નીચ તુરકી.
 ઉથાવતા આસમાન ભાણી સોઠા,
 હા — હુ નો કરતા અવાજો મોઠા.
 કોઈબોલતું ખખરદાર ને કોઈ સંભાલ,
 કોઈબોલતું ચુપરેહો આ નીચ કંગાલ.
 કોઈ તો ખેચતો આખોમાંજ ખુન,
 કોઈ ખતાવતા તોફાંની જનુન.
 પણ વાગોને જોઈ ઠાઠ ને તરાશ,
 નાસીગ્યા નીચો થઈ નાસીપાશ.
 તેટલામાં આવી પોલીશની પણ દાર,
 તે દખતાં ભાગીગ્યા બાકીના ચાર.
 નવેસરની ખીક ફેલાઈ ચોતરફ,
 “શું પોલીશ કરેછે” એમ બોલતા હરફ.
 તજવો ષડશે આપણો ધંધો ને કામ,
 સાચવવા આપણા જન ને મુકામ”
 તે બાદ થઈ દીનની દુપોર,
 ચાલુ રેહ્યો સંઘે કચકચને શોહોર.
 ચાલુ રેહી પોલીશ ને હાકમની વાત,
 ખતાવા લાગ્યા બાલગોપાલો ગભરાત.
 કરતા તેઓ માતા પીતાને સવાલ,
 કેમ રૂઝ્યા આપણાપર કોરંગા કંગાલ !

દહ તેઓને ધીરજ કરતાં ખુશાલ,
ને ભય દુર કરવા લેતાં સંભાલ.

પારસીઓના થોડાક સેઠીઆઓ અંગ્રેજો
સાથ નાશ પાંમેલી ચીજો જોવા
ગયા હતાદી.

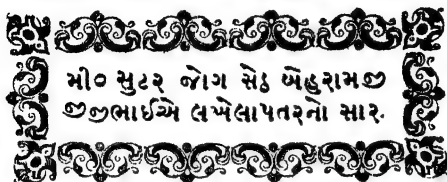
શનવારના રોજની ઉગી સહવાર,
વાળ્યા એકપછી અગીઆરપર ખાર,
સેઠોને પુગીતી તે નાશની ખખર,
કે સાસેછે હમજતીઓ દુઃખો જખર.
સાંભલી ગરીબોનો મરો ને નાશ,
કાહાડયા જીગરથી સાસોપર સાસ.
નાશ પાંમેલી ચીજોની રાખવા ગવાહી,
નેકનામ સેઠ ખેરામજી જીજીભાઈ.
રેહેમી સેઠ દીનશાજી લકખે પીટીટ,
સાથ કેટલાક અંગ્રેજો વતીક.
નાશ પાંમેલી ચીજો જોવાને કાજ,
ગયા સહ કરતા આકૃતની વાત.
આવી લાગ્યા એલાઈબાગની પાસ,
ખુવારી જોતાંજ પાંખ્યા, તરાસ.

લીધા અન્નએખના મોહોમાં આંગણ,
 કરી વિચારો આગલા પાછલા.
 યુરોપીઅનોખી થયા અન્ન અન્ન,
 દાંત કકરાવીયા નોંધને ગન્ન.
 ખોલ્યા કે, કેવાછે એ તોફાંની લોક,
 લુચ્ચા ચોટ્ટા નક્ટ ને સોક.
 કે ધર્મને ખાંહાને કરી લુટફાટ,
 ઉઠાડી હુલડ શોહોર ને ગભરાટ.
 દુઃખ પાંમેલા આવ્યા તેઓની પાસ,
 કરી, રૂદન જરીની મુજમત ખાસ.
 સાંભલી તેઓની અરજીઓ ખહું,
 ગમગીન થઈગ્યા જોનારાઓ સહ.
 આપી મિઠા વચનથી દિલાસો ધીરજ,
 ખોલ્યા કે, નકરતી પડશે તમને અરજ,
 કરશું હોમે મેહેનતથી દુઃખનો અતકાવ,
 ન ખનવા દઈશું ફરી એવો ખનાવ.
 તાંહાંથી ધરચો ભીડીખજરનો રસ્તો,
 હારખંધ ઉભાહતા જહાં હજારો મસ્તો.
 નોંધ તેઓને કરવા લાગા પુંપાં,
 હસતા ને ખોલતા તરેહવાર તાંહાં.
 તોપીવાલાઓને નોંધ નકરચો ગુલબો,
 નહીતો કરતે સેડીઆઓપર હુમલો.

જોઈ ભીડીબજારની અગીઆરીનો હાલ,
 ગમી થયા, ચીરડાયા, સહિષ્ણુ તતકાલ.
 કરી અંગ્રેજોસે દલગીરાઈથી વાત,
 શું ખિટીશ રાજમાંખી આવો બુલમાત ?
 કે ઘોલે દિવસે લુટાએ ધર્મના મકાન,
 બન - જગર - માલ ને દુકાન.
 દુઃખીઓ આગ્યા કરવા રૂંધાદ,
 કે કહાંછે અંગ્રેજ સરકારની દાદ,
 લુટીગ્યા લુચ્યાંઓ હમારો માલ,
 કરયા હુમને બેજાર ને હાલહવાલ.
 મારયા તંનપર લાકડીઓના જરબ,
 તુંટીપડી હમોપર મુસલમાન ને આરબ.
 ધરિંનમાં હતી જ્યારે એવી સખતી,
 માર - ફાર લુટફાટ ને મસ્તી.
 જ્યોતો તણ્યું ખાપીકુ શહેર,
 માલ મીલકત બગીચા ને ઘેર.
 આવીલીધા અદલ અંગ્રેજનો આશરો,
 તેમાંખી શું થાય હમારો મરો ?
 કે મારયાજઈ હમો લે, કે બેગુન્દ,
 ત્યારે શું કામની અંગ્રેજની પનાહ.
 એક કે, જોપર પડ્યોતો સખત માર,
 છતી થોકતો ને રોતોતો જરજર.

કે છુટાછે મારી આઠ હજારની પુણ,
 મારી મને લઈયુચ કોઈ ચંદાલ મુણ.
 કુણું મારું આ અભાગ્યુ કરમ,
 કે નરેહયો મારીપાસ એકબી દરમ.
 એટલું બોલી કરતો હાથને અફસોસ,
 મુખપર લાવતો માહતમનો નેશ.
 નેઈ આમ તેની કલાપીત ને રૂદન,
 આપી સહયે તેને સારી સમજન.
 રહવાથી નઆવશે ગયલો માલ,
 પાછો નથી ફરતો ગુજરેલો કાલ.
 દીધો ને લીધો દિલાસો ને બરદાસ્ત,
 રાખી તે સખુનની સહયે ચાદદાસ્ત.
 કરી બીજેગમ ધાણીક નેશતેજ,
 ફરતરમાં કરતા ઢુંકડુંકે નોધો.
 ત્યાંથી પધારયા બીજગમ તરત,
 કે જ્યાંહતી નાશ નેવાની અગત.
 અગત નેવું નોઈ ફરયા ધરતરફ,
 વાતચીત કરતા ને બોલતા હરફ.
 શાબાશછે એવા નર સેઠીઆઓ પર,
 કે પુણ નેઓએ કુઃખીઓની કદર.
 પોહિંઆડયા લાચારોને છુપા અનદાન,
 વધારયું જુગમાં પોતાનું માન.

એવી નરો રહેવો સદા જવતા,
ખાતા પીતા ન હસતા રમતા.

નેકનામ બેહરામજી જીભાઈ સેઠ,
એ લગાડ્યું હાથમાં હેત,
હમજતીઓના દુઃખની વેઠ,
તાલવા રોક્યું પોતાનું ચેત.
લેવાલાગા દુઃખીઓની ખરદાસ્ત,
મિઠાવચનથી આપતા આરામ,
ખની પોતે ખુદરતના દાશ
પાંખતા સઉકોઈથી સલામ.
જાઈ પોહિંચ્યા ખેતવાડી તરફ,
હતો જહાં વધારે બો,
સામા આયા સઉ બોલતા હરફ,
ફીકકા હતા જેઓના મોહો.
બોલ્યા કે નથી હમને નીરાત,
થાકાછે પોલીશના પાસખાન.
ચાલુછે હમો વચે ગભરાટ,
કે રહે હો અચખુચ તોફાન.

પોલીશના કોનશતેબલો બેચાર,
 બાધ્યા કાંઈ આવીરીતે વાત,
 કે થયાછેઈય હુમો બેજાર.
 કરતા ચોકી દીનો - રાત.
 કરવો નેઈય હુમોમાં ફરફાર,
 દિવસમાં કાંઈ બેચાર કલાક.
 કે નથી મલે હુમને કરાર,
 ઉતરીજાય હુમારી થાક.
 સાંભલી સઉ કોઈના બયાન,
 દીધા તેઓને પદ ઉત્તર,
 બેંચુચ એપર પોલીશનુ ધ્યાન,
 લખી એક ખાસ પતર.
 એમ બોલી ગ્યા ઘરભણી
 મીં સુટર જોગ લખ્યો પતર,
 કરી તેમાં વીનંતી ઘણી,
 લખી સાંભલેલી ખીના ન ખખર.
 મારા પીઆરા સુટર શાહેબ,
 લખુચ તમોપર થોડીક સતર
 નેછે જાહેર નથી ગાએબ,
 વાંચી લેજો તેની ખખર.
 કે ખેતવાડી તરફની પોલીશ
 થાકી થઈછે ઘણી અશક્ત
 કરતાં મેહેનત રાતો - દીશ,
 ઉભા રહેયાચ કંઠાલીને ફક્ત.

છુટારો સોધતા કરેચ તક
 ઉઠાડવા અચબુચ ગુલખાન
 દખાવ દેઢ કરેછે બકબક,
 તેમસંગે થાકીગ્યાચ પાસખાન
 માટે કરી બીજો ઉપાય કાંઈ
 કર તેમના પેહરામાં ફેરફાર.
 નથી તેઓ આસુદા થાઈ
 કરે ચોકી ઘણી ખખરદાર.
 તે પતર વાંચી એક વાર,
 આપ્યું તેના લખાણપર ધ્યાન.
 કર્યો કાંઈ પેહરામાં ફેરફાર,
 આસુદા થયા નેથી ચોકીદાર.

પારસીના સેઠીઆઓ નામદાર ગવરનર
 પાસ લરાકરી મદદ માગવાગ્યા તે
 નઆપતા તાનાજનીના કેહેલા
 સખુનોનો સાર.

ઘોભીતલાવ ચંદનવાડી ને ગીરગામ—
 પર, છે પારસીઓના બેહુલ મુકામ.
 એ લત્તાપરછે ત્રણ આતશ બેહરામ,
 વાડીજી, બનાજી, ને દાદીસેઠના મુકામ.

ચંદનવાડી પાછલ છે હીંદુઓનું મસાન.
 તેની જોડે છે મુશલમાનનું કબરસ્તાન.
 અચબુચ ત્યાં એવી ખખર ફેલાઈ,
 કે કરનાર છે ફેસાદીઓ હાં સખત લડાઈ.
 કબરસ્તાનમાં આવનાર છે મુરદાની સાથ,
 ભિરવા તે બાહાને કીનાની બાહ.
 અવાવ કરવામાંગે છે આતશબેહેરામ,
 ને તારાજ કરવા પારસીઓના મુકામ.
 તે ખખર સાંભલતા મરદને ઓરત,
 થયા ભયભીત ને ગમગીન તુરત.
 પોતાના જનમાલના ખચાવ ખાતર,
 કરી માહોમાહે પોતામાં ગરખર.
 કે પારસી સેઠીઓ આ શું બેશી ઘેરેચ,
 શું પોતાના ટોલાંને હારમાર કરેચ?
 શું નથી તેઓમાં કશીરીતની હિંમત?
 કે નથી કરતા હુમજતીઓને મદત?
 શું નથી તેઓમાં જરનું બલ?
 થયા છે કોઈ જશટીશને કોઈ આંધરાબલ.
 શું નથી ચલાવી શકતા પોતાની સત્તા?
 શું વાહાલી છે તેઓને તેઓની મતા?
 ફલપડી તેની માલ મોટાઈપર,
 કે જે નહીં બુજે લાચારોની કંદર.

કાચ નથીજતા જત હાકેમની પાસ, ?
 માગવા ચારી ને મદદે ખાસ.
 આગલા સેઠીઆ હતા કેવા હીંમતવાન,
 કે ફેદા કરતા દુઃખીપર છગર ને જન.
 કરતાહતા વાજખી રીતે લડત,
 પછી શું સરકાર કે ખોજસે જત.
 રાખતાહતા પોતાના ટોલાંનું નામ,
 રંજને ગંજ ખરચી ખજાવતા કામ.
 પાણુ હાલનાતો તેખલપર ખાઈ જાણેચ,
 પાલીઆ સરખી કુંમ કાહાડી ફેરેચ.
 ઘરે ખેશી કરેછે લાંખી પતપત,
 પાણુ ભાગી નથીશકતા જુજીઆ પાપત.
 સરકારની કરી ખાલીજ ખુશામત,
 રેહેછે પરકામાં જેમ રાંડીરાંડ ચોરત.
 “તાઈતલ” મેલવા ખરચેચ લખોદીનાર,
 જુખ્યારા જતભાઈને દેયછે ધિક્કાર.
 એ એખ છતાં રાખેછે પોતપોતામાં હસદ,
 નથીરાખતા એકખીજમાં સદલા સંપજ.
 એકખીજની ખોલેછે ખોતી ગીખત,
 કોઈમિતો દિસતીછે ખદ ધલિત.
 એવાએને કેવાજેઘએ શાના સેઠીઆ,
 પાણુ કેહેવા જોઈય પૈસા ને માનના વેઠીઆ.

બ્રાહ્મતા એવા કાંઈ તરેહવાર સખુન,
 લાવી દિલમાં ખરેખરું જનુન.
 કોઈતો એલફેલપર ઉતરી પડતું,
 કોઈ આગલ પાછલનું તેને સમજવતું
 થઈ રહી ઘરેઘર એવીજ ચકચાર,
 ગ્યા તેના સેઠીઆઓને કાંને સાર.
 સાર સાંભલી થયા ઘણા ગમગોશ,
 તનપર આધીઆ સરમનો જોશ.
 કરવાલાગા તેવિધે અફલની વાત,
 હસદ છોડી, મલી એકએકની સાથ.
 કે નાતીલાઓએ ખમ્ચું ને ખમશે નુકસાન,
 તો ખોસુ આપણે બાકીરેહલું માન.
 માટે કરવો કાંઈક એવો ઠેકાવ,
 કે સઉનો ને આપરો થાય બચાવ.
 લેવીજોઈય આપણે લશકરી મદત,
 કે નાતવાનોને આવે લશકરથી હીમત.
 કેમકે પોલીશમાં નથી પુરતી સક્તિ,
 કે દાબીનાં ખે લુચ્યાઓની મસ્તિ.
 વલી સંભલાયછે લોકોથી નધ્યાન,
 કે આવતી કાલે થાશે ભારે રમખાન.
 કરી તેખાબદ્ધપર લંબાન વિચાર,
 ગવરનરપાસ જવા, થયા તૈયાર.

નેકનામ સર જમશેદજી જીજીભાઈ,
 સખીવચ્ચુદ શેઠ બહેરામજી જીજીભાઈ.
 સેઠ દીનશાહજી માનેકજી પીટીટ જરદાર,
 સેઠ ખુરસેદજી ફરેફુનજી પારખ આખરુદાર.
 સેઠ મેરવાનજી ફરાંમજી પાંડે અક્કલમંદ,
 પંચાતના ટરશટીઓ મરતખે ખુલંદ.
 ય્યા, એ પાંચોં શખસો ગવરનરની પાસ,
 દખતા તેને કરી સલામો ખાસ.
 કેહેયું તેને વોગતવારે દુઃખનુ ખયાન,
 કે “પુગાડયાછે બદાએ અમોને જયાન.
 અપવિતર કરયાછે ધર્મના મકાન,
 જખરીથી લુંટયાછે ઘરને દુકાન.
 સોટાના મારથી દીક્ર્ય જખરુ નુકસાન
 ગયાછે એકબેના પ્યારા પણ જન,
 તોપણ હજીસુધી સિધિ ને મુસલમાન,
 સાખેત છે કરવા હજી રમખાન.
 તેઓના ખુરા કામને તોડવાખાતર,
 નથીદીસતી પોલીશ ઝાજી બાધર.
 ગર હોતે તો નખમતે કબુ સતમ,
 નથાતે દીન ધર્મના કામો ભસમ.
 માટે આપ તું હમને લશકરી મદત,
 કે ગંઢીલો ફેસાદ નરમપડે તુરત.

જર તેથી નકરશે હમારી ચારી,
 તે કદાચ થશે હમારી ખુવારી.”
 સાંભલી હાકમે ગમગોસારોની વાત,
 ગુસ્સામંદ થયા છેડી નીરાત.
 સમજમાં દીસી તે ગોફતેગો ખામ,
 બોલ્યા તે આમુજબના કલામ.
 “હું બોલાવી શકતો નથી શહેરમાં લશકર,
 જ્યાંસુધી હું સાંભલુનહીં એવીખખર
 કે પોલીશ નથી પુરતી બાધર
 ફાવવા લુટ કરનારાઓ ઉપર.
 અને દાખી નાખવા (આચ્છાલુ) ફેસાદ,
 દુઃખ પામનારાઓને કરવા આજ્ઞદ.
 ઢંડો લેવાજોઈય તમારી જતના જમાવ
 એ, કરવા લુટારૂઓથી પોતાનો બચાવ
 સરકારપરજ નરાખી સદંતરા આસ
 ઈગિલંડમાં બનેછે, તેમબનવું ફેજદારખાસ.
 શું તેઓ નખલાડે કરવા પોતાનોબચાવ
 કે જીવે પોતાપર ખુરો બનાવ?”
 સાંભલી આવીરીતના સખુનનો તંગ
 સેઠીઆઓ થયા અજબ ને દંગ
 તુરતજ ઘરભણી ધરી રાહ,
 બોલી મુખથી યજદાં - પનાહ

ફલાઈ તે વાત બધે ઘરઘર,
 કે સરકારની નથી આપણાપર મેહર
 ફાળી નથી કરતો આપણે મદત,
 ત્યારતો ઘરવીપડશે આપણે હિંમત.
 બચાવમાટે થાઈશું દુશ્મનની રૂબરૂ,
 પછી જે બનવાનુહશે તે બનશે ખરૂ.
 એવું ધારી ઘરમાં ઉભા હુસીયાર,
 દાદારપર રાખી સંઘો આધાર.
 કે હશે જેવીરીતનો તેનો હોકમ,
 તેમાં નથાશે કાંઈ છુપાદા યા કમ.
 જોઈય કે કેવું ફરેચ ગેરદેશનું ચક્ર,
 કોણે ખવાડેચ તેમાં ખુરી છક્ર.
 લાચારીએ થાઈશું આપણે જમાવ,
 ફકત કરવા દીનધર્મનો ખચાવ.

તા. ૧૫ મી અને આતવારને દીને
 શુનાપોર આગલ ઊઠેલું ભયંકાર
 તેમજ છેલ્લુ હુલડ જેમાં બદમાસોના
 ફેસાદનો અંત આવ્યો તથા પોલી
 શના હાથપર તેમનું સપરાઈજવું

નુરમલછે ગદલુછે આકબુદી આકાસ,
 નરમછે ગરમછે તાપ ને પ્રકાશ.

મિઠાશછે મેહરછે કડવાસ ને સ્વાદ
 રંજછે ગંજછે, નીષફલતા ને મુરદ.
 તેની ચાલની નથી કોઈનિ ખખર,
 જે ચખાડેછે ચરખામાં સહને થોફર.
 ગંજગોહર આપી કરેછે નાચાર,
 ભલી મોટાઈ આપી કરેછે ગમખાર.
 ખફા થઈપાડેછે સહપર જફા,
 ભરાવેછે તવારીખના કાલા સફા.
 ભલો તેમજ બુરો દખાડેછે ખનાવ,
 ભરેછે પાણીથી કુવા ને વાવ.
 છે જટલી વલેલી તેની કમાન,
 તેટલાછે તેમાં પાખન ને છયાન.
 રૂઠી નેકદીનના જરથોસ્તીઓ પર-
 બુવેછે ડોળા કકરાવી જોશભર.
 આગલા બેદિની જખરી ખુવારી,
 જોઈ કરતુંનથી તેઓની ચારી.
 પાણુ હજુ પાંથરેછે કુખ સંકત,
 ખોલી સીહાદિલની સીહા કપત.
 તેમ કરી, કરેચ ભલી ચાહાને તરક,
 પાડેછે કલેજે તારક ને થંદક.
 માદરથી તવલુદ થતા રોશન સહવાર-
 ઓ, ખતાવ્યો પોતાનો દખાવ ગમખાર.

દખાડી એવી પોતાના રૂપર નિશાણ,
 કે થાશે આજ ભારી તોફાન નુકસાન.
 રૂઢન કરતીરહી પોતે તેટલા ખાતર,
 કે થપકો રેહશે મારા નામના ઉપર.
 પણ તેને બળકથો થતા જવાન,
 સંભલ્યા ફતનાના કારો ગુગાન.
 હતો તા ૧૫ મીનો રોજ આતવાર,
 દખાડી કીનાને સેવતની પાર.
 ફસાદીઓએ સોધ્યા એકનવો પુટો,
 જેમાં નધ્યાન તેઓના દાર તુટો.
 થયાહતા એ મુસલમાનના મરણ,
 ઉડ્યા કરવા તેઓ, તેમને દફન.
 પણ હતી તેઓની નીષતા ખોટી,
 હતી દિલમાં ઉમેદ છુટની મોટી.
 તેમની પાયદસ્તે ચાલ્યા પાંશો જવાન,
 આરબ સિધી કુકની ને મુસલમાન.
 રાખી મજપુત સાથ લાકડી સોટા,
 પાયદસ્તના દોલમાં હતા ખોટતા.
 ધુપાવ્યાહતા તેમને જલ્લા અંદર,
 હા - હુ કરતા ચાક્રયા રસ્તા ઉપર.
 ફક્ત તેનીસાથ હતા સીપાઈ ખાર,
 સાથ હતા એ ત્રણ ગોરા સરદાર.

પાયદસ્ત આવી બુલેશ્વરની પાસ,
 ચાલ્યો ત્યાં હા - હુ આસપાસ.
 ત્યાંથી જતોતો એકપારસી જવાન,
 તુંટીપડ્યા તેપર કેટલાક મુસલમાન.
 તેને થોકવાલાગા તેઓ એકકમ,
 તેવાજ તે ભરી જદ્દથી કદમ.
 દહેરામાં ભરાઈ લીધા આશરો,
 કીધાં તેવો દહેરાપર ધશારો.
 તેવાજ પુનરીઓએ બંધકર્યા દર,
 આવતા અતકાવ્યા તેમને અંદર.
 તેને મેલવવાની કરી ઘણી રિક્કિક,
 પણ પુનરીઓએ તેને નઆપ્યો હરગીઝ.
 ત્યાંથી નીબૂલ થઈ આગલ ચાલ્યા,
 ઘણુએક મુખથી બોલ્યા બકીયા.
 હયાંથી માલમ પડ્યો તેમનો હસદ,
 કે હતો તેમના મગજમાં કીનાનો કસદ.
 તેખખરનો કાસદ ગયો પારસીઓને કાન,
 કે આવેછે હાં બલા ને મોહોકાન.
 ધરિનપર ચઢી આવેછે અરજનરખ,
 મારવા જરથોસ્તી દીનપર તરાપ.
 ખુશીછે પુર કીનાબાજ તુરાન,
 કે આવશે હાથ રળીઆમનુ ધરિન.

અખંડીઆરના ચેલાવેની ખખર,
 નભાણી તેઓએ જીગર અંદર.
 કે જેઓએ જંગલના ખુનખાર ખખર,
 દરીઆના ઉછલતા રાક્ષી મગર.
 આક્રમ ન રંજમાંછે પુર હિંમતવાન,
 ક્રેવાંની લોહીથીછે સુરા પેહલવાન.
 જંગને જેહમતમાંછે ખરા બાધર,
 ખુનેછે ધર્મ ને દુઃખીઆરાઓની કદર.
 જરમાંછે પુર ને મનસે ચલાક,
 પાપીઓના હૃદયને કરેચ ચાકચાક.
 પેહિંચતા ચોતરફ તે બલાની વાત,
 જાગીઓ પાછો સુતેલો ગભરાટ.
 બંધબસ્ત સહ્યે કરયા બારણા બારી,
 શું લાકડાની કે લોખંડની જતરી.
 નજીઈ પોલીશ યા લશકરી મદત,
 પારસીઓએ પકડી પોતેજ હિંમત.
 વલી યાદ કરી હાકેમના તે સખુન,
 પોતાના બચાવનું ધરયું ઝનુન.
 મુખપર લેઈ દાવે દાદગરનુ નામ,
 નીચચે કર્યો જાલવા ધર્મના ઠામ.
 મયાનપર તંગ કરી કયાંની કમ્મર,
 ફુસિયારીથી ઉભા જઈ ઓટલાઉપર.

કબરસ્તાન પાસ આવી પાયદસ્ત,
 આંચો આકૃતનો વખત ખરગસ્ત.
 ભુમીદા કરી તે ખંને લાશ,
 દિસતા જંગના ચિન્હો ને ખવાસ.
 આમનસામન ફકાયા સંગીન સંગ,
 સરૂથઈ તે ખાંહાને ખુનરેજી ને જંગ.
 કેટલાકનું ચોકસ કહેવુંછે આમ,
 કે વેરીઓએ સરૂકરયું જંગનું કામ.
 કે પહેલા તેઓએ મોટા પથર,
 ફકયા પારસીઓના ઘરો ઉપર.
 વળી કોઈકોઈ કહેચકે પારસી ભાઈ,
 એ, શરૂ કરીથી પ્રથમ લડાઈ.
 માટે ખરું ખોટું શાહખ જાણે,
 ખોટો જુઠો દાખ નેસી તાણે.
 બદમાસો ધસ્યા વસ્તી અંદર.
 કરવા માલ મત્તાને છરોજખર,
 નેઈ તેમની તે જલેમ લડાઈ,
 હામભીરી કરવા પારસીઓએ હરીફાઈ.
 ઉઠાવયા એવા પોકારો ખુલંદ,
 કે આકાશના કાંનખી થઈગ્યા ખંધ.
 આમન સામન ચાલી મારા મારી,
 કોઈપર પડતા લાકડીને સોટા મારી.

ગાએલ થયા હાથ પગો ને સર,
 ફોતો કોઈના સીના ને સદર.
 ચાલી સંધી યુમાયુમ ને ધરપકર,
 ગાજીએ બનયા જાણે વાગને બખર.
 ધભાધપ નીકલતા કુંદાના આવાજ,
 જાણે ઉથતોહોય ભારી ગગનમાં ગાજ.
 પથરા વરસીયા જાણેકે ખારાન,
 જાન માલને કરતા જખર નુકસાન.
 લાકડી ને લેખંડના સોટા બુલંડ,
 ઉછલતા જાણે તીરને કમંદ.
 ઉતરતા મુખોપર રાતા પાણી,
 માલ મીલકતને થાતી ભારે હાંણી.
 કોઈ બોલતું અલ્લા ને કોઈ બોદા,
 અરે આ કરી પડતા જમીનપર થોડા.
 કોઈનું છુદાતું મસતક ને મુખ,
 કોઈની તુંટી કમ્મર ને કુખ.
 મારામારી ચાલી એવીતો સખત,
 કે નેગુનસર થયા ઘણાક બખત.
 કોઈકોઈ પતકાતું, પરતું, ખરતું,
 કોઈકોઈ જરબેજર અગનથી રરતું.
 કેયાની બાળોના સોટા સંગીન—
 બાદર લાવતા વેરીઓના રગત રંગીન.

અરગસતેપાણ્યુ આણ્યુ તુરાન હિપર,
 સાદમંદી ફલાઈ ઈરિન અંદર.
 કેમકે આવ્યા પોલીશના પેહલવાન,
 નેથી થયા કેયાનીઓ વધુ હિંમતવાન,
 વેરીઓ બનયા જનજીગરથી હેરાન,
 જોઈ પોલીશની ધાર ને દુખાન.
 તોપણ ઝનુનથી લડ્યા કીધા,
 પોલીશની દારથી જરાપણ નખીધા.
 પોલીશના અમલ પર નધરયું ધ્યાન
 તે દખી થયા અમલદારો હેરાન.
 જેઓ મયાનથી પીસતોલ તરવાર,
 ચલાવ્યા બદાપર તેઓથી માર.
 કરયા કેટલાકોપર જખમો કારી,
 પારસીઓ પણ કરતા પોલીશને ચારી.
 બાંધવા, પકડવા, થયા સામેલ,
 જોકે તેઓહતા જખમી ને ગાએલ.
 કલે પારસીઓહતા રંજથી બેજર,
 આક્રત ને પીડાથી હતા ગમખાર.
 બિધલા લોકો, ઉભા રેહી કરતા ગરબર,
 જાણાવતા મદદનિશાને દુઃખની ખબર.
 લગાડવા તેવેલા તેમના દુઃખપર દામ,
 મીઠું સુટર બોલ્યો ગુસ્સામાં આમ.

“લેખાનતછે તેઓ પારસીઓ ઉપર,
 કે શરૂ કરી તમોએ આએ ગરબર.
 મુશલમાની હતા તદ્દન સમાધાન,
 પણ તમોએ ઉઠાડ્યું આ ગુલબાન.”
 તે સાંભલી મીં પેરાંમછ રેજમતરાર,
 બોલ્યો કે આ હમારા મદદગાર.
 આએ ઉઠેલા રમખાનને દરમ્યાન
 “થયોછે હમારો એકપારસી બેજન,”
 તેવોજ મીં સુદર બોલ્યો સહ,
 ન, કે “હું તેથી ખુસીછે બહુબહુ.
 આહાયુચું કે થાય કલે પારસીઓ બેજન.
 કે તેઓએ કર્યુ સઘલું આ રમખાન,
 ગવરનરને કેહેવશ હું તમારી ચાલ,
 કે હાથ ઉઠાવે કરવા તમારી સંભાલ.
 હું ઉઠાવી જવશ પોલીશનુ લશકર,”
 તે સાંભલી પડી સહકોઈને ફકર.
 વધુ થયા દુઃખ્યારા તેથી ગમગોશ,
 ઉઠીગ્યો તેમના તન મનથી હોશ.
 મીં નાનાભાઈ રાનીના નામનો એકનર,
 મુરડાલ દિલનો પણ બોલવે બાધર.
 બોલ્યો હીંમતના સખુંનો થોડાક,
 “સાહેબ એછે પારસીઓપર જખરો દાગ.”

તે, સાંભલી થાઈ ઘણા ગુસ્સેગાર,
 બાલ્યો “તુકોણુછે આ લેયાનતગાર,
 સવાર, એને પકડ એકદમ” ?
 એમબોલી આગલ કરી ઘોડાના કદમ.
 ઉઠાવી પોતાના સોટો જખર,
 મારવા ઇચ્છ્યું તેના ઉપર.
 પણ તેમ નકરતાં પાછો ફર્યો,
 મસ્તી કરનારાઓને વીખરવા લાગ્યો.
 આવીલાગી રીજમીત ન ઘોડેસ્વાર,
 મીં પેડર ન બીજા અમલદાર.
 તેઓખી કરતા તનમનથી મેહેનત,
 પોલીસ ન દુઃખીઓને આપતા મદત.
 મુખ્ય ફસાદીઓને પકડ્યા જટપટ,
 મોકલ્યા તેઓને ચોકીમાં તુરત,
 વીખરાઈગ્યા તેજેઘ કુલે કીનાખાર,
 પાંખી જખરદસ્ત છફર ને હાર.
 હારીગયું જોયી કાલુ આરખસ્તાન,
 ફતેહમંદ રહેયું નાધલું ઇરાન.
 થયાતા જોકોઈ ગાએલ સખત,
 નીકલતા જમાંથી નવધાર રગત.
 તેઓને હંચકી ગાડીમાં બેસાડ્યા,
 જત તાંહાંથી ઇસપીતાલમાં લેઈગયા.

રાખી આતશકદ્દહેઔપર પોહોરા ચોકી,
 હોભા લશકરો મોહોલાઓ રોકી.
 કેટલેવારે થયું તમામ સાંત,
 ઘરેઘર ચાલતી તેવિષેજ વાત.
 સહ ભયથી પોતાના ઘરમાં બેઠા,
 જીલમાતનો હેવાલ એકબીજાને કેહેતાં.
 દીસતા રસતાઓ તમામ ઉજર,
 હતા રાતા દગલાવાલાઓ મગર,

જંગબાણના ને ખુનરેણના હીગામ—
 માં, થાયછે ઘણી ગફલત ને ખામ.
 સખખ કે નેપર હોયછે જંગનો આધાર,
 થાયછે તે રંજથી જ્યારે બેજર.
 ત્યારે તે નજેવી જેવી ખાખદ ઉપર,
 થાયછે પોતે બહુજ ગુસ્સાભર.
 કેમકે નથીરહેતું તેનું પુરતું ધ્યાન,
 ચાલતી મારફારને જંગને દરમ્યાન.
 તેવેલા નછેરવો તેને જરા લગાર,
 પણ ઔર સંભાલીલેવો તેના વિચાર.
 તેમ મીઠું સુટર હશે રંજથી બેજર,
 તે વેલા જણાવ્યો દુઃખીઓએ પોકાર.

તે પોકાર કરવો હતો નસાયક,
 કે તે એખલો કરે તજવીજ કેટલીએક ?
 આવ્યું હોય તેના મગજમાં ઝનુન,
 તેવખતે બાલ્યોહોય કાંઈ ઉજ્જતા સખુન.
 તો તે ઘટારતછે કરવા દરગુજર,
 કે ખાલી નથી ઈનસાન ભુલ વગર,
 જો નહતે ભુલચુક કોઈનિખો હાથ.
 તો તે ઉઠાવતે પવનસેખી ખાક
 પોતે પણ હશે તે વિષે દલગીર,
 કે ભુલમાં ખતાવી પોતાની ચીર.

અમલદારને પણ લાયકછે આમ,
 કે ચીર છતાંખો નથવું બેફામ.
 કેમકે તેને જોઈ હલકા સીપાઈ,
 વાંકા બોલજો બોલી, ખતાવે તુનદાઈ.
 ત્યારે તો થાય સઉની આખરે ફના,
 ચાલે સઉને એવી પોલીશ વના.

લાગો પારસીના ટોલાને દાગ,
 જેમ આગે વેરાન થાય રળીઆમનો ખાગ.
 પણ તે સધત્રી ખાખદ ગઈ ગુજરી,
 મોઢા મનથી જવું જોઈય વીરારી.

થાયજી જ્યારે મોટા કામમાં ગુમસાન,
ત્યારેજ એકવાર ચુકે છે ગુની ધનસાન.
તેવી તેની થયલી એકવારની ચુક,
કરવી છે મનમાંથી એકદમ નાબુદ.

શાખાશી છે તેઓને, જેઓએ કરી મેહેનત,
ખેંચી હુલડ ખેશાડવા, રંજે જેહેમત.
જખમીઓની માવજત, દુઃખીઓને મદત—
કરવા ચાલવી, સઘલી રીતની લડત.
જવજે સદા તેવા, ખલવંત શખસો,
જંદગીના વર્ષમાં, શો ને ખસો.
સલામત રહેજે, તમારા પાંચો હુધિયાર,
મેહેર ભરેલો રહેજે, તમોપર દાતાર.

આતવારને દાહાડે કોટમાં ફેલાયણો
ગભરાત, જેથી એક બે મુસલમાનોએ
ભુલમાં મારખાધો.

સાંભલી શુનાપોરની ભયભરેલી વાત,
ચાલ્યો કોટમાં અતીઅંત ગભરાટ

ખિંચાયું તેવાતપર લોકોનું ધ્યાન,
 કે તતપર છે હયાં ઉઠવા રમખાન.
 ઉભા સઉપોતાના બચાવમાં મજબુત,
 પકડી હાથમાં સોટા સાબુત.
 જાણી સઉકોઈ બદમાસોની ધારણા,
 બંધ કરયા દુકાન ને ઘરના ખારણા
 લોકોથી ખીચોખીચ ભરાયા રસતા,
 લડતનાખાંચો તેમાં સામેલ હતા.
 કોઈ હયાં ને કોઈ ત્યાં દાડવાલાબ્યા,
 કોઈકેઈતો નાશભાગ કરવામંડ્યા.
 કોઈતો કરતું ખોટી ને ઝોટી ખરાઈ,
 જાણીકે કરવી હોય એકભારી લડાઈ.
 હાથમાં હતા લાકડી ને સોટા સંગીન,
 રાતા પીલા કે કાલા રંગીન.
 તેટલામાં એકાએક બે ત્રણ મુસલમાન,
 પસારથયા ત્યાંથી તેઓ દરમ્યાન.
 પણ કેટલાક અંગડ ને કીનેખાહ—
 એ, અતકાવી નાખી તેઓની રાહ.
 તુંટીપડી તેઓપર ગીલ મિસાલ,
 સોટાથી કરીયા તેમને હાલહવાલ.
 મરચો તેઓને મરતાતોલ માર,
 લઈ પોતાના જાતભાઈના ખાર.

વલી લગાવી કોનસતેબલને સોટો,
 પડ્યો તેના માથામાં ચીરો મોટો.
 સાંભલી, જોઈ તે બેહુંદું કામ,
 ગમગીન થઈગયા પારસીઓ તમામ.
 માફ માગી કરવા તે દરગુજર,
 ખુલ્લો જાત મળતની ભલી કદર.
 પોતાના લોકમાં હલકારો ફરવી,—
 મના કીધા કરવા કશી પેરવી.
 કે જોકોઈ કરશે અનધટો સતંમ,
 તો રહેશે તેનેસર જવાબનો જોખમ.
 નલેવી સત્તા ખુદ આપણા હાથમાં,
 પણ રહેવું સલુકથી ઈનસાફની ફાંતમાં.
 પડશેજો સરકારને તેવાતની ખબર,
 તો બેધરક મોકલશે તુરંજ અંદર.
 એવીખીજી રીતની આપી ધાસ્તી,
 તે સાંભલી સાંત બેઠી બધી વસ્તી.
 આતલુ ખંડ ખમી શેજમાં બદનામ,—
 નાલાયકછે, થવું જોઈ ટોલાનુ નામ.
 આપણી નથી એવી કફારી ચાલ,
 કે રાહદારીનો કરવો ખુરોબદ હાલ.
 કોઈ વાટેમાર્ગુને નાહક છેરવો,
 ખીજનો ગુનહા તેપર ખેંચવો.

એ, ચાલછે ખરીજ ધક્કારવા જોગ,
 કે અસીલો નકરે એવો સંજોગ.
 ગરજે ચવરતા હોય તમારા હાથ,
 તો અફરો તેને પથરની સાથ
 પાણુ એવી ખતાવા ચીખાવલી ચાલ,
 રાખજો ખુબ હવે પછી સંભાલ.
 હા, જો કોઈ થાય તમારી સાંમે,
 તો ઘસડાવો તેને પોલીશના ઠામે.
 કે કરે ન્યાયધીશ તેના ધનસાક,
 કરે રાજા સાંભલી તમારી કૃયાદ.
 નોકરશો એવો હુમલો કોઈના ઉપર,
 કે નઆવો સરકારની ચુંગાલ અંદર.

તોફાનનો મામલો વધીપડવાથી નેક
 નામ ગવરનર સાહેબે તાર કરી પુને
 થી લશકરી મદદ મંગાવી.

થઈ જ્યાંરે પુનરેજ તમામ,—
 ત્યાંરે ગવરનરની આંખ ઉઘરી,
 કે હવે પડ્યુંછે લશકરનું કામ,
 તેવુંધારી એક મીટીંગ ભરી.

સામેલહતા તેમાં “કાનસલરો” બેચાર,
 કરવાબેઠા ધીરજથી તેપર વિચાર.
 કે પોલીશની ફેજછે ઘણી કંમતર,—
 સાથે સુસ્ત થઇય તેની જરફ,
 દીન ને રાત બાંધતાં કમ્મર,
 ને ફેસાદ છે ચાલું ચોતરફ.
 માટે કરવા પોલીશને મદત,
 પડીછે હાલમાં લશકરની અગત.
 માટે કરીય પુને એકદમ ખબર,—
 કે આવે પેલ ને ઘોડે સ્વાર.
 નરમ પડે જોથી શહેરની ગરબર
 પોલીશને મલે તેમનો આધાર
 થયા તે વિચારપર સહ એકમત.
 તાર કરયો તેમને બોલાવવા તરત.
 પુગાડયો ત્યાં કમાનદરને તાર,—
 તેવુંજ એક પચ્ચરશીયુ લશકર,
 સાથ ગીશ ફરનારા ઘોડેસવાર,
 તૈયારકરી બેસાડયા ગાડીઅંદર,
 બાકલયા તેમને મુંબાઈ તતકાલ,
 આબ્યા થતા સહકોઈ ખુશહાલ.
 આવી કરી મેદાનમાં છાવની,—
 ઉભા રાખ્યા તેમને ચારેબાજુ
 સોબસામ કરવા નેગાહ ઘણી,
 દોડતા, ઉઠતુ જ્યાં તોફાન તાજુ.
 આપતા જઈ મારવાની દેહરત,
 ને જોઈ થાતા ફેસાદીઓ અશકત.

કિલ્લામાંથી ઉતારી બેતોપો મારી,—
 લાવી મેલી મેદાનમાં પુરત,
 ફાટી તેમને એક બેવાર ખોટી,
 આપવા ધીરજ તેમજ દેહસત.
 તેકુટવાથી થયા લુટાડ્યો ગમગોશ,
 પણ દુઃખીઓ સાંભલી પાંમયા સંતોષ.
 કે હવે રહેવું આપણે નચીત,—
 આપીએ શહેરમાં ફાજની મદત
 ફસાદીઓને જોર કરશે ખચીત,
 ને તોડશે તેઓની જુરી હીંમત.
 એવુંધારી સહિ આનંદ પાંમ્યા,
 સરકારના ઉપાય સહિને ગમ્યા.
 તે લશ્કરની ગીથ જોતાજ વાર,—
 થયા કરૂં ધણા લાઇલાજ,
 પડી પોતાના જીગરમાં ફાર,
 જો તેવું કરશુતો મરશુ આજ.
 તોપણ આપતા લશ્કરને મેહેનત,
 દોડાવ્યાતા તેઓને વખતે વખત.
 બાકી એ પછી બીજુ હુલડ,—
 નયચુંતું કાંઈખી જનવા જોગ,
 પણ થઈતી ખાલી થોડીજ ગડબડ
 નથયો હતો ધરપકરનો સંજોગ.
 બે માસ તુલીગ ચોકી કરી,
 પુને ખાતે તે ફાજ પાછી ફરી
 જો હતે પ્રથમથીજ હયાં લશ્કર,—
 તો નયાતે શુનાપોરનુ હુલડ,
 તેમજ બધી પોલીશની રહેતે બાધર
 તો નયાતે સુલ્હેમાં કસી ખલલ.

નહી થતે કોઈખીપર દસ્તદશાજી,
નયાતે માલમત્તા હુડી રાજી.

નપડતે કોઈને આજી મેહેનત,—
સત્તાવાલાઓને નલાગતે નરશ,
જો ઉપાય લીધાહતે ચાંપતા પુરત,
તો કામ બનતે સઉથી સરસ.

નમલતે કોઈનેખી રાજ્યથી થપકો,
રહેતે જીયાદ દાર ને બબકો.

આવા કામમાં નહતી હાકિમની જુલ,—
પણ માની દારપાંખરાના વિચાર,
કચડી પગવડે કિરતનુ ગુલ,
પોતે થયો પાછલથી ગમખાર.

પણ તેને ગમી થવાનુ કારણુ નથી,
બનારછે તે કબુ નીયનાર નથી.

હાજી અમદની પાયદસ્ત, તથા
ખીજી મોડું હાખલ ઊઠવાની
હીલચાલ તથા તેનુ નરમ પડવું.

જીવો ભાઈઓ આ જમાનાની ચાલ,
કે કોઈને મારી ને કોઈની સંભાલ.
કરેચ, કોઈના મરતખો છીનવી કંગાલ,
તો ખીજને કરેછે ઇજ્જતમાં નેહાલ.

સુનાપોરની સખત જંગને મયાન,
 ગાએલ થયોહતો, એકપીર ને નાતવાન.
 હતું તેનું નામ હાજી અમદ,
 દુન્યામાં નજાણીતો મુસલમાન મરદ.
 લેઈ તેને “સર” વાલી ધરિપીતાલમાં—
 આપ્યો તેને ડાક્ટરની સંભાલમાં.
 પણ તે તો ત્યાં પાંચે મરાણ,
 તે સાંભલી ચધ્યા ફેતનેખોરો સરહણ.
 કરવા ધારી તેખાને જંગ ખુનખાર,
 મારવાલાગા પુર ઝનુનથી પોકાર.
 થયા જમાવ કાંઈ બેચાર હજાર,
 પાયદસ્તને ખાંને કરવા મારફાર.
 થઈ તેવાતની મીઠ સુટરને જાણ,
 કે તેઓ કરનારછે આજ રંમખાન
 જેથી કરી સુદલે જાતવાનો વિચાર,
 લખ્યું આમ- ડાક્ટરને અધરત્યાર.
 કે નઆપવી કોઈનેખી એ લાશ,
 જાંહાં તુલીક મલે મારો હુકમ ખાસ.
 ખીજેડીઅર જીલપર મોકલ્યો પેગામ,
 કે આજ થનારછે ખુનામરકીનું કામ.
 માટે તું ઉતાવલે લશકરી મદત,
 આપ, કે પડે મસતાંનનો દખત.

મીં સુટરને પેગામ વાંચતાંને વાર,
 તૈયાર કરયા પેદલ ને ઘોડેસ્વાર.
 મોકલ્યા તેમને તેજગ્યે સેતાખ,
 પછી વાલ્યો મીં સુટરને જવાખ.
 કે તારા ફરમાન મુજબ સર્વે તૈયારી,
 કરી, આપીચ ફાજને ઘટતી અખત્યારી.
 મલ્યો જયારે મીં સુટર ને પેગામ,
 નખાવી પોતે ઘોડાપર જીનને લગામ.
 થયો પોતે તે ઘોડાપર સવાર,
 સાથે રાખ્યા કોનસતેખ ને અમવાર.
 પછી ડાકટરને લખીજણાવ્યું તતકાલે,
 કે કરે લાશને તેના સગાને હવાલે.
 મલતાજ તે હોકમ આપો તે લાશ,
 ફરીવલ્યા તે ઉચકવા હજારો આશપાસ.
 કરી તેવેળા ખુબ શોહોર ને ખકાર,
 કાઢી તેલાશને ઈસ્પીતાલમાંથી બાહાર.
 તે વખતે હતો ખારપર એકનો સુમાર,
 પાયદસ્ત સાથ ચાલ્યા સઉ હારકતાર.
 પ્રથમ હરોલમાં પોલીશના સીપાઈ,
 તેઓસાથ હતા એકબે અંગ્રેજ ભાઈ.
 આનુબાનુ ચાલતા લશકરી સવાર,
 વચમાં ચાલતું પેદલ બીસ્ત્યાર.

દિખ્યુતી તેમજ વડો કમીશનર,
 આગલપાછલ દાડતા રસ્તા ઉપર.
 એવો હતો તે પાયદસ્તનો ઠાડમાત,
 કે તક્સીલ લખવી છે લાંબી વાત.
 અવલમાં ધરચો ભીડીબજારનો રસ્તો,
 જ્યાં એકઠા હતા હજારો મસ્તો.
 જોડયા તેઓપણ સેતાબીથી સાથ,
 કરતા હરખાંને નાની - મોટી વાત.
 ત્યાંથી આવ્યા નલખજારપર છેક,
 છે ત્યાં અલીઆમરની ગલી એક.
 એ જગાપરછે તે મરનારનું રેઠાન,
 ત્યાં પાયદસ્તને ઉતારી ખાંધથી હેઠાન.
 તેપર તેના ખેસીઆએ કરી કરીયા.
 તેઓ તેના મોહોતપર ઘણા રડયા.
 ત્યારબાદ ઉથાવચો કુચનો અશખાખ,
 આવ્યા ભુલેશ્વરની પાસે સેતાખ.
 ત્યાંથી પેઠા એક ગલીની અંદર
 તેવીજ કરી અમલદારોએ ખધે નજર
 સખખકે હયાંછે પારસીઓના ચુકામ,
 તેઓની વચેછે દાદીસેઠનું આતશખેહરાંમ.
 તે ગલીમાં સરગસ પેસતાંને વાર,
 પારસીઓને ચેતાવવા દારયા સવાર.

પાણુ દીઠા સંધા ખારીખારણા ખંધ,
 તે જોઈ, જાણ્યું કે નહોતો ખંદ.
 ફેસાદીઆઓ ચાલી જશે ખામોશ.
 નપરશે તજદી કે નખતાવશે જોશ.
 ગર આ વાંચો તમે વાંચનાર ભાઈ,
 કે તેઓનેતો કરવી હરખાંને લડાઈ.
 તે કેમ કરી ચાલ્યા જાય ખામોશ,
 મેલ્યો પારસીઓપર એક નકામો દાષ.
 તે એકે એક મુસલમાનની નજર,
 પડી એક પારસીના ખુલંદ ઘરપર.
 જાણે ખરેખર જોયોહોય તેમીસાલ,
 ખુમપાડી ઉઠ્યો તે કુરગો કંગાલ.
 કે મં દીઠા એક પારસીનો કર,
 નાખ્યો તેને આ લાશપર પથર.
 સાથ તે ધીઝારથી તેપર ફુક્યો,
 ગાલ ગલોચ ને ખુર યોલ્યો.
 એવી મતલબનુ તે પોકારી લંખાન,
 યોતાંન મેલી ઉઠાવ્યું ગુલખાન.
 તેવી ચાલું થઈ હા હુ ને હો હા,
 કુડવાને નાચવા લાગ્યા કાકાસીહ.
 ખતાવી દરએક મહાખલની નિસાન,
 પોકારતા કીનાના આવાજો નધ્યાન.

તે, સઘલા અમલદારો દેખતાને વાર,
 ધરી જત હાથમાં નાગી તરવાર.
 પોકાર भारी કરતા તેમને ચુપ,
 “સુટ” કરવાની આપતા ધાસતીબી ખુબ.
 પકરતા તેમની દગે દગે પુક,
 ને કેહતા તુંમલોક બોલતે જીક.
 આવીરીતના આગે હીગામને સર,
 ને નહતે સાથે ભારી લશકર.
 તો બેશક કરતે કુલેધરો ખરાબ,
 છુટકાટ કરતે મન ભાવતી સેતાબ.
 આગલા દાહાડાની ખુબ કેશરીનો ખાર,
 આ વખતે લેતે કાંઈક બીશુમાર.
 કરતે આતશબેહરામને જરૂર અવાવ,
 કે ત્યાંજ બાકીહતો તેઓનો દાવ.
 પાણુ જહાં હોય એલાઈનીજ નેગાહ,
 તાંહાં કેમ ફાવે ખુરા બદખાહ.
 પછી જેમતેમ કરતા ચાલ્યા આગલ,
 કુડતા, નાચતા, ને કરતા ધાધલ.
 તેમ કરતાં આવ્યા કબરસ્તાનની પાસ,
 લેઈગયા તેમાં તે ગુજરેલી લાશ.
 ચાલી તેપર દીન ધર્મની કીરયા,
 તારબાદ સહ તાંહાંથી પાછા ફરયા.

પછી અમલદારોએ તેમને વીખરીનાખ્યા,
 જુદી જુદી ગલીઓમાં વેહેચીનાખ્યા.
 આરીતે થયો આ હીગામ ખતમ,
 જેમાં હતો પુર કીનો ને સતમ.

શહેર આકૃતમાં આવી પડ્યું તેવે
 બા ગવર્મેનત હાઝિરામાં
 થયેલો “ખાલ”!

શહેરમાં ચોતરફ તોફાન,
 સાથ ચાલતું ભારી જીયાન.
 છુટયાતા કિંમતદાર સામાન,
 ગયાહતા પીઆરા પરાણ.
 જગેજગ પારસીઓ હેરાન,
 થયાહતા, ઘરખારો વેરાન.
 કુતાહતા આકૃતના ખાન,
 થતાહતા દેહેસ્તનાક ગુગાન.
 અવાવ થયાહતાધર્મી મકાન,
 થયાહતા બેચાર બેજાન.
 દુઃખીઓ દિસતતા બેધ્યાન,
 થયાહતા લાચારને નાતવાન.

ખોયાહતા વસતરને દાન,
 તજ્યાહતા આખને નાન.
 ચકચુરહતા બિહીકમાં ધયાન,
 કે રખેથાય ફરીથી તોફાન.
 પકડી કોરગાઓ છુપાન,
 કરે ખીજઓનો કચરધાન.
 નીરો શાહ બેકદરદાન,
 થઈ ઉધીરીતે બેધ્યાન.
 રૂમને પેહિંચાડવા નુકસાન,
 મેપદ્યું આગને દરમ્યાન.
 ખેંચ્યા તંબુરાના તાન,
 વાલી સારાશેહેરની મોકાન
 તેમ આઆકૃતને દરમ્યાન,
 ગવરમેનતના પરલને મકાન.
 થયો એક“બાલ” સોભામાન,
 જાણેહાય શેહેરમાં સમાધાન!
 નજ્યાહાય કોઈનાખી પરાણ,
 નરમહોય સઘલુ રમખાન.
 એમ થવુંહતું નાપસંદ,
 બાલેથ તેમ દરએકજન.
 અફસોસ જેવુંછે એબેયાન
 જાણુગાડય તેપર ધયાન

રયતલોક રેહે પરેસાન,
 ને હાકેમ મોજમાં ગુમસાન
 હાકમને લેવીજ્ઞેઈય પિછાન,
 બનીખુદ રૈયતનો ચુપાન.
 પાસખાનીથી મેલવવું માન,
 તેછે ખરેખર ઘતમાન.
 તેમનુ દુઃખસુખ એકસાન—
 પર, આપવુજ્ઞેઈયછે ઘેયાન.
 રૈયતવડેછે સઘલુ ખાનપાન,
 તો નથવાદેવી કબુખી હેરાન.

યુનીવરસિત કોનવોકેશના મેલાવડા
 માં નામદાર ગવરનરે તાખુત બધ
 પાડવાને માટે કહેલા સાખુનો શાર.

સાંભલો સજ્જનનો આ નીચલું બ્યાન,
 વાંચી આપજો તે ઉપર ધ્યાન.
 કે બન્યોછે મુંબાઈમાં એવો બનાવ,
 કોઈએ સપનામાંખી નસાંભલેલો ઠેરાવ.

કે આ સાલ થઈ હુલડ ને બંધ,
 સઘલા ફરતાં તાપ્પુતો થાશે બંધ.
 છે એ તવારીખમાં નોધવા જોગ,
 કે આવો નથીબનતો ફરી વિજોગ.
 મુંબાઈ શહેર નગરી ગુલજર,
 છે, વિધ્યા હુનરથી પુર મુલદાર.
 સરસ્વતીનુ છે એક મોટું મંદિર,
 શીખવાયછે તેમાં એલમની તદખિર.
 થાયછે જ્યારે એક સાલ ખતમ,
 બનેછે ત્યારે એક મેલાવડો ઉત્તમ.
 થાયછે કુલે વિધ્યામંદા એકસાન,
 સાથે ધંધાદારી પીર ને જવાન.
 માહાતાબ ચેહેરની ખાનુઓ ગુલનાર,
 હસ્તા રૂખના ખાલકો રંગદાર.
 સઉનેમાટે તે મેલાવડો જાહેર થાયચ,
 કાનવોકેશના નામથી તે એલખાયચ.
 મલેછે જેમાં વિધ્યારથીઓને માન,
 સનદઆપી ખતાવેછે જ્ઞાનની પિછાન.
 સતરમી તારીખને રોઝે બુધવાર—
 એ, હતોતે કાનવોકેશનનો તેહેવાર.
 જેમાં જમાથયાતા સેંકડો નરનાર,
 હતો તેમની વચે ગવરનર નામદાર.

લીધી પોતાની પરમુખની ખુરસી,
 કે કારકુને વાંચ્યો રિપોર્ટ સુરસી.
 વંચાઈ રહ્યો ન થયો તમામ,
 કે સરૂથકું સનદ આપવાનું કામ.
 સહને ખુદ પોતાને હાથે ગવરનર,
 શાખાશી સાથ આપતો માનપતર.
 પુરૂથતાંજ સનદનું આપવાનું કામ,
 હાથે ખુરસીથી ગવરનર નેકનામ.
 ફરવ્યા ચોતરફ પોતાના નેન,
 બોલ્યો પ્રથમ “ લેડીને જનતલમેન ”
 કરી અવલમાં વિધ્યામંદોની તારીફ,
 કે લીધીછે તમેએ મેહનત બારીક.
 માટે ઘટેય તેમને માન ન શોભા,
 આપેછે તે આ સઘલી સભા.
 ત્યાંરબાદ બોલ્યો તે આવા કલામ,
 નહતી તેમાં કશી ગફલત કે ખામ.
 “બન્યોછે આશોહરમાં ખુરો બનાવ,
 કર્યોછે જોથી એક પકડો ઠેરાવ.
 પણ તે ઠેરાવ ફક્ત આજ વખત,
 કે બંધરેહશે મોહોરમનું શરગસત”.
 આએ સખુંનો સાંભલતાંને વાર,
 કાહાડ્યા સહએ ખુશીના પોકાર.

લાગશે પુનરીઆને ઘણા અકારો,
 પણ એવગર નથી બીજા ચારો.
 પ્રમાણીકો આપશે એ ઠરાવને ચારી,
 એવી દીલમાં રાખીછે નમ ધારી.
 નથીરાખી માત્ર એકપાયપર આસ,
 પણરાખીય ફાજની ગોઠવન આસપાસ.
 નથાશે જેથી કાંઈબી વધુ ફાસાદ,
 રાખજો દિલમાં તમે તે ચાદ.
 તારબાદ વેહેચાયા તોરા હાતોહાત,
 ખુશીભરી થઈ સભા બરખાસત.
 ગવરનરે લીધો જે ઘટતો મારગ.
 તે વખાનવા જોગ ને હતો બરહક.
 કે જો તેમ નથાતે તો કદાચ રમખાન,
 અચપ્રચ વધુ થાતે તોફાન.

સરકારના હુકમથી મીંસુદરે તાખુતો
 પંજાબો ધ્યાદિ બંધ રાખવામાટે
 કાહારેલો ઢંઢેરો.

તે સાહજે થયું, એક જાહેર નામુ દીશતું,
 હતી જેપર મીંસુદરની મરુતું.

તેમાં લખ્યા હતા આરીતના વચન,—
 કે “મોહોરમના તેહવારપર તદ્દન.
 મુંબાઈ શહેરની ગલીગુચી અંદર,
 યા રાધારીઓના ઘોલી રસ્તા ઉપર.
 તાપ્પુત બનાવવા યાતો ફેરવવા,
 કશીરીતના ઢોલ યા તાશા વળકવા.
 માટે નઆપવામાં આવશે લેશન,
 ને રદછે આથી આપેલાબી તદ્દન.”
 સંભલાયો તે ઢંઢેરાનો ચોતરફ ખખરાત,
 પાંખ્યા તિરથકારો ભારી ગભરાટ.
 ખુબ કરી અપશમાં ભારી ગડખક,
 બોલ્યા આશુંછે અંધર ને બદ !
 શુ સરકાર આપણા કદીમ રેવાજ !
 પોતાની આપખુદીથી કરેછે તારાજ.
 એતોછે આપણાપર જીલમ — જાસતી,
 નથી એકામ કોઈબી રીતે રાસતી.
 કરવાલાગા તે રદ કરાવાની જીકતી,
 પણ કાયદામંદ નથાઈ કોઈબી ચુકતી.
 ગ્યા વકીલપાસ કેટલાક મારતેમીઆ.
 સહલામાટે તરેહવાર ચુકતી રમીઆ.
 પણ ભલા વકીલોએ દીધા ઉત્તર,
 કે ઢંઢેરો છે, તેછે કાયદા માતેખર.

માટે તમારે તેહુકમને નધ્યાન,
 આપણું પડશે ખાખચીત માન.
 થયા જ્યારે તાંહાંથી આશામાં ભંગ,
 લેઈએઠા તરેહુવાર રીતના રંગ.
 તે એકે કરી ઉપરાશાપરી અરજ,
 વીનવવા માંગી ગવરનરની મરજ.
 પણ તાંહાંથી વહ્યા નાના જવાબ,
 ત્યારે નીશાશ થઈએઠા સેતાબ.

મુસલમાનટોલાના કેટલાક આગેવાંના
 એ બેઠોટોલામા મિત્રાચારીના ગાઠ
 બાંધવામાટે પોતાનામાં ભરેલી
 એક ખાનગી સભા.

સફેદ દાહાડીવાલા કેહેછે કેહવત,
 કે સહલા સંપન્નમાંછે સારૂં શેવત.
 ને કોઈહાય કરેલ ને ખરેજ દાનાવ,
 તેજ કરીશકેછે સહલાનો નીભાવ.
 પણ કપતી દગલખાજ ને મસ્તીખોર,
 કરેછે, સહલાની મરવતની તોરછોર.

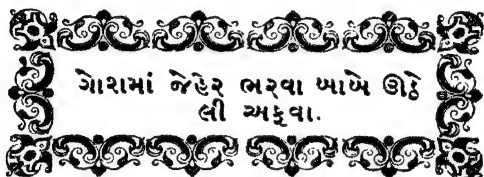
તેમ સલ્લાના સાથી ને સંપજ દાશ,
 પાંખ્યા જતલાઈથી ભારી અફસોસ.
 જોઈ તેમની આડી રીતો ન ચાલ,
 અતકાવ કરવાગુતાયા તેનો તતકાલ.
 મુસલમાન ફરકાના કેટલાક આગેવાન
 ઇચ્છ્યું કરવા, ખેડ કોમમાં સમાધાન.
 એવું ચીતી ભરી એકખાંનગી સલ્લા.
 આમેજ થયા તેમાં સુલ્લેદારો બધા.
 જાણીતા હતા તેમાં થોડાક નર,
 પહેલો મહમદઅલી રોજે અકાબર.
 મંડલીમાં નહતો કશીવાતનો હેરફેર,
 મીં રોજેએ લીધી પરમુખની “ચેર”
 “ચેર” લેઈ બાલ્યા તે આવા સખદ,
 કે આ બિરાદરો નેકખાંહ મરદ.
 આપણે આપણા જતલાઈથી માકુલાગુંચ,
 હું તેને ઘણુંજ અફસોસકારક ગણ્ય.
 માટે કરચચ એક વિચાર તમ હજુર,
 કે થાય, જોથી જતમજતનો વેરભાવ દુર.
 તેમ કરવાને આપણી હાલ ફરજ છે,
 તેમાં તમે દાશતોની પુર ગરજ છે.
 આશા છે કે કરશે ભલો બંદોબસ્ત,
 કે સેતાબ નરમ પડે સંધી હરખત.

થયો તાંહાં પછી એક ઠેરાવ પસાર,
 કે “જન્ય મીં એમ. એલ. રોગે નામદાર.
 મુનશી અલ્લી અકબર આખરુદાર—
 એઓ, નામદાર સર જમશેદજીની પાસ,
 જણાવે સલ્લાના વિચારો ખાશ.
 કે હમે સલ્લા કરવાછઈય તૈયાર,
 માટે તમેપણુ કરી તેવોજ વિચાર.
 ભેગી કરો તમે તમારી જમાત,
 ને જણાવો તાંહાં સુલ્લેની વાત.”
 પડ્યો સઉને તે ઠેરાવ મનપસંદ,
 થયા તેથી રાજ કુલે અક્કલમંદ.
 તારપછી થઈ સભા ખરખારત,
 મેલવી ગયા સઉ એકખીજશે હાથ.

તારીખ ૧૬ મી ને શોમવાર,
 એ, ફેલાયા મડલી મલવાના સમાચાર.
 તેઓનુ દૃષ્ટ્યુતેશન ઉપલા ઠેરાવ મુજબ,
 દુરકરવા વેરને માઠો ગજબ.
 ગયું તે સર જમશેદજીની હજુર,
 પાંખ્યા સાહેબ સલામ એકખીજથી પુર.

ખેર આફીઝતના સવાલોપર સવાલ,
 ચાલતા થયા અરસપરસ તતકાલ.
 તે બાદ મીઠો રોજોએ શરૂકરી વાત,
 કે ખંનને ટાલાનો ચાલતો ગભરાટ.
 જોઈ લાગોછે અમોને દીલમાં ડર,
 કે રખેને ચાલે પાછી લડાઈ જખર.
 તે ડરથી કર્યોછે હુમોએ ઠરાવ એક,
 કરવા તે વાતનો ખંદાખસ્ત લાયક.
 હુમોએ બોલાવી અદના ને આલા-
 ની, મીઠોગ કરવા તમોશે સદલા.
 માટે તમો મિત્રાચારી કરવાને અરથે,
 બોલાવો તમારા લોકની સલ્લા અતરે.
 પછી કરો તેમાં ભલીરીતનો કાનુન,
 કે નખતાવે કોઈ સુલ્લેબાદ જનુન.
 સાંભલી “સર” આવા સખુને સેતાખ,
 આપ્યો દિખુતેશનને નરમાશથી જવાખ.
 કે આ નેકબાહો સાહેબ મેહેરખાન,
 તમો બોલ્યા તેપર આપ્યુંછે ઘેઆન.
 તમારી દીલોસોજી જોઈ છેઉંડું મગન,
 તેમજ તમારા મિઠાને ખાલેશ વચન.
 પ્રથમ નથી મારી કોમની તકસિર,
 તો શું કામ આપુંડું તેમને તજદીર.

તમારા લોકોએ કરી પહેલી હરખત,
 ત્યારે શું કામનીછે સહલાની અગત.
 માટે કરો તમે મને એવિષે માફ,
 એવી મતલબનો દીધો ઉતર સાફ.
 સાંભલી સર થી એવી રીતના કલામ,
 ગમી થઈ, ગયા ઘરે, કરી સલામ.

ગોશમાં જેહર ભરવા ખાખે ઊઠે
 લી અફવા.

ચાલતો હતો એહદ ગભરાટ,
 દરએક પારસીઓના ઘરેઘર,
 તેવામાં ફેલાઈ એક ખુરો વાત,
 કે ગોશમાં ભરયુંછે ખાતકીઓએ જેહર
 તે વાત સહમાં થતાંજ પસાર,
 કોઈએ નકરયું ખરીદ ગોશ,
 તે ખરું હશે એમ કરી વિચાર,
 એલ્યો વચનારાઓપર દાષ,
 કે એ લોકો વેર લેવા ખાતર,
 કરતા હશે તરેહવાર ઉપાધ,

તેમ આ ઉપાગ હોયખી મગર,
 એમાં સકે જેવું શું કહેવાય.
 એવા કરી કલપીત ખ્યાલ,
 ફેંકીદીધું સંધુ લીધેલું ગોશ,
 જમવા લાગ્યા ભાજી ને દાલ.
 થઈ જીગર જાનથી ગમગોશ.
 પોલીશને તેની ખખર પડતાંનિવાર,
 મોકલ્યું થોડુંગોશ ડાકટરની પાસ,
 જટ દોડાવી માણસો એ ચાર,
 કરવા તેની રસાયનથી તપાસ.
 લેઈગ્યા ગોશને ઇસપીટાલ અંદર,
 રસાયનના અખતરાઓથી ખાસ,
 ગુતાયો એક ચાલાક ડાકટર,
 કરવા તે ગોશની તપાસ.
 તપાસ કરી તેને ઘણીએક વાર,
 કરી તેની ખુબ ખારીકીથી કેર,
 પછી જણાવ્યો પોતાનો વિચાર.
 કે નથી એમ મુદ્દલ જોર.
 લખ્યો સત્તાવાલાઓને તે વિચાર,
 કે નથી એમાં કમુખી જોર,
 એતોછે લોકોનો ખાલી પોકાર,
 ગોશમાં નથી કરીવાતનોખી ફર.

તે સાંભલીને બિધલા લોક,
 પાંચ્યા ધીરજ ન સંતોષ,
 છોડી દેઈ પોતાના સોક,
 ખાવાલાગ્યા બેઘરક ગોશ

ઓ નરબેબલ નારાયણ વાસુડેવ તથા
 ડાકટર બલેનીએ બેઝી ટોલામાં
 સહસ્ર કરાવવા માટે કરેલી મેઢુનત
 તથા તે વનરોગે બીજી બીના.

ખુદરતનું કામ તે ખુદરત કરેચ,
 ઈનસાન જે ધારેચ તે વેરચ કરેચ.
 ઈનસાનની ધારણા જેમ ઉડતો પવન,
 જે પકરેચ એક પલમાં હજારો વલન.
 તે વલનમાં કરેચ કબુતો તારાજ,
 યાતો ક્રોધ મંદીમાં પુર સરકરાજ.
 જાહેર થયો સરકારી ઢંઢેરો ન હોકમ,
 તાજીઆં ને તાખુત બંધરેહશે એકદમ.
 તે સાંભલ્યા ને વાંચ્યા ને થયા અજબ,
 પુજારીઓએ જોયાકે આ છે ગજબ.

કે આપણા સેંકડો વર્ષનો રવાજ,
 ગુમ થાયછે આપણા હાથમાંથી આજ.
 જેની ઉડીચ બદનમાં આગને અગન,
 માટે કરવી કોઈબી રીતની વેતરન.
 તે એકે કરવી સદ્ગત સંપજ,
 તે જોઈ ધરે સત્તાવાલાઓ સમજ.
 તો કદાચ ફરવી પોતાનું હોકમનામું,
 છાપે તાબુત ફરવવાનું જાહેરનામું.
 કરીચો તેનો પોત પોતામાં વિચાર,
 રાજીથયા કરવા તે વિષે કોલકરાર.
 ઠડયા તે માટે એ નામીયા નર,
 ઓનરએબત્ર નારાયણને બલેની ડાકટર.
 એ લોકોને તેમ કરવા કોણે નેમ્યા?
 કોણનાથી તેઓ સદ્ગેદાર ઠડયા?
 મલોચ સેજસાજ ખખર કાંઈ આમ,
 કે હું સરકારને તેઓનું તે કામ.
 તે વિષે હમો નથી કરતા ચકચાર,
 મગર લખ્યેય લખવા જોગ વિચાર.
 વાંચી આગલ પાછલ, પુગાડી ધ્યાન,
 સમજ મેલવજો જાણને પિછાન.
 કે જેઉ તરફના નીકલેલા વિચાર,
 પર, સોંચેય વાંચનારાઓને અખત્યાર.

તારીખ અધારમી ફેબ્રુઆરી માસ,
 ભાંચખલે મકોખાના ખગલામાં ખાસ.
 ભરાઈ એક મજલસ સોભામાન,
 હતા જેમાં આસરે પાંનશો મુશલમાન.
 હતા તેમાં તેઓની કોમના આગેવાન,
 ડાકટર ખલેનીને નામ્જુ નારાણ.
 કરવામંડયા એકએક પછી વાએજ,
 ખોલતા સખુંનો નરમ ને તેજ.
 અજ્ઞાનઓને આપતા સહજાની સમજન,
 ફેબ્રુલી છેડવાની દેતા શિખામન.
 કે આપણે નઘટે કરવું તોફાન,
 આપવું રાજ્યના કાયદાને માન.
 આપણે સહસે રાખવી મિત્રાચારી,
 કરવી જાત પ્રજાતને ઘટતી ચારી.
 હરગીઝ કોઈની નકરવી ખુવારી,
 પણ રાખવી માયા ને દિલદારી,
 જે નહક્યું હોતે આ ભયંકાર ખદ,
 તો કપ્પુ ફરતાં તાપ્પુત નથાતે ખંધ.
 નભરતે સરકારખી એવા કદમ,
 પણ નાચારીએ કાહાડ્યોછે તેવો હોકમ.
 માટે એહ ટોલામાં જે સહલા થરે,
 તો મખાદા તે હોકમ પાછો ફરે.

આપો મીં નારાયણને અખત્યારી,
 એવિષે તમે તમારા મનમાં ધારી.
 કે એધણી પારસી ફરકાની મળલસ,
 બોલાવી કરાવે સહલા સંપન્ન.
 ગર તેથીખી મરજીમાં આવે તેમ,
 કરવા દેવો દરૂસ્ત એને ફાવે તેમ.
 કરશે એ કામ એવન ખરોખર.
 નરમ પાડશે સઘલી ખુરી ખરખર.
 તે મુતવલ્લીના શબ્દો સાંભલતાંજ વાર,
 નિકલ્યો તેની ફતેહનો પોકાર.
 પોકાર કરી રાખ્યો ઠેકાવ બાહાલ,
 કરતા ગોકતેગુને થાતા ખુશાલ.
 ખુશી થઈ જાણીકે થાશે સુલ્લે,
 ફરશે તાખુતો જાહેરમાં ખુલ્લે.
 કેમકે સુલ્લે જોઈ નામદાર સરકાર,
 ફરવશે પોતાનો ઢંઢેરો એકવાર.
 એવી રીતની ચાલી તરેહપસંદ વાત,
 કરતા જોએ એકબીજાની સાથ.
 ત્યારબાદ થઈ તે સભા તમામ,
 પાંખી ગ્યા સહ એકએકની સલામ.

પારસી ટોલાના અકાબરોએ સુલ્લેદારો
ની અરજ નાકબુલ કરતાં જણાવેલા
પોતાના વિચારો.

દુઃખી રહેછે સદાકાલ હેરાન,
નહી જેમાં નરમાસ પાણુ કૃતિ ને તાન.
સુલ્લેદારો પાંખી મિટીંગનુ માન,
ધરયું પ્રથમમાં આવીરોતે ધ્યાન.
કે લેઈ પારસી સેઠોની મુલાકાત,
કરીય સુલ્લે કરવાની વાત.
તે વાતને સઘતા સેઠો અફલમંદ,
કરશે આપણી અરજ જોઈને પસંદ.
એવો કરી સુલ્લેદારોએ પોતામાં ખ્યાલ,
ગ્યા તેઓની મુલાકાતે તતકાલ.
જાઈ મલ્યા ને કરી સાહેબ સલામ,
પુછી અરસપરસ ખેરઅ કીતો તમામ.
જોડી એકએકના હાથોસે હાથ,
નારાયણજીએ ચલાવી સુલ્લેની વાત.
તેવો આ મતલબનુ ખોલ્યા ખ્યાન,
હુંકમાં લખ્યુંચ નકરતા લંખાન.
તહમો ઠક્યાછેઈય ખાસ સુલ્લેદાર,
તમોખાસ મુસલમાન તરફથી અર્જદાર.

ધરી તમે અકાખરોનો ગરજ,
 મોકલીછે તમે પાસ આવી અરજ.
 કે બેઉ ટોલામાંનો ચાલતો કંકાશ,
 આફત ને લય રંજ ને ઉદાશ.
 કરવા માગેછે તેઓ સુલેથી દુર,
 કરી તેપર પોતાના વિચારો પુર.
 ભરીય તેઓએ પોતાની એક મજલસ,
 હતા જેમાં ઘણા ખાશોઆમો ખસ.
 કરી તેઓએ ઉપરાસાપરી વાએજ,
 દઈ બધાએને શિખામંતો તેજ.
 તે પછી કર્યુંછે મુકરર આમ,
 કે કરવું સદ્ગત સંપન્ન કામ.
 ખાંત્રી મિત્રાચારીના વચનો ખાસ,
 ચાહેછે બેઉ ટોલામાં પુરતો એખલાશ.
 તેઓએ ફસાદખોરાઓથી ઘણા દલગીર,
 દખાયછે ખરેખર તેવિષે ગંભીર.
 કરી તેઓ ઘટતી રીતનો ઉપદેશ,
 તમસે સુલે કરવાની રાખેચ આલેશ.
 માટે તમે સહસેઠો નેકનામ,
 વમાસો દેમાગમાં સુલેનુ કામ.
 ભરી તમારી જાતની મિઠીંગ એકવાર,
 જણાવો તેમાં દાસ્તીના વિચાર.

કે જેથી આવે પુરા કીનાનુ સેવત,
 નાપુદ થઈજાય ચાલતી હરકત.
 માટે કરી હમારી આઅરજ કબુલ,
 સુગો ફિરતીના સુધંધી ગુલ.
 તમને એથી મલશે વધારો માન,
 રહેશે જુગમાં તમારી પિછાન.
 એવી મતલબના કેટલાક વિચાર,
 બાલ્યોતો મોં બલેનીબી આબદાર.
 તેવાનું શુનતાં પારસીઓના પરમુખ—
 એ, કર્યા ખાત્તા પોતાના મુખ.
 થયા ઘણા દલગીર ને ચીંતાતુર,
 ઉત્તર દીધો કરી અંદેસો પુર.
 પ્રથમમાં બાલ્યા સર જમશેદજી આમ,
 કે એ મારા ખીરાદરો નેકનામ.
 તમેએ કહી હાલ જેકાંઈ વાત,
 તે જોખીછે હમેએ દિલની સાથ.
 ભલી ગણીયચ હમે તમારી વિનંતી,
 કે તમે કરોછો બહુ મેહેનત બનતી.
 આકામ માટે માનીયચ તમારો ઉપકાર,
 સાંભલી તમારા સરવે વિચાર.
 પણ હમે નાજાણાવાને છેઇય દલગીર,
 કે નથી હમારા લોકની તકસીર.

કે : તેઓએ દીક્રુનથી કોઈને નુકસાન,
 નથી કર્યા કોઈને કસાબી હેરાન.
 પણ ચોર ખોઈ પોતાતો જન માલ,
 ખમેછે સખોરૂઝ માઠી જંજાલ,
 ત્યારે હમે શાની મિટોંગ ભરીય?
 ન શાની તેમાં વાચેન્ને કરીય?
 હા, ને હને હમારા લોકની તકસીર,
 તો ભરતે સભા થઈ હમે દલગીર.
 પણ તેમ નહોવા છતાં કેમ?
 કરય હમે મજલસ ભરવાની નેમ?
 ને કરય કાંઈ હમે ઉલતું કામ,
 તો કરે કુલે પારસીઓ હમને બદનામ.
 ને થયા બદનામ હમે એકવાર,
 તો પછી નરાખે કોઈ હમારો ભાર.
 તમે ખુદ કરો દાનાઈથી ખેયાલ,
 કે હમ લોકોની હતી શું આડી ચાલ.
 શું કાંઈ તેઓએ લુટ્યા ઘરબાર?
 કર્યાય શું કોઈના ધર્મના પારાવાર?
 શું લુટીય કોઈની એક ખોટી બદામ,
 પુગાડયું છે કોઈનેબી કશું એલજામ?
 મગર તેઓના ઘરબારને દુકાન,—
 સાથ હમારાં પાક ધર્મના મકાન.

લુટી ચારી કરીયાછે વેરાન,
 તે શું છે તમે સાહેબોથી અંજાણી
 સાંભલી તે વાત થઈગ્યા છક,
 ભારી પડ્યું તેઓને ભરવું એક દગ.
 મગર વાદવિવાદ ચાલી આમનસામન,
 ખિંચતાં અરસપરસ એકએકનું મન.
 આખેર તેઓ થઈ તદન નિષ્કલ,
 લગાડતા પોતાની કડાને બલ.
 ચાહી, કરી સલામ અકરામ,
 ગમી થઈગ્યા પોતાને મુકામ.
 જે બોલ્યા સર જમશેદજી જીભાઈ,
 તેમાં હતી ખરેખરી અફલ દાનાઈ.
 તેવનના વાજબી હતા તે બોલ,
 કરજો તેવિધે વાંચનારાઓ તોલ.

નામદાર ગવર્નરે પારસી પંચના
 અકાબર સાહેબોને પરેલખાતાંના
 સરકારી દીવાનખામાં બોલાવી તેઓ
 ને ધમકી દેઈ સુલે કરવા ફરમાવ્યું.

કેહેવતછે કે લકરી આગત ખકરી નાચે,
 આફતાબ પાસ માહતાબ રોશની ખાંચે.

તાપ પાસ સખત ને સંગીન ગુદર,
 મોમ થાયછે, પકડી બલવાનો ડર.
 સુદ્ધેદારો નિષ્ફલ થઈ પાછા ફરયા,
 દલગીર થઈ પોતાને મકાને ગ્યા.
 કરતા અંદેશા ને વિચારો પુષ્કલ,
 કે કારગત નલાગી કલાને બલ.
 વેઈ ગઈ આપણી કોસેશ તમામ,
 ને નકામા થયા આપણે બદનામ.
 ફરતાં હઉંકોઈ તરેહપસંદ તાના,
 દેશે આપણે, શું મોટા કે નાના.
 કરી જીદાંજીદાં હજારો ખ્યાલ,
 તજવા ચાહીતે મેદેનતને જંજલ,
 પાણુ તે વાતની ગવરનરને ખબર,
 થઈ, તેઓથી યા બીજાઓથી મગર.
 કે પારસીઓ કરેછે મોટી એક ભુલ,
 નથી કરતા સુદ્ધેદારોની અરજ કબુલ.
 તે સાંભળી થયો ઘણો ગુસ્સામંદ,
 પેચદાર કરી અખરૂની કમંદ.
 બાલ્યોકે જો નથાશે બેઉમાં સદ્લા,
 તો ચાહું રહેશે તોફાન ને કદલા.
 મુસલમાનો અખાડેચ સદ્લાનુ ફલ,
 ત્યારે કરેછે કાંય તેઓ તેને ખાતલ ?

તેવગર આવનાર નથી કશો નીકાલ,
 નીથનાર નથી ચાલું દંગાની જંગલ.
 તેમ કરવા તેઓને પાડવી ફરજ,
 કે કબુલ રાખે સુલ્લેદારોની અરજ.
 કરી તે બાબદપર લાંબા વિચાર,
 ચીઠી લખી બોલાવ્યા અધરત્યાર.
 તે રૂકાને માનથી વાંચતાને વાર,
 ગ્યા મુત્રાકાતે પાંચા નામદાર.
 થઈ ગવરનર સાથે સાહેબ સલામ,
 અપાયને લેવાયા માન ને અકરામ.
 ત્યારબાદ બોલી હાકમે જીખાન,
 દઈ ચીનપર પેચની વલાન.
 કર્યાં મુખનો શુરાખદાર રંગ,
 તે જોતા થયા તે જોનારાઓ દંગ.
 તમે લોકો શું કહેવા માગોચ ?
 શું રમખાન જરી રાખવાજ માગોચ ?
 શું તમને નથી સહ્તા કરવા ગમતી ?
 કે સમજવેછે લોકો તમને વારાકરતી,
 મીં નારાયણની ભલી કોસશ ઉપર.
 કાય નથી કરતા તમે સખર ?
 છોડી તમે ઉત્તરી રીતની જીલ,
 કાયનથી કરતા તની અરજ કબુલ ?

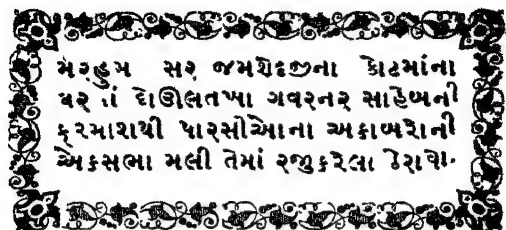
તે સાંભલી દીધો સામે ઉતર,
 તે ઉત્તર વેરથ ગયો મગર
 તે બાલ્યો પાછો બની રાતો પીલો,
 કરી ગુસ્સાનો કપાલે તીલો.
 બાલ્યો તુરતજ ચાંપતા સખુન,
 બતાવી ખરેખર દિલનુ ઝનુન,
 નારાખો બધો સરકારપર આધાર,
 પણ રેહો તમોખી ખુદ ખખરદાર.
 આજેછે શહેરમાં ફરતું લશકર,
 હશે તમારો આધાર તેના ઉપર.
 પણ જાશે પાછુ લશકર આજકાલ,
 ત્યારે શું થાશે તમારા હાલ?
 માટે કરવી પડશે તમને સહલા,
 કે નાખુદી પકડે તોફાની કહલા.
 ઐઠલું બેઝી જ્ઞેશથી ચાલીગ્યો,
 નપાછો તેઓની હજુર ફર્યો.
 તેજેઘ થયા સાંભલનારા ચીંતાતુર,
 કરયા દિલમાં અંદશાઓ પુર.
 કે હાકમ પાડેચ આપણે ફરજ,
 તે સાંભલવી પડશે સહલાની અરજ.
 જોકે નથી આપણા કરોખી વાક,
 તોખી તે દયછે આપણે ધાક.

ખેર, એમતો એમ કરીએ કેમ
 લાવ્ય તેના નીકાલ નેમખને તેમ.
 ભરવીપડશે આપણા લોકની મજલસ,
 જાણાવવા પડશે ત્યાં વિચારો ખસ.
 કરવી પડશે કોટલીએક સરત,
 સલ્લા સંપજ કરવા ખાતર તરત.
 ન, તે સરતપર જો થાઈ રાજ-
 મતુ કરશે મુસલમાનના મુલ્લા કાજ.
 આપશે ખાતરી ભરેલી જમાનત,
 કે ફરી નકરે તેમના લોકો હરકત.
 તો રાખશું આપણે તે સલ્લા રવા,
 નતો દેશું હાકમને ગમેતે કરવા.
 જોઈયતો ઉઠાવી લેઈ લશકર,
 ગુજારવા દેય પીડા રૈયત ઉપર.
 તો તેમ કરવાને તે મુખત્યારછે,
 તેપાસ આપણો દસ્ત નાચારછે.
 આટલોતો ખમ્બો નવાંકે સતમ,
 ખાકી હોય જે કાંઈખી જુલમ,
 તેખી કરવા દેયતો કોણની મકદુર,
 કે થાય સરકારની સામે ખાદુર.
 સરકાર જોકાંઈ ચાહે તે કરે,
 કેમકે તે મુખ્ય છે સહને સરે.

તેના હાથમાં છે પ્રજના છગરને જન,
 કષ્ટુતો બચાવે યાતો કરે હેરાન.
 જ નખોયું હોતે આપીક ધરાન,
 તો આજ નથાતે આટલા સગરદાન.
 ખેર, જે થનારૂં તે કષ્ટુ તલનાર નથી,
 આપણે વફાદારીથી કરનાર નથી.
 કરશુ આપણે વાજખી રીતનીખી બોહોસ,
 પણ રેહેશે આપણેસર હતીલાધના દાષ.
 કષ્ટુલ રાજ્યચ હાલ તેના સખુન,
 પછી તેમાં હોય ગુન યા અવગુન.
 એવી રીતના બોલતા તરેહવાર હરફ,
 ગાડીમાં ખેશી ગ્યા ઘર તરફ.
 હવે જુઓ તમે આ જાતને પ્રજાત,
 કેવી રીતની છે આ સરકારની વાત.
 કે જેઓની નકાંઈ તકસિર કે વાક,
 તોખી તેઓને આપી ધમકીને ધાક.
 દબાનથી કરાવ્યું એવું એકરાર,
 કે કરે સુદલે સંપજના કોલકરાર.
 એથી નીકલે છે એવી રીતનો સાર,
 કે સરજેર થાય છે માર મારનાર.
 જેમ “અંધેર નગરીને ચોપત રાજ,
 માર કોહોરા ને તેર દરવાજ”.

મારે તેની રહેછે તેજ તરવાર,
 નાચાર છરદસ્ત રહેછે ગમખાર.
 ખરૂંછેકે વાગથી નહીકોણ બિહે,
 બકરાને લાત મુકીએ સહકોઈ ગુફે.
 નરમ મનોકુ હાથવડે ખનાયચ,
 જર ખરચેચ તે મોટો ગણાયચ.
 બિહે તેને એક ખરચું બિધરાવે,
 તેમાં "શું" શામે હુસિયારી ધરાવે.
 ઉગતાને કરેછે આલમ સલામ,
 ગર આથમતાને કોણ દેયછે અકરામ.
 નકરીતી સેઠાએ કસો રીતની જુલ,
 રાખતા સુલેની અરજ નાકજુલ.
 કે તેઓમાંબી છે અફલ ખોદાઈ,
 નથી તેઓમાં મુરખ જેવી મુરખાઈ.
 કે કરે કજુલ સુલેની અર્જ એકદમ,
 ખમ્યા છતા, વગર વાંકે સતમ.
 જે મલ્યા તેઓને થપકા અનેક,
 તે મલવા હતા તદન નાલાયક.
 આ જગ્યે તેછે દલગીર થવા જોગ,
 રાખશે તે બાહાલ કુલે સમજી લોક.
 હાકમનાબી નથી કોઈબીરીતે વાંક,
 જો દાનાઈથી કરશું વિચાર જરાક.

કે જો એમ નઆપે યાદોબી હમ,
 તો કોઈબી સુલ્લે નકરે એકદમ.
 બારોરહે શહેરમાં દંઝો ફસાદ,
 હઠે ચોતરફ શોહાર ને ફર્યાદ.
 કષ્ટુધિના કોઈબી ઝનુનીની સાથ,
 નથી રીજતી કોઈબી તરેહની વાત.
 સમજીને કેહેવાઈ શકાયય જે બોલ,
 કેને દાનાઈથી કરેય સખીનનો તોલ.
 તેમ પારસીઓને જોઈ પુરતા સમજી,
 ગવરનરે બતાવી હોય પોતાની આરજી.
 તેમાં નથી કેહેવાનો કશો અવગુન,
 પણ આર છે તેમાં સહ્યતાનો ગુન.
 ફકત એટલુંજકે તેસખત વચન-
 થી, ભમતા થયા પારસીઓના મન.
 બાકી બીજી નથી દીશતી કશી મતલબ,
 કે વાપરે હાકમ એવા લખજ.

મરહુમ સર જમશેદજીના કોટમાંના
 વર પં દોહીલતખા ગવરનર સાહેબની
 ફરમાશથી પારસીઓના અકાબરોની
 એકસભા મલી તેમાં રજુકરના ઠેરાવો.

સમજીને છે એક તુકારો ખસ,
 ખરને છે દીકાં પાંચ દશ.
 થયણા પારસી અકાબરો ગમખાર,
 સાથે હાકમની ધમકીથી લાચાર.
 નેથી કરચો પોતામાં એકમતથી ઠેરાવ,
 કરવા એક મંજલસ જમાવ.
 એવો કરી પુખ્ત પોતામાં વિચાર,
 મિટીંગ ભરવા નીસરીયા ખાહાર.
 હતા તે રૂઝ સોમપર મંગલવાર,
 અંગ્રેજી તેરીખ વીસ ઉપર ચાર.
 સર જામે કાહાડયા સભાના નોતરા,
 તેડયા, ને નરો હતા સુધ્ધાને ખરા.
 સાથ લખી મીં નારાયણને કાગળ,
 કરી મિટીંગમાં હાજરેહેવાની અરજ.

થયો જ્યારે નવપર દશનો અમલ,
 નજદીક આવી સલાની ઘડીને પલ.
 આવ્યા સહ ગાડીમાં યેશી ઘરપાસ,
 હતા જેમાં પારસીના અકાબરો ખાસ.
 ઉતર્યા સહકોઈ તે ઘરની અંદર,
 જે સંજ્યામાં હતા યેચાર પંદર.
 સરજમરોદજી કે. બી. શી. એસ. આઈ,
 તાલેવન સેઠ યેરામજી જીજીલાઈ.
 ભાયેગશાંલી સેઠ દોનશાહ માણિકજી,
 આખરુદાર સેઠ ખરશેદજી ફરેદુનજી.
 અક્કલમંદ સેઠ મેરવાનજી પાંડેલ,
 સુફી સેઠ મનચેરજી કામા કરેલ.
 બાહોશ અક્કલનો સોરાખ નામવર,
 નીતીનો ખાં મી. જાંહાગીર પલીડર.
 તે વતરોગે હતા કેટલાક નામદાર,
 સાથ સે. અ. રહેમાન સ્મીટના રહેનાર.
 થયા એ સહકોઈ તુરત હાજર,
 મીં નારાયણ નઆવીલાગ્યા મગર.
 તેજ્ઞઈ તેન તેડી લાવવા ખાતર,
 ગ્યા તે બાહોશ અક્કલનો નર.
 આવ્યા તેની સાથ મીં નારાયણ,
 કે સહકોઈ યેઠા કરવા સમજણ.

બનાવ્યા સહજે 'સર'ને પરમુખ,
 પરમુખ થઈ ઝાઝું પોતાનું મુખ.
 યોલીજણાવ્યા તેવને થોડાક વચન,
 જેમાં હતો વાજમી રીતનો વજન.
 પ્રથમમાં સમજતી હુલડની બીના,
 નહતું બીજું કંઈ યોલવું તેવિના.
 મગર તે બ્યાંનો શબ્દોની સાથ,
 હતો હાકમની સમજવેલી વાત.
 પણ તેવાતમાં હતો અંદાજે પુર,
 નહતી તે ઇજત કે આબરૂથી કુર.
 તે સહકોઈ ધ્યાનથી સાંભળવા લાગ્યા,
 વચમાં એક હરફપણ નખોલ્યા.
 તમામ કરતું તેવને પોતાનું ભાષણ,
 તે પછી યોલ્યા કેટલાક બુદ્ધિવાન.
 સહસહજે પોતાની બુદ્ધિ માફક,
 બતાવ્યા કંઈ જુદાં જુદાં ફરક.
 કોઈ આપતું ઉલતાને મલતા વિચાર,
 એમકરતાં વહીગયા કલાકો ચાર.
 ત્યારપછી થયા જે ફેરાવો ખસાર,
 છે તેમનો નીચે મુજબનો સાર.

ઠેરાવો.

૧ સો— મુમબઈ રોહરના મુસલમાનનોના આગેવાનો પોતાની જાતના હલકા હમદીન ભાઈઓએ પારસી વસનારાઓના જાન માલની સામે જે અતીશય ખરાબીભરેલી ચાલ ચલાવી તેમાટે ખરે ખરી પોતાની દલગીરાઈ બતાવે અને સમાધાની કરવાને માટે થતના કરે”.

૨ જો—“ ડાપર કેહેયું તે પરમાણુ મુસલમાનનો તરફીકામ જ પતરનો વહેવાર કબુલ રાખીઆબાદ જેમ બને તેમ પારસી અને મુસલમાનોની એક ભેગી સભા બોલાવવામા આવે, જેની અંદર એવું જાહેર કરવામાં આવેકે બંને દોલામાં ચાલતી ગરશમજી તીનો અંત આવીઓ અને એકબીજા તરફ દોસતી અને ભલી ચાહા પછી નવેસરથી સર થાય”.

એ ઉપલા. વાંચેલા બેઉ ઠેરાવ,
આપેછે ઘણા શાદા દેખાવ.
મગર ભરીછે બધી રીતની મતલબ,
વાંચતા માલમ પડશે એકોકો લબ.
આપી, તે બેઉ મુલ્લેદારને હાથ,
કેહી આવીરીતે “ચેરએને” વાત.
કે મુસલમાનના સઉ આગેવાનોની પાસ,
લેઈજીવો એ બેઉ ઠેરાવો ખાસ.
ભરાવો તેમની કોમની મજલસ,
પાસકેરી કરાવજો સહીઓ પાંચદશ.

જેમાં પ્રથમમાં કરે મુલ્લા ને કાણ,
 ને ટોલાના થોડાક અકાબરો ગાણ.
 થાશે એપર જ્યારે એ લોકોની સહી,
 ત્યારે થયલી જાણશે સલ્લા શહી
 લોધો તે મેજર મીં નારાયણે સેતાબ.
 તે લેતા આપ્યો પાછો જવાબ.
 કે તમારી માગનીછે મને કબુલ,
 થવશ હું તેમ કરાવામાં મશગુલ.
 એક બે દાહાડની મેહેતલ અંદર,
 કરાવશ તેમની સહીસાખ એ ઉપર.
 માટે રાખવી તમેએ ઘણી ધીરજ,
 ખુશી થઈ સભા સાંભલી અરજ.
 કરયા કેટલીએક વાતના ખોલાશા,
 આપી સઉને સલ્લા કરાવાની આશા.
 ત્યારબાદ સઉ એકબીજાની બેત,
 લેઈ બતાવતા છંગરના હેત;
 રૂખસત પાંગ્યા કરી સાહેબ સલામઃ
 ગયા ઘરેબારે સઉ નેકનામ.

માત્રેડીઅન ટેલાંના આગેવાંનોની મિટી
ગમાં મીં નારાયણએ પારસીઆ તર
કથી જણાવેલા વિચાર તથા ઠેરાવો.

સહજે આ દુન્યામાં મતલબના ચોર,
પછી શું ભલો કે ખુરો દગાખોર.
મતલબ સર સહ બેહેનને ભાઈ.
મતલબ સરી કે દોશુની સગાઈ.
મીં નારાયણ ગાડીમાં બેસી ખાશ,
જ્યો મુસલમાંનેના આગેવાનો પાસ.
જણાવ્યા પારસી સેઠોના વિચાર,
કે જોઆ સુલ્લે માટે પડ્યાછે ખાહાર,
તે ધીરેથી સાંભલી લેઈ તમામ,
પસંદ કર્યું તે નારાયણનું કામ.
આરબુકરો પોતાની સભા ભરવા,
તેમાં તે ઠેરાવ પસાર કરવા.
એકમત થાઈ બધા ઘરહસ્થ.
મુકરર કીધો મજલસનો દિવસ
ફરવ્યા સુલ્લેની મજલસના સમાચાર,
તે વાંચી, ખુશી થયા નરો ને નાર.

કરતાં બેઠા કાંઈ અંદશા પુર,
 મજલસમાં જવા હતા આતુર.
 કે થાશે તેના બદાબસ્ત મજબુત,
 તો ફરતા થાશે રસ્તાપર તાબુત.
 એવી બીજી બહુ કરતા કલપના,
 જગેજગ અનજાણા લોકો ઘણા.
 ઉગીચો તારીખ છવીશનો રૂઝ,
 એકઠા થયા સઉ કરનારા સુઝ.
 મુનશી ઇબરાહીમ વાલા ખંગલામાં,
 થેડવેલો વખત થતા એઠલામાં,
 આવાલાગી બહુ લોકોનું ધુશ,
 દીશતાહતા સઉના મુખરાઓ ખુશ.
 થયલા હજારો લોકો આમેજ,
 થી, ભરાઈ શું પુરસી કે મેજ.
 હતા ઘણીએક જનોના આગેવાન,
 નેકખાં નારાયણ ને બલેની મેહરબાન,
 મી. નારાયણ ખાટે કજઆનો હરીફ.
 મરતમેદાર કાજ અબકુલ લતીફ,
 સેઠ અહમદભાઈ હેખીખભાઈ જરદાર,
 ક. ન. બ. તથયબજ એલમદાર.
 મુલ્લેખાં ફાજલભાઈ કાશમભાઈ,
 વિધ્યામંદ રહેમતુલ્લા સીનાઈ.

મુનશી અલી અકબર મેહેરખાન,
 વકીલ મીં મીરજી હોશનખાન.
 દીતેકતીવ ખાન ખાં અકબર અલી,
 અને, ખીજા અફલમંદ મુતવલી.
 કાજી મુલ્લા મોલારી મુરશદ,
 મુફ્તી મુફ્તી માલુમ ને સદયદ.
 એ સહ હતા મજલસમાં હાજર,
 કાયદાસર હતા ઈજ્જત અંદર.
 તેપછી ચાલ્યું સભાનું કામ,
 તેવચે બોલાયું મી. નારાયણનું નામ.
 પછી મેલીયા તેમાં ઠેરાવો બેઠ,
 સાંભલવા લાગીયા સાંભળનારા સહ
 ઠેરાવો.

- ૧ લો—“કે આગે મીટીંગ, કેટલાક ચોકસા મુસલમાનોએ તા. ૧૩ મી ને શુક્રવારે ચલાવેલી હીનપસતી ભરેલી ને હુકમખોરો ચાલને માટે દલગીર છે, અને આનુરતાથી ચાહેછે કે પારસી અને મુસલમાનનોની કામ વચે જે મીતરાચારી ભરેલી લાગણી ચાલતી હતી તે પાછી ચાલુ રહે.”
- ૨ જો—“કે આગે સભા જોવાને પુશી છેકે; પારસી દોલાના આગેવાનો તરફથી મી. આનરએબલ નારાયણ વાશુદેવ અરસરસની ફેસતી ને મીતરાચારી કરાવાને માટે વચે પડયા છે, અને હવેથી પારસી તથા મુસલમાનના દોલાંમાં એવી રીતની લાગણીઓ કરવાને થોતાની ખરજમાં આવે નેમ થટતા ડીપાયો લેજા ખાતર ખુબતીયરી આપવામાં આવેછે.”

જાણાવ્યા એ ઠેરાવે ખાંગેશુલક,
 રાજથયા જેથી સમજીને અક્ષલમંદ,
 વંચાઈ રહેયા જ્યારે એ ઠેરાવ,
 મિટીંગમાં થયે અજબજેવો દેખાવ.
 મી. નારાયણ જોડ્યા ઘણું લંબાન,
 ખેંચી પોતાની તરફ બધાના ધ્યાન.
 કરી વારાફરતી કોઈએ ભાષણ,
 આપી સુલે રાખવાની સડને સમજન.
 મોલવી મુલ્લા ને મુરશદ કાજ,
 લગરીક ખાતેનમાં રહેયા નારાજ.
 તે જોઈ ભલે બલેની ડાકટર,
 જોલવા લાગીચે સખુંનો તેપર.
 સમજવીયા પતાવીયા કરી વાતો,
 કાહાડી જોરથી યા ધીમેથી ઘાંતો.
 જોડ્યા કમરૂદીન તયબજીબી આમ,
 કે પસાર કરવું નેમાયલું કામ.
 કાજ અબદુલ પાડી કલ્લા,
 જોડ્યાકે, જાણવું થાઈ સલ્લા.
 તે સાંભલી લોકોએ ફોતેહના પોકાર.
 સુલે થાઈ જાણી દીધા આવકાર,
 તેપસાર થયા ખરા મિટીંગ અંદર,
 પાણુ સહીસાખ થવાની રેહીગઈ મગર.
 થઈ તેપછી મજલસ ખરખાસ્ત,
 ગયા સંઘા પોતાને ઘરેખારે ખાસ.

ગુનરી મહમદીઅનની મિઠીંગપર રાત,
 અલી લોકોમાં સલ્લાની વાત.
 ફરવાયા ચોતરફ હીંદુસ્તાની હેંડખીલ,
 લખી હતી જેમાં લાંખી તકસીલ.
 તેમાંથી ઘટારતછે કરવા વિચાર,
 આપ્યાય તેના કાંઈએક ટુક સાર.
 જેમાં લખ્યું હતું પ્રથમમાં આમ,
 લેઈ તે કાદર કવિનું નામ.
 કે 'થાઈરે બેઉ ટોલાંમાં સલ્લા,
 રાજ થયાછે નેથી કાજ ને મલ્લાં.
 કરેચ તેઓ એવી સહને સુચના,
 કે નકરવી કોઈએ તોફાની રચના.
 એકખીજાશે રહેવું સહજે સુદનેદાર,
 નકરવો કોઈશે કરોખી ખીગાર.
 જેમ હતી આગલ લગી મિત્રાચારી,
 તેમ રાખી, કરવી એકખીજાને ચારી.
 સુદલેની રાખી લાયક સમાધાની,
 નકરવી છુપી યા જાહેર વેરાની.
 મજબુત બાંધવો દાસ્તીનો ગાક,
 સલુકથો ચાલવું એકખીજાની સાથ.
 દિલથી છોડવો કીનાને કપટ,
 તજવી મનની હસદ ને હરકત'.

વાંચી તે છપાયલા હૈંડખીલ,
 સાફ થયા વાંચનારાઓના દિલ.
 ચાલી તે પછી ચકચારને વાત,
 ખુને ખંતોલે એકખીજની સાથ.
 કોઈ બોલતુંકે કામ થયુંછે સાફ,
 નાખુદ થયુંછે તે કામ નહાફ.
 કોઈએ રાખી દિલમાં ઉમેદ મજબુત,
 કે રસ્તાપર ફરવા દશે તાબુત.
 કરશું હવે આપણે તેમને અરજ,
 ફરવાવીશું તેથી તેમની મરજ.
 ખાતેનમાં છે તેમના એવા વિચાર,
 કે જ્ઞથાય બેઉ ટોણાંમાં કરાર.
 ખનીરેહ સહ ખરેખરા દાસ્તદાર,
 તો - ફરવે પોતાનો ઢઢેરો એકવાર.
 તેપછી ફરવાલાગા સહ એકએકની સાથ,
 ગુજરવા લાગા દાહાડોને રાત.
 જાણે નથયું હોય કશુંખી તોફાન,
 નપુગીયું હોય કોઈનેમી નુકસાન.
 જરૂરી હોય મુલ્લે ને મીત્રાચારી,
 તેમ આપતા લેતા સહસહને ચારી.
 આપતા તેઓ એકખીજને માન,
 છોડી દિલનુ ખુર ગુમાન.

એવીએવી ચાલી હજારો કલપના,
ગર તેસઉ હવામાં ધાઈ ફેના.

પારસીઆના સેડીઆઆએ બેવાર ભ
રેલી મિટીંગોમાં મી. નારાયણ હાજર
નયયા તથા માગેલો મેજર પણ ન પુગા
ડયો જેથી સદ્લા થવાની રેહીગઈ તથા તે
આવચેચાલેલા કાગલ પતરોનો વેંધવાર

કોઈમી રીતની ખાંધેલી આમ,
શેવટે કરેછે ખાંધનારને નીરાશ.
બુસલમાન ટોલાંની નિર્દોગનો અવાજ,
સાંભલી ખુશીયયા સેડીઆઆ સરફરાજ.
કે રેહીહશે આપણી માગની કબુલ.
જે લાવવા થયાછે સુલેદારો મરાગુલ.
તે મેજર મેલવવા થયા ચીંતાતુર,
મી. નારાયણના આવાની ખાંધી આતુર.
ભરી એક મોલ્લાદાર મજલસ,
હતા જેમાં ઘણાક નામીયા શખસ.
પંચાતના પાંચો તરસ્તીઓ નેકખાં,
સૌરાખ બેન જમરોદ ફારસીખાહ,

મી. સૌરાખજ શાપુરજ કરનાર બલાઈ,
 બેહેરામજનો પુત મી. નાનાબાઈ.
 મનચેરજ પેશતનજ લકમે વાડીઆ,
 નેઓ ભણીગણી મેદાન પડ્યા.
 કામા મી. બહુમનજ ફરાંમજ.
 વાડીઆ મી. હીરજ મેરવાનજ,
 મી. પી. એમ. મેતા ખારીસટર,
 ચાલાક મનનો મી. દાદાબાઈ પલીડર.
 ફરામર્જ એન દીનશા પીટીટ જવાન,
 મી. ધનજીબાઈ પટેલ અફલવાન.
 મી. એમ. એન. વાડીઆ વેપારી,
 મી. હામજ ફરનાર ઘોડેગારી.
 'સર'નો દામાદ શાપુરજ રાંક,
 ખનાજનો નખીરો મીનાચેહેર ચાલાક.
 મી. મનચેરજ ને પેશતનજ બાઈ,
 દીનના ચુસ્ત, કરનાર રાહાનુમાઈ.
 'સર'નો સગો જીજીબાઈ ખાતલીવાલા,
 પીરમરદ હોરમજજ શકલાતવાળા.
 દશતુર પેશુતન બેહેરામ પરેલ.
 દશતુર જામારપ મીનાચેહેર કરેલ,
 દશતુર મુલ્લા ફીરિજનો સૌરાખ,
 નેમા સખુનો હાજર જવાખ.

ગુજરાતી ને અંગ્રેજી પતરના એડીતર,
 બેલા યલાહતા તેઓની અંદર.
 એ વતરોગે હતા બીજા શખસી,
 આસરે સંખ્યામાં શો યા બશો.
 સરજને સભાની ખુરસી આપી,
 મેલી તેમની પાસ ખરદાની કાપી.
 વાંચીયા મિર્ઝોગ બામે હેવાલ,
 તેમ કરતા ગુજરાતીયો કેટલોએક કાલ.
 મજલસમાંના સઉપુરા નેકખાહ,
 નેતાએકા આતુરથી સુલેદારની રાહ.
 તેવી આતુરતામાં વહી - ઘડી ને પલ,
 થયા સઘલાઓ ગમીને નિબૂલ.
 તારપછી આવતી કાલ ઉપર,
 મુલતાવી રાખી સભા આખર.
 પધારયા ગરહસ્યો પોતાને ઘર,
 મશગુલ કરી વિચારોમાં સર.

ચાહેચ ન કરેચ તેજ પાકખદ,
 બાકીછે કલે નકામુ ને ખરખાદ.
 સિદ્ધાઈમાંથી નિકલ્યું ખુદરતનું નુર,
 જાહાંન થાઈ રોશનાઈમાં ભરપુર.
 દાકનો થાઈ દિવશનો ફૂટ,
 કરતો ગેરદશની બાજની લુટ.
 થયો સુમારે નવપર દશનો અમલ,
 ગાડીએ આવવાલાગી ઘર આગલ.
 આવીય! ઘરમાં બધા સભાસદ,
 હતા તેઓ ઉપર જાણાવેલા મરદ.
 ખુરસીએ બેઠા સહ મોલ્લાસર,
 સર બેઠા સરનશીનની ખુરસીઉપર.
 ચાલીયા તેવાજ મિઠીંગનો કારભાર,
 તેવામાં સેઠ બેહરામજી થયા બોલનાર.
 મી. નારાયણને નેકાંઈ પુછ્યું હતું,
 તેણે નેકાંઈ જવાબમાં જાણાવ્યું હતું.
 તે બોલીયા પોતે સભા હજુર,
 સંત્રી દિલમાં હિંમતનુ શુર.
 'મે' તેણે પુછ્યું તે ઠેરાવો ખાતર,
 દીધા તેને મને આવો ઉત્તર.
 કે ડાકટર બલેનોએ આપીય કપ્પુલાત,
 જ્યારે થઈતી સુકરવારે મુ લાકાત.

કે ઠેરાવોની કાપી મેલવી લાવશ,
 તે મી. સૌરાખજીપર મોકલશ.
 નથી તેણે એવું વિચાર્યું કે,
 તે તેવનપર મોકલી હશે, કેમકે—
 તેણે અતીઆર લગીન મગર,
 નથી મલ્યા તે લખેલો મેજર'.
 આટલું બોલી પોતાની ખુરસીએ બેઠા,
 તેવા મી. સૌરાખજી કાંઈ બોલવા હડા.
 ગરહસ્થો. — એવા દર્ઠ આવકાર,
 બોલ્યા, કે 'હું' ગએ સુકરવાર—
 એ, ગયોહતો મી. નારાયણને ઘર.
 પુછીહતી તેને ઠેરાવોની ખબર.
 કે તે જ્ઞ થયાહોય . પસાર,
 તો તેની કાપી તમે લાવશે કેવાર.
 જ્ઞ તમે લાવો મિટીંગમાં તતકાલ
 તો રાખ્ય હમે એકદમ બાહાલ.
 તેવને દીધો મુજને એવો જવાબ,
 કે મી. બલેની તેલાવશે સેતાબ.
 તે મારાપર મોકલી આપવાની કબુલાત,
 આપીતી રાતના કલાકે સાત.
 મોકલીનથી તે હજીતલગ મગર',
 એટલું બોલી બેઠા ખુરસીઉપર.

તેવી વાદવિવાદમાં અરધાએક કલાક,
 ગયાબાદ સોરામજી જમશેદજી ચલાક.
 બોલ્યાકે 'મિટીંગને વધારે વીલમ,
 નકરતા કરવી બરખાસ્ત એકદમ'.
 તેપછી મનચેરજી કામા પરેજગાર,
 ટીકાભરેલા જણાવ્યા કેટલાક વિચાર.
 કે 'ઠેરાવ બાગે તેને આપીતી ખબર,
 કે શું કરવું ને નહી તેનાઉપર.
 બે કાજઓની સહીઓની સાથ,
 કરે બીજા આગેવાનો પાંચ સાત.
 માગીતી તેની કાપી તેપાસ,
 જે લાવવાને આપીહતી આસ.
 તેકાહાંછે ? થાઈકે હવામાં જેબ,
 કાંહાંછે તેની સચાઈના જેબ?
 એમ બોલી ઘાણુક નરમ ગરમ,
 રાખી બેઠા મંડલીના બધે ભરમ.
 તેપછી થાઈ સભા તમામ.
 નઉતરયું પાર ધારેલું કામ,

ધી. જોનરએબલ નારાયણ તથા ડાકટર બલેની
એ સર જમશેદજી જીજીભાઈપર લખી જણાવ્યું
કે હમાએ મુસલમાનના કાજીઓપર સહી કરવામાટે
ઠેરાવો મોકલી આપ્યા છે પણ તે હજીસુ ૧ હમાને
મલીયા નથી. પણ તેઓએવું અનુમાન કરેછે કે
પારસી ટોલાએ તેઓની સત્તાઉપર ભરથો રાખી
જાણવુંકે તે ખરેખરા પસાર થયાછે. એવી મતલબ
ના કાગજ સર જમશેદજીપર સુલેદારોએ લખ્યો
તેનો ઉત્તર તથા પાછો જવાબ.—

મજગામ કેઆસતલ.

તા. ૨૮મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૪.

ધી જોનરએબલ નારાયણ વાશુદેવ ને ડાકટર થામરા બલેની જોમ.

ધ્યારા સાહેબો,

આજની તારીખનુ તમારું લખેલું
કાગજ મને કલાક હડીએ પુરું છે. પારસી
ગરહથોની જમા થવાની ખબર તમારે પતરમાં
વાંચી હશે, જેઓ કલાક દશને અમલે ભિગા
થયા હતા અને કમ્બલ થયલા ઠેરાવોની કાપીની
રાહ જોનાયાદ અગીઆર કલાકે સભા ખરખાસત
થાઈ હતી. કાજીઓ કે જેઓ મુસલમાન ટોલાના
વકીલોછે, કે જેઓ મીટીંગમાં હાજર હતા; તેઓએ
પોતાની સહી સાખ સુધાનો દસતાવેજ મોકલ

વામાં આટલીજધી ધીલ રાખીએ તેનો શો શબ્દ
 છે તેનો તમારે કશો ખુલાશો જાણાવીયો નહીં.
 જહાંસુધી મુસલમાન ટોલાંના લોકોમાં મરતબો
 ધરાવનારા આગેવાન મુસલમાન ટોલાંના ગરહરથો
 ની સહી થયેલા દસ્તાવેજ મળેનહીં ત્યાંવેર હું
 આશા રાખું કે તમા પારસી ટોલાંના આગે
 વાંનો સાથ વિચારમાં એકમતતા થાશે કે
 તેઓ એ બાબદમાં કાંઈ વધારે કરી શકતા
 નથી. જેમ આપણે ડેડબુઝ તેમ જો સહી
 માર્ક તે ડેરાવોની કાપી તમારાપર આવશે તે હજીખી
 હું લેવાને ધણો ખુશી થાવશ.

હું છેઉ, ઈત્યાદિ.

(સહી) જમશેદજી જીજીભાઈ.

તા. ૨૮મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૪.

ધી. જ્ઞાનરબિબલ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેત સી. એસ.
 આર્. જોગ.

ધ્યારા સાહેબ,

આજની તારીખનું તમારું પતર અમાને
 રાતરે આંઠ કલાકે પુચું.

આ પતર પરથી એવું માલમ પડેછેકે ગએ
ભિંસપતવારે માહમેદીઆનોની જાહેર મીટીંગમાં જે
કાંઈ ઠેરાવો પસાર થયા તેની આતરફીજે જે
પારસી ગરહસ્યો તમારી સાથે આમેજ હતી,
તેઓ હમેને કશા હશાબમાં ગણુતાને અશકત
હાય એવું લાગેછે.

મુસલમાન ટોલાના લોકોમાં માત્રમા ધરાવનારા
આને મલીને કેહેવા ઉપરાંત હમેથી કાંઈ વધારે
બની શકવું નથી પણ જે એટલામાં તમે જે
દસતાવેજ માગોછો તે જે કાજી તરફથી હમેને
મલશેતો કાંઈની ધીજ કરીઆ વગર મોટી ખુશી
સાથ તમેપર મોકલી આપીશુ.

હમે છેધય, ધત્યાદી.

(સહી) નારાયણ વાશુદેવ

(, ,) થામરા બલેની.

કાંઈ ગયોછે ? પારસીઓનો વાંક
કે દીધીતી તેઓને મળ્યુત ધાંક.
કે નથી કરતા સુલ્લે કબુલ,
રાખોછો તાજું કીનાતું સુલ.
હવે તમે વાંચનારા ખુગાડો ધ્યાન,
કે વાંકમાં કોણુછે પારસી કે મુસલમાન.
પારસીઓએ આઘો ફકતમાં માર,
તેખી પડીયા સુલ્લે કરવા બાહાર

પાણુ જ્યોત્તે કરીયું ભારી તોફાન,
 તોખી નખતાવી ખાતરીની નિસાણુ.
 ત્યારે કેવો હશે તેમનો ધરાદો,
 કરો તમે સહ એક વિચાર સાદો.
 તો માલમ પડશે તમને મતલબ,
 હમે તેવિષે ખોલતા નથી લબ.
 જેવોએ ખતાવ્યો સુલેખાનો ભલકો,
 તેઓને ઘટેછે ઘટો કપકો.
 હતી તમારામાં સુલે કરવાની શક્તી,
 ત્યારે કાંય નકરાવી ખની ખંતી.
 શું કામ તેઓને જવા દીધા?
 કાંય નાહક હમને બદનામ કીધા?
 નખનવાનુ હતું તમેથી એ કામ,
 ત્યારે તમેએ માથે ઉઠાવ્યું શુંકામ?
 શું દેવા ધારી પારસીઓની નોક?
 ઓલવી ગલે શરમની તોક.
 હતું સામી ખોરદુંનુ ખાલેશ છગર,
 ત્યારે કાંય નકરી સહી મેજર ઉપર?
 શુંકામ તમેએ નકરી જાશતી તલાશ,
 કાંય નહી ગયા ગવરનરની પાસ.
 જાઈ તેણે કાંય નકેહેયો હેવાલ,
 કે તે કરી શકતે બંદાબસ્ત તતકાલ.

તમે ખપી સહમાં મોટા સુલેદાર,
 કેમ બેશી રહેયા બની લાચાર?
 જ્યારે નહતી તમમાં શક્તી આટલી,
 ત્યારે શુકામ કરી ધરપચ એટલી?
 બેશી કાય નહી રહેયા ધરમાં ગુપચુપ,
 પીતાં આનંદથી કરી ને સુપ.
 જ્યારે નહોય તાકાત પોતામાં પુર,
 ત્યારે શુકામ બાંધવી ખોટી મગદુર.
 તેજ નખ હોય તોજ કરવી લડત,
 કે ધાંધલ કરતાં નખોધય મરવત.
 વાહાલા થવાતો સહને ગમેચ,
 પણ તે કાંઈ બધાથી બનેચ?
 પારસીઓએ ધરીચા હતો જે રસ્તો
 તે ખરેખરી રીતનો હતો સુજતો.
 તેઓએ બાંધીતી તરક જે આમ,
 કે તેઓનુતો છે બેરંગી કામ.
 અંતે તેઓની ધારણા ખરી પડી,
 બીજી વખતની ખુરી આગાહી ઠડી.
 સતાવાલાઓને હતું એ વખતે લાયક,
 કે કરાવતે સમજુતીના ઉપાય અનેક.
 જે લોકોના જોતે ખરેખરે વાંક,
 દોતે તેને ખુબ ઠપકો ને ધાંક.

તો આવતે સઘળું સાડું શેવડે,
 વધતે સઉની એકએકપર મરવત.
 પણ નઆપ્યું તેઉપર ધ્યાન,
 અખારા કરીયા ધાંકી બેઠ કાન.
 જો આપ્યું હોતે તેઉપર લક્ષ,
 તો સંતે સાડું થાતે ને બસ.
 નરેહોતે કોઈને ફરીની બિહીક,
 નરેહોતે વાધામાં તે કામખી જરીક
 હવે જે થનાર તેતો થાંઈ ચુક,
 કરીયચ હાં આવિષે બોલવું દુક.
 જે સરમાં હોય તીખાશને ઝનુન,
 નકામુછે ગર હોય તેમાં હજારો ગુન.
 સઉ દરદનો હોયછે ઉપાય જરાક,
 પણ સ્વભાવનો નથી કેકે તરીઆક.
 નહોય સરખી બધાની ખાશીયત,
 પણ હોય જેમ જનમ વશિયત.
 હોમને જે મલી સર્વે ખીના,
 તે લખી નથી પુર ચોકશાઈ વીના.
 હવે લખીયચ કાંઈ ખીન્નુજ બયાન,
 આપજો તેપર કાનને ધ્યાન.

કોટમાં દાદી સેઠની અગીઆરી
આગલ થાયલી નાધલી સરખી
મ રામરી.

લખેલો લેખ કપ્પુ તલતો નથી,
ગયલો વખત પાછો મલતો નથી.
પુરું ને થાય તે ભલા ખાતર,
ફતેહછે, સચાઈને સવાખની આખર.
કોટમાં દાદીસેઠની દરેમેહર પાસ,
હડીયા એક નવો ટંટો કંકાસ
રૂઝ મી તારીખ, માશ ફિખ્રુખારી —
એ, થાઈ એક નાધલીજેવી મારામારી.
થયો જ્યાંરે છપર સાતનો અમલ,
ચઢી આવ્યું આફતનું સિહા વાદળ.
તે ફાતી નિકલતાં કીનાનો પવન,
ફેલાયાં ચોતરફ દુઃખના વગન.
'પાલવા' તરફથી આવી એક ટોલી,
હતા તેઓ ઘણાખરા સિંધી કોલી.
સંખ્યામાં હતા તેઓ એકત્રીશ,
આવીયા 'ફીયર ફાઉનતનની' નજદીક.

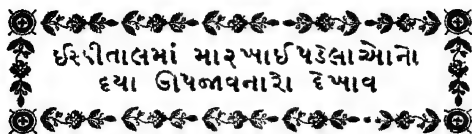
પડી તે જંગપર સીપાઈની નજર,
 તેવીજ તેને પાડી બુમ જખર.
 કે“સિધી આવ્યા, સિધી આવ્યા”,
 તે સાંભલી પારસીઓ ઘણા ઘભરાયા.
 તે ઘભરાટમાં વાલી ખાંદિઓપર પેચ,
 દોડીયા અતકાવા આકૃતનો ફેજ.
 મારામારી ચાલી આમન સામન,
 છુડાયા કોઈના માથા ને બદન.
 ઘાયલ થયા ઘણાએક અરસપરસ,
 જેમાં હતા મોટી જંગ જેવો રશકશ.
 તે ઘાંઘાત સાંભલી પોલીસના સરદાર,
 આવીયા, ને લાવીયા સાથે ઘોડેસ્વાર.
 આવી, ચલાવી ધરપકર સેતાબ,
 લગાવી કોઈને થોકર ને થાપ.
 ધરીયા, ખાંધીયા, વીખરીયા તતકાલ,
 એમ કરી કાહાડ્યો કંકાસનો નીકાલ.
 ધરેલાઓને મોકલીયા ચોકી અંદર,
 સંખ્યામાં હતા દશખાર પંદર.
 થોડાએકો પોલીસનો જોઈ ઠાઠમાડ,
 નાથા ધરી ઉગત કોઈ વાટ.
 જેઓ થયા હતા જખમી ને ઘાયલ,
 ચાલતીતી લોહીનો જેઓપર રેલ.

તેઓને મોકલીયા ઇસપીતાલમાં જત,
 લેવા તેઓની અગતંજેગ માવજત.
 એકાદ બેનીતો નહતી જીવવાની આશા,
 વાગી રહેયા તેમની જીંદગીના તારા.
 નથી માજીસરેટ તેણું જાણી,
 લીધી તેઓની છેલ્લી મુખજીભાંની.
 જેપરથી નીકળીયા એવો સાર,
 કે બેઉ બાજુથી ચાલ્યોતો માર.
 એક કેહતોકે મને પારસીઓએ મારીયા,
 બીજા બોલતોકે મને સિંધીએ વાઢીયા.
 તેપછી તેઓ થવાલાગા દરોસ્ત,
 નરમ પડી ગયો જખમનો જ્ઞેશ.
 ગયલી તેઓની આશા પાછી ફરી,
 ત્યારે તેમની જીભાંની નકામી થરી.
 ચાલી બીજે દીનને કેદીઓની તપાસ,
 મજગામ આફ્રીશમાં મી. સુટરની પાસ.
 તેમને જમા થવાનો કરીયા સવાલ,
 દીધો તેમાંથી એકે ઉત્તર તતકાલ.
 કે કામ સર ગયાહતા જતજપર,
 કામ કરી નીકળીયા વખત સર.
 કીનારાપર ઉતરી થયા જમાવ,
 સાથે જવાનો કરી પકડો ઠેડાવ.

કારણકે નદએ કોઈ હમને એલજમ,
 નેઈ હાલના રમખાનનો હીગામ.
 આવ્યા પારસીઓના રેઠાન નજદીક,
 તાંહાંથી આગત ચલીયા જરીક.
 એટલામાં ઉડીયા ખુલંદ પોકાર,
 કે સિધીઓ થાયછે હયાંથી પસાર.
 એટલામાં કાંઈ ઘણાએક પારસી,
 આવીયા હુમારી સામને ધસી.
 તે નેઈ હમે ઘભરાઈ ગયા,
 થોડા ઉભા ને થોડા નાશી ગયા.
 ઉભેલાઓએ ધરી પોતાની હિંમત,
 અતકાવા પોતાની સામેની લડત.
 ચાલી બેઉતરફ ઘણી ગીપાગીપી,
 ખુબ માર મસ્તી ને જીકાજીકી.
 ઇરાંનીઓ પાસ હતા જડા સોટા,
 નહતા જે નાધલા પાણુ હતા મોટા.
 હુમારીપાસ નહતા કોઈખી હથિયાર,
 પાણુ હતી વાહાડકાપની છરી બેચાર.
 ખમતાંજ હમે સોટાનો માર,
 મયાનથી કાહાડી તેઓને બાહાર.
 કરી તે છરીથી બેચારને જખમ.
 બચાવીયા હમેએ ભારી સતમ,

તેવામાં પોલીસ આવી અમને ધરીયા,
 હુમાને રાતોવાઈ ચોકીમાં મેકલીયા.
 ત્યાંથી લાવીયા હુમાને આજગ્યે,
 હુમે સહ તકસીર વગરના છેઈય.
 જોઈ તપાસી બાલનારની રાહ,
 જાણીયા કે તેઓછે ખરા બેગુનાહ.
 એકું ધારી તેમને છોડી મેલીયા,
 તેઓના હાથથી બંદા બોલીયા.
 બોલતાં ગયા તેઓ ઘર તરફ,
 બોલતાં તરેહવાર ખુરા હરફ.
 તે પછી મેલાયો પારસીઓપર ઠપકો,
 કે તેઓએ ઉઘાડીયા સઘલો ભડકો.
 પસંદ પડવા જોગ નથી તેઓની ચાલ,
 કે સેજસાજમાં કરેછે ભારી હીલચાલ.
 ફરીથી કરશેતો લગાડીશું એબ,
 બોશે તમે પોતાનો જબ.
 પણ એ ઠપકો દવો હતો નાજાયક,
 કે પારસીઓની બુઝ નહતી જરાએક
 શબબ કે એકતો તેઓ ભયભીત—
 જોઈ તોફાનીઓની તોફાની રીત.
 પોતાના જાતભાઈપર પડેલો માર,
 હતો, તેનો સખોરૂઝ મનમાં વિચાર

તેવામાં સીપાઇએ, કોઇએ નહી મગર,
 કરી ધાસ્તીભરી પોકારી ગરબર.
 બીજી ગમથી જુવો, કે થાતે હરકત,
 નધરતે બીઘેલાવો ખચાવની હિમત.
 તો કદાચ શુકરવારની ખુવારી મીંસાલ
 થાતે કે નહી ખુરા ખદ હાલ ?
 તે પ્રસંગે લોકો નીકલે ખાહાર,
 તેમાં શુ હોય જોટો આકાર
 તેઓ થયા એવા વિચારે જમાવ,
 કે કરવો આવતી આફતનો અતકાવ.
 તેમાં નથી તેવોની કશી તકસીર,
 કે થાય કપકાની જાલમાં અસીર,
 તેમ વલી સીપાઇનાબી વાંક નથી,
 તેના બોલવામાં કાંઈ ખાક નથી.
 તેને જોઈ એક ટોલીને આવતી,
 જે હતી ફસાદોએને તદ્દન મલતી.
 જેથી જાણીયું કે હશે મસ્તીખોર,
 તેપરથી કરીચો આફતનેચો શોહોર.
 ગરજે તે કરતે કદાચ તોફાન,
 એ ગંગના સર્વે સિધી મુસલમાન.
 નહી લુટાતે માલમતાને આખર!
 વિચારો કે એછે જોડું કે ખર!

ધરિપીતાલમાં મારખાઈ પડેલાઓને
દયા ગિયજાવનારો દેખાવ

ગયા ત્રણ દિનની ખુનખાર લડાઈ—
માં, ગયાહતા ઘણાક કપાઈ વરાઈ,
કોઈનું ફાતું સીનું ને સર ?
કોઈની છોલાઈતી કમર ને ધર. !
જખમી થયુંહતું કોઈનું મુખ, !
ભાગીતી કોઈની પાંસલી ને કુખ.
કોઈના કુતાંતાં અમુદ્યા રતન ?
ભાગી ગયુંહતું કોઈનું બદન !
ચીરાઈથી કોઈની દુંભ ને જખાં !
છુદાયાતાં કોઈના દાંત ને ખભાં ?
કોઈના આવ્યોતો ઘાંતીએ પરાણ !
કોઈના ગયોતો તરતજ જન !
એ સહથી ભરાઈતી “સર”ની ધરિપીતાલ,
કરતાહતા ડાકટરો માહવત તતકાલ.
ઘા પર લગાડી દવાઈને મલમ,
ખાંધતાં હતા તદખિરથી પાતાઓ મકમ,
આપતા હતા પીવામાટે દવ દારૂ.
કરવા દુઃખીઓને જેમતેમ સારૂ!

મેહનત કરવામાં. નરાખ્યું બકાત,
 કરી જેટલી. હતી પોતામાં તાકાત.
 બિછાનાપર હતા દુઃખીઓ ગમખાર!
 રરતાહતા દુઃખીથી કલવાઈ નવધાર!
 કરતા માહાતમ ને ગમનો પોકાર!
 હાય દાયને અફસોસ બિશુમાર!
 જખમની આગથી મારી ખરાર!
 યાદ કરી બોલતાં પડેલો માર!
 કોઈ પોતાના જીવની આશા છોડતું!
 કોઈ બેધ્યાનપણમાં ઘણું બોલતું!
 કોઈ બોલતું “અલ્લા અલ્લાયે ખેર”
 કોઈ બોલતું કેહારે જવશ મારે ઘેર.
 કોઈ બોલતું ‘ઓ રહેમના પદર’
 બુજ તું હમારા દુઃખની કદર!
 કોઈ બોલતું આફત, જુલમ, સતમ,
 મંતા ખાધારે બીનતકસીરે જખમ!
 છાતી ફાટે તેવો હતો દુખાવ,
 કેમકે દુઃખીઓ હતા લોહીમાં ગરકાવ.
 દયા આવતી જોઈ તેઓનો હાલ,
 ગમી થાતું સંગીન દિલબી તતકાલ.
 કે આવી રીતના કારી જખમ,
 દારૂગોલાની જંગમાં થાયછેબી કમ.

જ્ઞેનારાઓ તાજુખીના આંગણાં દરએક,
 ધરતા મોહોમાં થાઈ અજ્ઞએખ.
 તેમની કલાપીત હાય ને અફસોસ !
 ઉઠારી મેલતાં ડાકટરઓના હોસ.
 દુઃખીહતા પારસીઓને મુસલમાન,
 તેમજ સિધી ને આરખ મેમાન.
 પારસીઓમાં ઘણા મરાણુ પાંખીયા !
 જેઓના નામો હુમને નથી મલીયા.
 મલીયાછે તેમાં એક બેના મગર,
 જમશેદજી ઉરફ નવી બાધર.
 જે સુનાપોરની લડાઈને વખત,
 પથરથી થયોહતો ઘાયલ સખત.
 તેણી આવ્યા હલકરીમાં પરાણુ !
 છોડી ગયો પોતાનો જન !
 જવાનીમાં દઈ માઉતરને નુકસાન !
 તજી ગયો આએ “સેપંજી જાહાન” !
 બીજો દાદાભાઈ પારસી જવાન,
 થયો હતો સુકરવારે બેહદ હેરાન.
 તેપણુ ઇસીપીતાલમાં આવ્યા બાદ,
 પોતાની જીંદગીથી થયો ખરબાદ !
 તેમજ મુવાહતા કેટલાએક મુસલમાન,
 મુખ્ય સિધી ને આરખ જવાન.

તેમાના એકનુ નામછે હમોને યાદ,
 હાજ અહમદ જઈશીમાં . સાદ.
 તેપણ સુનાપોરની જંગને દરમ્યાન,
 થયોહતો છરછુદ ને લોહીલુહાન.
 તેખી ઈસ્પીતાલમાં દાખલ થવા બાદ,
 જીંદગી ખોઈ થયો ખરબાદ.
 થયો ફાંની જાંહાંન તજને ગુમ,
 નેણા મરણ પાછલ મચાઈતી ધુમ.
 દીશીતી સખત હાખલની નિશાણ,
 પણ પોલીસે રાખીહતી સમાધાન.
 એક પારસી હતો મરણને નાકે,
 ને જખમી થયોહતો નખુના હાથે.
 તેણી પણ આશા નહી હતી,
 નેણી જુખાંની માજસતરેટે લીધીહતી.
 તેમાં જણાવ્યું તેણે નખુનું નામ,
 કે જેને પોહાંચાડ્યુછે મને એલજમ.
 એવીધે જુકુંજ લખીશું ખયાન,
 આપજો તેઉપર તમારું ધ્યાન.
 સહુએ પોતાના જખમો કારી—
 ની, વેઠી ખીછાનાપર જફકારી.
 તે દખાવ જેનારા બોલેછે આમ,
 કે જે પોલીસે સાચવ્યું હતો કામ.

તો નથાતો એકબી જીવડો હેરાન,
 નહુંઠાતે માલ મત્તા યા જન.
 એવી રીતે બોલી આપેછે ઠપકો,
 કે પોલીસ રાખેછે ખાલીજ ભપકો.
 પાણુ હોનારતમાં કોણુછે દાહ્યું,
 જે કાંઈ બનનાર તે ચોકશ બન્યું.
 નથી આફત સાંમે કોઈની મકદુર,
 ગર હોય નાતવાન યા હિંમતમાં પુર.
 કે આવતી આફતનો કરે અતકાવ,
 કરે પોતાનો સંભાલથી નીભાવ.
 બનેછે કઝા સાવચેતી છતા,
 દખાડેછે ખમનારાઓ પુરી ખતા.
 દિસેછે ફલક સ્થીર ને સાંત,
 લેકીન પલમાં કરેછે ભારી ગગરાત.
 ચોકીદારછે ખુશ ફરતો પાસખાન,
 પાણુ જરૂરની વેળા બનેચ બેધ્યાન.

હુલડમાં મારખાધ મરણ પાંગ્યા તેઓ
 ની “કારોનર” જીદીજીદી ચલાવેલી
 તપાસ તથા તેમાં અપાયેલી શાક્ષીનો
 સારઆંકીરા.

નકનેછે ખરી નકીનુ માન,
 પુરાનેછે ધિક્કાર ને અપમાન.

આ પ્રસંગે લેધયચ કાંઈએક છુટ,
 કરવા ઘટતી તારીફ હુક.
 કે ડાકટર બલેની નામનો અંગ્રેજ,
 ધરાવેછે દયા ન બુદ્ધિ વિવેષ.
 ભલાઈ- મોટાઈ ને દાનાઈના ગંજ,
 સાથ ખેંચે કંતાલો ને રંજ.
 તકોબરી છે જોણથી ફર,
 ભલા વિચારમાં છે હમેશ ચક્રપુર.
 સચ્ચાઈ ખાતર હરકોઈની સાથ,
 ભીરેછે સુંદર લખાણથી ખાક.
 બળવેચ દશની ઘટતી ખિદમત,
 અજાણ્યેબછે જોણી જગમાં હિંમત.
 જાણી ગરીબના દુઃખોનો દાગ,
 લીયછે તેમાં તનમનથી ભાગ.
 દશીઆનો રેહી સદા ખેરખાંડ,
 સદના આપી બતાવેચ નેક રાહ.
 તેઓના હકો જલવવા ખાતર,
 લડેછે એકબી દાકરો લીધાવગર.
 પ્રમાણીકપાણું ધરાવેછે બહુ,
 જાણેછે તે જાણનારાઓ સહ.
 રાખેછે સાચી સહની મરજ,
 દરદીઓની સાંભલેછે સદા અરજ.

મક્ત આપેછે લાચારને દવા દારૂં,
 કરેછે સડને હમેશનુ સારૂં.
 મલીયાછે નેણે સરકારથી આધા,
 “દૃષ્ટી કરોનરનો” મોટો મોલ્લો.
 એણી આગલ ચાલી લાશોની તપાસ,
 નેમાં હતી પેહલી દાદાભાઈની લાશ.
 મેલી તે લાશને જુરી હજુર,
 સોધવા લાગી મોત થવાની કશુર.
 શરૂથાઈ આપવા શાક્ષી ગુવાહો,
 તેમાં હતો પેહલો એક હિંદુ ભાઈ.
 તેણે ગવાહો દીધી નીચે મુજબ,
 સાંભલી થયા સડકોઈ અનુબ.
 ખારા કુવા કનેછે, મારા ધણીનુ દુકાન
 મારી જાણુમા આવ્યું સુકરવારયું તોફાન.
 તેપછી થયો કલાક બેનો અમલ,
 તેવામાં તોફાન થાયું કુવા આગલ.
 કે જતો હતો તાંહાંથી આ મરનાર,
 એવામાં સામા થયા તોફાની બેચાર.
 તેને જોઈ આંજ આંખોમાં ખુન,
 ધરીયું મગજમાં કીનાનુ અનુન.
 જત એકે ઉડાવ્યો પોતાનો મોટો,
 હતો તે બે ફીત નેટલો મોટો.

મારીચા તેણે જરખ માથાપર એક,
 ખીન્ન તેણી છાતી ઉપર છેક.
 પહેલા ફતકાથી માથુજ ફાંતું,
 ખીન્નથી છાતીનું હાડકું ભાગું.
 તે મારથી તુંટીપડ્યો જમીન ઉપર,
 થાઈ લોહીલુહાન ને જખમી જખર.
 તે પડ્યો તોપણ મારીચો માર,
 લેઈ પોતાના જીગરનો ખાર.
 નન્નચો તેણે કશો હીલતો ચાલતો,
 મરી ગયો જાણી લીધો ઉગત રસ્તો.
 પછી હુમ્મોએ એણે ઉડાવી લીધો,
 મારી દુકાનમાં એણે મુક્યો.
 ખાણી છાંતીયું ત્યારે થાઈ હુસિયાર,
 બાલ્યો પછી કાંઈ હરફ બેચાર.
 કે “ જતો હતો કામ સર ઘરથી !
 પણ કમબખ્તીલાગી કે આવ્યો હાંથી !
 મારથી થયો છું એટલો હેરાન !
 કે આવ્યોય મારો ઘાંતીએ પરાણ !
 હવે નથી મારાપર કોઈની નેગાહ !
 આ? બોલો ધરૂં તારોજ પનાહ !
 એટલું બોલી તે થયો ખામોશ,
 સીપાઈને તેડીલાચો હુમારો એક દાશ.

સોંપ્યો હુમોએ એણે તુરત,
 લેઈ જવા ઇસપીતાલમાં જત.
 સીપાઈ લાવ્યો બલદનો રેંકરો,
 જમા થાયું તેજઈ લોકો સેંકડો.
 એણે ગાડીમાં બેસાડવા લગાડ્યા હાથો,
 પણ એ પોતે જેમતેમ બેઠો.
 લાવીયા એણે આ દરદીખાંના તરફ,
 એવી રીતના બાલ્યો ઘણા હરફ.
 પછી બીજાએક સાહેદી તેને લગતી,
 આપી બીજા હિંદુએ તેને મલતી.
 દલગીરાઈથી બાલતો પુછનારની સાથ,
 જખમ બતાવતો લંબાવી હાથ.
 સાંભળી શાક્ષી ગવાહી બીસિયાર,
 કરવા લાગી જુરી પોતે વિચાર.
 વિચાર કરી સહ થાઈ એકમત,
 પોતાનો અભિપ્રાય જાહેર કીધો તરત.
 કે “કોઈએ એણે સખત માર્યો,
 મારનાર હાથમાં નથી ધરાયો.
 તે મારથી નીપજ્યુંછે મરણ,
 આપીયચ હોકમ કરવા દેન”.
 તેપછી આપી તેણા બેસીઆને લાશ,
 લેઈગયા કાહારતા રૂદન ને સાસ.

તેખાદ કરી દીન ધર્મની કીયા,
 સદાની આસાએસની જગે લેઇગયા.
 લાશને મેલી દાખમાં અંદર,
 ભણી મજબના ખાલેશ ભંનતર.
 ખચારો વન ફીકતમાં મારીયા ગયા,
 ન કોઈ સામે તે કશો લડ્યા.
 મોત કોઈને મુઝી છુટું નથી,
 આક્રિતનુ વગન કબ્રુ ખુટું નથી.
 સઉનેછે હર તરેહથી આખર મરવું
 પણ અફસોસ કારકછે આવું મરવું!

હાઈનશાહા નામના મુસલમાનની લાશ—
 પર, ચત્રાવી ઇસિપીતાલમાં તપાસ.
 હાજર થયા તેણા શાક્ષી ગવાહી,
 મુખ્ય હતો તેમાં પોલીસનો સીપાઈ.
 પ્રથમમાં લઈ તે ખરા સપત,
 નેયલી ખીના ખોતવા લાગો તરત.
 ‘હું’ છેડું એક પોલીસનો સીપાઈ,
 પરેલના રસ્તાની કરૂંચ રાહનુમાઈ.
 મં એણે નેચાહતો નાખતા પથર,
 લંડન હાતલની ખારી અંદર.

તેવોજ મેં એણે તાંહાં પકડ્યો,
 મળ્યામ પોલીસમાં લેઈજવા નીકલ્યો.
 ઘરી મેં ચાકી માહોલામાંથી વાટ,
 હતો બીજો સીપાઈબી મારી સાથ.
 તેટલામાં સામા થયા કેટલાક મુસલમાન,
 “દીન દીન” પોકારતા ને કરતા તોફાન.
 ફંક્યા તેઓએ હમારીપર પથર,
 તેમાંના એક લાગો એણા માથા ઉપર.
 ઘા થઈ નીકલ્યું લોહી નવધાર,
 એલખતો નથી કે કોણુ છે મારનાર.
 બીજા બે સાહેદીઓ લીધામાં આવી,
 જ્યાંએ પણ તેણે મલતી આપી.
 તેપછી જુરીએ ઓપ્યા અભિપરાય,
 ચલાવી પોતાની ચુકતી ને ઉપાય.
 “લાગો એણા માથામાં પથર કડન,
 જેના જખમથી નિપજ્યું મરણ.
 મારનાર કોણુ તેણી નથી ખબર,
 એક અથવા ઘણા હોશેજ મગર.”
 સંપુરણ કરી તેણી તપાસ,
 પછી દેન કરવા આપી તે લાશ.

ચાલી ખીજે દિન હાજની તપાસ,
 જોણી લાશને મેલી જુરીની પાસ.
 નજરેને ચાલી તેપર બેવાર,
 નીચેમુજબ છે જેના ઢુંક સાર.
 એક પોલીસના સીપાઈએ પ્રથમ,
 લીધા જુરીની હજુરમાં કસમ.
 કસમ લેઈ તે બાલ્યો નાકી,
 કે 'ચીરીઆના ખજર' પાસ કરું છું ચોકી.
 એક મુસલમાને મને આપી ખબર,
 હતો તેવેલા ખારનો અમલ તતપર.
 કે એક મુસલમાન થયો છે હિરાન,
 આવ્યો છે ઘાંતીમાં જોણા પરાણ.
 જાએ દફનની મશાહદમાં, તેણે મેલ્યોચ,
 ત્યાં પોલીસના સીપાઈને સડએ તેડ્યોચ.
 તેણી સાથ કરતા સવાલ જવાબ,
 જાઈ ઉભો તેણી પાસે સેતાબ.
 ઠોકાણેસર હતું આણું ધ્યાન,
 એ થયલો નહતો ઝાજો બેભાન.
 તેણું જાઈ મેં કર્યો સવાલ,
 કે કોણે કરીયા તુંણે હાંલહવાલ ?
 દીધા ત્યારે એણે પાછો ઉત્તર,
 કે મારીચો છે મને કોઈએ પથર.

મારનારને હું ઓક્ષખી શકતો નથી,
 કોઈપર નકામો દાષ મેલતો નથી.
 જાઈ, હું એક બલદનો રેંકરો લાવ્યો,
 તેમાં બેસાડી હયાં લેઈ આવ્યો.
 અપાઈ એવીજ ખીજ શાક્ષી બેચાર,
 તે સાંભળી કર્યો જુરીએ વિચાર.
 વિચાર કરી જણાવ્યું પોતાનું મત,
 “મારથી થયુંછે આ મરણ ફક્ત.
 નથી જણાતી એણા વેરીની નિશાણ,
 પછી હોય તે પારસી યાતો મુસલમાન”.
 આપી તેણા બેશીઆને મુવેલી લોઠ,
 જણા વેરમાં તતપરથયા હજારો લોક.
 એવિષેનું સઘલું વીગતવારે બયાન,
 આગલ તમેએ વાંચ્યું હશે લંબાન.

પડ્યોહતો જેઓપર એવોજ ગજબ,
 તેમની પણ જ્ઞેશતેજ્ઞ થાઈ એ મુજબ.
 ખબર નથી જેવોના નામ નિશાણ,
 પછી શું તેહાય પારસીકે મુસલમાન.
 હોતેતો લખતે તે બાજરૂર,
 નરાખતે તેમાં કશીવાતની કથુર.

સમજ સડના એકસરખા હક,
 ભરીયચ પછી દગ ઉપર દગ.
 જેવી જેની તકસીર તેવોજ ઈનસાફ.
 જાણાવીયચ લખી કેતાખમાં સાફ,
 બદ માણસને કોઈ ભલો કરી કેહેશે?
 ખુનીને ખોન તકસીરવાર કેહેશે?
 પરેજગારને કોઈ નાપાક કેહેશે?
 અંખરને કોઈ ખાક કરી કેહેશે?
 તેમતો કોઈ કેહેનારજ નથી,
 તો હુમોથી કાંઈ ઉલ્લુ થનાર નથી.
 જેણે ઘટેચ તેણે દેધયચ ઠપકો,
 અંદેશો કરી ચોતરફનો પકકો.
 જેણે લાયકછે માન તેનેજ માન,—
 આપીયચ, જાણી સર્વે પિછાન.

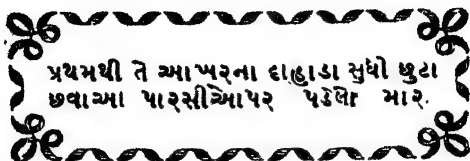
યાદછે પતરમાં વાંચેલું એક નામ,
 લખીયચ તેપર થોડા કલામ.
 જમશેદજી કુબાશ આરનામ નવી,
 જે થચોહતો સુનાપોર આગલ જખમી.
 વગરફોકટમાં થાઈ જનથી ખેજન,
 છોડીગયો ટુકમાં મોજલી જાંહાન.
 તેણી લાશની તપાસ કારોનર હજુર,
 ચાલી ખારીકે ને લંબાનથી પુર.

રશો ન બરશો ન કરશો રૂઢન,
 તેણા ખાપ દારાખે લીધા સોગન.
 સોગન લેઈ કરચું બોલવાનું મંદાન,
 ઢુંકમાં બોલતાં નકરતાં લંબાન.
 “કોટમાં નાનાભાઈ સ્ત્રીઠને દરમ્યાન,
 છે ત્યાં મારું રહેવાનું મકાન.
 આ મરનાર છે મારો પુતર,
 ઉંમર છે એણી એકત્રીશ માતર.
 કરતો હતો આગત દુખાશનો રોજગાર,
 પણ હાલમાં હતો ખેડા ખેડાર.
 તારીખ ૧૫મી ને રોજ આતવાર.
 એ, ગયો ઘર છોડીને બાહાર.
 ગુજર્યો નજદીક કલાક તેપર,
 એટલામાં કોઈએ મને આપી ખબર.
 કે મારીચાચ કોઈએ એણે પથર,
 નેથી થયા છે જખમ માથા ઉપર.
 તેવોજ હું ગયો ઘાભીતલાવ સેતાખ,
 ત્યાં મલીચો મને એવો જવાખ.
 કે એણે ડાકટર કુનાના ઘરમાં
 લેઈ ગયાચ કરવા ઉપાય સરમાં.
 ત્યાં જઈ કરી એણે માટે તલાસ,
 ઈશ્પીતાલમાં મોકલીયાના મલીચો જવાખ.

તેવેજ હાં આવવા થયો તૈયાર,
 પણ લોકોએ જાણાવ્યો એવો વિચાર.
 'જો તું થાશે લુટાંરુએને શેકાર,
 તો પડશે નકામો તારાઉપર માર'.
 એવી સમજથી હું પાછો વલ્યો,
 પણ બીજે દીનને હાં આવી લાગ્યો.
 તેવેજા એ પોતાની સુધ્ધીમાં હતો,
 મં એણે એક સવાલ કર્યો હતો.
 કે કાણે તુંણે મારી કીધો જખમી,
 ન કાણુથી તુંએ આવી પીડા ખમી.
 સાંભલી મારા સવાલો સેતાખ,
 દીધો મને ધીમેથી પાછો જવાખ.
 કે "હું રસ્તેથી જતોહતો ચાલી,
 ઘર લાવવા બેઠેનને વાહાલો.
 તેવામાં એક સિંધીએ માર્યો પથર,
 આવીવાગો તે મારા કપાલ ઉપર.
 તે મારનારને હું જાણતો નથી,
 તેણે હું આલખી શકતો નથી".
 એ મરણ પાંચે ત્યાં વેર,
 ન આવીયો હતો પોતાને ઘેર".
 પછી એક દોનપ્રતેબલ સાહેદી દાખલ,
 આવીયો બેઠેલી જુરો આગલ.

સપત લેઈ યોગવા લાગો બયાન,
 ન કરીયું હુંક પણ કરી લંબાન.
 “હું ને પોલીસના માણસ પાંચસાત.
 ગયાહતા મુસલમાનના મુરદાનો સાથ,
 મુરદાને દાતીયાં કબર અંદર,
 તેવામાં આવી પડ્યા ઘણાક પથર.
 જાંહાંથી પથરા આવતા તેતરફ,
 ગયો હું ઉતાવલો કરતો જરફ.
 જ્ઞેયા મેં ત્યાં પારસીઆને એકઠાં,
 નજદીક બસો માણસના ટોલાં.
 ફંકતાહતા તેઓ સંગીન પથર,
 હતો મરનાર પણ તેની અંદર.
 એણે પણ ફંકયાહતા એકમે વાર,
 મારી જાણમાં આવ્યાહતા તેવાર.
 પણ તેટલામાં એક પથર આવી પડ્યો,
 એણા કપાત્રમાં એક ચીરો પડ્યો.
 તેવો એ તફરીઆ મારવાડાગ્યો,
 મગર જમીનપર ન લાંખો થયો.
 બીજાઓએ એણા ધા બાંચી લીધો
 તુરત ડાકટરને ત્યાં મોકલી દીધો.
 તેપછી મેં એણે આજે જ્ઞેયા,
 જે પોતાના જખમથી હક થયો”.

ત્યારબાદ બોલ્યો ડાક્ટર 'નિપ'
 ધરી હાથમાં પોતાની કેપ.
 “તપાસ કરોહતી આ મુરદાની પ્રથમ,
 ફોતેલી બોપરીના જોયોહતો જખમ.
 જે પથરાથીજ થયોહતો તદ્દન,
 જેથી નિપજયુંછે એણું મરણ”.
 જીખાંનીઓ સાંભલી કારોનરે તમામ,
 સરૂ કર્યું વિચાર આપવાનું કામ.
 કે “મરણ થયુંછે જખમથી માતર,
 જે થયોછે વાગવાથી પથર.
 જીરીને નથીમલી મારનારની પિછાન,
 મારનારનું નામ રહ્યુંછે અનજાણ.”
 આપી તે લોઠ તોણા ખેસીઆને હાથ,
 ધરપાસ લાવ્યા રૂદનની સાથ !
 દીન ધર્મની ક્રિયાઓ કરી અવલ !
 પેહિંચાડ્યો તેણે અવલ મંજલ !
 ખીચારા માખાપ સહ રરી ખેડાં !
 સોહોર હાથદાય ને કલાપીત કરતાં !

પ્રથમથી તે આખરના દાહાડા સુધી છુટા
છવાઆ પારસીઆપર પડેલા માર.

સાંભલો ભાઈ આ બાહાદુરીની વાત,
વાંચી કરજો વિચાર દિલ સાથ.
કોરગાએ થયા હરીફાથી આજેજ,
જે રાખનારા સુકો ભભકો ને તેજ.
કરતા દીલમાં એવો ખુરો વિચાર,
કે થાવા ન દેવો એકત્ર દોકત્રને પસાર.
તેમ ધારી તુંટી પડતાં પચાશ ને સાંઠ,
એક એકના ઉપર લાકડીઆ સાથ.
કરતા રમખાન ને સોહાર અડાગ,
જાણે મારવો હોય એક મસ્તાનો વાગ.
મારમારી કરતા બેહુદ હેરાન,
ગણુતાં પોતાને સુરા પેહેલવાન !
શું એ કામ ખરું હીચકારું નથી ?
શું એ કામ એબ લગાડનારું નથી ?
શું એમાંછે કાંઈ ખરી મરદાઈ ?
કપ્પુ હોય એકસે પચાશની લડાઈ ?

એમાં હોયતી નથી ખીલકુલ ઘનાઈ,
 પાણુ છે સદંતર ખરીજ મુરખાઈ.
 ફૂલ નાખી આવતા હોય એકળે હોજ્યા,
 રસ્તે જનારા રાહદારી પર ધસ્યા.
 કે સપડાયતો કરે પોતાને। ખચાવ,
 ગર તે હોય હિંમતી યા નાતવનાવ.
 પાણુ જ્યાં હોય પચીસ પચાસનો જમાવ,
 યાં કેમ કરે તે પોતાને નીલાવ.
 આ નીચલા લખાણથી ઉપલી ગવાહી,
 મલશે તમને આ વાંચનારા ભાઈ.
 પ્રથમ થયત્રા હુલકને દરગ્યાન,—
 ખારા કુવા આગલથી એક જવાન.
 દાદાભાઈ રસતમજી હતું જેનું નામ,
 જતોહતો જે પોતાને ધંધે નેકામ.
 તે લતાના ફસાદીઓની જુરી નજર,
 પડી તે ખોચારા વાટેમારગુ ઉપર.
 તેવાજ ટોલાખંધ તુંટીપડી તેપર,
 સોટાનો માર મારીચા જખર.
 જમીનદોશત કરી કરચો ખેલાન,
 નાશી ગયા ઘાંટીએ લાવી પરાણ.
 ભલા હીંદુઓએ તેણે ઉઠાવી લીધા,
 સર'ની હાસપોતાલમાં મોકલાવી દીધા.

તેણી ખેંસીએને પડી તેણી ખખર,
 ખખર સાંભલી કુટ્યું સીનું ને સર.
 તેણે જ્ઞેવા જવાને કરી ઉલત,
 પણ તોફાન જ્ઞેઈ થયા નાહિંમત.
 રહ્યા ઘરમાં રાખી ખોદાપર તોકલ,
 ચીંતા ને આતુરતામાં રહ્યા દરપત્ર
 યાં ડાકટરોએ કરી તેણી ખરદાસ,
 દાંત પીશી કરચો તરાશ તરાશ.
 પણ તેપર લાગુ થયો જમનો દુત,
 નછોડી તેણી એક પત્રવરખી પુઠ.
 ખીજ દીનને લીધો તેણી જનન !
 સીહા કરી તેપાસ રોશન જાંહાંન !
 પોંહાંચાડી લાશને ખેંસીએ પાસ !
 લાશ જ્ઞેઈ કાહાડ્યા રૂદનને સાંસ !
 કરી પોતાના ગીરિખાંનો ચાક !
 મોહોડે માથે ભરી સીહા ખાક !
 છાતી ફાટે તેવી કરી માહાતમ !
 કીધો ન શહેવીશકાય એવો ગમ !
 દાખમે ચઢાવી કમ નશીબ લાશ !
 થયા હાય અસૌશ કરી નિરાશ ! !

જતાહતા બીજીગમથી બીજા પારસી,
 આવીયા તેઓપર કેટલાક ધસી.
 આવતો જોઈતેઓના સેતમી તાપ,
 નાહા કેટલાએકો જીવલેઈ સેતાખ.
 મગર કેટલાએક તો સપડાઈ ગયા,
 માર ખાઈ ઘણા હારમાર થયા.
 લેવી પડી તેમને ઇસપીતાલની બેત,
 કોઈનું ઠંકાણું યા બેધ્યાન ચેત.
 તેઓના સતાપર રહેનારા લોક,
 કરતાં કલાપીત રૂદન-નેશોક !
 દહેસતથી રસ્તે જવું તજ દેઈ,
 બેઠા ઘરમાં હાથ પગ ઘોઈ.
 કોઈ હિંમતથી જાતું કામસર બાહાર,
 તો પડતો તેપર જખરદશત માર.
 ત્યારે લોક ગાડીમાં બેશી નાચારીએ,
 જવાલાગા કામસર રસને સેરીએ.
 ખણુ ગાડીપરબી વરસવાલાગા પથર,
 છુંડતાં માથુ મોહોડું ને સર.
 સીપઈ જોઈ તે અખાડા કરતો,
 જાણતો ન હાય તેમ ઉભો રહેતો.
 ઘણુ થાય ત્યારે માર ખાધા પાછલ,
 દાડી આવી કરતો ખોટી ધાધલ.

જાણે મદદ કરતો હોય તે મિસાલ,
 આવતો ધીરે સાંસતે લેવા સંભાલ.
 કોઈને પકડવાની કરતો ધરપજ,
 “અબ્બી ધરૂંગા સખકુ,” એમ મારતો ગપજ.
 એવું તેવું કરી કાંઈ સતર પતર,
 કાઢાડતો હતો એમ કૃયાદીની કાસર.
 પુગતી હતી અમલદારોને ખખર,
 તે મલતો હતો તેના રોકડો ઉતર.
 કે “મારનારને તમે કુંડો લાવો,
 ને તેણી સાંમે તમે કૃયાદી થાવો.
 તે હમોકરીય તેણે સજ્જ મજબુત,
 કે નપકડે બીજા કોઈ તમારી પુક”.
 સાંભલી આવી રીતનો ઉતર ખાશ!
 થતા કૃયાદીઓ દલગીર ને નિરાશ.
 તોફાની મોહિલામાં છે એક ઘર,
 એક કબીલો સપડાયો તેનેની અંદર.
 હતો તેમના પિતા તેમાંથી બાહાર,
 જાઈ મલવા તેમને કર્યો વિચાર.
 પણ તે તરફના તોફાનીઓની ચાલ,
 જોઈ કરીયો મજબૂતમાં ખેચાલ.
 કે લેઉં પ્રથમ હું પોલીસની ચારી,
 પછી હાંકી જાઉં જડપથી ચારી.

માગી તેમની મદદ તેણું ધારી,
 પણ નમલી તેણે કશી રીતની યારી.
 નાઉમેદી જોઈ થઈગયો રંજીત,
 મગર મનથી ઉક્ત નકરી દુર.
 નક્ષબજારપરથી જવાનો રસતો ધરચો,
 તેવોજ તેણી ગાડીપર ઘેરો પડ્યો.
 તુંટી પડ્યા પાંચ પચીસ નફતો ને શોક,
 મુકાવી તેપાસ ખરી બપોરે ફોક.
 ચલાવ્યો સતમ ને લાકડીનો માર.
 પાડી એક સખત માથામાં ફાર.
 માર મારી નાશી ગયા લુંટારું ન ચોર,
 ત્યારે થઈ પતાવાલાની દારા દાર.
 દોડતા આવી કરીમેલી ધાવેલ,
 દોડ્યા, ફરીયા તેણી આગલ પાછલ.
 પછી તેણે ઈસપીતાલમાં લેઈ ગયા,
 મારનારો નહોય તેમ વીસરી ગયા.
 બચારો કાંઠાં જનાર કાંઠાં જઈ પડ્યો,
 ધારેલી ઉમેદમાં નિષ્ફલ થઈ ગયો.
 રાતો બેવડા દુઃખથી જરબેજર !
 હાય મારી દેતો ખુરા આવકાર !

એજ જગ્યાપર એક ગાડીવાન,
 હાંકી જતોહતો એક પારસી જવાન.
 પડી તેણાઉપર કોરગાઓની નજર,
 તેવાજ ફેંકયા તેણાઉપર પથર.
 ગાડી અતકાવી નીચે નાખી દીધો,
 સોઠાનો ફટકો અવરનવર લીધો.
 લોહીમાં કરી નાખ્યો તેણે સામેલ,
 જખમી કરી શું માથું કે દલ.
 નરહયો દમમાં દમ કે સાંસ,
 નાથા ત્યારે લુચ્ચાઓ આસપાસ.
 તેપછી આવ્યા એકાદ બે સીપાઈ,
 જાણે કરતાં હોય કેટલીક ભલાઈ.
 તેમ કરવા લાગા ઘણીક દારધામ,
 પુછવા લાગા મારનારાનું નામ.
 પણ તે બીચારો નામતે કાંહાંથી જાણે,
 કે માર્યો તેણે ઘણાએક જાણે.
 તેસાથ તેમાં નહીં એટલી તાકાત,
 કે કરે સીપાઈસે લાંબી ટુકી વાત.
 તેણે જત ઉંચકી ગાડીમાં નાખ્યો,
 ત્યાંથી ઈસપીતાલમાં લેઈ ગયો.

જોઈ ખમતાં દુઃખીઆને ખાત,
 ન જવા ચાહાતું કોઈ ખજર કે હાથ.
 ઘણાકે હાલ રોટી પર ધરતું ગુજરાન,
 પણ તેમાં ન આવ્યો કશો સમવાન.
 ત્યારે ખોહીતા નિકલી ઘરમાંથી બાહાર,
 લેવા ગયો એકજણ ચારપાંચની ખજર.
 પણ તે ખિચારો સપડાઈ ગયો,
 મારખાઈ લોહીલુહાન થયો.
 ગયો હતો તે “કરાફીરડ મારકીત” —
 માં, લેવા હાફીલ મતન ને કીત.
 તે ન ફર્યો આખી ખજર સારી,
 તેવામાં તેણાઉપર તરાપ મારી.
 નાખ્યો તેણે હંચકી જમીન ઉપર,
 જેમ જણાય તેમ માર માર્યો જખર.
 તેણા હાથમાંથી પૈસા લુંટી લીધા,
 તેમ કરવામાં જરાખી ન ખીધા.
 હો — હો થઈરહી ચોતરફ,
 ‘પારસીક મારા’ એમ નિકલ્યા હરફ.
 મારકીતના સીપાઈ દાડી આવ્યો,
 ઘણી મેહેનત કરી તેણે છોડ્યો.
 દાલીમાં બેસાડી તેણી ઘરભણી,
 મોકલીદીધો, લેઈ સંભાલ ઘણી:

જતોહતો એક છોકરો જવાન,
 સુનાપોરની ગલીને દરમીયાન.
 તેવામાં કોઈ ચંદાલે મારી પથર—
 માથામાં એવોતો ગુમાવી જબર,
 કે તુરતજ માથાની ઓપરી ફારી;
 કોધો તેણે એક જખમ કારી !
 તે પથરના વાગેલા ઘાથી સેતાબ,
 મારી ગયો તેણે છવ ખેતાબ.
 ખેસુધ થઈ જમીનપર પડીગયો !
 ચાતરફ તફરોઆં મારવાં લાગયો !
 તેવોજ તે કલપીત ગભરાઈ ગયો,
 કંઠે ખુને ખતોલે ભરાઈ ગયો.
 જખમમાંથી વેહ્યું લોહી નવધાર !
 રરવા લાગો કલવાઈ જરખેજર !
 જઈ તે ખનેલો માઠો ખનાવ,
 સંકડો લોકો થવાલાગું જમાવ.
 જત તેણે બાંયપરથી ઉઠાવી લીધા,
 પાણીના હાંડો તેપર આતી દીધા.
 તેણે થયલો તે કારી જખમ !
 કેપડા વડે તરત બાંધ્યો મકમ.
 વધદિ પાસે લેઈ ગયા એકદમ,
 લગાડવા તેપર ઘાનો મલમ.
 આથી લોકોને ચઢીયુંહતું ખુન,
 પણ કોઈએખી ન ખતાવ્યું અનુન.

એક પારસી લેઈ હાથમાં જમીન,
 સહવારના વાર મંગલને દીન.
 ગયો ખીહીતો છુપાતો નલખજર—
 માં, લેવા ધરની થોડીએક ખજર.
 તેણાઉપર કેટલાક લુચ્યા ને ચોર,
 શું તોફાની ઠગારા કે મસ્તીખોર.
 તુંટી પડી તેણાઉપર એકદમ,
 ગુજરવા લાગા અફલાતુની સતમ.
 ગીલપેરે મારી તનપર તરાપ,
 કોઈએ લગાવી ઠોકર ને થાપ.
 કોઈએ તમાચાથી સુજવીયા ગાલ,
 કોઈએતો દીધી પુરીપુરી ગાળ.
 તે જોઈ નેકખાં લોકો તરત,
 દાડી આવ્યા કરવા તેણે મદત.
 મહેનત કરી તેઓથી છોડવીચો,
 તેણે નાશી જવાને એસારો કરીચો.
 તેવોજ તે જીવ લેઈ નાશી ગયો,
 પરજતના આસરામાં ભરાઈ ગયો.
 એવા દાખલાઓ ખનીયાછે બહુ,
 જાણીએ તેને જાણુનારાઓ સહ.
 માટે લખી નથીશકતા આ પુસતક અંદર,
 જગાની કોટાઈને લીધે એકંદર.

જે લખીય સહના સદાખરા ખયાન,
તો થાય હૃદયી છયાદા લંબાન.

માટે નેકાંઈ લખ્યુંછે તેના ઉપર,
વાંચનારાઓએ કરવી હાલમાં સખર.
કેવીછે તેમની એ પહેલવાંની ચાલ !
કરે તેના તમે વિચાર ને ખ્યાલ.

વિસ પચીસ ખ— મલી એકસાથ,
ભિરે ચુંનદા ચિત્તાસે ખાઠ.

કરે તેણે જીવ ખોતાંખી માહાત,
નથી તેમાં કશી તાજુખીની વાત.

હરીફસે હરીફ મલેતો દાનાઈ,
સાથ, માલમ પડે ખરી મરડાઈ.

માટે એ હીચકારા કામપર ફીતકાર,
સાથ રહેશે સદાકાલ લેયાનત ધિક્કાર.

જીવે તમે કે આ રીતની જાસ્તી,
હરામખોરોની આએ હરામ મસ્તી.

અંગ્રેજ સરકારના અમલ હેઠલ,
તાજુખી નેવુંછે કે થાયચ થલથલ !

કોટની પોલીસમાંથી એક મુસલમાન
વંશકરની ઓરતે આપક્ષાત કીધો,
જેહીપરથી એક નવા હુલડની હીલ
ચાલ થઈ તથા તેનું નરમ પડવું.

કોતા જેમાં જુદિય તેમાં ગુનુન,
સાય રહેછે ધણીક વાતના અવગુણ.
પોતે ખોટી હુજતમાં થતાં ખરાબ,
સામાને દેયછે જુર પેચોતાબ.
સાંભલો સજજણો આ એક વાત,
કે ઉઠ્યો ભીડીબજારમાં ફરી ધભરાટ.
તે હતો હાજીની પાયદસત મિસાલ,
ઓતારયોય તેની મતલબનો હેવાલ.
તે વાંચતાં આવશે મહેને ખેયાત,
કે કેવીએ એલોડાની કફોરી ચાલ.
કે હરખાને ઉતપન કરવો ફિસાદ,
કરવી સજ્જા સંપજને ખરખાદ.
બણીયા જોના વગર એકદમ,
પેદા કરવો કારી સોસોર ને સતમ.
ન કોઈનો વાંક યા જરાખી તકસીર,
તેહપરાંત ખાડવી કીનાની તથાવીર.

એણે ખીના ખરી અકસોશકારક,
 માથાને તરક કરવાનોએ, એ મારગ.
 આપણે છધય સહ એકખીજના ભાઈ
 ત્યારે શુંકામ કરવી માહેમાં લડાઈ.
 ને ઉઠ્યોહતો એ જગ્યે ધભરાટ,
 તેનીએ આ એક ખનેલી વાત.
 તે એકે એક વંણુકરની ઓરત,
 જાતે કરનાર મજુરી ને મહેનત.
 નીતરોજ જાતી કામ કરવા ખાતર,
 સાથ લેઈ જાતી પોતાની દોખતર.
 હવે જોણે બેટી વર્ષ જોણા પાંચ,
 લેઈજાતી તેણી તે પોતાની સાથ.
 એક દીન બન્યો એવો સંજોગ,
 કે થયો તેણાથી તેણો વિજોગ,
 થઈ તે કેડે અમલ્યુચી ગુમ.
 તેથી તેણી મા પાડવાલાગી બુમ.
 કરવા લાગી તેણી ચોતરફ શોધ,
 વરસાવતી અશમથી આંજુના ધોધ.
 પણ ન લાગો તેણો પડતો આખર,
 નીરાશ થઈ, ગઈ પોતાના કામપર.
 તેમજ તે ખીચારી નાની છોકરી,
 માની શોધમાં જગેજગ ફરી.
 પણ નમલી મા કે ન મલીધું ધર,
 જેથી રરતી ઉભી રસ્તા ઉપર.
 જેપર પડતા એક સીપાઈની નજર,
 બીધી પોતાના સવાધીન અંદર.

લેધ પુછ્યું તેણીને નામ - નિશાણ,
 પણ જણાવ્યું પોતાનું ખરું અંજાણ.
 પડતું જોઈ ખુબ રતનથી આજ,
 લેધ ગયો તેણીને પોલીસમાં સેતાજ.
 નેપછી પડી વંણુકરને ખબર,
 તેવીજ તેણીને મેલવા ખાતર.
 ગઈ ત્યાં છોડી પોતાનું કાર,
 મલી ખતાવવા પોતાનો ધાર.
 આવી, મલી, ને યાઈ ખુશાલ,
 નીરાંત પાંખી જોઈ પોતાનું ખાળ.
 કરી તેણીને ઘર લેઈ જવાની મરજ,
 કરી તે વિષે ચોપદારને અરજ.
 સાંભલી તેણીની અરજ ને આસ,
 ગયો મી. બેલી સુપરીન્ટેન્ડેન્ટની પાસ.
 જઈ ઉભા તેણી હજુરે હજુર,
 જણાવી વંણુકરની આહુશ પુર.
 પણ હતો તે કાંઈ ગડબડ અંદર,
 જેથી કહ્યું કે કરે સખર.
 મેલવી તેથી કોઈ રીતનો હુકમ,
 ફરવીયા તેણી તરફ પાછા કદમ.
 તેણે ત્યાં પાછો ફરવાને વાર,
 સાંભલીયો એક બચનાક પોકાર.
 તે પોકાર કરનાર હતી તે આરત,
 કે જેણે મરવા ખાતર તરત.
 જોકાવી ઘીધું ખારીની વાટ—
 થી, કરવા પોતાનો આપઘાત.

ભઈ પડી તે જમીનપર એકદમ,
 થયા જેથી તેણીને ઘણા જાપમ.
 ઊડી ગઈ તેણીની બુધ - સુધ,
 છુંડાઈ ગયું માથું ને મુખ.
 ધાયલ યઈ જગેજગથી તદન,
 ફાટી ગયું તેણીનું નાજુક બદન.
 તે જોઈ આસપાસના લોકો સેતાખ,
 તેણીનાઉપર રેરવાલાગ્યા આખ,
 આવી ઊભા કાનશતેખલ ને સીપાઈ.
 સાથે માવજતમાં પારસી ભાઈ,
 કરી સજીએ મહેનત બનતી,
 જમ જેણથી બની તેમ ઘટતી.
 કર્યો કોઈ તેણીને સવાલ,
 જોઈ તેણીનો દુઃખદાયક હાલ.
 પણ નદીયો કોઈને પડ ઉત્તર,
 કે નકરી કોઈપર જરાખી નજર.
 જોઈ ધારતી ભરેલી તેણી હાલત,
 લેઈ ગયા ઈસપીતાલમાં તરત.
 કરવા ચુતાયા ડાકટરો માવજત,
 પણ તેણીતો મરણ પાંખી તુરત.
 ભરી તેણીની લાશપર જુરી,
 તે નથઈ કશીરીતે પુરેપુરી.
 ફેલાઈ મુસલમાનોમાં આ વાત,
 કે પારસીઓએ કરીછે એણીની ધાત.
 તેણીનું તે વેર લેના આતર,
 મઆવી તેઓએ ભારી ગરબર.

જામાં થયા લોકો એકમે હજાર,
 ભરાઈ ગયું જોયી ભીડીખજાર.
 કરીયો વિચાર, ગવરનરને ખાસ—
 ખતાવવા, તેણીની મુવેલી લાશ.
 તે જોય કે કેવાછે પારસીઓ કર,ર,
 કે ચલાવેછે ઓરત પરખી મકદુર.
 એ શું નથી આપણાપર સતમ ?
 પથર ફાંતે તેવો ભારી જીલમ.
 તમામ લોકો થઈ પુર ક્રાનેખાંઈ,
 જોતાં ખેઠાં સંધી ક્રીનાની રાઈ.
 તરેહપસંદ ખોલતાં સઉકોઈ ખ્યાન,
 જેમ જોણુ કરતું ચુસ્સામાં ધ્યાન.
 ગાળ દેવી ને બકવું ખોલવું,
 થાઈ પડ્યું તેમને મનસે સેહેલું
 એવાતો કરી મેલીઓ ધભરાઈ,
 કે બંધ કરવા પડ્યા ખારણાઓ તાત.
 ગરીબો ખીચારા ધૂજવા લાગ્યા,
 રાહાદારીઓ રરતેથી નાશવા લાગ્યા.
 કારેનરની તપાસ થાતાં ખતમ,
 આધ્યો તે લાશને લેઈજવાનો હુકમ.
 તેને ઉઠાવો હજારે મસતો,
 ગવરનર પાસ જવાનો ધરયો રસતો.
 મોટું હુલડ ઉઠવાનો દેખાયો હીગામ,
 તેવાજ પુગો તેનો પોલીસને પેગામ.
 કે ભીડીખજારમાં થયાય લોકો જમાવ,
 બયરેબલો દેખાયછે તેમનો દેખાવ.

તે સાંભળતાં એડજંગલ ને સુટર,
 આવીલાગા સેતાપ તે જગા ઉપર,
 સાથ લેતા આવીયા પેડલ લશકર,
 કરવા સમાધાની યા ધર ને પકર.
 તેઓને રાહમાં ચાલતાં અતકાબ્યા,
 તેઓને એડજંગલને ઘણા સમજાબ્યા.
 રસ્તામાં અતકાવી ચાલતી પાયદસ્ત,
 કરી સમજુતીની ઘણી મહેનત.
 કેહી તેમને ઉપર લખેલી વાત,
 કે કેમ થઈતી એ નારની ધાત.
 તેઓએ તે કશું નકર્યું કબૂલ,
 પણ કરવા લાગીયા હુજત પુઠ્ઠલ.
 જ્યોતીલીધા પોલીસે ચાંપતાં ઉપાય,
 કે જ્યોતી તેઓ પુરત નરમ થાય.
 જોઈ તે ચાંપતાં ઉપાયો પુરત,
 છોડીદીધો પોતાની ખોટી હુજત.
 અરધે રસતેથી પાછા ફરબ્યા,
 સમજાવી પતાવી થંડા પાડ્યા.
 ભુમીડા કરવા માકલી તે લાશ,
 લેઈ ગયા તેને કબરસ્તાનમાં ખાશ.
 તેપછી લોકોને વીખરી નાખ્યા,
 જુદીજુદી ગલીમાં વહેંચી નાખ્યા.
 કેટલેવારે નરમ પડ્યો ધબરાટ,
 ફેનાઈ સંધે સમાધાનીની વાત,
 આવીરીતે થયું તોફાન ખતમ.
 હોતો જોમાં જુલમાત ને સતમ.

એક મોગલની પાંચદસત વખતની ગડબડ.

“કોઈએક મોગલ અંદન વાડી ખાતે ચોરા-
ખજાર આગલ મરણ પામ્યો હતો. એ ઉપરથી
તે મોગલના ઘરમાં જવાસારં ખીજ મોગલોનું એક
માટું ટોલું ભીડીખજાર તરફ જમાવ થયું હતું.
તેમને એકઠા થવાની ખખર મીં સુપરીન્ટેનડંટ
મીલસને થતાં વારજ, તેણે તેઓને આવાં ટો
લાંમાં આગલ વધતાં અતકાવીયા અને તરત
સતાવાલાઓને તેમના વીથે ખખર પોંદિંઆડી.
એપછી ઘટલી મદદ લેધને આ ટોલાંની સાથે
જઈ તેમને કાલખાદેવીના રસતા ઉપરથી થધને
ધાભીતલાવની ચોકી ઉપર લેધ ગયો, જાંહાં મીં
હનસપેક્ટર આસટીન અને એક લશકરી ટુકડી
તે ટોલાંની સાથે મરનારના ઘરવેર તે ટોલાંને
મુકવા ગઈ”. એપછી તેઓને ઘટલીરીતે વીખરી
નાખીયા હતા, ને કાંઈ પણ જાણવાજોગ બન
બનીયો નહીં હતો.

સઘલા હુલડખોરા કેદીઓની પોલીસમાં
જુદેજુદે વખતે ચાલેલી તપાસ.

રાત થઈ તમામ પાણુ રેહેયો. ઘભરાટ,
દિ હગી ફલાયો નવો ચલકાટ.
પડી હીલચાલમાં વસ્તી તમામ.
ગયા સહ પોતાને ધંધે ન કામ.
તેમાં માતર થોડા પારસી ભાઈ,
રેહેયા મારના કરથી, ઘરમાં ભરાઈ.
થયો જ્યારે નવપર ફશનો અમલ,
ગુજરી એ પછી ઘડીને પલ.
કેદીઓને માલસટરેટની આગલ,
ઉભા કરવાની ચાલી ઉતાવલ.
દેવારવા તેમને સજા સખત,
કે ફરી નકરે એવી માઠી હરકત.
લાવીયા તેમને સીપાઈઓની સાથ,
જંજીરસે ખાંધી હાથોસે હાથ.
આજુબાજુ ચાલતા થયા ઘોડેસ્વાર,
કોનસતેખલ ને ખીજા અસવાર.
હતી તેમના હાથમાં નાગી તરવાર,
હરોલ ને વચમાં ચાલતા જમાદાર.

લાવીયા કોટની પોલીસ અંદર,
 લેઈગયા તેમને ખીજ માળખર.
 ઉભાકરી વડા માણસતરેટની પાસ.
 જણાવી તેઓની કેફીયતો ખાસ.
 નિચલો છે સાક્ષી ગવાહીના સાર,
 દુકેમાં આપ્યાછે તેના વિસતાર.
 પ્રથમ આપી મી. એડજન્ટને ખબર,
 સોગંદ લેઈ ધર્મના દફતર ઉપર.
 બાદ્યો તે ધીરેથી આરીતના કલામ,
 નહતી જમાં કશી ગફલત કે ખામ.
 કે "છેઉં પોલીસનો ખીજે કમીશનર,
 એક વાગા બાદ મલી હુલડની ખબર.
 તે ખબરના સાંભળ્યા આવા હરફ,
 કે હુલડ થાયછે શહેરમાં ચોતરફ.
 તેવો હું ન પોલીસનો કમીશનર,
 લેઈ કોનસ્ટેબલ ન પોલીસનું લશકર.
 ચાલીયા હમે ભીડીખનરમાં પ્રથમ,
 ઝડપથી ભરી ઉપરાસાપરી કદમ.
 ત્યાંથી ગયા 'અલાહીબાગની' નજદીક,
 કે જ્યાં રહેછે મુખ્ય પારસીઓ અદીક.
 જોયા ત્યાં લોકોના ટોલા મોટા,
 ઘણાકોપાસ હતા લાકડી સાથ.

નેઓ લુંટાહતા પારસીઓના ઘર,
 હતા તેઓ ગુંસેલા તેની અંદર.
 કેટલાકો લુંટફાંતને ચોરીનું કામ—
 કરતાહતા, વેરાન ઘરોનો સરંજામ.
 મલતીતી ને ને ચીજો તેઓને હાથ,
 ખારીથી ફેંકી કરતા હતા ખારેવાટ.
 એક મુખ્ય ટોલી તે અઘ્યાંમે,
 દાડની આવી પોલીસની સામે.
 હમારી સામે થવાની હતી ધારણા.
 નેમાં સામેલ હતા લોકો ઘણા.
 તેવા ગયા હમો તેમની મુકાબલે,
 તેથી નાહડા રસને આગલે પાછલે.
 હમો હુત્તરખોરાઓસે મક્કી ગયા,
 કેટલાકોને ધરી ને મારી પાડ્યા.
 નેવીરીતે હમોથી ખની આવ્યું,
 તેમ તે ટોલાંને વિખરી નાખ્યું.
 ને ઘરોપર કરયાહતા હુમલા,
 કરયાહતા નેઓપર ભારી ગુલ્લા.
 લુંટવા ચોરવા હુંટો પડ્યા હતા,
 તે ઘરમાંથી એઓને ધરયાહતા.
 મલ્કો એઓ પાસથી લુંટેલા માલ,
 હાજરછે તે આ કચેરીમાં હાલ.

મેં જ્યાં હતા લુંગડા ન વાશણ,
 સંતારેલા એઓના જલ્મમાં તદન.
 બુલ નથી કરતો કેહેવામાં હરગીઝ,
 કે એઓ સઘલા હતા ફતનેઅંગીજ.
 કરતા હતા એઓ ચોરી લુંટફાંત,
 ઉતપન કરતાહતા ભારી ઘભરાટ.
 માટે માગુછું હાલ એવી રજ.
 કે થાય એઓને કાયદાસર સજ.
 હું આટલું ઉમેરવાની રાખુંચ આરજી,
 મારી જાણમાં આવેચ આએ તાજી.
 કે પોલીસને મી. સુટર કામગાર,
 દાહોડ કલાકના આસરામાં તેવર.
 ગંડખડની જગ્યે હતાજ હાજર,
 સાથ લેઈ ખીજી પોલીસ બાધર.
 તે ટોલાંને, કરી મેહેનત બહુ,
 વીખરી નાખ્યું બે કલાક અગઉ".
 આવી રીતે બોલી બતાવી જોશ,
 થયો તેપછી પોતે ખામોશ.
 મી. મીલસ સુપરીનટેનડંટ ત્યાંર પછી,
 આપવા નિકલ્યો સાક્ષી અછી.
 કરી તેણી સરકારી વકીલે તપાસ,
 તે બોલ્યો ગવાહીના સખુનો ખાસ.

કે “છેલ્લું સી દીવીજ”ના નેગેહબાન,
 તારીખ ૧૩મીની બપોરે નધયાન.
 સેખ અબદુલ રેમાન સ્ત્રીટમાં હતો,
 જહાં જાયો હતો મુસલમાનો જાયો.
 થોડા હતા પારસીઓના ઘરો અંદર,
 સામાન ભાગી નાખતાતા રસ્તાઉપર.
 ખીજઓના હાથોમાં હતી લાકરી,
 ફેંકતાહતા ખારી તરફ પથરા પથરી.
 બેહ, વડો ને ડેચુતી કમીશનર,
 હતા ખીજ માણસો સાથે હાજર.
 મી. જીજીભાઈના મોટા મકાન,—
 માંથી, બાહાર આવ્યા ઘણા મુસલમાન.
 સાથ લાવયાહતા તાંબાના વાશાણ,
 ખતાવ્યા તે લાવનારાઓને તદ્દન.
 થોડાજણે ખાંધીતી લુગડાંની ગાંસડી,
 ખીજઓ સરસામાન નાખ્યા હતા કચડી.
 જ્યાં આવ્યા આગલે રસ્તેથી બાહાર,
 તેઓને કરયા હુમોએ ગીરફતાર.
 ખતાવ્યા વાશાણ ને ખીજ ચીજ,
 ઉત્તપાલતમાં ઉત્તતું નખોલ્યો હરગીજ.
 એઓએ વાપરયા હતા હથિયાર,
 જ્યાં પોલીસેબી ખમચુંછે જરાગાર-

એ તોફાનમાં હતા પાનશો જવાન,
 સીધી, આરખ, કુકની, ને મુસલમાન.”
 એવી રીતે આપતો ગવાહી સખત,
 સવાલનો દેતો જવાબ તરત.
 માણસદરેટ પુગાડી ધયાન તેપર,
 કરતો નોઘ પોતાની પોયો અંદર.
 તેપછી કેદીઓનો ખારીસટર તુરત,
 પુછવા લાગો ઘણું ઉત્તતસુતત.
 તે ઉત્તતસુલતમાં નપડ્યો પછાત,
 બાલ્યો સરખો જોઈ દીકરી વાત.
 બાલી સઘલું વીગતવારે બયાન,
 ખેંચતો સઉના તેઉપર ધયાન.
 ત્યાબાદ થઈ તેણી સાક્ષી તમામ,
 પુરું કર્યું તેણે પોતાનું કામ.
 ઈનસપેક્ટર મી. કીલને તે મીસાલ
 આપી સાક્ષી ગવાહી તતકાલ.
 મી. પેન્ડ નામનો પોલીસ ઈનસપેક્ટર,
 બાલ્યો સાહેદીનાં શબ્દો સરાસર.
 “મી. એડલંગટને ચલાવીતી મારફત,
 તોફાની બંધવાઓને પકડતી વાર.
 તે દખતા મેં પણ ત્રણ જણને સેતાબ,
 ધરતાં લગાવીતી થપલ ને થાપ

જેઓ પકડાયા હતા તેઓને તાત,
 બાંધ્યાહતા ઢોલીયાની પાટીની સાથ.
 તેણે કરી પોતાની ગવાહી ખતમ,
 ખતાવી, સંભલાવી, ઉઠેલો સતમ.
 લેવાઈ રહેવાબાદ સાખશી બેચાર,
 માજસતરેટે જાણાવ્યો એવો વિચાર.
 કે નથી આવ્યું સાક્ષીનું શેવટ,
 જશો હજી કંઈ કેટલોએક વખત.
 અપરાધીઓને કોરટમાં લાવવા તદ્દન,
 પડેછે પોલીસને રોકાન ને અડચણ.
 માટે કરૂંચ હું હાલ એવો હુકમ,
 કે કાઉનતી જેલમાં કાલે એકદમ,
 તપાસ ચલાવી લાવીશું શેવટ,
 કે નપડે પોલીસને જાજ મેહેનત.
 તયારપછી કોરટ થતાંજ ખલાશ,
 સીપાઈઓ આવી ઉભા કેદીઓની પાસ
 લેઈ ગયા તેઓને જેલ અંદર,
 રાખી તકેદારીને ચોકશી જખર.

ઉગચો બીજે દીનને નુરી આફતાબ,
 પડચો સીહાઈપર રોશનીનો તાપ,
 ખુલખુલે આપ્યો દિવશને આવકાર,
 પાંચ્યા સહ તેની મીંનતનો કરાર.
 ગુજરતા ચાલ્યા એકએકપછી કલાક,
 ભુંજતીગઈ તાપથી જમીનની ખાક.
 નજદીક આવ્યો તપાસનો વખત,
 કરી કોરટ ભરવાની ગોઠવાણ તરત.
 થયો જ્યારે દશ કલાકનો અમલ,
 સાક્ષીઓ આવ્યા જોલ આગલ.
 ખાકીની તપાસના ઠંડવેલા વખતસર,
 માજસતરેટ આવ્યો જોલ અંદર.
 થયો તે પોતાની ખુરસીપર સ્વાર,
 કે ચાલુંથયો ઇનસાફનો કારોબાર.
 મીર અબદુલ અહલી ખાનખાહાદુર,
 આવ્યો બેઠેલી કોરટની હજુર.
 આપવા સરકરી તેણે ગવાહી,
 તે નીચે મુજબ સહને સંભલાઈ.
 બાલ્યો કે છેડં પોલીસનો ઇનસપેક્ટર,
 તારીખ ૧૩ મી ને વારે શુકર.
 હતો હું મારી. 'ડીયુતી' ઉપર,
 તે દીનને જુમ્મા મશાઈદ અંદર.

ગયો ત્યાંથી હું એક વાગા પછી,
 સેખ અબદુલ રેમાન સીટમાં ધસી.
 જ્ઞેયા મેં છોકરાં ને મરદા બહુ,
 ઉભાતા પોલીસની ચોકી પાસ સહ.
 કરતાહતા તેઓ “દીનદીનનો” પોકાર,
 ખશો કરતાહતા ટોલામાં બિસ્વાર.
 મારી સાથ હતા સીપાઈઓ, મગર,
 હાજર નહતા એડજન્ટન ને સુટર.
 મોકલી પોલીસના કમીશનરને ખબર,
 કે ખંદ જળ્યું છે આ મોહોલા અંદર.
 આવી લાગયા ત્યાં સીધી, આરબ,
 ઘરોની નુકસાની કરવા લાગયા તરત.
 પારસીઓના રહેવાના રેઠાનોઉપર,
 ચલાવી તેઓએ વેરાંની જખર.
 તેઓને જત હું અતકાવા લાગ્યો,
 મી. રેમન મને મદદ કરવા લાગ્યો.
 “અલાહીબાગ”ના ભાગી નાખ્યાહતા દર,
 ઘણાકો ઘુસીયાહતા તેનો અંદર.
 એક આદમ નામના સખશે તુરત,
 કરીહતી હમને જખરી મદત.
 ધનજી કુંનગરી નામની ગત્રી અંદર,
 એક પારસીને જોયાહતો જમીન ઉપર.

ખહુ ધાએલ ને જખમી થયલો,
 તેણે બીજા પારસીઓના હાથમાં આપ્યો.
 ન્હયા હતા મેં તે ગલીની આગલ,
 થોડા મુસલમાનેને થતા દાખલ
 આવીલાગા કેટલાક પોલીસના સીપાઈ,
 તેઓની સાથ હું મલી જઈ.
 તેઓને સેતાબીથી વીખરી નાખી,
 ગયો સે. અ. ર. ગલીમાં જલદી.
 તાંહાં ચલાવી ઘણાકોપર ધરપકર
 કેટલાકોને મોકલયા કેદની અંદર.
 મી. એડજન્ટની ચલાક મદત—
 થી, ધર્યો એક આરખને તરત.
 જેણે હાલ હું પીછાની શક્ય,
 તેણે હું હાત્ર ખતલાવી આપુંચ.
 હતા તેણા હાથમા લોખંડના “ખાર”,
 ઉભેલો ન્હયા તેણે ચોકમાં બાહાર.
 તે મને નેઈ જીવ લેઈ નાહો,
 હું તરત એણી પુઠે દાડ્યો.
 કર્યો તેને મેં દાડીને હાથ,
 મોકલ્યો ચોકીમાં સીપાઈની સાથ.
 તે મિસાલ બીજાઓને ખતાવી આપ્યા,
 નામ ને નંબર કેહી આપ્યા.

મેં એ બંધવાઓને જોયાહતા,
 જાલીની અંદર બેગા થયલા હતા.
 મો. પેન્ક ને કીલન ઇનસપેક્ટર,
 લેઈ ગયાહતા તેમને ચોકી અંદર.
 ઉલતપાલત કરીયા સવાલ જવાબ
 આપીયા તેના સરખા ઉત્તરો સેતાબ.
 તેમ થતાં થઈ તેણી ગવાહી ખત્રાશ,
 ઉભો જઈ તે કેદીઓની પાસ.
 તેપછી જીજીભાઈની આવી નોખત,
 બાહેર આવ્યો સાક્ષી આપવા તરત.
 લેઈ સાચેસાચું બોલવાના સોગન,
 બોલીઓ તે નીચે મુજબના વચન.
 કે “સે. અ. ર. સ્ટ્રીટને દરમ્યાન,
 છે ખુદ મારું તાંહાં રહેવાનું મકાન.
 તારીખ ૧૩ મી અને શુકરવાર.
 બપોરના કલાક એકને સુમાર.
 હતો તેવેળા હું ઘરની અંદર,
 વાંચવામાં મશગુલ હતો દફતર.
 તેવેળા સાંભળ્યો “દીનદોન”નાં પોકાર.
 તેવુંજ મેં જોયું બારીએથી બાહાર.
 તો કેટલાક સીધી આરબ ને મેમાન—
 ને, જોયા મોહોલામાં કરતા રમખાન.

તેઓએ મારયા મારા ઘરના ઉપર,
 ઉપરા સાપરી ઘણાએક પથર.
 એક મેમાન થઈ તે ટોલાંનો આગેવાન,
 ફરમાવ્યું “અત્રાહીબાગ”ને કરવા વેરાન.
 તેવાજ આશરે શોએકના ટોલાં,
 ખારણા ભાગી અંદર જઈ પેઠા.
 તેમાંથી થોડા જણા નીકલી બાહાર,
 ભાગયા મારા ઘરના ખારણા ને ખાર.
 તેવો હું, એક ચાકર ને બાઈ,
 એક ઘડીઆળીના ઘરમા ગયાં ભરાઈ,
 તે તોફાનીઓએ મારું તમામ ઘર—
 કરી મેલ્યું શેજ વારમાં ઉજર.
 નરાખી તનખાંસરખી ચીજખી આબાદ,
 પણ કરો મેલ્યું સઘલુંજ ખરબાદ.
 ચોરાતી ચીજો ચોરી ગયા એકદમ,
 નાશી ગયા ગુજરી મુજપર સતમ.
 ફારી હમારી તીજોરી ને તરંગ,
 લેઈગયા તેમાંનું સુ-નુ રૂપ અતરંગ.”
 એપછી ઉલતપાલતના ઘણાક સવાલ
 પુછ્યા તેણે માજસતરેટે તતકાલ.
 નેમાં તે ચોરાયલા રૂપીયા ખાતર,
 સેજસાજ હરફર ખોલ્યો માતર.

નથી દીધા તેણે મોટા ઠપકો,
 ભરૂશો નરાખ્યો તેણા બોલપર પકકો.
 તેપછી તેણી સાક્ષી થઈ તમામ,
 દુર જઈ ઉભો થઈ સેજમાં બદનામ.
 છેલ્લે સરકારી વકીલે ખાસ,
 મી. મુટરની સાક્ષીની ચકાવી તપાસ.
 બોલ્યો તે જયહું દીઠેહું તમામ,
 છે તેના નીચે મુજબના કલામ
 છેહુંહું મુખાઈની પોત્રીસનો કમીશનર,
 સે. અ. ૨ સ્ત્રીટમાં હતો હાજર.
 હવું તાંહાં મોહું ટોહું એક,
 જેમાંથી મેં પકડ્યા કેટલાએક.
 તેમકરી કરચું હુલડને નરમ,
 દુર કર્યો ચાલતો કારી સતમ.
 મીલશ ન કીલશ સુપરીટેંડેંટને હાથ,
 આખ્યા બંધવાએને બાંધીને તાત.
 મોકલ્યા તેએને ચોકી અંદર,
 હતો હું તેવેળા તેએની ખરોખર.
 જોકોઈ ઘાયલ થયલા મલ્યા હતા,
 તેએને ઇશપીતાલમાં મોકલ્યા હતા.
 તેપછી મોહું ફેરવી કોરટ તરફ,
 હેઠલ તાકેલા લંબાવયા હરફ.

આવ્યો જ્યારે હુંલડની જગ્યા બાણી,
 તાંહાં મેં જોઈ લોકોની ગરદી ઘણી.
 હતી તેઓના હાથમાં લાકરી તમામ
 કરતાહતા તેઓ ખરાબીનું કામ.
 મારા હુકમથી કર્યા તેમને બંધીવાન,
 કે જપાદા નકરે તેઓ રમખાન.
 મેં કેટલાકોને જોયાતા નીકલતા બાહાર,
 જીજીભાઈના ઘરમાંથી કરી મારફાર.
 લેઈ જતાહતા ઘરનો સામાન,
 તેનીછે મને થોડીઘણી પિછાન.
 તપછી પોતાનું બોલવું કરી આખર,
 બેઠો ઈજ્જતથી ખુરસીના ઉપર
 મીં ખરાનસન નામનો ચાણક ખારીસટર,
 બોલવા ઉડ્યો કેદીઓના બચાવ ખાતર.
 કે કેટલાકોએ નથી કર્યું તોફાન,
 કેમકે નથી આપી કોઈ તેમની-પિછાન.
 તેઓના નથી કશો જાણીતો ગુનાહ,
 પુગાડો તેપર તમે સડ નેગાહ.
 જો એઓ હોતે ખરેખરા ગુનેહગાર.
 શું તોફાન કે મારમસતી કરનાર,
 તો આટલા સાક્ષીમાંથી કોઈબી એક,
 કહેવતે એમને તકસીરવાર જરાએક.

એઓતો જતાહતા પોતાને કામ.
 પણ નવાંકે પકડાઈ, થયાચ બદનામ.
 માટે કરૂંચ હું હાલ એવી અરજ,
 કરી એ કેદીઓની ઘટતી તરફ.
 કે એ લોકોને છોડી દેવા એકદમ.
 મોકલા કરવા જંજીરથી એઓના કદમ,
 હુલડમાં થયાહોય કપ્પુ સામેલગાર.
 તેથીજે કરતા હોય એવો તકસીરવાર,
 તો સાંપવા એઓને “જુરેરો”ને હાથ,
 કેનેઓ મલી એકખીજની સાથ.
 સાંભક્ષી સાખશી ગવાહીના ખોલ,
 કરે એઓની તકસીરનો તોલ.
 પછી તેઓ કરી ગમેતેવું એકરાર,
 કરે એઓને યેગુનાહ યા ગુનેહગાર
 માટે જો હોય તમારો એવોજ ખેઆલ,
 તો ચુપકોડી ધરી ખેશુહું હાલ.
 પણ તેમ ખેશવાની આગમચ એક,
 હું કરૂંચ તમને વીંનતી લાયક.
 કે નેઓથી બને તેમના લેવો જામીન,
 કે નરેહ એઓ ‘જેલ’ને આધીન.
 સાંભલી લેઈ સડકોઈના ખયાન,
 મેજસરેટે ખોલી પોતાની જખાન.

દીધા મીઠા ખરાનસનને પાછો ઉતર,
 કે તમારું બોલવું છે કાયદા સર.
 મગર ચાલતું હોય જ્યારે રમખાન,
 ત્યારે શું ઠેકાણે રહે કોનુખી ધયાન ?
 કે આલખી રાખે કેદીઓને તરત,
 જોઈ તેમની વારાફરતી સુરત.
 પોલીસને પડે છે એવી વાજખી ફરજ,
 કરવા તોફાનમાં ધરપકરની ગરજ.
 ત્યારે કેમ પિછાને ચોર ને સહકાર,
 પણ હાથમાં આવે તેણે કરે ગીરફતાર.
 ઠેકવું ચ હું હાલ સહને ગુનેહગાર,
 કાયદા કાનુનથી ખરા તકસીરવાર.
 'શેશન'માં નોંધવું એવોના નામ,
 કરી આપે અન્યાયમાં ખદનામ.
 કે "એઓ થયા હતા બેકાયદે જમાવ,
 કર્યો હતો મારમસ્તીનો દખાવ.
 તેવેજા નમાનયો પોલીસનો હુકમ,
 જે છુટા થયા ફરમાવયું હતું એકદમ.
 એવોમાંથી કોઈના જામીન હાજરતરત,
 લેવા નથી જાતો કશું ઘટારત.
 માટે રાખું એવોને 'જેલ'માં બંધ,
 જાંહાંસુધી થાય સજા અને ફંડ".

ગયા સર્વે જાણા પોતાને ઘરેખાર.
 એકએક પછી સહ અવારનવાર,
 આથી જાણાયું ફાજદારનું દાહાપણ,
 કે વાપડી તેણે પુરતી સમજણ.
 નખેથી કોઈની કશીખી પક્ષ,
 પણ ધનસાફ કર્યો વાજખીને ખર્શ.
 ગમે એવો હોય કોઈ ભલો કે ખુરો,
 પણ તેણે અન્યાય તપાસવો પુરેપુરો.
 તેમાંછે ખરી અફલ ને દનાઈ,
 તેવા નરો હોયછે ખરાજ ખોદાઈ.
 અંગરેજ સરકારનો અદલ ધનસાફ.
 છે જેમ નીતરો ખીલારનો કાચ.
 છે તેને વાપરવા થોડાજ સકતીવાન
 પછી શુ અઘોર કે પીર ને જવાન.

'કાઉન્ટી જેલ'માં ખીજ વખત,
 ભરાઈ ત્રીજા માણસટરેટની કોરટ.
 તે ભરાએલી કોરટની હંજુર,
 ઉભા કર્યા ખીજ કેદીઓને દુર.
 સખ્યામાં હતા સતર મુસલમાન,
 કરનારા સે. અ. ર. સીટમાં તોફાન.

મેલયા તેઓપર જુદાં જુદાં અપરાધ,
 કરવાના તોફાન મારમસતી ને લુંટકાંત.
 ચાલું થઈ આપવા સાક્ષી ગવાહી,
 તે આપવા લાગા પોલીસના સીપાઈ.
 દરએકની જુદીજુદી આપતા ઓલખાન,
 કે ફલાનો આમ કરતોતે તોફાન.
 કોઈ મારતુંતું જખરદસ્ત પથર,
 પારસીઓના રહેવાના ઘરો ઉપર.
 કોઈ ફરતુંતું તેનાં ખારણા ખારી,
 કોઈ ભાગતુંતું લોખંડની સંગીનજારી.
 કોઈ કરતુંતું ખુબ ચોરીનું કામ,
 કોઈ કરતાતા સામાન ફના મુકામ.
 એઓના હાથોમાં હતા સોઠા,
 સાથ પથરા કાંઈ નાધલા મોઠા.
 કરતા હતા એઓ ચોતરફ ખરાખી,
 જહાં નજરે પડતી હતી આખાદી.
 વેરાન કરીછે ઘણીએક ચીજ,
 કે તેમ નકરે કોઈખીજે હરગીઝ.
 સાંભલી તે સાક્ષીઓ અવરનવાર,
 પછી આપ્યો ફાજદારે પોતાનો વિચાર.
 “સાંભલી સહની ગવાહીઓ મલતી,
 કરું છું હાલ એ સહને ગીલતી”.

કે : આએ બધા કેદી મુસલમાન,
 સામેલ હતા કરવા તોફાન.
 કરચું એ લોકોએ હુલડ ને બંદ,
 માટે કરંછું રૂપીયા વીશવીશનો દંડ !
 લેઈ શોશો રૂપીયાની જામીનગીરી,
 કરંછું આએ ફરીયાદી પુરી.
 આપચો સેતાબ ઠેડવાયલો દંડ,
 જાણે એકકું કરેલું હોય કજઆનુ ફંડ.
 સાથ જામીન આપી છુંટી ગયા,
 મોટી સજામાંથી છતકી ગયા.

બીજે દીનને તેજ મેજસ્ટરેટ પાસ,
 ચાલી બીજા છ જણોની તપાસ.
 તેઓપરબી મેલચો તેવોજ અપરાધ,
 કરવાનો, માર મસ્તી હુલડને લુંટફાંત.
 તેઓમાંથી ચાર જણને કરયા 'ગીલતી',
 જોઈ સાક્ષીને ગવાહીઓ મલતી.
 કરચો તેઓને ઉપર માફકનો દંડ,
 સાથ આપી મુલ્લે જાલવવાની પંદ.

ઐતવાડીવાલા બંધવાઓની તપાસ.

ઐતવાડીમાં જોઓએ કર્યું હતું તોફાન,
મચાવ્યું હતું જોઓએ ભારી રમખાન.
મેલી હુલડ કરવાનો 'ચારજ' તેઓપર,
પોલીસ ફોરટમાં કરયા હાજર.
સંખ્યામાં હતા જોઓ ઓગણત્રીશ,
તારીખ ચઉદમીનો હતો તે દીશ.
મી. મીલસ સુપરીન્ટેનડંટે તરત,
મેલ્યું તેઓપર હુલડનું તોહોમત.
વડા મેજસ્ટ્રેટની હજુરો હજુર,
આ રીતનું બોલ્યો વીચારી પુર.
“ગઈ કાલે મલયો મને સમાચાર,
હતો આસરે એક કલાકનો સુમાર.
કે ઐતવાડી તરફના પારસી મોહોલ્લા—
મા, ચાલેછે તોફાનને ભારી કલ્લા.
સાંભલતાંને વારસે તે છુરી ખખર,
ગયો હું ઉપાવલો તે જગ્યા ઉપર.
ત્યાં મેં પારસી મોહોલ્લા ભણી,
જોઈ મુસલમાનોની ગીરદી ઘણી.”

પારસીઓના રહેવાના ઘર ઉપર,
 તેઓમાંથી કેટલાક મારતાહતા પથર.
 તેવીજ મેં નકરી જરાખી દીર,
 મગર કર્યા કેટલાકોને અસીર.
 તે જોઈ નાશોગયા ખીજા મસતીખોર,
 પછી નરમ પડ્યો ઉકેલો શોહોર".
 એવીરીતે બોલ્યો ઘણું બધાન,
 પણ નથી કરી શકતા હયાં લંબાન.
 નેકાંઈ લાયક દીશેછે વિચાર,
 આપય્ય તેના લાંબા ટુક સાર.
 તેપછી એક અરદેશર જવાન,
 ગવાહી આપવા પડ્યો મેદાન.
 લેઈ ધારામુજબ ઘટતા સોગંદ,
 ઉભો સાક્ષી આપવા સેલસલા બંધ.
 બોલ્યો કે "રહેવું છું ખેતવાડી દરમ્યાન,
 એ જગ્યેછે મારું રહેવાનું મકાન.
 મેં જોયા ઘણા લંગીને મુસલમાન,
 એકઠા થયલા કરવા નુકસાન.
 હોતો કલાક એકથી બેના અધ્યામ,
 તેમાં આ લોકોખી હતા તમામ.
 એકે મારચો મને લાકડીના ફતકો,
 લાગે તેના મારા માથામાં જતકો.

ખીજાએ માર્યો ખીજાઉપર જરખ,
 પોંદાંચાડ્યું તેણે કુઃખ ન દરદ.
 ખીજાએ મારતા ઘરોપર પથર,
 માર્યો એક પારસનની આંખના ઉપર.
 તે મેં જોયું હતું નજરો નજર,
 મારનારાઓના છે આંખે નંબર".
 ગુનેહગારોને જત આલખી આખ્યા,
 તેઓના ઘટતા નંબર કહી જાણાવ્યા.
 પડી એ મુજબ સાક્ષીઓ ખેચાર,
 તે જોઈ કર્યો મેજસ્ટરેટે વિચાર.
 કે કજીઓછે હાલ લગરીક ખીકત,
 માટે ગુજરવાદેવો જોઈય એપર વખત
 કે વખત જતાં પુરતી ચોકશાઈ,
 થઈ શકશે લેતાં ખીજ ગવાહી.
 એવી નેમ ધારી દિલમાં લગરીક,
 મુલતાવી રાખ્યો ટંટો, મોહોરમ તુલીંગ.

ઉપલી મુલતાવી રાખેલી કોરટ,
 મોહોરમ ખાદ પાછી ભરી તરત.
 તે બંધવાઓની ફરીની તપાસ,
 ચાલુંથઈ વડા મેજસ્ટરેટની પાસ.

“તેવેળા આપવા સાક્ષી ગવાહી,
 મેલન પડી એક બુધી ડોસીબાઈ.
 તારીખ તેરમી ન વારે શુકર,
 “ગાંધી બાહાર પુતને લેવા માતર.
 મેં એક ટોલાંને નેચું આવતું
 ને આબુબાબુ પથરા ફેંકતું હતું.
 તેમાનો એક લાગો મારી આંખ ઉપર,
 પડ્યો નેથી એક જખમ જખર.
 એપછી આપી મારનારની બોલખાન”,
 કે ને હતો સડકોઈમાં આગેવાન.
 તેપછી ઘણીએક સાક્ષીઓ મલતી,
 ન જરા રીતેબી ઉત્તતી યા મુલતી.
 ન બોલવામાં કશીબી ફાટકુટ,
 પડી તેઓની સામે બહુ મજબુત.
 સાંભલી તમામ સાહેદી ગવાહી,
 મેલસરેટે વાપડી પોતાની દાનાઈ.
 બતાવી પોતાના ઈનસાફનો ઠાઠ,
 મેલચો તેઓપર નિચલો અપરાધ.
 કે “એઓ કોઈબી ચોકશ કારણ વગર,
 ટોલાંબંધ ભેગા થયાતા રસતા ઉપર.
 એ રીત છે કાયદાથી ઉલતી,
 માટે કરું છું એ સઉને “ગીલતી”,

એમ કહી કરચો વીશવીશનો રાંક !*
 સાથ આપી સુલ્લે રાખવાની પંદ.
 રૂપીઆ બરોના લેવારીઆ જામીન,
 કે રાખે સુલ્લે રાતો ને દીન.
 આવી રીતે થઇ નામીચી તપાસ !
 બેઠેલી કોરટ થઇગઇ ખલાશ.

ભીડીબજારના તોફાનીઓની તપાસ.

તારીખ દશમી મારચ માસ—
 એ, ચાલી એક નાઇલી તપાસ.
 ત્રીજા મેજસ્ટ્રેટની કોરટ હજી,
 કરચા ચાર મુસલમાનોને રજી.
 મેલી તેઓપર તોફાનનો વાંક—
 મી. પુરર નામનો કોનશ્ટેબલ રાંક.
 તેઓના કરેલા અપરાધની તફસીલ,
 ધીરેથી બોલ્યો સાફ કરી દિલ.
 ગઇ તારીખ તેરમી ને શુકરવાર,
 આસરે કલાક સવાને સુમાર.
 એ, હું ભીડીબજારમાં ગયો હતો,
 જ્યાં લોકોનો જથ્થો એકઠો થયો હતો.

હતા તેમાં આરખ ને મુસલમાન,
 “દીનદીન”ના પોકાર કરતાહતા લંબાન.
 ફેંકતાહતા શું નાના કે મોટા પથર,
 ચલાવતા ફરેખ ફંદ ને મફર.
 આવીલાગા તાંહાં બન્ને કમીશનર,
 ચલાવી તેઓસાથ મેં પણુ ધરપકર.
 તેમાંથી કરયા આ ચારોને અસીર,
 ચોકીમાં મોકલયા પેહરાવી જંજીર.
 વીખરી નાખ્યું ભેગું ટોલું તમામ,
 લાવયા તોફાનનુ સેતાબ અંજમ.
 તે સાંભલી બંધવાઓને વકીલ,
 તેમને છોડવાની આપવાલાગો દલીલ.
 પણુ તે સંધી થડી નામંજુર,
 પવીતર ઈનસાફના પીંજરા હજુર
 ઠેડવી બંધવાઓને ખરા તકસિરવાર,
 કીધો રૂપીઆ વીશવીશનો દંડ તેવાર !
 રૂપીઆ શોશોની લીધી જમીનગીરી,
 પછી આપી તેઓને વડીયાગીરી.

બીબીજન ઇસ્ટરીટમાં ગડબડ કરનારની
તપાસ.

વલી એક બીજ સખત તપાસ,
ચાલી વડા માજીસ્ટ્રેટની પાસ.
બરજેરજી નામનો એક પારસી રાંક—
પર, મેલચો તોફાન કરવાનો વાંક.
ઉભો કરી તેણે પીંજરાં હંજુર,
ગવાહી આપવા લાગો મી. કનુર.
બોલચોકે બીબીજન સ્ત્રીટ અંદર,
“મે” જોચોહતો એણે રસ્તા ઉપર.
હતી એના હાથમાં એક લાકડી,
તનપર નહતી દગલી કે પાઘડી.
કરતોહતો એ કેદી ઘણું તોફાન,
એણાથી પુગુંછે એકજણને નુકસાન.
તે એકે તેણા મોહોમાથી દાંત,
ડુંતી પડ્યોછે એણા ફટકાની સાથ.
એવું બીજુ ઘણુંક લંબાન,
બોલી બંધ કરી પોતાની જબાન.
તે સાંભલતાંજ કેદીનો વકીલ,
નકરતા તેના ખચાવમાં ધીલ.
ઉડી, બોલચો સાલેસાધથી આમ,
કે આ મેજસ્ટ્રેટ નેકનામ.

મારા આ આખરૂદર કુલ તરફ,
 જે કાંઈ આચરાયાય સખત હરફ.
 તેને બેવજન કરવા ખાતર,
 જણાયું છું હાલ આટલુંજ માતર.
 કે એ મારું કુલ છે આખરૂદર,
 નથી, એણી પાસ તોફાની વેહેવાર.
 કે જગરૂત કરે કીનાનુ મેદાન.
 ઉતરી પડી કરે કોઈસાથ તોફાન.
 મગર ફક્ત એ મોહિલાને દરમ્યાન,
 છે એણુંજ તાંહાં રહેવાનુ મકાન.
 તે તરફ થયા ફસાદોએ જમાવ,
 જથી કરચા એણે દિલમાં ઠરાવ.
 કે જો હું ઘરમાં બેશી રહેવશ,
 તો હું ફક્તમાં મારચો જવશ.
 તેથી બેહેતર કે કરવા બચાવ,
 આવતી આફતનો કરવા અતકાવ.
 પડું હું હિંમત ધરી મેદાન,
 કે રહે સહીસલામત મારું મકાન.
 એવું ધારી લાચારીએ પડ્યો મેદાન,
 ન પીઆરો ગણી પોતાનો જાન.
 થયો જયારે એણાઉપર હુમલો,
 થયો ત્યારે બચાવમાં સામે અખલો.
 તેમો કદાચ થયું હોય કોઈનિ નુકસાન,
 તોપણ એછે બેગુન-હા નધયાન.

માટે ગુબર્નર અરજ લેઈ રજા,
 કે ન કરવી એણે કશી સજા.
 સાંભલી મેજસ્ટરેટે તોણું ભાણાણું,
 પાડી તેણે આવીરીતે સમજાણું.
 “એણે કરચો ખરો પોતાનો ખચાવ,
 જઈ ફસાદોએનો ભારે જમાવ.
 હશે એ ધણી આખરુદાર ને રાંક,
 તોપણ થયોછે એણાથી વાંક.
 તેએકે એણે તોડીપાડ્યોછે દાંત,
 હાંછે સઘલી વિચારવાની વાત.
 માટે કરું છું હાલ એણે તકસીવાર,
 ધનસાફની ચુંગાલમાં ભારી ગીરફતાર.
 ચઉદ દિવસની સખત મજુરી—
 ની, માડું છું એણે ‘તેપ’ પુરેપુરી.”
 તેપછી તેણા વકીલની કશી તકરાર,
 નક્કાગી કારગરત જરા લગાર.
 મોકલ્યો તેણે જલમાં એકદમ,
 ગુબરની ખીચારાપર સીક્ષાનો સતમ.
 ખીચારો આખરુદાર ખની ગમખાર,
 જલને આધીન થયો ખની લાચાર.
 હવે તમે વાંચનારા પુગાડો ધયાન,
 વાંચી આગલા લખાયલા ખયાન.
 કે ભીંડીખજરના તે તોફાન કરનાર,
 ખેતવાડીમાંના તેવાજ નુકસાન કરનાર.

કે જેઓએ મચાવી ભારે સંતમ,
 કર્યો એક ઓરતના માંથાપર જખમ.
 પવીતર આતશકંદેને કર્યું અવાવ,
 રીમન કીધા શું ઓરવર કે વાવ.
 ખુનભર્યું કર્યું ચોતરફ ખંદ,
 તેઓને માતર વીશ વીશના દંડ !
 અને, જોણે કરતા પોતાના બચાવ,
 નહોતો જેવો બન્યો તેમાં બનાવ.
 તેણે ચઢેદ દાહાડાની સજા સખત !!
 દઇ, છીનવી લીધી આખરૂ - ઇજ્જત.
 ત્યારે હવે કેવીરીતના હશે ઇનસાફ,
 તે માલમ પડશે વાંચનારાઓને સાફ.
 જેવીધે હમે કાંઈ જોલતા નથી,
 કપકાની મુજબત જોલતા નથી.
 મગર કહીયચ આતલુંજ જરાક,
 કે એથી લાગીછે ઇનસાફને જાંખ.
 જેઓની તકસીર ઘણીજ મોટી,
 જેઓની અંદરની દયાનત જોટી.
 તેઓને થઈ સજા કાંઈ સેજસાજ,
 લપશી નહી ગઈ જોટી પતરાજ.
 જેણી તકસીર જોતાં ઘણી નરમ,
 તેણી સજા થઈ ઘણી ગરમ.
 એવીએછે લોકોના પોકાર સખત,
 પ્રણ કરયચ એ બાબદને સમાપત.

સોનાપોર આગલ પકડાયલા કેદી
ઓની પોલીસમાં ચાલેલી સઘલી
વારની તપાસ.

સહને યાદ હશે રવીવારની વાત,
તે દીનના ભારી શોહોર ને ઘભરાટ.
થયલી જખરદસ્ત જંગ ખુંનખાર,
ગયલા જેમાં કાંઈ જાંનો દશખાર.
એવીશે આગલ વીગતવારે ખયાન,
વાંચયું હશે તમેએ પુરતુ લંખાન.
જેથી નથી બોલતા વધુ કાંઈ હાલ,
પણ કેદીઓની તપાસનો ટુંક હેવાલ.
લખીએચ જેકાંઈએ અગત જોગ,
નશોધતાં કશોખી આડો સંજોગ.
હારમારી ઊપજવી ગયલો અતવાર,
થયો ધીકેપાતે જેમતેમ પસાર.
હગી, રોશન થઈ ખીજ શહવાર,
હતો તારીખ શોલખીના શોમવાર.
કેદીઓને સજા કરાવાની હીલચાલ,
ચાલી રહી અમરદારોમાં તતકાલ.

લાવવા તેમને માણસટરેટ આગલ,
 ચાલીરહી સર્વે વાતની ધાંધલ.
 બોલાવયું થોડુંએક પેદલ લશકર,
 ચોકી રાખવા રાહમા કેદીઓ પર.
 આવયા સંતરી ને ઘોડે અસવાર,
 નેઓના હાથમાંહતી ખરછી ને તરવાર.
 તેપછી કાહાડી કેદીઓને ખાહાર—
 કરી તેઓની ત્રણત્રણની હાર.
 ચાણ્યા નાએક ને સીપાઈ હારકતાર,
 પાછલ ને આબુઆબુ ઘોડે સવાર.
 નેવાલાગા તેમને હજારો લોક,
 કરવું ને મેલવું અફસોસ ને ફોક.
 મજબુત ચોકી પોહોરાઓની સાથ,
 ખાંધેલાહતા સઉન જંજીરસે હાથ.
 હતા તેઓ સંખ્યામાં ત્રીશ ઉપર સાત,
 કરતા હતા નેઓ એકબીજાશે વાત.
 લાવયા તેઓને પોલીસની પાસ,
 કરાવા તેઓની ઘટતી તપાસ.
 ત્રીજા મેણસટરેટની હજુરો હજુર,
 ઉભા કરયા ખંધ પીંજરામાં ફર.
 મલીરેહી તયાં તમાશગીરોની ઠઠ,
 ન રહ્યો ચાલવા હલવાનો વળ.

હાજર થયા વકીલ ન ખારીસટર,
 તેવામાં મી. મીલરા ખાધર.
 કર્યું ગવાહી આપવાનું મંદાન,
 કરવાલાગે અગતજેગ થોડું ખયાન.
 પ્રથમમાં બોલ્યો આવા કલામ,
 લેઈ સપતને બોધાનું નામ.
 તે “બોલ્યો કે ગઅએ આતવાર—
 આસરે કલાક દશએકને શુમાર.
 બે મુસલમાનના મુરદાં જોયાહતાં,
 જેની સે પાંનશે પાયદસીઓ હતા.
 મારી સાથ હતા સીપાઇઓ વીરા,
 ન એક અસવાર ફરનારો ગીરા.
 હમે તેઓની સાથ સામેલ થયા,
 સોનાપોર અગલ આવી લાગ્યા.
 થયા કબરસ્તાનના ચોકમાં દાખલ,
 ઉતારી ત્યાં પાયદસ્ત ખાંધથી હેઠલ
 સહ સીપાઇઓ રહ્યા તેઓની સાથ,
 હું ઉભો ઘેરી દરવાજાની વાટ.
 તેમના અંદર જવાબાદ મલી ખખર,
 કે એકઠાં થયાય પારસીઓ રસ્તા ઉપર.
 તેવાજ મેં મોકલ્યો એક સરદાર,
 સાથે પોલીસના સીપાઇ બેચાર.

કે તેઓને સેતાબ વીખરીનાએ,
 કરે તેઓ ત્યાંથી આગે છેતે
 પણ મને મલી વલતી ખખર.
 કે તેઓ વીખરાઈ જવા નાપાડેચ, મગર—
 બોલેછે કે પોલીસની કાંઈખી સંભાલ.
 નથી હુમોપર કશીરીતની હાલ.
 નેથી હુમો ખુદ હુમારો ખચાવ,
 કરવા થયા છેધિ હાલમા જમાવ.
 તયારખાદ આવીપડ્યા તાંહાં પથર,
 લાગા તે જાઈ કખરો ઉપર.
 તે જોતા તો ઉડ્યા ઘભરાઈ,
 ખીગડીગઈ નેથી સુલેની વાત.
 મં જોયા ત્રણશો પારસીનો જમાવ,
 જોઓના દીસતોતો તોફાંની દખાવ.
 જોઓ પથરા નાખવાની ઝડક,
 કરતા, દીસતાહતા કખરસ્તાન તરક.
 તેમજ વલી મુસલમાનોખી સઉ,
 ફંકવા મંડીગયા પારસીઓપર ખહુ.
 મુસલમાનો જટ કુદાવતાંજ દેવાલ,
 ધસ્યા પારસીઓ ભાર્ણી તતકાલ.
 તેવો હું ન સીપાઈઓ પડ્યા મેદાન,
 કરવા બેઉતરક તરત સમાધાન.

તેવા અરશામાં યેત્રણ સીપાઈ,
 હેરાન થયાહતા જખમથી છુડાઈ.
 ચાત્રી આમન સામન જપાજપી
 અરસપરસ થોડીઘણી ગીપાગીપી.
 થયા બેઉતરફ બેચાર ઘાએલ,
 જખમી થયા માથાં અને દલ.
 તેપછી હુમો પુરતી મેહેનત કરી,
 એકઠાં કીધા મુસલમાનેને ફરી.
 નેઈ આવીરીતના સઘલો પેચોતાબ,
 મેં દાડાવચો એક સીપાઈને સેતાબ.
 બેઉ કમીશનરને તેડી લાવા ખાતર,
 પેહિંચાડી આ રમખાનની ખખર.
 તેમજ વલી લેવા લશકરી મદત,
 મોકલીઓ મીં આસતીનને તરત.
 થોડા પાયદસીઓ પાસ હતી લાકડી,
 ઉશકેરાયલી દીશતીતી તેમની લાગણી.
 તેપછી મુસલમાનો નીકલયા ખાહાર,
 જવા સઉકોઈ પોતાને ઘરેખાર.
 તેઓપર કર્યો પારસીઓએ હુમલો,
 લાકડીઓ ઉડાવી કર્યો ગુલો.
 તેઓઈ મુસલમાનો અધરત્યાર,
 કરવાલાગા પારસીઓની વચે મારફાર.
 બેઉ તરફ લાકડીઓથી આમનસામન,
 છુદતાં ચાલયા એકબીજાના બદન.

ને મુસલમાનો વીખરાઈ ગયાહતા,
 તેઓ પારસીઓની પુઠે દાડતાહતા.
 તેઓ ફંકતા પારસીઓના ઘરો ઉપર,
 શુ નાધલા કે મોઢા સંગીન પથર.
 ઘરોમાં ઘુશવાનો કરતા દેખાવ,
 ખણ પોલીસ કરતી તેનો અટકાવ.
 તેવામાં બેઠ કમીશનરો પોરબુર,
 આવીલાગા તે રમખાનની હજુર.
 પોલીસે ચલાવી ભારી ધાંધલ,
 જેથી નાશીગયા સહ આગલપાછલ.
 કોઈ 'ટોલું' ફનશવાડીની નજદીક,
 તો કોઈ અગીઆરીની ગલી નજદીક.
 સહ દારાદાર કરતાહતા ચોતરફ,
 બોલતાં મુખથી પુરાબદ હરફ.
 જેઓને પોલીસે તાંહાં ધરયાછે,
 તેઓને હયાં હાજર કરયાછે.
 તે સખ્ત ચાલેડી જંગને દરમ્યાન,
 થયાછે બેઠમોથી સાત આઠ હેરાન.
 તેમાના બેચાર જખમથી તદ્દન,
 પાંમયાછે ઇશપીતાલમાંજ મરણુ.
 હું એઓમાંથી કોઈનેખી ખરોખર,
 એઓથી શકતો નથી, મગર—
 એઓ સહહતા ખીગાડ કરવામાં,
 માર મસ્તી ને ફેસાદ કરવામાં.

નમાનચોહતો કોઈ અમલદારનો દમ,
 છુટા પડવા માટે પોલીસનો હુકમ.
 પણ આખેર સઉને છુટાં કરયા,
 ઘણાકે તાખરતોખ નાશી ગયા.
 લશકરનીખી ત્યાં આવીલાગી મદત,
 પણ તેટલામતો થયુંહતું સેવટ.
 જેથી નલાગું તે કથુખી કામ,
 પણ ઉભા બલવા પારસીઓના મુકામ.”
 ઓગી લાંખી ગવાહીમાં ગયો વખત,
 જેથી માણસરેટે પોતાની કોરટ.
 મુલતાવી રાખવાનો કરી હુકમ,
 સાક્ષી ગવાહી લેવાનું કર્યું ખતમ.
 જાણાવયો પોતાનો આવો વિચાર,
 “કે હાલ ચાલેછે મેહોરમના તેહવાર.
 માટે જ્યારે તે થાશે બલાશક
 ત્યારે નેલમાંજ ચલાવીશું તપાસ.
 કેમકે હયાં કેદીઓને લાગમાટે,
 રાખવી પડેછે ભારી ચોકી સાથે.
 જેથી પડેછે સતાવાલાઓને અડચણ,
 જેને દુર કરવા ખાતર તદ્દન.
 હાલમાં કરુંહું હું ઉપલો હોકમ,
 પસંદ પડશે તે સઉને એકદમ.”
 તેખી કોરટ થઈરહી તમામ,
 મુલતાઈ રહેયું તપાસનું કામ.

સોનાપોરના હુલડ પછી આઠ દાહાડે
કેટલાએક પારસીઓને હુલડ કરવાના
વાંકને માટે પકડયા.

વનાયછે તેણું સઘણુંજ વનાયચ,
નહી તેણું, તે મુરખમાં ગણાયચ.
વાંચયું હશે સહજે તે બયાન,
દાદી સેઠની અગીઆરીવાણું રમખાન.
કે જેથી સતાવાલાઓની ઇતરાણ,
પારસીઓપર થઈ બની નારાણ.
ગણયા તેઓને તોફાન કરનાર,
માર મસતી ને રમખાન રચનાર.
જેથી કરચાહશે એક અંદેશો આમ,
કે કરવા નેઈય થોડાકને બદનામ.
તેઓને પકડવાની ચલાવી તજનીજ,
નછોડયા તેઓને તેપછી હરગીજ.
તાબરતોખ આઠ 'વારંટ' કાઢાડયા,
આઠ પારસીઓને રાતોવાઈ ધરયા.
કર્યું તેઓનું તુરંગમાં મુકામ,
નીચે મુજબછે તેઓના નામ.

નસરવાનજી બેજનજી, દોરાબજી નસરવાનજી,
માણેકજી એદલજી, શોરાબજી ટેમુનજી. દીનશ
માણેકજી, બેહરામજી અસપંદીઆરજી, પાલણુજી
રસતમજી. અને રસતમજી અસપંદીઆરજી.

તે સાબલતાં ચાલી ચકચાર ને વાત,
સાથ ઉડીરહ્યો ભારી ઘભરાટ.
કે “આએ તે શીરવેશનો જુવતમ?
આએ શાનો પારસીઓપર સતમ?
શુકરી તેઓએ એવી તકસીર?
કે કર્યા તેઓને સેતાબ અસીર.
તેઓતો પોતાના બચાવને ખાતર,
બેગા થાયલાહતા ઘરમાં માતર.
ત્યારે શુકામ તેઓને ઘડ્યા હશે?
કેવીરીતની ઇચ્છા ને શાને મશે?
તાતેઘાયએ જ તેઓને ધર્યા હોતે,
તો કોઈ કાંઈ કેહી નશકતે.
કે પોલીસે કર્યુંછે ઉણતું સુલતું,
પ્રજાને નાપસંદ ને અનગમતું.
એમાં દખાઈછે પોલીસની જુલ,
હશે તેમાં કોઈ બાબદનુ સુલ.

પકડાયેલા પારસીઓની પોલીસમાં ચા લેલી તપાસ.

ઉપર જણાવેલા આઠ પારસી બંધવાઓની તપાસ તા. ૨૬ મીને મંગલવારે ત્રીજા માણસટરેટ મી. ૦ નાના મોરોજીની હજીરમાં ચાલી હતી, તેવેલા મી. ૦ મીલસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટે એવી જીપ્પાની આપી કે, આએ સધલા કેદીઓ સોનાપોરના હાખલમાં તોફાન કરવામાં સામેલ હતા. એઓને જોકે હું પો તે ખુદ ઓલખી શકતો નથી તોપણ, એઓ હુલડ કરવામાં સામેલ હતા તે સામેલ કરવાને હું જીપ્પાની મેલવી શકીશ, માટે હાલ એ મુકદ્દમા હું આગલ ચલાવી શકતો નથી— તે સાંભલી બંધવાઓના વકીલોએ માણસટરેટને જણાવ્યું કે જ્યારે મી. ૦ મીલસ તપાસ આગલ ચલાવી શકતો નથી માટે હમો માગી લીયચ કે તમો એ કેદીઓને જમીન પર છોડવા. તે સાંભલી માણસટરેટ જવાબ દેતાં જણાવ્યું કે એ મુકદ્દમા જોખમ ભરેલો લાગેજે, માટે હાલ તુરતતો એવાને જમીનપર છોડી શકતો નથી. જેવારે બંધવાઓના ખારીશ્વર મી. ૦ પીરોશ તથા વકીલ ડાક્ટર દાલાશે એવા સખુન સાંભળયા ત્યારે ઘણીએક ઘટતી દલીલો બાહોરીસાથ જણાવયા પછી એક દાખલો આપ્યો કે, એવાજ તોહમતને માટે વડા માણસટરેટ કેટલાક બંધવાઓને જમીનપર છોડ્યાછે, માટે તમોએજી તેમ

કરવું જોઈય. માજીસતરે તેઓની અરજ નાક
બુલ કરી અને બંધવાઓને જમીનપર છોડવા ના
પાડી કહ્યો વધુ તપાસને માટે મુલતાવી રાખ્યો.

એપછી થોડે દાહાડે ઉપલા વકીલ બારીસટર
મી० નાના મોરોજી ની આગલ હાજર થઈ બંધ
વાઓને જમીનપર છોડવાને માટે અરજ ચુગરી.
જે લાંબી વાડવીવાડ થયા પછી મનજીર થઈ હતી.
તેઓના જમીન તરીકે થવાને સોઠા નાનાભાઈ બેહ
રામજી જીજીભાઈ તથા નવરોજજી માણેકજી
વાહાડીઆ હાજર થયા હતા.

ઉપલા પારસી કેદીઓ તથા આગલા ૩૭
મુસલમાન બંધવાઓની તપાસ ફાઉન્ટી જલમાં
એજ માજીસતરેની હજીરમાં ચાલી હતી તેવેલા
પોલીસના જીદાંજીદાં અમલદારોએ પોતાની મુખજી
બાની આપી તેનો દુક સાર નીચે આપીએ છેદ્યો.

પ્રથમમાં સરકારી વકીલ મી० હરનને મી०
આસતીન નામના એક પોલીસ ઇનસપેક્ટરને તપા
સીઓ, તે નીચેમુજબ બોલ્યો “કે હું પોલીસનો ઇન
સપેક્ટર છેઉ ને ધોભીતલાવપર તકેદારી રાખું છું.
તા० ૧૫ મી રવીવારને દીનને હું મુસલમાનના
મુરદાંની સાથ આસરે દશને અમલે સોનાપોરના
કબરસ્તાનમાં ગયો હતો. થોડોવારપછી અંડનવાડી
તરફથી કેટલાક પથરાને આવતા જોયા, તેવોજ હું
કબરસ્તાનની દેવાલ આગલ જઈ જોયું તો ગલીમાં
પારસીઓ જમાવ થયલા હતા, જેઓના હાથમાં લા
કડીઓ પાણી હતી. જેથી મુસલમાનો કબરસ્તાનની દે
વાલ તરફ ધસી આવ્યા, તેઓને પોલીસે થોડોવાર
પછી પાછા હતાવીઆ પાણી પથરાતો આવતા ચાલુંજ

રહેયા. મેં પારસીઓને વીખરાઈ જવાને ફરમાવ્યું પણ તે તેઓએ નામજુર રાખ્યું. સીધીઓખી પથરા ફેંકવા લાગાહતા ને કેટલાઓકે દેવાલ કુડાવી ગલીમાં એકઠાથયલા પારસીઓ તરફ ધસી ગયાહતા, જેઓ ને પોલીસે અતકાવાની મેહેનત કરીહતી. તેપછી ખેઉ ટોલીમાં ખુબ જપાજપી ચાલી રહી, તેવાજ હું મીં મીલસના હુકમથી લશકરી મદત લાવવાને દોડી ગયો હતો. લશકરી મદત આવી લાગે તેની અગાઉ બંને કમીશનરો આવી લાગા હતા. જેઓએ બનતી મેહેનત કરી કેટલાકોને પકડીઆ અને બાકીના બીજા અગીઆરીની ગલી બહારી તથા ફનશવાડી તરફ નાશી ગયાહતા. જેમાંથી કેટલાકોને પણ પકડયાહતા. પારસીઓ જે હાલ પકડાયલાછે તેઓ તોફાનમાં સામેલ હતા. એઓને પાછલથી પકડયાછે, તેઓ સગલા હાલ હયાં હાજરછે.—તેપછી મીં આશતીને કેટવાક બંધવાઓને ઓલખી આપીઆ હતા કે જેઓએ હુલડમાં બાગ લીધો હતો.

એણી સાક્ષી તમામ યવા પછી મીં બરવીન નામના કોનસ્ટેબલે ઉપલી સરખી ગવાહી આપી ને બાકીના બંધવાઓને ઓલખી આપયા હતા. છ મુસલમાન ને સીધી બંધવાઓની કોઇએ ઓલખાન નઆપી જેથી તેઓને છોડી મેલીઆ ને બાકીના બંધવાઓને આવતી શેશનમાં કમીટ કરયા. જેમ પારસીઓને જમીનપર છોડયા તેમજ મુસલમાનોનેજી જમીન પર છોડયા ન હતા. તે પછી બંધવાઓની તપાસ અપરાધીઓની ખાસ શેશનમાં થઇહતી તેવીવે આગલ લખવામાં આવ્યુંછે.

તમારૂં વાંચીઉઠશે બધું બધાન,
 દેખ પોલીસની તપાસપર ધયાન.
 નથી પડ્યું હશે તમને માલમ,
 કે કેવા થયોછે ઇનસાફ નરમ.
 તેપર કશું તમા સહિ વિચાર,
 તમાપરછે મત આપવાનો આધાર.
 નથીશું હમે પોલી શક્તા નથી,
 કાંઈ કરકું લખાણુ લખી શક્તા નથી.
 જો લખવા ખેશીએ પુરતી તફસીલ,
 તો કદાચ દુખાય ઇનસાફીઓના દીલ
 પણ જરારતીખી ખોલયા વગર,
 હમે કરી શક્તા નથી સખર.
 કે જે કાંઈ થયોછે ઇનસાફ,
 તે નથી દીવાઓ ઉતમ ને સાફ.
 જમાં રહીછે ઘણી ધીલી લગામ,
 જે કશું અદલતાઈને બદનામ.
 કે આએ અદલ અંગ્રેજી રાજ,
 સહમાં ધરાવેછે ઘણી માહતાજ.
 તે અદલાઈના પર ચીલાઈના દેખાવ,
 થતોજાયછે રફતે રફતે જમાવ.
 તે જમાવ કદાચને કાંઈ બરફાઈ,
 બતાવા ચુકશે નહીં ખરાખીનો પેચ.
 માટેકાપત્રીતેની આગમચથી છુનબેખ,
 રાખી તેપર ધયાનભરી દેખરેખ.

સર જમશેદજીએ લશકરથી શહેરમાં સંભા
લ રાખવાને ગવરનરને કહેલી અરજ
તથા તેનો જવાબ.

જોઈ પારસી કોમનો ભારી ધભરાટ,
ગરીબો પર ચાલેલી સઘલી છુટકાંટ.
ન તેમને પોલીસ કે ફોજની મદત,
જેથી ટુટેલી તેઓની સંધી હીમત.
રહેવા ને ધરમના પવીતર મુકામ,
ખરાબ હાલતમાં થયેલા ફના મુકામ.
જેથી થઈ પડ્યા ભારી ગમખાર,
પારસી ફરકાના 'સર' નામદાર.
થયા દીલથી બેહદ ચીંતાતુર,
હંધ્યું કરવા તે આકૃતને દુર.
આતશના પવીતર મકાનો પર તપાસ,
પારસીઓના સરવે રેઠાનોની પાસ.
રાખવા લશકરથી બેહદ સંભાલ—
ગવરનરને પીટીશન કરવા તતકાલ.
પડ્યા પુરહીમત ધરી મેદાન,
આતકાવવા ભવીષ્યનું ખુર તોફાન.
ગવરનરની કાઉનસીલને કરવા અરજ
ખતાવી ખીજ અકાબરોને મરજ.
તેઓ સઘલા રાજ થતાને વાર,
પીટીશન કરી ખનયા અરજદાર.
નીચે છે સઘલી લખાયેલી સતર,
લખી છે તે લખાઈ ગમલી નસર.

“નામદાર સર. હીલીપ બેસડહાઉશ કે. સો. ખી.

મુંબઈના મવરનર અને પેસીડેન્ટ ઇન કાઉન્સિલ—જોગ.

મુંબઈના મુખીઅ પારસી રહેવાસીઓની નમન-તાઈ બરેલી અરજી માનસાથ જણાવ્યો છ-ધ્યેકે—

સુકરવાર તા. ૧૩ મીએ મુસલમાનના એક ટોલાએ સેપ્ અબદુલ રમાન સટરીટના અને બીડી બજારની પડોસમાં રહેનારા પારસી ઉપર ઘણો શર મભરેલો હુમલો કર્યો અને અલાહીબાગના અને ખીજ પારસીઓના આતશ કદેહઓનો નાશ કર્યો. ધરે બાજુઆં, સરસામાન છુદી નાખીઓ અને ખીજ મીરાશ ચોરી ગયા અથવા નાશ કરીગયા તથા ઘણાક પારસીઓને ઘણું વાગું, સ્ત્રીઓ અને છોકરાંઓને ધબરાઈને નાશી જવું પડ્યું.

૨—તયારબાદ આ હિનપસતી બરેલુ તોફાન ઘાબી તલાવ, ખેતવાડી અને જ્યાં પારસીઓની વસતી છે, ત્યાં થયું, તે ઉપરથી જણાઈ આવેછે કે તે નરમ પડ્યું નથી.

૩—મીલકતનોજ જાણીજોઈને નાશ કરવામાં આ વયો નથી પણ ઘણા આતશના મકાનો અપવીતર થયાછે. પારસીઓની પત્નીતર જગા ઉપર પગપે સારા થયેછે અને તેઓની પત્નીતર ચોપડીઓ ફાડી નાખીદીધામાં આવીછે. આ શરમભરેલા

હુલડનો વીગતવાર હેવાલ રાજીંદા પતરામાં છપા
યોછે. હજીસુધી આ હુલડ મુસલમાના તરફથી નર
મ નપાડવાને લીધે નીચે સહી કરનારાઓને નામ
દાર ગવરનરની હજીરમાં સધલી ખીના રજી કરવા
ની જરૂર માલમ પડીછે.

૪— તમારા અરજદારો એવા ટોલાના લોકોછે કે
જે ટોલો મુલેહ સંપજ જલવજા માટે તથા ખીરી
દીશ સરકાર તરફ વફાદારી અને પીઆર માટે
પંકાએલોછે. એટલા માટે તેમની ખાતરીછે કે તેઓ
તરફથી મુસલમાનોના હોમલાના સોકકારક પરી
ણામોના જો ખરાબર હેવાલ સરકારમાં રજી કર
વામાં આવેતો તે ઉપર પુરવું ધીઆન આપવાને
સરકાર ચુકનાર નથી.

૫— આ જંગલી હુલડથી પારસીઓ ધભરાઈ
ગયાછે, ધણાક ખરાબ રીતે જખમી થયાછે. અને
કેટલાકો મારીઆ ગયાછે. કપડાં લતાં, જર જવેર
હુટવામાં અને ચોરવામાં આવયાછે. કુવાઓ ખ
રાબ કરવામાં આવયાછે અને ધરોની દેવાલે
વગરે બાગીછે. આથી એટલીતો ધાસતી પેઠીછે
કે પારસીઓ પોતાના ધર છોડી ચાકરી ધંધે
જતાં નથી કેમકે તેઓ હેરાન થવાથી ખીહીછે
અને દરેક પારસી કુટુંબ પોતાને વગર બચાવનું
સમજેછે.

૬— મુંબઈમાં આવીહાલત હોવાથી અને લાંબી વખત સુધી હુલડ ચાલું રહેવાથી ખરેખર એ ધાસવી ખરીપડે છે કે આ તોફાન નરમ પાડવાને પોલીસ તદ્દન અસકત છે. ગમેતેમની હોય પણ જાણાવવાને અતીથે દલગીરી ઉપજે છે કે પારસીઓના વીશવાસ પોલીસ ઉપરથી તમામ ઉઠીગયો છે.

૭— મુંબઈના રેલ્વેસ્ટાર અને ખીજા આખરદાર ધરહસથોની હજુરમાં ગેલેટના અધીપતી મીં. મેક લીને પોતાના તાં. ૧૬ મીના પતરમાં ટાકેલા અણુઘટતા સંજ્ઞાનો મીં. સુટર પારસીઓ વીથે બોલાવે છે તે ઉપર તમારું ધ્યાન ખેંચવાની રજા લઈએ છઈએ. મીં. બેહરામજી દાદાભાઈ રેલ્વેસ્ટાર મીં. સાઉટરને જાણાવ્યું કે એક પારસી મરણ પાંમયો તેના ઉતરમાં કમીશનર બોલ્યોકે—
“હું ધણો ખુશી છું, સઘલા પારસીઓ મરણ પાંમ તો હું રાજ થાઉં”.

આવા ટીકા ખારીક વખતમાં થવાથી પારસીઓ ધણા દલગીર થયા છે અને એક ખાતાનો વડો જ્યારે પારસીઓ સામે અગાઉથીજ એવા વિચાર જાણાવે ત્યારે તે ખાતા ઉપર પારસીઓ કેમ ભરસો રાખે તે વિચારવાને હમો તમો નામ દારનેજ સોંપીએ છઈએ.

૮— ધણી દલગીરી સાથે તમારા અરજદારને કબજા

કરવું પડે છે કે કોઈકવાર હનકી વરણના પારસી
 ઓએ છુટાછવાઆ મુસલમાનીને સખત માર
 મારીઓ હતો. પણ આવા બનાવ કવચીતજ બન
 યાછે અને તેની પોતાનો બચાવ કરતાં તથા તોફા
 નીઆઓની આપી પોંહાંચવાની જોડી બખરથી
 બનયોછે. વલી પારસીઓ જ્યાંરે પોતાને બચાવ
 વગરના જોય ત્યાંરે આવીરીતે હોમલો કરવાને તે
 ઓને ચીઠ ચહડે તેમાં જાહાજી નવાઈ જેવુંનથી.
 એટલુછતાંબી પારસીઓએ ઘણી સારી સમજાજી
 અને મધ્યમપણું વાપર્યુંછે. અને જો તેમના ધર
 મના અને રહેવાના મકાનો મજબુત લશકરી પેહ
 રાથી બચાવમાં આવેતાંતેઓને પાછો બરસોઆવે.
 ૯— વલી વધારે ધાસતીનુ એક નવું કારણ એછે
 કે મોહોરમના તેહેવાર નજદીક આવયાછે. એટલા
 માટે અરજ કરીએ છેછએકે એ બાબદમાં ચોકસ
 થટતા અને ઉતાવળથી ઉપાય લેશો. એટલુંજ નહી
 પણ મોહોરમપર પારસી ટોલાને બચાવ મલે એવી
 ગોઠવણ કરશો. એતો સારીપેઠે જણાયલુંછે કે મોહો
 રમના તેહેવારે ઉપર આ જનુની લોકોનુ જહનુન
 ધણુ ઉચકેરાયછે, અને તેમાં હાજના હુલડ કરનાર
 ઓની ગડબડ વધવાની ધાસતીછે.

૧૦— આવેલાએ પારસીઓ સામે બીજો કેવો
 હોમલો કરવામાં આવશે તે કહેવાઈ ચકાવું નથી.

વધારે ચોરીઓ, છુટકાંટ અને મારામારી તથા આતશકંદોનો નાશ અથવા દોખમાં ઉપર કદાચ હોમલો પણ થાય.

૧૧—એટલામાટે તમારા અરજદારો અરજ ગુજરેછેકે આ વુકાંત ખેશાડી દેવાને સખત ઉપાયો લેવા ઉપરાંત મોહોરમ ઉપર પારસીઓના બચાવ થકી લશકરની ચોકીઓ તથા દોખમાના અને આતશ ખેહોરામોના બચાવથકી પેહોરાઓ રાખવા કેમકે સરકારના મજબુત દસત વગર આ શરમભ રેલો બખેડો બંધ પડનાર નથી.

(સહી) જમશેદજી જીજીભાઈ.

અને ખીજા ૨૭ ની સહી.

ઉપલી લાયક અરજ કરી તૈયાર,
રવાના કરી ગવરનરપર અધરતયાર.
સાથ લખી મોકલી એક ચીઠી,
લખી જેમાં વાતો ધણી મોઠી.
પુઠી અરજ ગવરનરને હાથ,
વાંચવા બેઠા કાઉનસલરોની સાથ.
વંચાઈ તેમાં લખેલી તમામ તકસીલ,
અરજદારોની સંધી મીનત ને દલીલ.
જણી લેધ સહીખીના વીગતવાર,
કરવા બેઠા તેપર લાંબો વિચાર.

વિચાર કરી ખીજેદીનને સેતાખ,
વાલયો તે અરજીનો પાછો જવાખ.
માનંભરેલીરીતે લખી થોડી સતર,
મોકલી નેકનામ સર જમશેદજી ઉપર.

“આનરએબલ સર જમશેદજી જીજીભાઈ ખારો
નેટ સી. એશ. આઈ. જોગ—

આનરએબલ સાહેબ— તા. ૧૮ મીના તમારા
કાંગજ સાથ મુખર્ધના મુખીઅ પારસી રહેવાસી
ઓ તરફના પીટીશનની પોંહેાંચ કબુલ કરવાને
મને હુકમ થયોછે અને નામદાર ગવરનરની કાઉન
મીલે મને જણાવાને ફરમાવધુંછે કે તોફાન ખેશાડી
દેવાને તથા સંભાલવાને થયલા બિપાયોની આગ
મત્ત આ અરજી લખાયલી હોવીજોઈએ.

૨— નામદાર ગવરનર દલગીરછેકે આ હુલડ
ખેશક મહમદીઆન ટોલાના કેટલાકાએ બિઠાવધુંછે
તેમા પારસી તથા મુસલમાનોના જીવ ગયાછે,
મીલકતોનો નાશ થયોછે—પારસીઓના ધર્મના
જગા અપાતર થઈએ અને ધણી ધાશતી ફેલાઈ
છે. ૧. જુ આટલું દેખાડવું જોઈએછેકે સુકરવારના
હુલડ પછી કોઈ મીલકતનો નાશ થયોનથી. અને
પછીના તોફાનની કાંઈએક સહઆત કેટલાએક
પારસીઓએ પાછુ વેર લેવાની તજવીજ કીધાથી
થઈહવી.

૩— આ તોફાન મોહારમના તેહેવારની સરખાત માંજ થયું છે અને એ તેહેવારની અશરૂ મહમદી આંન ટોલાના લોકો પર કેવી થાય છે તે ધમ્માનમાં રાખીને તથા પરજની સલામતી તરફ જોઈને એવું ઠરાવયું છે કે જ્યાં સુધી મોહારમના તેહેવાર ખજાશ થાય નહી ત્યાં સુધી કોઈની સરગસ કાહા ડવા દેવા નહી.

૪— ધરમના મકાનોમાં અથવા ખાનગી ઘરોમાં ધરમની કીરીઆઓમાં કોઈની રીતે વચે પડવામાં આવશે નહી.

૫— નામદાર ગવરનર આશા રાખે છે કે મુંબઈમાં જે જશકર આવયું છે તે કોઈની જાતના તોફાનને ખેશાડી દેવામાં બંધ છે અને હવે કોઈની ગનેઆત વાલા તુફાન મચાવશે તેને સખત સીદ્દા થઈ શકશે.

૬— નામદાર ગવરનરની કાઠિનસીલ સાંભળવાને ખુશી છે કે જેહુ બાજુવાલાઓ વચે પાછી સુલહ કરવાને વગવાલા મીતરો મેહનત કરે છે.

૭— એવી મેહનત તરફ સરકાર ધણીજ ખુશી થી જાય છે અને આશા છે કે જેહુ ટોલાના વડાઓ તેમાં સાફ દીલથી શામેલ થશે.

(સહી) જન નયુજદ,

મુંબઈ સરકારનો અંડર સેક્રેટરી
મુંબઈ તા. ૧૯ મી ફેબ્રુવારી ૧૮૭૪.

નયુ ચાપુકસવારે ફૂલડની વખતે ચલાવેલી
માઠી ચાલ, તેણી પોલીસમાં તપાસ,
તથા તેણી સાથની સમજૂતી.

આલખીતો મારેછે એક ઘોઢો વધું,
નાથ કરેછે જોયલું દોઢું બધું.
હાલમાં આએ એક નયુનુજ બયાન,
લખીએય તેઉપર આપજો ધયાન.
'નલબજાર'માં એક પારસી જવાન,
રાખતોહતો એક દારૂનું દુકાન.
હતો તેણો એક રશીક નામે નયુ,
નહતો તેણે તસે વેરભાવ કયુ.
તેણાઉપર લાવયા તોફાનીઓ ધાર,
તારીખ ૧૩ મી ને રોજે સુકરવાર.
તેઓ સાથ હતો નયુની સામેલ,
ગરમ હવું એણું પણ ક્રીનામાં દલ.
હુંડીલીધું તેણું સદાબરુ દુકાન,
પોહ્યાંચાડ્યું તેણે — તેણે નુકસાન.
મારયો તેણે મરતાવુલ્લીગ માર !
ઘેઘ પોતાના સીહ જીગરનો ખાર.
કરીનાખ્યો તેણે બેહદ ધાએલ,
છુંડીનાખ્યું તેણું માથું ને દલ.
મળીયો જ્યો તેણા બદનનો સાસ,
વરહી તેણે તેણા જીવગાની આસ.

તોફાનીઓ મચાવી બારી તોફાન,
 પોહાંચાડી, કરી તેણે નુકસાન.
 નાશવાની કરવાલાગ્યા તળવીજ,
 પણ નશાકુંનહીં બધાથી હરગીજ.
 કેમકે આવીલાગા પોલીસના સીપાઈ,
 તેજોઈ તોફાનીઓ ગયા ધબરાઈ.
 કેટલાકે જીવ લેઈ નાશી ગયા,
 શુ આગલ કે પાછલ ખશી ગયા.
 પણ થોડા આવયા પોલીસને હાથ,
 તેમાં હતો પેલા નજીબી સાથ.
 પણ કોઈ કહેયકે તેની નાશીયોહતો
 આઠ દાહાડા પછી ધરાયોહતો.
 મોકલયા તેઓને ચોખી આંદર,
 રાખી પુર સાવચેતી તેઓ ઉપર.
 તેપછી પેલા કાહેલીને સેતાબ !
 કે જોણે જોયલો બુરો પેચોતાબ !
 તેણે મોકલયો ઇસામીતાલમાં એકદમ,
 રજ લાવ્યા તેણા કારી જખમ !
 જાંહાં સઉકોઈ ઓપધના ધણી,
 કરવાલાગા તેણી બરદાશ ધણી.
 પણ નજોઈ તેણી હમઆવીની આસ,
 ફાજદારને બોલાવયો તેણી પાસ.
 કે લેવ તેણી મરતી વખતની જુખાંની,
 જણાય કે કાણે દીધી તેણે હાંણી.

ત્રીજો ફોજદાર ત્યાં થઈ હાજર,
 કરી દુઃખીઉપર ધીરથી નજર.
 પછી કર્યા તેણે ધટતા સવાલ,
 જોઈ તેણે નાશપાંખેલો હાલ.
 સાંભળી તેણાથી સવાલો સેતાબ,
 માહસકતીથી દીધા પાછો જવાબ.
 તે જવાબનો અગતજોગ સાર—
 ના, આપીએમ ટુંકમાં વીચતાર.
 કે “મુસલમાનોએ કર્યો હુમલો,
 મારી દુકાનપર ખુલ્લે ખુલ્લો.
 કરી તેને સેજવારમાં વેરાન,
 પછી કર્યો મને ઘણો હેરાન.
 તે હેરાન કરનાર નજી હતો,
 તે મારો વેરી ન કજી હતો.”
 હાંફવા હુકવા લાગ્યો એકદમ,
 રૂદ્ધ કરી ખતાવતોતો જખમ,
 તે પછી પોલીસમાં તેણી તપાસ,
 ખેવાર આલી તેજ ફોજદારની પાસ.
 મલ્યો તેઉપર મારવાનો વાંક,
 મોટામાં મોટો નકશો જરાક.
 પણ ક્યોદીના નયનાથી હાજર,
 કજીએ મુઝનાવી રાખ્યો આખર.
 લીધી તેણી પાસેથી જમીનગીરી,
 જે કોઈ સહુકારે તેણે ધીરી.

જામીનગીરી આપી થયો જાકસો,
 પોતાને મારગે ચાલીગયો એપ્પસો.
 તયારબાદ પેલો પારસી જવાન,
 જે થયેલો હતો બેહદ હરાન.
 રફતે રફતે ઘઘ તેણી હાલત સાજી,
 આવવા લાગી તેણે તંદરોસતી તાજી.
 એમ કરતા થયો તમામ શાન્નો,
 જોવાહતો તેવો તાન્નો ને તાન્નો.
 ભલી તંદરોસતી પાંખતાને વાર,
 ચાલીગયો તે પોતાને ધરબાર.
 તયારબાદ તે ધરી ભારી ઉગમ,
 પોલીસમાં હાજર થયો એકદમ.
 ચલાવયો તેણે નજીપર 'કેશ,'
 કરાવતા તેણે સજા વિવેશ.
 ચાલી પેહલીવાર ફરીથી તપાસ,
 થું વકીલ કે બારીસટરોથી ખાસ.
 પણ તે એકવારજ નથયો પુરા,
 રહ્યો સાહજપરતાં મુઘી અધુરા.
 લાંબા દિનપર તે મુલતાવી રાખ્યો,
 મજબુત કેશને ધીલમાં નાખ્યો.
 તે ધીલનો લીધો સામાએ લાભ,
 જેમ વખત ગયો તેમ અઠામ.
 તે એકે ચાલકું દાખ દખાને,
 ધાંક પીછોડા કરવાનુજ નંધાને.

નેનુ નીપજીયું એવું પરીનામ,
 કે ફરયાદી થયો લાચાર તમામ.
 નાચાર થઈ તેથી ઉઠાવયો હાથ,
 ભીરવી છોડી દીધી લડતની ખાક.
 મારખાઈ બેઠો ધરમાં ખામોશ,
 મેલી કીસમતપર કઝાનો દોષ.
 હમ્મા એ બાબદપર નુકતેચોની,
 કરવા માગીએચ થોડી યા ધણી.
 કે એ પારસીને નથવું હતું નરમ,
 ન જાંડવી હતી કોઈનીખી શરમ.
 મારખાધા તેવેળા કેવું લાગુ ?
 તેખી શું કર્યું વીચારથી આગુ ?
 શું હાથ તરફ કરીકે નજર ?
 કે નજીજી પોતાના દુઃખનીખી કદર.
 ન છોડવો હતો હાથનો શેકાર,
 કરાવવીહતી સજા જરા લગાર.
 કે ફરી નમ્રલાવે કરીરી ચાલ,
 ન કરે કોઈનાખી જુરેખદ હાલ.
 એમ કરવામાં નથી વાપર્યું દાહપણુ,
 એલાફરીતે વાપરી પોતાની સમજણુ.
 કદાચ મારથી પાંમતે જરૂર મરણુ,
 તો બેશતેકે નહી જીવખોઈ તદન ?
 વાઈ ચાલયોહોય સધર ઠેકાણેથી વગ,
 ચાલતાં થયા હોય લક્ષ્મીના પગ.

તો તે કદાચ થયો હોય નરમ,
 કીધી હોય લાચારીથી તેની શરમ.
 તો શું પોલીસખી પોતાની ફરજ,
 તદન વીશરી જઈ બેઠી અલગ?
 હવું પોલીસને લાયક તેવાર,
 કે થાતે પોતે ફર્યાદી કરનાર.
 દેવારતે તે તકસીવારને સળ,
 તો ખુશી થાતે દુઃખી પરળ.
 કજી હતે કોઈ પારસી એવો ગુનેહગાર
 તો શું પોલીસ ચુકતે કરવા ગીરફતાર?
 શુ સોનાપોરના પારસીઓ મિસાલ,
 નકરતે તેણે એકશરએ હાંલ.
 ખેર જે કાંઈ બનનાર તે બની ચુક,
 કરચ ચ હાલમાં એવીષે ટુંક.
 વાંચનારાઓની સુનશી ઉપર,
 સોંપીએય આએ બાબદ આખર.

પારસીઓએ પોતાના રેડાણો સાચવવા બાંહે
 તથા વાહાણના સેલેશને રાખ્યા.

દાહાડા ગુજરતા ને પડતી રાત,
 ચાલતી હુલડ ને આફતનીજ વાત.
 સાંભલી જાતભાઈઓના જાનોની ધાટ,
 રાખતા બીજાઓ દીલમાં ધબરાટ.

કે રખેને ઉતરીપડે તેઓ રાજનચોર,
 કાનેઆહ ને કપતી ને દગાખોર.
 દહ પોતાનો બચનાક દેખાવ,
 કરે ધરમના પાક મકાનો અવાવ.
 તેમજ વલી કરે માલમતાને ખરાખ,
 દેય નાચારોને હલાકીનો આજખ.
 યુગાડે અચ્ચુચ હરકોઈને આજર,
 નકરવા દેય કોઈને રસતાપર બાહર.
 દાહાડામાંતો રહેશે કદાચ સંધી તપાસ,
 પછુ રાતેકોણુ કરશે આપણી બરદાસ.
 કેમકે રાતનુ સુવું તે મરવું એકસાન,
 જોમ ખેસુધ થયલા મનથી ખેધયાન.
 તેઓનેતો ચઢેલુંછે માથે મનુન,
 તો રખેને આવી વરસાવે સખેખુન.
 દિસતીછે એવોની એવીજ ધારણા,
 તે પ્રસંગે નથી મજબુત ધરના બારણા.
 ગર હોયખી હયાં ફરતી પોલીસ,
 ફરતી જગેજગ ચોકી રાતદીશ.
 મગર ચારઆંખના ચોરાવી નજર,
 ગાણેખ આવે હરકોઈના ઉપર.
 સેતાખ કરી મેલે જનમાલની ખુવારી,
 તેપછી આવે ધણીએકખી ચારી.
 પછુ તે ચારી આવે શું કામની ?
 જોમ મરતાપાસ વધેલી દવા નામની.

તમેલામાંથી ઘોડો ચોરીબધ ચોર,
 તે પછી બંધ કરવા ખારણા પુરજોર.
 તે થું કાંઈ ગયેલા ઘોડો મલેચ ?
 તજવીજ ને મહેનત નકામી નથરેચ ?
 સાંપછે જોડેરી ગર હોયખી મુરદાલ.
 પાણુ રાખવી તેના દંખની સંભાલ,
 કે તેના એકએક દંખથી ખેળલ.
 થઈ, નકરવોપડે પાછલથી વિચાર.
 માટે રાખવીછે આગમચથી સંભાલ,
 કે નસોસવી પડે કસીરીતની જંજલ.
 તેવા અંદેસામાં ચકચુર કરથું દેમાગ,
 જેમ કાયર રહેછે ફાલુથી વાગ.
 એમધારી મોહોલા ફરીઆના લોક,
 જલવવા પોતાના ધરોની નોક.
 સાચવવા માલજનને આતશકદેહ,
 વફાદાર સેલર ને ખાસત વડે.
 જમાવ કરી ઉગરાનાની રકમ,
 આપતા સહસહ તે કામને જનમ.
 સહકોઈ પોતાની યુજ્જથ માફક—
 જલવવા પોતાના પેયારા મઠક.
 આપતાતા નાણાની જુજ્જએક મદત,
 વહી કોઈ લેતા નાચારીની હરખત.
 કોઈ પાછુ કેહતા કે પોલીસ છે કેતી,
 ચોકથી રાખવાની છે ફરજ તેની.

હુટાઈએતો હવે દયત પડીઆ,
 તો શું કામ આપયે હમા રૂપીઆ.
 એમ કરતા તેઓ ધરેશી સેખી,
 બાણે પોતે સુખી તે જગ સુખી.
 કેમકેમ કરતા થાતા રૂપીયા એકઠા,
 સઉને કહેતા, બોલતા, ને સમજાવતા.
 તેમથી રાખ્યા કઉઆતમંદ સીપાઈ,
 હિંદુકુશના ખરા પરદેશી બાઈ.
 વલી તાણેવાંને રાખતાહતા સેલર,
 વફાદાર હીમતવાન ને જોરાવર.
 એથી ઉગરી ગરીબ યુરખાની રાજ,
 હતી જેમાં બધી વાતની દિલોસોજ.
 એકખીજને જોઈ ઢોલ લેવાલાગા,
 પોતાના ધરપર ખાડતો રાખવાલાગા.
 જેથી પડી તેઓની નોકરીની તાન,
 લાગા કામે શું પીર કે જવાન.
 ચોકી કરવા બેશતા ઓટલાઉપર,
 શું સહવાર કે રાત કે બપોર,
 બેશી કરતા તરેહવાર રંગ રાગ,
 હીમતના બોલો બોલતા અઠાગ.
 નાનખાઈ ફેરવતા પેટાપર હાથ.
 બેશી બાગતા બાજત ને ખાત,
 જોઈ તેમની પાસખાંની ઠીકાઠીક,
 આવી ખીલેલાઓને તહુઆર જરીક.

નીશતે લેવાલાગા થોડીએક ઉંઘ,
 મગર પેટમાં તો નહતી આધાની ભુખ.
 જતા પોતાને ધંધે રાજગાર ખરા,
 પણ મગજમાં ધરની ચીંતતાના દરા.
 કે રખેને કાંઈ કસુ માકું બને,
 અંધારામાં યાતો દિવશને સમે.
 મગર કસો કાંઈખી જાણુવા જોગ,
 ન બનયો સોકકારક મોઠો સંજોગ.
 ટુંક કુંડનો આવતો જ્યાંરે આકો,
 રૂપસત પાંમતાતા તેમાંથી એકકો.
 એમ એમ કરતા આપી સઉને રજ,
 ખાદાપર આધાર રાખી બેઠી પ્રજ.
 હોય જોમાં મુલ્યે જાલવાની સમજણ,
 તેજ ખરચેછે આવસમે દાહાપણ.
 જોણે તપાસી લીધી પોતાની તક,
 તે નથી પસતાતો જનમ તલક.
 જોણે સંભાલી આ જગની ખાજ,
 રહેછે તે સદા રાજ — ગાજ.

‘દીર્ઘનશ’ કુંડની જરૂર.

આએછે એક અગત્યનું કામ,
 કબુલ રાખેચ તેને સમજીએ તમામ.
 તે એ કે દરએક જાત ને પ્રજાત—
 માં, હોયછે નાધલી મોટી જમાત.

તેઓ સહ પોતાની શક્તી મુજબ,
 જાલવવા પોતાની રસમ ને મજબ.
 જમા કરેછે એક નાણાની રકમ,
 જેની હદ હોયછે ઘણી મધ્યમ.
 જ્યાંરે આવીપડેછે પોતાની જાતપર,
 ત્યાંરે તેનો બચાવ કરવા ખાતર.
 કાહાડી તેમાંથી થોડી દાલત,
 આપેછે અશક્તોને તથા મદત
 તેવા નાણામાંથી થતી મદત,
 માટે નથી લેતું કાંઈની હરખત.
 ને તે મદતનું હોયછે આવું કારણ,
 કે છે દર કામમાં ખરાબ થોડા જાણ.
 તેમાંનાંજી થોડા અનગડને અપત,
 મારામારી કરે રાખી કપત.
 કરી મેલે એવો માડો દેખાવ,
 કે લોકો થાય જોવા જમાવ.
 તેમાં પોલીસ આવી કરે ધરપકર,
 ન કરતા તે વખતે કશી અખર.
 જે હાથમાં આવે તેણે કરે અસીર,
 પછી તેણી હોય કે નહી તકસીર.
 કેમકે નથી રહેતું પોલીસનું ધ્યાન,
 કે કોણ કરનારાંછે ખરા રમખાન.
 તાતેલાય અસીર કરતી વેલા,
 બુલમાં કાંઈ બેચુન્દાપર પડે વેહેલા.

તેવખતે નહાય તેણી ખાસેકાંઈ જર,
 કે ખરચે પોતાના ખચાવ ખાતર.
 તયાંરે વેઠવી પડે તેણે નકામી વેઠ,
 કુંટી મથતક હાથે ન પેટ.
 તેવી વલાએ કરવા તેણે ખચાવ,
 કરવા તેણે કાઠ વાતે નીભાવ.
 તે કુંડના નાણા આવેછે કામ,
 દેવા કાંઈ તેણા વધીણને દામ.
 એમ કરવાથી થાયછે તેણે છુટકારા,
 એવા રસતા રાખયોછે સઉએ સારા.
 પણ આએછે દલગીરાઈની વાત,
 કે પારસીઓમાંછે નાનો માટી જમાત
 તેઓએ કરયાછે હજારે જાતના કુંડ,
 જેછે સઉ આલમને મન પસંદ.
 'દીકૈનથ' કુંડ જેવું નથી મગર,
 કે જેની નથીરહેતી ગરજ પડ્યાવગર
 જ્યાંરે પડેછે તેનીં અચજુચ ગરજ,
 તયાંરે કરવીપડેછે દયાભરેલી અરજ.
 જેમ મરતો રાખે વધદની ગરજ,
 તાલવા પોતાના જુરે મરજ.
 આગ લાગેને પડેચ પાણીની તાન,
 તેમ થવું પડેછે બિહદ હેરાન.
 તેમ હેરાન થતાંથી કાઠવાર નીપકલ,
 થવુંપડેછે જોઈ રોકાન ને ખલલ.

તે સાથે ખીઆરા મહેનત કરનાર,
 પાંમિછે પાણીઆથી કોઈવાર ધીકકાર.
 ત્યારે આ હમારા હમદીન બાધ,
 તમા ધરાવોછો અકકલ ને દાનાધ.
 તેછતાં કેમ રહેવોછો પછાત?
 શું કામ નથીલેતા ધ્યાનપર આ વાત?
 કાંય કરતાનથી તેવું એક કુંડ જમાવ?
 કરી તે ખાખપર ઘટતો ઠરાવ.
 નથી એવું કુંડ કરવામાં કશી અડચણ,
 જો કર્યે રાખી અકકલ ને સમજણ.
 જો કાયદાસર ખાનગી કરશે તે કામ,
 તો નલેશે સરકાર હરગીઝ તેનું નામ
 માટે તમા આ દીનદોસ્ત ખીરાદર,
 લેવા એ વાતને તમા મનપર.
 કેમકે એ કામ નથી કાંઈ નાનું મીનું,
 કે ન ખમ્ય કોઈવેળા લાઆરીથી દિલ્હી.
 જો તમા થોડાપાસ નહોય યુગ્તશ,
 તો નાધલી માટી અંજુમનની પાસ—
 ભરાવો ફકત એકએક રૂપીઆ,
 પછી તે અવરનવર જાશે વધીઆ.
 થાશે તે નાણાની એક માટી રકમ,
 કામ લાગશે કરવા કોઈનું રક્ષણ.
 માટે આ બાધઆ બીરીદેઈ હામ,
 માથે ઉઠાવો તે અગતનું કામ.
 નો કરશે તેમાં હવે વખતની ધીલ,
 લગાડજો એ કામપર મથાને દિલ.
 જો કામ કરે તે સાંચપણે કરજો,
 કાયદા કાનુનને મગજમાં ધરજો.

તાજીત બાંધ પાડવામાટે સરકારી જાહેર નામું.

કાયદાથી છે હાકમ જોરાવર ને મકમ,
પ્રજા છે જોનાથી મામજોવી નરમ.

“મોહોરમના દાહાડામાં લોકોને હલલો હરકત નહી થવા બાબ તડું આ જાહેરનામું બંદોબસ્ત અલી નવાબ સુસેતાબ હજરત આનરબલ મવરનર સાહેબ બાહાદુર ફરદીનલાસ કાઝીનસીલે સન ૧૮૫૬ના ૧૩મા આક્ટની ૭૭મી કલમના ઠરાવપરમાણે મંજુરકર્યુછે”

તારીખ ૨૩ મી જાનેવારી સન ૧૮૭૪ના પોલીસ કમીશનરના જાહેરનામામાં મોહોરમના દાહાડામાં તાજીતો બાહાર ફેરવવા કાહાડેછે તેનો બંદોબસ્ત રાખવા માં તથા લોકોને હલલો હરકત નહી થવા માં કાનુનો ઠરાવીયાછે, અને હાલમાં કેટલાએક મોહોરા દંગા મુંબાઈ શહેરમાં થયાછે વાસતે લોકોમાં સમાધાની થાય તયાંહાંસુધી લોકો ને હલલો હરકત નહી થાય તેમ કરવામાં ફરમ સંબંધી કાંઈ કારણુ સાં કોઈરીતે લોકોને એકઠા થઈને રસ્તામાં ચાલવાની મના કરવાનો જરૂરછે.

વાસતે પોલીસ કમીશનરે સરકારના હુકમથી અને તારીખ ૨૩ મી માઈ જાનેવારી સન ૧૮૭૪ નું જાહેર નામું રદ કરીને આ જાહેર નામાં ઉપ રથી હેલલ લખવા પરમાણે કરમાવેછે.

૧—આવતા મોહોરમમાં મુંબાઈ શહેરમાંના કોઈ

પણ સરવજનીક ગામમાંના રસતામાં અથવા રાહા દારીના ઠેકાણામાં મંડલીને એકઠી થવાદેશે નહીં અથવા એકઠી થઈને ચાલવા દેશે નહીં.

૨—આવતા મોહોરમાંના તાબુત અથવા પંજો અથવા ફુલાનો પંજો બનાવવાનો અથવા બાહાર ફેરવવાનો અથવા સરવજનીક રસતામાં વાજાં વગાડવાનો પરવાનો આપવામાં આવશે નહીં. અને જો પરવાના આપવામાં આવ્યા હશે તે સધલા આ જાહેરનામાં ઉપરથી રદ કીધાં છે.

એફ. એચ. સુટર. સાહેબ બાહાદુર,
પોલીસ કમીશનરની સહી.

મુકામ, મુંબાઈ મજગામ પોલીસ કચેરી. તા. ૧૭મી માઈ ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૭૪ અંગ્રેજી મંજૂર કરાયું છે. બમુજામે હુકમ બંદોગાન આલી નવાબ મુસતે તાબ હજરત આનરબલ ગવરનર સાહેબ બાહાદુર ઇજલાસ કાઠિનસીત—

બન. નયુજંટ સાહેબ, બાહાદુર આકરીંગ અંડર સેક્રેટરી નીસબત સરકાર એ ઓની સહી.

મુકામ જંજીરે મુંબાઈ, તારીખ ૧૭મી ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૭૪ અંગ્રેજી. (True Translation)

VENAYEK WASSOODEV.

Oriental translator to Government."

ગવરનર ઊપર મુસલમાનોનુ “ઉપયુટેશન” ગયુ
તથા તેના જવાબ.

હરકોઈની થાયચ ધારણામાં નીષ્ફલ.
વાપડેછે તયારે હીકમત ને બલ.
તેમાંની થાયછે જયારે નીરાશ,
તયારે છોડી બેશ્વેછે જીગરની આશ.
પરગટ થયો ઉપલો ઠંઢેરો મજબુત,
કે બંધ રહેશે આસાળ સધા તાબુત.
તે સાંભલી વાંચી વીગતવારે તદત,
પુજનારાઓને લાયું બેહદ કઠન.
તેજોઈ કરવાલાગા બારી હીકમત,
હાથમાં લેઈ કાયદા કાનુનની મદત.
લેઈગયા ફટલાકો ગલરનર પર અરજી,
જણાવી તેમાં નીચે મુજબની મરજી.
તે અરજીને જાજી નકરતા લંબાન,
મગર મતજબ સમવાય તેવું બયાન.
આપયચ તેના નશરમાં વીસતાર,
કરજો વાંચનારાઓ તેપર વિચાર.

મુસલમાન ધરહસથોનુ એક ‘ઉપયુટેશન’ પડેલ
ખતાના સરકારી મેહેલમાં નામદાર ગવરનરની
હજીરમાં ગયું, જ્યાં તેઓએ આરીતે કેહી જણાવ્યું
કે “પેહેલું” તોફાન ફટલાક મુસલમાનોએ પારસી
ઓપર મચાવીયું, પણ તેને અતકાવાને આખર

દાર મુસલમાનોએ બનતી કૌશલ્ય કરી હતી, તેમજ વહી ખીજી તરફથી પારસીઓ વેર લેવાને ચુકીઆ હોય એમ નથી. જે પ્રસંગે સેઠ નારાયણ વાસુદેવ સુલે કરાવાને મેદાન પડ્યા હતા તે વેલા હલકા વરગના મુસલમાનોને સમજાવાને બહા મુસલમાનો એ કાંઈ બાકી રાખ્યું નહું.”

કરી હતી હમ લોકોએ બારી મહેનત,
કરવા મીઠા નારાયણ ધટતી મદત.
દીધો હતો તેણે લાયક આવકાર,
મનજીર રાખ્યો હતો તેણે વિચાર.
જેમ હમાને દીધું તેણે કરમાન,
તેમ આપ્યું તેણે સખ્યને માન.
બદ પવન કીધો લોકોથી દુર,
નરાખી સુલેમાટે કસીખી કસુર.
કરી ખુરી દુશમનીને જીરોજીર,
બાંધી સુલેમં પજના કામપર સખર.

‘પણ દલગીરાઈથી કહીએ ક્ષિપ્તએ કે લોકોમાં સાં તપણાનું ખી રોપાઈ નરેહયું—એટલામાં કોટમાં કેટલાક નીરદોશ સીધીઓ પર હોમલો કરવામાં આ વયો, જેથી જે સુલેનું ખીજ રોપાઈ હવું તે પાછું ઉપરાઈને હસદ તથા દુશમની પાછી નવેસરથી તાજી થઈ’—એટલું બોલી ‘ડેપુટેશન’ના ધરહસયો અરજ કરવાલાગાકે તમા નામદાર તાજીતનું સરથય

બંધ પાડી હમોને શિક્ષા કરવી નહીં કેમકે ખીજી
ગમથી બંદ તાજી ને તાજી રહે તેને લીધે હમો
ને એવી સજા કરવી ગેરવાજખી કેહવાય. માટે
તમો નામવરે હમોપર રહેમ કરી આટલી રજા
આપવાને મહેરબાન થવું.

તેઓનું બોલવું સાંભલી સેતાબ,
દીધો તેમને તેણે પાછો જવાબ.

સરખસ બંધ પાડવાનો ખુલાશાવાર,
જણાવ્યો ધીમથી પોતાનો વિચાર.

જેઉ બાજુએ દુશમનીછે એતો સાફ કબુલ
કરવામાં આવેંતે અને સરકાર ધાસતી રાખેછે કે
જો સરખસના ધણા લોકોને ભિગા થવા દીધામાં
આવેતો મુસલમાનોને સેજખી જાણી જોઈને
અથવા ઓચીનું અપમાન અથવા હરકત
થતાં ધણી ધાસતી ભરેલી મારામારી થાય.
હાલના બનાવથી ઉસકેરાયલા તથા વલી મોટી
મંખ્યામાં ભિગા થયલા મુસલમાનોમાં જરા ઉસકે
રાહી થાય એટલે પોલીસ એવી મારામારી અત-
કાવી શકે નહીં અને લશ્કરની મદદ લાવવી પડે.
જો મોહિલાઓમાં આવું જખરાન વાપડવાની
ફરજ પડેતો તેમાં ધણાક નીરદોશ લોકો—તેમાં
પારસી તેમજ મુસલમાન અને હીંદુઓને ખમવુંપડે
માટે આવું કાંઈ ન થાય તેનો અતકાવ કરવાની
સરકારની ફરજછે.

તે સાંભલી, જોડી પોતાના કર,
 દીધો નામદારને પાછો ઉત્તર.
 કે છેલ્લે જમીનગીરી આપવા તૈયાર,
 કરવા તાજુતને મુલેથી પસાર.
 નથાય એક તનખા જેટલી હરકત,
 નપડે સતાવાલાઓને કશી મહેનત.

તે સાંભલી નેકનામ ગવરનર બોલ્યા 'કે
 એવા જોખમ કોઈ માથે લેય નહી—જો કદાચ
 રજા આપવામાં આવેતો કાંઈ શેજમાં એક ભયંકાર
 મારામારી થાય જેથી ધણાકોને ધણુ ખમવું પડે.
 સરકાર આ વખત તાજુત બંધ રાખશે ને જો
 વધુ તોફાન નથાશેતો આવતે વરસ તેઓની રસમ
 વચે પડશે નહી ને તાજુતની રજા આપશે એવી
 આશા છે. એટલું કેહી વધુ એમ જણાવવું 'કે
 તમારે તમારા જાતબાઈઓને સારી પૈઠે સમ
 જવા કે મુલેમાં ખલલ ન થાય—ને સરકારને
 ભરેશો ખેસે કે તેઓ મુલે ભરેલા થયા છે.' એ
 સાંભલી અરજદારો નીરાશ થઈ ધરભણી કર્યા.

નામદાર ગવરનરપર ગયલું બીજું 'ડિપ્યુટેશન'
 તથા પારસીઓથી કદાચ બખેડો ઊડે એવી
 ગવરનરે બતાવેલી ધારતી.

આગલા 'પીટીશન'ની મહેનત અઠાગ,
 થી, નબાગો કશી રીતનોખી લાગ.

ત્યારે ખીજુંજ 'ડેપ્યુટેશન' આશ,
 ગયું નામદાર ગવરનરની પાસ.
 પાડી તેણે મુલાકાતની ફરજ,
 જણાવી પોતાની ધારેલી અરજ.
 ચલાવી ધણી નરમાસથો વાડવીવાડ,
 આપી સઉ સઉના ધર્મની યાદ.
 પછી જણાવ્યો એવો વિચાર,
 કે રદ કરવો ઠંઢેરો એકવાર.

“હમો કચ્છન કરીયચ કે તાજુતો કાંઈ
 અમારા ધરમમાં ફરમાવેલાં નથી, પણ એ તાજુ-
 તો બનાવાનો રેવાજ લાંબા જમાના થયા ચાલતો
 આવેલો છે અને તેમાં સરકાર વચે પડવાથી
 અમો લોકોને ધણી દલગીરી પેદા થાયછે.”

તે તેઓની અરજ સાંભલી સેતાબ,
 દીધો નામદારે વલતો જવાબ.
 તમારા કેહેવાપર આચ્યુંછે ધ્યાન,
 સાંભલી લીધુંછે તમારું બધાન.
 તમારી વિનતી છે કાયદાસર,
 લેકીન છેઉં કેહેવાને દલગીર મગર.

“કેન્નહેર મોહોલામાં તાજુત બંધ કરવાની જરૂર
 ર પડીછે માટે હું દલગીર છેઉં”, પણ એ હોકમ
 ને કાહાડયોછે તે એક ટોલાના લોકો આગલ
 ખીજા ટોલાના લોકોને ઉતારી પાડવા યા ચહડાવાના
 વિચારથી કાહાડયો નથી, મગર બખેડો ને જીવની
 ધાત અટકાવાનોજ હેતુ તેમાંછે. સરકારની

પેહેલી ફરજ લોકોના જાન બચાવતીએ, અને
મુંબાઈની હાજની ઉસકેરાયલી હાલતમાં, અમાને
જરૂરની દીસેએ, કે આટલા બધા જીવની ધાત
થવા પછે વધારે હુલડનો જોખમ એંચી લેવા
નહી જોઈએ.”

આ સખ્તનો થતાંજ પસાર,
બોલ્યા એકઠાં નરમાસથી ખેચાર.
તમારું કેહેવુંછે સંધું સાચું,
નથી તે કશી ચીતેખી કાચું.
કર્યછ્યય તે સદાબરૂ કબુલ,
નથી જોતાં તેમાં કશીખી ભુલ.
આપયછેઈએ તમારા સખ્તને માન,
તમોછો હમારે સરે નેગેહેખાન.
મગર માગ્યય બોલવા બે બોલ,
કરજો તેનો અદેસો ને તોલ.
“છેઈય હમો હમાર’ લોકના જામીન,”
રેહીશું હમો સુલેનેજ આધીન.
માટે તમો નામદાર એકદમ,
આપો તાબુત ફરવાનો હોકમ.
સાંભલી તેઓના જવાબ સવાલ,
ક્રીધા પોતે મગજમાં બેયાલ.
તેપછી દીધો નરમ જવાબ,
‘ઉપયુદ્ધેશન’ના લોકોને સેતાબ.

“એટલી હદસુધી તો સારૂ પણ ખીજી બો
રદુવાલાઓ (યાને ખારસીઓ) તરફથી એવાજ

કાંઈ કરાર થવાની નિશાણુ માલમ પડતી નથી અને જોકે તમાં તમારા પોતાના ટોલાને માટે જમીન થયા તોપણ પારસીઓ અથવા ખીજા લોકો સુલેનો ખીગાડ કરે તેના તમે જમીન થઈ મોકો નહી. આ વાત દલગીરી ભરેલી છે કે ખેડ ટોલા વચે કાંઈ મજબુત સમાધાની થઈ નથી, કેમ કે હાલ જેમ મામલો છે, તેમ પારસીઓ તથા મહમદીઓના બંને વચે ભિગી દીલોસોજી અને સુલે હાલ બંને એમ લાગતું નથી. છેક મોહારમની આગમઅથી શરૂ થયલા હુલડના દેખાવોની અજ માશયી ચેતવણી લઈને હવે આખી રહઅતની સમાધાનીને માટે એવા બખેડાની કોઈપણ બારી રાખવાને સરકારને ધણુ નાદરસત દીસે છે.”

સાંભલી તેણે એવા ઉત્તર,
સાંભલનારાઓ થઈ ગયા ગમભર.
નજાયો પોતાનો કશો એલાજ,
જોઈ પોતાની યુકવીને તારાજ.
તેપછી પોકારી સાહેબ મહેરબાન,
ધરી પોતાના ધરતરફની વલાન.

ત્રીજવારની અરજી “પારસીઓતો હુમારા ભાઈબંધ છે.”

મજગામના મુસલમાનો કાંઈ રાક,
રાખનારા જીગરમાં સરકારની ધાક.

કરી તેઓએ એક નાધલી અરજી,
જણાવી તેમાં પોતાની સંધી મરજી.
તે લેધગયા નામદાર ગવરનર ઉપર,
બાંધી ઉમેદની તાંગ કમ્મર.
તેમાંથી જેકાંધછે કરવા વિચાર,
નીચલોછે તેનો થોડોએક સાર.

“ આગલા સધલા તોફાનો તથા બલવાની
ના મજગામના મુસલમાનોએ કસા હુલડમાં ભાગ
રીધા નહીહતો, તથા તાંહાંના મુસલમાનેા અને
પારસીઓ વચે કસી લડાઇ થઈ નહી હતી, પણ
સધસો વખત તેઓ ભાઇ તરીકે સુલેહ બરેલી રીતે
રહેતા આવયાછે. હાલનુ હુલડતો હુચા લટાડેઓ
એ કરકુ કે જેઓ ધરખાર અને છઠ્ઠાં છોકરાં
વગરનાછે.”

એવી મતલબની લખી હકીકત,
તાબુતની મનાઇ કરવામાગી રદ.
ત્યારે તેનો પાછો સરકારે જવાબ,
લખ્યો નરમાસથી અછો સેતાબ.

“કે મહમદીઆંન લોડે પોતપોતાના મકા-
નામાં જેખી ધરમ સંબંધી કીરીઆઓ કરે તેમાં
સરકાર વચે પડનાર નથી. હાલનુ જાહેરનામું
માતર રસતાઓ ઉપર સરઘસો કાઢાડવાની સા
મેછે, અને તે આખા સેહેરની સમાધાનીને
ખાતર કાઢાડવું પડ્યુંછે, માટે તે ફરવી શકાસેનહી.

બીજી અરજીએ થઇ એ મીસાલ,
તેઓના ખયાન લખવાને હાલ.
નથી પુરતી કેતાબમાં જોગવાઈ,
અએ વાંચનારા અડકલમંદ બાઈ.
માટે કરી એ કામને તમામ,
લાવયા છેઘએ હાં તેનું અંજનમ.

શેશનમાં ચાલેલી તપાસ.

સેખ અબ્બદુલ રેહુમાન સીટના અધવાએાન
તપાસ.

કાયદાનીએ સહી સખત ચુંગાલ,
સપડાયય તેમાં તવંગર કે કંગાલ.
એએ એ દુર અંદેશી લોક,
શેશનની બાબદના નવા સલોક.
ગાવા તમારી હજુરે હજુર,
ધરીય તનમનમાં નવી મકદુર.
આપયય ગાતા તેના ચીતાર,
કરજો સેપર અંદેસો ને વિચાર.
મોહારમનો તેહવાર થાતાંજ પસાર,
વિચારી પડયા સતાવાનાએ બાહાર.
કેદીએાને સજ કરવા ખાતર,
કાયદા કાનુન સર ખનયા બાધર.
બોલાવી તેઓએ લશકરી મદત,
કે નધાય રાહમાં કસી હરકત.

આવીલાગ્યો હોકમપેરે લશ્કરી ગુરૂ,
 સાથે આવયા કેટલાક દિલાવર ગુરૂ.
 બાહાર હતી તેમની મીયાનથી તરવાર,
 બરેલાહતા ફાંજે બંદુકના ખાર.
 તેપછી થતાંજ ચલકુચનો હોકમ
 ભરવાલાગ્યા સઉકોઈ રાહનો કદમ.
 કાપતાં સઘણો રસતો લંબાન,
 આવીલાગ્યા 'હાઈકોરટ'ને દરમયાન,
 ઉભાકીધા ધનસાઈના તખ્ત હજુર,
 ગુનેહગાર માફક પીંજરામાં દુર.
 સઉસઉના શુ' વકીલ કે ખારીસટર,
 આવી હાજર રહેયાઃ કાયદા સર.
 થયો જ્યારે દસનો પુરો અવાજ,
 આવ્યો કોરટમાં ન્યાયધીશ સરકરાજ.
 હતો જોડા તનમાં ખુરશીદી લેખાસ,
 આવી, ઉભા અદલ તખ્તની પાસ.
 ઉઠ્યા અને બેઠા સઉ સરતાજ,
 ખામોશી કરવાનો થયો અવાજ.
 તેખાદ ચાલ્યું ધનસાઈનું કામ,
 પ્રથમમા લેખ તે દાદારનું નામ.
 તકસીરની તફસીલ વંચાઈ તમામ,
 થયું 'જુરી'ને સપત આપવાનું કામ.
 કરી ખાર ધરહસથોની જુરી ખાસ,
 ચલાવી તેપાસ કેદીઓની તપાસ.
 સરકારનો હિમાયતી મીં સંકોબલ,
 ધરાવનાર જે જાતે ધારાનું બલ.
 જુરીના મનમાં મુકદમાની કેશીયત,
 પેવશ કરવાલાગો સખુનોથી સખત.
 ૨૨

“ગયા માસમાં આ શેહરને હીનપસવીમાં ના
 ખનારો બખેડો થયો તે ઉપરથી આ મુકદ્દમા ની
 કલીઓછે. આ બખેડો કેમ ઉઠીઓ તે તપાસવાનું
 સારા ભાયગે જુરીનું કામનથી પણ બખેડો થયો કે
 નહી તે તપાસવાનું તથા આ બંધવાઓ તેમાં સા
 મેલ હતા કે નહી તે તપાસવાનું તેમનું કામછે. એ
 પછી સંધી કેરીયત જુરીને વીગતથી કહી સંભલાવી,
 (તે આગલ લખવામાં આવીછે.) અને જણાવ્યું
 કે આ બંધવાઓનો મોટો ભાગ અલાહીબાગ તથા
 જુજીભાધના એથે મકાનામાંથી પકડાયોછે--મોટે એ
 સંધલાઓ ગેરકાયદે ભેગા મલેલાં ટોલામાં સામેલ
 હોવાજ નોંધએ. એ માહેના ૩૭ ને તો ખુદ પો
 લીસે ઓલખીઆછે અને બાકીનાઓને નોકે પો
 લીસ ચેહેરાથી ઓલખી શકતી નથી તોએ તેઓને
 તયાંજ પકડવામાં આવયાછે. પીંજરામાં ઉભા કર
 લા બંધવાઓ તરફ આંગલી ફરી મીં સંકોબલે
 જુરીને દેખાડ્યું કે તેઓનો ચેહેરા કહી આપેછેકે
 આવા તોફાનથી તેઓને કાંઈખી લાભ થાય અને
 નુકસાન નજાય. વધી તેઓએ ધરમાં જઈ ચોરી
 કરી અને આસપાસના લોક ધભરાયા નથી એ
 ચોરી જખરદસતીથી કીધેલી કેહવાય. મીં સંકોબલે
 એબાદ અલાહીબાગને અવાવ કરવાની બાબદ ઉપર
 ઠીકા કીધા અને તે યુનાહ પીનલ કોડમાં ધણો મો
 ટોછે એમ જણાવીયું.” એ પછી મુખ્યજખાંની લેવા
 નું કામ સરૂં થયું.—પેહેલો જખાંની આપનાર કાન
 શટેબલ ગઈ હતો, તે બોલયો કે:—

થયણું હુલડ જોયુહુનું નજરેનજર,
 છે તેણી મને પકેપકી ખખર.
 તે અતકાવાની મેં કરીહતી તજવીજ,
 પણ ન કાવયોહતો તેમાં હરમીજ.
 મેં કર્યાહતા કેટલાકોને બંધીવાન,
 તેમાંનાછે આઐ સંધલા જવાન.
 તેઓને ફંકતા મેં જોયાહતા પથર,
 ફરામજી ધનશપેકટરના ધર ઉપર.
 ખીજો મીં એડજીંગટન નામદાર,
 ગવાહી આપવા નીકલયો બાહાર,
 પોલીસમાં આપેલી સાક્ષીને લગતી.
 આપી સાહેદી ગવાહી તેને મલતી,
 ત્રીજો મીં મીલસ સાહેદી દાખત,
 આવયો બેઠેલી જુરીની આગલ.
 તેણેખી પોલીસમાં કહ્યા મીસાલ,
 આપી બોલેબોલ જબાની તતકાલ.

ખીજી ચારપાંચ સાક્ષીઓ લેવાઈરહેવા બાદ
 ફોરટ ખીજી દીનપર મુજતાઈ રહી—ખીજો દીને
 જડજ મીં મેરીએત તથા જુરી, જીજીભાઈનું ધર
 તથા અલાહીબાગની ખરાખી જોવા ગયાહતા.

જેપછી કાયદાસર ફોરટ બરાઈ,
 ખીરાજીયા તેમાં સહ ઈનસાફના બાઈ.
 ચાલયું વધું સાક્ષી ગવાહીનું કામ,
 તેમાં હતો પેહેલા મીં સુટર નેકનામ.
 તેણે જોઈ દોઢી સંઘલી હકીકત,
 જુરી આમલ જાહેર કરી તરત.

તેખાદ સોરાખજી આદરજીએ જ્યાંની આવી
 કે “હું વીઠલવાડીમાંથી કવરી માહોલામાં આવીએ.
 ને મુસલમાનને “દીનદીન” પોકારતા સાંભલીએ,
 જ્યાં હું માહોટા માહોલામાં એક પારસીના ઘરના
 ઓટલાના બાજત પછવાડે ભરાઈ ગયો. હું છુપા
 યસોહતો તે ઘરના બારણાપર એક મુસલમાને આ
 વી એક પથરો માર્યો. જ્યાં હું ધભરાઈ ઉઠીને ના
 શવાલાગો પણ તેવામાં સીધીને આરખનુ ટોલું આ
 વી લાગ્યું અને મને પકડી ગલીમાં ધસડી લેઈ ગયા
 તથા માથાઉપર જાડી લાકડી મારી જ્યાં હું ખેભાન
 થઈ ગયો. મુઘીમાં આંખો ત્યાંરે હું ઈસપીતાલમાં હતો.

તેખાદ કાંઈખી વખત નખોતાં તરત,
 આવી ફરામજી ઇનશપેક્ટરની નોખત.
 જણાવ્યો તેણે હાખલનો વીસતાર,
 લખ્યોય તેનો નીચે મુજબનો સાર.

“તા. ૧૩મીએ હું મારાઘરમાં હતો તેટલામાં
 “દીનદીન”ના પોકાર સાંભલી સેતાખ કપડાં પેહેરી
 બાહાર આવીએ. રસ્તાપર ઉભેલા લોકો મારાઘરપર
 પથરો મારતાહતા. મેં એક પુખ્ત ઉમરના કુકની
 મુસલમાનને ધર્યો તેવામાં મારા ઉપર આરખોએ
 અને સોધીએએ હુમલો કરીયો અને પાંચ છ જણે
 મલી મને નાખી દીધા. હું છુટીને મારા ઓટલા
 ઉપર ચહડીગયો. મેં મારા ઘરનું બારણું બંધ કર્યું
 હતું તેતેએએ ભાંજ્યું હતું.” એપછી તેએએ શું
 શું કર્યું તે વિષે હમોએ આગલ લખીશુંકે.

એપછી કુર્ચાદીના મુકદ્દમાનુ કામ,
 થકું ખીન્ને દીનને સંકુ તમામ.
 તેવાજ જટ બંધવાઓનો ખારીસટર,
 ઉઠીઉઠાથયો તેમના બચાવ ખાતર.
 જાણાવી છુટકારો કરાવાની તકસીલ,
 સાથ આપી કાયદાની માતેબર દલીલ.
 તેપછી કેટલાકોનો તો યુનાહ કબુલ,
 કરીદીધો નકરતા કસીની બુલ.
 તેમજ વલી કેટલાકઝે બેયુનાહ,
 બાલ્યો કરી તેઓ ઉપર નેગાહ.
 જડજને જુરીને ધણી અરજ કીધી,
 પછી પોતાની પાછી ખુરશી લીધી.
 તેથઈરૂઢયા પછી ન્યાયધીશ નામદાર,
 જુરીને સમજાવા લાગ્યો તેવાર.
 વાંચી સંધો ગવાહીઓ એકએક પછી,
 કાયદા કાનુનના તરીકાથી અછી.
 કરી જુરીના મનપર પુરતું દબાન,
 બોલતા, કેહેતા પોતાનુ બયાન.
 તેવીજ આલીગઢ જુરી બેલવત—
 માં, કરવા એકખીજમાં મસલત.
 મસલત કરીને તરત પાછી ફરી,
 મનમાં કેદીઓને યુનેહગાર ધારી.
 'ફારમને' તેજ વખતે ખારી પોકાર,
 કેડવયા સધલાઓને ખરા યુનેહગાર.

“તે સાંભલી ન્યાયધીશ અધવાઓને માંચપાંચ વરસની સખત મજુરીની ‘તેપ’ મારી તથા ખીજ ત્રણ છોકરા કે નેઓ નાધલી વયના હતા નેઓ પર રહેમ કરી ફક્ત એકએક વરસના ‘સેનટેનસ’ મારીયો”. એવેલા અંધવાઓ રરવા તથા ફર્યાદ કરવા લાગાહતા. તેપછી કોરટ બરખાસત થઇહતી.

ફાકલંડ રોડપરનો ફેસાદ.

આએતો હશે હરકોઇનેખી યાદ,
‘ફાકલંડ રોડ’ પરનો ઉઠેલો ફેસાદ.
હતા તેમાં ધણુએકજણુ આગેવાન,
વાંછુકરની જાતના હલકા મુસલમાન.
પોલીસે કરયાહતા ધણુકોને અસીર,
નાખીહતી તેમના હાથોમાં જાંજીર.
તેઓમાંથી ફક્ત એકનેજ માતર!
લાયક રીતે સજા કરાવવા ખાતર.
ઉભા કર્યો લાવી કોરટ હજુર,
જુરીની સનમુખ પાંજરામાં દુર.
વાંક એલી અલાવી તેણી તપાસ,
પ્રથમમાંજ મીં સંકોબલે ખાસ.
કહી અંદ ઉઠવાની કેશીયત તમામ,
કરી સામિલ તેમાં અંધવાનુ નામ.
તેપછી લેવાઈ સાક્ષી — ગવાહી,
સઉની આંખ તે સાંભલી અંજાહ.

સાક્ષીઓ લેવાઈ નેકાંઈ બેચાર,
 છે તેના નીચે મુજબનો સાર.
 તે એકે આએ શીકરાવણા બંધીવાન,
 હતો રમખાનાઃ જોડેમાં આગેવાન.
 કરાવી હતી પારસીના ધરોપર બસતી,
 સાથે હતી એણી પણ હરાંમ મસતી.
 તે સાંભલતા બંધવાનો બારીસટર,
 પુછતો તેમને તરતજ વલતા ઉતર.
 તે સવાલમાં ઉતરતા હતા ખરોખર,
 જોડું શું હોય કે ઉઠે ગરખર.
 તેખાદ કર્યાં અરસપરસ બાધાણુ,
 ખેંચતા તેઉપર જુરીનુ ધયાન.
 તેપછી જડજ મીઠ્ઠેરીયત ખખરદાર,
 જુરીને સમજવા લાગયો ખીસીયાર.
 પોતાની ખાહેશને ધારણા મુજબ,
 જણાવયા પોતાના વિચારો અજબ.
 સાંભલતાંજ 'જુરી' જડજના વિચાર,
 વિચાર કરવાગઈ ઓરડામાં તેવાર.
 જઈ રોકી બેઝવતમાં કેટલો વખત,
 પાછી આવી લીધી પોતાની બેઠક.
 જણાવયો પોતાનોજ ખરો વિચાર !
 કે કેદી દીસયોછે ખરો બેગુનેહગાર !!!
 તે સાંભલી ન્યાયધીશ આખદાર
 અજબ થયો જોઈ જુરીનો વિચાર.

પોતે તેવીશ એક હરફની નમોલ્લો,
કેદીને તરત ત્યાંથી છોડી મેલ્લો.
અજબ રે અજબ જુરીનો વિચાર !
કે ખરે યુનેહગાર તે બેયુનેહગાર !
એવીશ નથી ખોલતા વધુ હરફ,
સોંપય્ય એ ખીના વાંચનારાઓ તરફ.

વાંચું હશે તમ સહૃદય એ આમ,
કે ભીડીબજારનું તે ધરમી મુકામ.
કર્યું હતું હુલડખોરોએ અવાવ,
નજીશ કરીહતી તેની પતીતર વાવ.
હુંટયો, ભાગ્યોહતો સધલો સામાન,
પોંહોંચ્યું હતું હરચીજને નુકસાન.
તેવું કરનારા નહોય એકમે જણ,
પણ હોવાજોઈય કાંઈ દશમાર દજન.
તેઓમાંથી ફકત બેનેજ માતર!!!
સખ દેવારવા લાયા કોરટ અંદર.
તેપછી તાજના વકીલ—ખારીસટર,
આપવાલાગ્યા બંધવાઓની ખખર.
કે એઓએ મચાવ્યું હતું ભારી તોફાન,
ઉઠાવ્યું હતું રમખાન ને યુલખાન.
ખારસીઓનું ધણું પતીતર મકાન,
કર્યું છે એઓએ તદન વેરાન.

હું ટ્યાછે પારસી લોકોના જનમાલ,
 ખરાબ કર્યાછે દોઢોના હાલ.
 તયારખાદ લીધી પાંચ છ સાક્ષી,
 પડી તે એકખીજને મલતી ખાશી.
 સાંભલીયા સહ્યે સાહેદીના સખુન,
 લાગયા સાંભલનારેને બહુ જખુન.
 થયા તેઓ સંઘા ગમગીન ને અજબ,
 કે સીરીતનો ગુજરયોછે મોઠો ગજબ!
 સાહેદી સાક્ષીનું નેમાથલું કામ,
 થઈરહ્યું ખેચાર કજાકે તમામ.
 સાક્ષીઓનું કામ પુરૂથતા વાર,
 ખોલયો જત ન્યાયધોશ હુસીયાર.
 પાડવાલાગો જુરીને પુરતી સમજણ,
 ખેંચી પોતાંતરફ તેમનું તનમન.
 સમજવી ને કહી ધીરથી હકીકત,
 કે કેમ કરીતી કેદીઓએ હરકત.
 તેનીસાથ ખોલ્યો આવાખી હરફ,
 ફેરવી પોતાનું મોહ જુરી તરફ.

“એકાયદે મંદલી મલીહતી અને તેમાના કેટ-
 લાકોએ ખરાખી કીધીહતી, તેરીશે કશે શક નથી
 તેમજ તે વધુ ખોલ્યોકે પારસીઓના આતશકંદેહ્યો
 ની ‘સહથી પત્રીતર જગામાં તેઓ દાખલ થયા અને
 સહથી પત્રીતર આતશને તેઓએ જુલવી નાખ્યો”

તેમજ કરી જરારતી વધુ નુકતેચીની,
 બતાવી આપી કેદીઓની ચાલ હીણી.
 તેમ કરી કરવું બાથપણ તમામ,
 જુરી હાથ સોંપવું ફેસલાનું કામ.
 ગઈ જુરી ઓરડામાં કરવા વિચાર
 પાછાકરી ડેડબ્યા કેદીઓને યુનેહગાર.
 સાંભલી જુરીનો આ હાજર જવાબ,
 ત્રણત્રણ વર્ષની 'તેપ' મારી સેતાબ.
 લેઈગયા ત્યાંથી તેઓને જોલ અંદર,
 નાખી જાજીર બદન ને હાથ ઉપર.

સોનાપુરના બંધવાઓની તપાસ.

૩૦ મુસલમાનો અને સીધીઓ તેમજ ૮
 પારસીઓને તા. ૧૫ મી રવીવારે સોનાપુર આગલ
 હુલડ કરવાના વાંક માટે ધરવાહતા તેઓની તપાસ
 જડજ મી. મેરીયત તથા શપીશીઅલ જુરીની હજી
 રમાં થઈહતી તેનો જાણવાજોગ સાર નીચે આપ્યોછે.
 સરકાર તરફથી મી. સફોબલ અને મી. લેંગ તથા મુસલમાન બંધ
 વાઓ તરફથી મી. બરાનસન ને મી. બદરદીન તેમજ પારસીઓ
 તરફથી મી. શીઅરશ મેહીયુ, ફરગયુશન, પીરોજશાહ તથા ઈનવરસીટી
 બારીસટરો હાજર થયાહતા.

મુકદ્દમા સર થવાની આગમમ પા. બંધવાઓ
 ઓના બારીસટરોએ પોતાના કુલિને મુ. બંધવાઓ

થી અલગ રાખવાને કારણે અરજ કરી હતી, તે અરજ જડતે નામંજુર કરી જેપરથી તેઓએ પોતાનો વાંધો જડજની નોંધાયુકમાં નોંધી રાખવાને ફરમાવ્યું હતું. તેપછી તાજના કારકુને (યાને કલારક આફ ધી કરાઉનો) બંધવાઓ પર શું અન્યાય છે તે વાંચી સાંભલાવ્યો—“કે આ બંધવાઓ તા. ૧૫મી એ હુલડ કરવામાટે કાયદાથી ઉલટીરી તે ભેગા મલયાહતા” ઇત્યાદી. તે સાંભલતાં મી. મેહીયુએ વાંધો લીધો કે એ “અરજ” તેણે અગાઉથી ન મલી આથી તે બંધવાઓ ઉપર મુકાઈ શકાય નહી. તે વાંધો ઘટારત હોવાથી જડતે તે કાહાડી નાખવાનો હુકમ આપ્યો હતો. ત્યારબાદ જુરી બોલવાનું કામ ચાલ્યું જોમાં ફેટલાકોને “ચાલેનજ” થવાપછી નીચલી બાર ધરહસથોની જુરી મુકરર થઈ.

મી. રાખરત કલારક

જે. એ. કારખશ.

ડી. વાટસન.

જન કેમપબેલ

એચ. સી. મેકીવર.

ટી. ડબલયુ. જીડ.

મી. બાબાજી કાશીનાથ.

જેમસ ડીકેશન.

ડબલયુ. કુપર.

ભગવાનદાશ પરશોતમદાશ.

પી. ડબલયુ. રાખરતસન.

હેનરી કોનદર.

જુરી કાયદાસર સપત લેઈ પોતાના ઓધાપર ખીરાજતાં બંધવાઓ ઉપર અપરાધ મુકવામાં આવ્યા, જેવાકે ‘બેકાયદે હુલડ કરવા ભેગા થયા, જનમાલની ખુવારી થાય તેવા હથીઆરે રાખીયા, પોલીસ અમલદારોના કામની સામે થયા અને કોઈ ને બાસવી ભરેલી ધજા પોહોંચાડી ઇત્યાદી.’ એ

અપરાધો લંબાનથી વંચાઈ રહેવાનાદ મીં સંખ્યે
જીરીને મુકદમાની કેશીઅત વીગતવારે કહી સંભ
લાવી તેમાં કેવીરીતે મું મુરદાં ડાટવાને આવવા તથા
તે આંખાપછી શુંશું બનીયું તેપણ અસરકારક
રીતે સમજાવ્યું. “તેપછી બોલયોકે તાં ૧૫મીએ તે
ટોલીમાહેના કેટલાકોએ પોલીસઉપર હુમલો કર્યો
હતો, અને જીદ જીદ સખસોને સખત માર મા
ર્યોહતો. પીનલકોડ પરમાણે જે કાંઈ ટોલી જ્યાંરે
મલીહોય ત્યાંરે એ કાયદે હોયનહી, પણ્યાંરે પછી
તેમ થાયતો તેવા વાંકનેમાટે તે અપરાધી કહેછે.”

તેપછી સાક્ષી ગવાહીનુ કામ સર થયું તેમાં પેહેલા
સાહેબ દાખલ મીં મીલસ હતો તેણી જ્યાંની
પોલીસ કોરટમાં આપેલાને મલતીછે નથી ફરી
લખી નથી પણ તેણે મીં મે. એ ઉલતપાલત તપા
સીઓ તે નીચે મુજબછે. તે બોલ્યો “કે મું
આતશબેહેરામ હુંટવા આવવાનાછે એવું મેં સાં
ભળ્યું નહતુ, પણ તે બીજે દીનને વરતમાન પત
શમાં વાંચ્યુંહતું. મુરદાંઓસાથ ધણા મું હોવાથી
મેં ખુલાશો પૂછ્યો, તેનો જવાબ એવા મલીઓ
કે આગલેદાહાડે એક મુરદાં સાથ યોડા આદમી
હતા તેઉપર પાંચ એએ હોમલો કીધો હતો.
આવું મોટું સરખસ મુંનોના મુરદાં સાથ અગાઉ
કોઈવાર મેં જોયું નથી. તેઓના હાથમાં લાકડી
જોઈ નહતી, ગર ડગલામાં છુપાવેલીહોય તે કોણ
જાણે. બુલેશવર આગલ કોઈ પાંચ પર હોમલો કર

યોહાન એવી મને ખબર નથી. પોલીસ મું નો થી
 બીદેય એમ હું કેહેતો નથી પણ જો પાં વચે
 ન આવતે તો પોલીસ મું નોને પુરી પડી શકતે.”
 તેપછી મીં કુંએ તપાસીએ, તે બોલયોકે “પોલીસે
 આગમચર્ચા જાહેર પાં એને કહ્યું હોય કે બાર
 છા બારી ધાંકજો એવી મને ખબર નથી. ખરી
 સતીઓનું જેમ માહોડું દેવલછે તેવું પાં એને
 મનથી હોં વાહાડીઓનું આગશબેહેરામછે એવું
 હું જાણતો નથી. આઠ દાહાડાસુધી પોલીસે પાં
 એને કાંય નહીં ધરયા તે હું કહી શકતો નથી. જે જ
 નાજા મારી સાથે હતા, તેમાના એકમાં કાકડી
 એ છુપાવેલી હતી કે નહીં તે હું જાણતો નથી.”
 મીં પીં એ પુછનાં જાણાવ્યું કે “મું નોના
 મુરદાં સાથ કબરસતાનમાં જવાને મને મારા વડા
 થી હોકમ થયો હોય તેની મને કાંઈ યાદ નથી.
 રસતામાં એક પાં મલ્યો તેણે ઓઠલાપર ચઢી જ
 વાની અરજ કરી હતી. મીં એડજીગરનના હાથમાં
 નાગી તરવાર હતી એવું મેં કાંઈ જોયું નહતું. ચંદ
 નવાડીના રસતા ઉપર પીસતોલના બાર મારા સાં
 ભલવામાં આવ્યા નહતા. પાંએને પોલીસની
 મદદે મીં એ એ બોલાવેલા મેં સાંભલ્યા નહતા.
 તેણે પાંએ પાસ દોરડાં માંગ્યાં હોય એવું હું
 જાણતો નથી. તે દાહાડે કોઈની પાં ને પકડવામાં
 આવ્યો નહતો. હું ધારછું કે મીં સુદરે મને પુછ્યું
 હતું કે કોઈની પાં કેમ પકડાયો નહી.” કોરટ બીજા
 દિન પર મુજતાઈ રેહી ને જુરીને હાતલમાં મોકલી.
 બીજો દિન તપાસનું કામ પાછું ચાલ્યું તેમાં મીં

આસદીને તથા બરધને ગવાહીઓ આપી. તે પોલીસમાં અપાયલી સાહેદીને મળતી હતી. ડાક્ટરે નેપ તથા મેકનજીએ જાણાંતી આપી તેમાં મીં મેકનજીએ જણાવ્યું કે “હસપીતાલમાં આવેલા બે જખમીઓ પર પીમતોલથી જખમ થયેલા હતા, જે તેઓને પોલીસના હુડીપીઅન અમલદારોએ કર્યા એવું તેઓ કહેતા હતા” — તેપછી સીપાઇઓની જાણાંતીઓ લીધી. જેઓ નજદીક ૧૩ જણ હતા ને તેઓએ કીઆકીઆ બંધવાઓને ધર્યા હતા તે સરવે જાહેર કર્યું. તેમ કરતા ઘણો વખત થવાથી કોરટને બીજા દિન પર મુલતાવી રાખી હતી. ત્રાન્સેહાડે પાછી કોરટ બેઠા પછી બધા બારી સટરે ઉપરાસાપરી ભાષણો કરવા લાગ્યા, તેમાં મીં બં પેહેલો હતો. તેણે જુરીને જણાવ્યું કે “તમારી હજુરમાં તાં ૧૫ મીએ જે બનાવ બન્યો તે તપાસવાનુછે, માટે તે દહાડા અગાઉ મું નોએ જે કાંઈ કર્યું હોય તે સંધલુ ધયાનમાંથી દુર કરવું. જુરીએ જુબાંતી ઉપરથી જોયું હશે કે તે દિનને મુસલમાન બંધવાઓનો વાંક હતો નહીં પણ તેઓ ફક્ત પોતાના બચાવમાં બાહાર પડ્યા હતા અને અરે પુછીતો પાં એને હાંકી કાઢાડવા પોલીસને મદદ કરી હતી. પાં એ મું નોને મારવા ગંલીને નાકે એકઠા થયા હતા ને મું નો પોતાના મુરદાં ડાટવ બેગા થયા હતા. જ્યાંરે પોલીસ પાં એને પથરા ફેંકતો અતકાવી નહીજ શકી ત્યાંરેજ સીધીઓ ને દીવાલ કુદાતી તેઓ પર ધરી જવાની ફરજ પડી હતી. મું નો પાયદરત લેઈ જતીવેલા બુલેશવર અ

ગલ પાં ન માર્યો તે સાક્ષીઓથી ખોટું કર્યું છે. તેમજ એક જનાનમાં લાકડીઓ ભરેલી હતી તે વું કસીરી તે પુરવાર થયું નથી પણ સાક્ષીઓથી પુરવાર થયું છે કે પાં ઓ મારવા આગચાલતા, તેમો મુન્નો પર સખત હુમલા થયા હતા. મુન્નો નોનો કાંઈ વાંક નથી ને તેઓએ જો કાંઈ કર્યું છે તે તેઓએ બચાવ માં કર્યું છે તેટલા માટે તેઓને કોઈની રીતે સજા થતી નથી.” મીં મેહીચુએ બાપણ કરવાની આ ગમચ એવો વાંધો લીધો કે ‘સાક્ષીઓ પરથી એવું પુરવાર થયું નથી કે શા કારણસર બેઉ બોરકુવાલા મારામારી કરવા મેદાન પડ્યા માટે એ મુકદ્દમા જુરી ના હાથમાં જવો જોઈતો નથી.’ તે વાંધો જડજે નામંજુર રાખ્યો, તે પછી તેણે પોતાનું બોલવું આ ગલ વધાર્યું. તે બોલ્યો “કે તાં ૧૩, ૧૪ ને ૧૫મી એ પાંઓની તોફાન કરવાની કાંઈની મતલબ નહતી. તાં ૧૩મીએ જે માઠો બનાવ બન્યો જેમાં તેમની માલમતા હુગ્રાઈ તેમ ફરીથી નયાય તેટલા માટે પાંઓને પોતાના લતાઉ પર સંભાલને માટે ઉભુ રહેવું પડ્યું તે જુરીએ તમામ ધયાનમા લેવું. તાં ૧૫મી ની આગમચના દાહાડા પર પોલીસ પરજનો બચાવ કરવાને ઘણી અસકત દીસી ત્યારે પાંઓ પોતાના બચાવ કરવા તૈયાર રહે, એ કાંય નહી વાજખી ગણાય? પારસીઓ તાં ૧૫ મીએ જે એકઠા મલ્યા હતા તે ફક્ત પોતાના બચાવમાં હતા—તે સિવાય તેઓને ખીજું કશુંખી કારણ નહતું. પોલીસે જ્યાંની આવી છે તેમાં સાફ જણાવ્યું કે પાં ઓ કેહેવા હતા કે ‘પોલીસ તેઓનો બચાવ કરતી નથી માટે તેઓ પે તે પોતાનો બચાવ કરશે.’”

તાં ૧૩ મીએ તેઓનો બચાવ કરવાને પોલીસ અ
સકત હતી એવું મીં મીમસ પોતાની માક્ષીમાં બહુ
આનાકાનીથી જણાવ્યું છે. પોલીસની જબાની ઉપર
યા સાફ માલમ પડશે કે તેઓએ તેમની તરફેન કરી,
સંબલું પાં ઓપર ધોરવી દેવાની તજવીજ કરે છે.
મજબુત સાહેદીઓથી ગવાહી અપાશે કે તેઓ મુરદાં
ડાટવા આવવાને બાહાને આતશખેદરામ પર આવ
નારહતા, જેવીશની વાત શનીવારે ફેલાઈ હતી તે સ
આઈ ભરેલી હોવાને લીધે પાંઓ પોલીસની તથા
લશકરની વધુ મદદ લેવાને અરજદાર થયાહતા પણ
કશી મદદ મળી નહતી: જેથી ૩૦૦ થી વધુ મું નો
આહેતો સોનાપુરના લતાપર મનમાનવી છુટ ચલાવી
શકે. પોલીસે એવું જણાવ્યું છે કે પાં ઓએ પેહ
લું તોફાન કબરસતાનમાં પથરા ફેંકી સર કર્યુ પણ
તે ખીલકુલ ગલત છે એવું દેખાડવામાં આવશે. પાં
ઓ પોતાના આતશખેદરામની નજદીકમાં ભિગા
થયાહતા.—ત્યાંથી ત્યાં થું થાયછે તે તેઓ જોઈ ન
થાકે ત્યાંરે તેઓને મારવાની નેમ હોયજ કાંઈથી.
મું નનુ જે ટોલું આવ્યું તેવલા જો પાં ઓ
ભિગા નહતે તો બેશક આતશખેદરામ પર હુમલો થતે
જો મું નો મુગા મુગા ચાલી જતેતો પાંઓને શું
પડ્યુંહવું કે તોફાની બને ? આઠ દાહાડે પારસી
ઓને પકડ્યા તેનો ખુલાસો એ દીસેછે કે જાહેરમાં

જુમાતા થવાલાગા કે પાંચો કેમ ન પકડાયા? ને
 પરથી સઘળું સમતોલ કરવા પાંચોને પકડવાની
 પોલીસે જરૂર જોઈ હોય.” એણે ભાષણ પુરૂ થતાંજ
 જડને એક નં ૨૫ મા વાલા બંધવાને બેઠુનાહા જો
 ઇ છોડી દીધો.—તેપછી મીં ૬૦ એ પોતાના કુલો
 તરફથી બચાવનું ભાષણ કર્યું તેમાં જણાવ્યું “કે
 પોલીસે આપેલી તમામ સાક્ષીઓ શક ભરેલી છે. ને
 બે જનાજ હતા તેમાંના એકમાં મુરદુ હતું નહી
 પણ સોટા ભરેલાહતા એવું પુરવાર કરવાને તેણે
 પોતાની બનતી મહેનત કરીહતી તથા પાંચોએ
 પથરા ફેંકીયા તે નજરેનજર જોયલા કોઈ સાક્ષી
 એ પુરાવો આપ્યોનથી. તાં ૧૫ મીની જપાજપી
 થવાબાદ વરતમાન પતરોમા છપાવતા ચરચાપતરને
 ઓટા પાડવામાટે પોલીસે પાંચોપર ઈતરાજ કરી
 તેમને ધર્યાહતા, ગર એમ નહોયતો પાંચોને નવ
 દાહાડ સુધી પકડ્યા નહી, તેનું કારણ શું? મુંનો
 કબરસતાનમાં દાખલ થવાની અગાઉ ધણુ તોફાન
 કર્યુંહતું તે એટલાવેર કે પાંચોએ રેવનશ કરાફ
 ટની ગાડી અતકાવી, ધણી ઓજરખાઈથી મદદ
 માગી તથા મીં સુટરપાસ ગયા, તેછતાં તેઓને
 મદદ નમલી: તેથી તાં ૧૩ મીના બનાવથી બીહી
 ને પોતાના આતશબિહેરામની તથા પોતાના જાનમા
 લની સંભાલ કરવા ભેગા થયા તે પુરવાર કરવામાં
 આવશે. પોતાના બચાવમાં તક્યાર રહેયા નથી
 કશો યુનાહ કેહેવાયનહી.” તે પછી મીં ૫૦ બારી
 સફરે જુરીને સમજાવ્યું કે “આ મુકદમામાં પોલી
 સ તથા બંધવાઓની બેઠની તપાસ થાયછે. તેઓ

પથર તલીએ હાથ આપી જાય એવી હાલતમાં આવી પડ્યાછે. પાંચે પોતાના ધરમનાં મકાનો સ્થાપવા તથા જનમાલની સંભાલમાં તૈયાર રહેવા તે કાંઈખીરીતે ગેરવાજખી નહતું. તથા એએએ હુલડ બેસાડી દેવામાં જો હીંમત બતાવીએ તે હીંમત પીંજરામાં ઉભા રહેવાથી વધુ યનારનથી.” એ પછી મીંઠાં બાળણ કર્યું તેમાં બોલ્યો “કે પાંચે લડાઈ કરે તેવાનથી પણ જ્યાંરે તેઓપર આવી પડ્યું ત્યારે પોતાના જનમાલના બચાવ આતર બેગા મલવાની જરૂર પડી. જો મું ના એએના લતા નરક આવતે નહીતો તેએને આવીરીતે બેગા થવાની ફરજ પડતે નહી.” બારીસટરના બાળણે પુરા થવાપછી પાંચે અંધરા તરફથી સાક્ષી બોલાવવાનું કામ સર થયું. એક કુસનાજી સીપાઈએ જ્યાંની આપીકે “રવીવારે હું બુલેશવર આગલ હતો, જાં હાંથી સીધાએના મુરદાં પસાર થયા તે વખતે બુલેશવરનો દરવાજો ખોલો હતો. મુરદાં આગલ ચાલ્યા પછી બે ત્રણ મીનીટ કેટલાક સીધીએએ આવીને પુછ્યું કે પાંચે અંધર ગયાછે. તે મેં ના પાડી. સીધીએના હાથમાં લાકડીએ હતી. મેં પાંચે માટે નાપાડવાથી સીધીએ ચાલી ગયા હતા.” બુલેશવરમાં રહેનર બરાહમણ નામે ગંગારામ અંબારામે જ્યાંની આપીકે “હું બુલેશવરના દેહરામાં રહેલું છું. રવીવારે શીવરાત્રીનો દાહાડો હતો. આશરે નવ વાગતે મારા જોવામાં આવીયું કે કેટલા

ક પાં કાવશજી પટેલના તલાવઆગલથી ને મું ભા
 ધવાડા તરફથી આવતા હતા અને “દીનદીન” કરી
 જીમ પાડતા હતા. પાં એ દરવાજામાં છુપાઈ ગયા.
 પછી હું તેમને ધરમસાલાની પછવાડે લેઈ ગયો. મું
 નો ધણુતોફાન કરતા હતા જેથી મેં ને ખીજાઓ
 એ મલી ખારણા બંધ કર્યા હતા—જેથી મું નો
 દરવાજા તરફ દોડતા આવ્યા હતા.” તેપછી કોરટ
 બરખાસત થઈ હતી—એથે દહાડે રાજના રાખિતા
 પ્રમાણે કોરટ ખેડાપછી મીં મેં એ એક પાં ધનજી
 ભાઈ એદજીને તપાસયો તે બોલયો કે “તાં ૧૫મી
 એ સાત કલાકે હું મારા દોસતના બંગલામાં હતો.
 ત્યાંથી સાડાઆઠ વાગે ખીજા બે જણાસાથ નીકળ્યો
 હતો. તેઓનાનામ જૃં કું અને રૂં સોં છે. હમો
 હમારે ધર તરફ કાવશજી પટેલના તલાવ ઉપર થઈ
 બુલેશવર આગલથી આવતા હતા. તાંહાં આવ્યા તે
 વખતે પોના નવ યા નવ થયજા હતા. દેહરા આગજ
 આવ્યા તે વખતે છેડા ભાઈવાડાની ગલી આગજ
 હમોએ લોકોનું ટોલું જોયું. તેટલામાં બધા સીધી
 હતા. તેટલું હમોથી વીસ પચીસ કદમ દુર હતું.
 એ ટોલાને જોતા હમો ધભરાઈ ગયા અને તેઓ
 લી જથે એવું જાણી હમો બુલેશવરની સીડી આગ
 લ હોવા. સીધીઓ હમને જોઈ “દીનદીન” કરતાં
 સોઘસાથ હમો તરફ દોડી આવ્યા. એ ઉપરથી હ-
 મો ધણુ ધભરાઈ ગયા. તે જોઈ દેહરા માહેના બ-
 રામજોએ હમને અંદર આવવાને કહ્યું. તેઉપરથી
 હમો અંદર ગયા અને તેઓએ હમને ધરમસાલામાં
 લેઈજાઈ—બેસાડી, ખારણુ બંધ કર્યું. તેટલાની સા-
 થ પોલીસના સીપાઈ કે કાનસેટબલ કોઈહતા નહી.”

એણે મલવી મવાહી ઉપલા ખંને પારસીઓએ આ
પીહતી. ‘મીઝ એક હીંદુ મુનીલાલને મીં મંએ
તપાસયો તેમાં તે બોલયોકે “રવીવારે શીવરાત્રીના
તેહવાર હતો જેથી હું બુલેશવરમાં દરશને ગયોહતો,
ત્યાંથી મુન્નાના મુરદાં જાતા હતા, તેવેલા હું દેહ
રાના દરવાજાપર ઉભેલાહતો—તે વખતે દરવાજો
ઉગાડોહતો પણ પાછલથી બંધ કરવામાં આવ્યો
કારણકે મુન્ના તરણ પારસીઓને મારવાને
આવયા હતા. મં તથા એક બરાહમણે અને બધયા
એ તે પાંઓને અંદર આવવા કહ્યું હતું. જેઓ
અંદર આવયા પછી દરવાજો બંધ કરવામાં
આવ્યોહતો.” એ સાક્ષીને ઉલતપાલત તપાસયો તે
માં જણાવ્યું કે “પાંઓ અંદર ગયાપછી મુન્
નાએ આવી સીપાઇને કહ્યુંકે પારસીઓને બહાર
કાઢાડો. તેઓ અંદર આવવાની કોશિશ કરતાહતા
તેવામાં દરવાજો બંધ કર્યો.” અ. બ. નામના
પાંને તપાસયો તે બોલયોકે “હું સોનાપુર આગલા
જનમથી રહેલુંહું. ત્યાંની એક લાકડાની વખારમાં
મારો ભાગજે. તાં ૧૫મીને રવીવારે હું તથા મારો
ભાગીઓ દુકાનમાં બેઠેલાહતા તેવામાં મુન્નાનું મુર
દાં તેતરફ આવયા. સઘલા પાયદસીઓનાહાથમાં લ
કડી હતી. હમાને જોઇ તેઓ હમારી તરફ ધસી
આવયા તેજોઈ હમા વખારને પાછણે રસતે નાશી
ગયાહતા. એવું મોટું સરઘસ મં કોઇવાર જોયું
નથી. મીંબ.એ ઉલતમુલત તપાસયો તેમાં બોલયોકે
મારીસાથ ધાંતી માણસો ઉભેલાહતા તેઓએ તેઓ
ને અંદર દાખલ થતા અતકાવયાહતા. તેઓએ

મારી પછવાડે લાગવાને કોશિશ કરી હતી.” મી०
 મેન્ડે હેનરી ગરીન નામના પોરચુગોજને તપાસ
 યો તેમાં તે બોલયો કે “હું ચંદનવાડી ખાતે રહું છું.
 મારા ધરની બારીએથી કબરસતાન દેખાય છે. અગ
 નખાડી આગલ મારા દોસ્તનું ધર છે ત્યાં હું હતો
 ત્યાં મેં એક મુરદને આવતું જોયું હતું જેમાં સીધો
 ને મુન્નો હતા. કેટલાકોના હાથમાં લાકડીઓ હતી.
 પાંના ધર અગનખાડીની સામે આવેલા છે ત્યાં
 તેઓજ માથે લાગ્યા હતા. કોનશેબલે તેઓને વીખરાઈ
 જવાને ફરમાવ્યું તે તેઓ નાકચુલ કરતા બોલ્યા કે
 “હમો હમારા આતશબેહેરામને બચાવા ઉભા છેઈ
 થ.” કોઈ પારસીએ પથરા ફેંક્યા નહતા પણ સીધી
 ઓ પથરા ફેંકતા હતા. “મી० સેન્ડે તેણે વલતો તપા
 સ્યો તેમાં તેણે જેકાંઈ જોયું હતું તે બરોબર બોલ્યો
 તથા જેમ ઉપર જણાવ્યું તેમજ પાછું બોલ્યો હતો.
 કોરટ મુલતાઈ રહી. બીજે દિનને કોરટ બેઠાપછી
 બારીસ્ટરેએ ફરી બાંધણો કરાવતા તેમણે ખરા
 આગલ કરેલાને મળતા છે. તેપછી જડને જુરીને
 સમજવાનું શરૂ કર્યું, તેમાં તેણે મત એવું “કે
 સોનાપુરમાં મારામારી થઈ તેની પેહેલ કાહાડનાર
 પાં હતા અને તેઓપર અન્યાય લાગુ પડે છે. તે
 બોલ્યો કે પોલીસ તરફથી પડેલી સાક્ષીબરૂદ સા
 લી છે, અને પાં તરફથી પડેલી ગવાહી ઘણી જ
 લી છે.” તેપછી જુરી મસલતકરવા ખાનગી ઓરડા
 માં ગઈ. કેટલોકવાર રહી પાછી ફરી. આ નીચલા
 નંબરના સીધી બંધવઓ ૧. ૭. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૮

૨૦. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૬. ને બેગુનાહા ડેડવયા ને
બાકીનાઓને માટે એકમત થયા નહી. જેપરથી જ
ડાંચે ઉપલા બંધવાઓને છોડી દીધા ને બાકીનાઓ
ની ખીજી જીરીમાં તપાસ કરવાને મુલતાવી રાખ્યું.

આગલ મણેલી જીરીના ધરહસયો એકમત
નથયા જેપરથી ખીજીવાર નવી જીરી તથા તેજ જ
ડાંચની આગલ બાકીના બંધવાઓની તપાસ ચાલી.
આગલ જણાવેલા સધલા બારીસટરો હાજર હતા.
જીરી બોલાવવાનું કામ સર થયાની આગમત્ત મીં
સંએ જડજને જણાવ્યું “કે જો બંધવાઓના બા-
રીસટરો જીરીમાં પાં તથા મુંને બોલાવશે નહીતો
હીક, પણ જો બોલાવશે તો તેઓને જીરીમાં નહી
બેસવાદેવાનો વાંધો લેશે. પાંઓએ નામદાર લારડ
સલેસબરી (હીંદુસતાનના વડા પરધાન) જોગ જે
અરજ કરીછે તેની એક નકલ મને મળીછે જેપર
વગવાલા સેઠાએ તથા ખીજા નવ હજારે સહી કરી
છે તેઓમાના આજ બોલાવેલી જીરીમાં ફેટલાએક
છે, માટે જો પાંઓને જીરર તરીકે નેમવામાં ન
આવેતો બેહેતર. પણ જો બંધવાઓના બારીસટરો
તેમ કરશેતો હું બધે બંધવાઓને જીદજીદ તપા-
સવાને તાજના કારકુને જણાવશ.” મીં મેંએ જ
ણાવ્યું “કે બધે બંધવાઓને તપાસવું કાંઈ દાહાપણ
બરેહું નથી તથા તેથી ફોરટનો વખત નકામો જાય
અને બંધવાઓને અરત્ત પડે તોખી પારસી ત
થા મુસલમાનોને જીરીમાંથી દૂર રાખવાને કસી અ

ડચ્છલુ લેતો નથી.” મી० ફ૦એ જણાવ્યું કે “હું એડ વોકેટના વિચારને મળતો છેઉં, પણ જો અરધા કુરૂપીઅન અને અરધા હીંદુ જીરર લેવામાં આવે તો સાફ.” તે વાત મી० સ૦એ કબુલ ન રાખી તે પર મી० ફ૦એ વાંધો લીધો નહી. મી० મે० તથા મી० ફ૦ દશ બંધવાઓની સામતા તપાસ ચલા વાને રાજી થયા. તે સાંભલી મી० સ૦ બોલ્યો “કે પાંચોના બંધા બારીસટરો પારસી તથા મુસલમા નોને જીરીમાં નહી બેસાડવાને રાજી છે” જે ઉપરથી મી० પી० બોલ્યો “કે એડવોકેટ જનરલની ગોઠવણને હું માતર મારા કુલોની ફરમાશથી કબુલ રાખુ છું પણ તેમ કરવું મને પોતાને ગમતું નથી. જણાવ્યું. કે પાંચો વીશે શક હશે કે તેઓ બંને ઓની દયા આશિ—પણ જ્યાંરે અરો શાગત લેસે ત્યાંરે શું પોતાનું ખરૂં મત આપવાને અશકત થાશે ? ખરૂં અર પાંચો આલમપર આમે વગર પાયાનું તો હોમત છે તે મુખ્ય કરી ખાસ બોલાવેલી જીરીના પાંચો મામે, કે જેઓ પાંચો ટોલાના આખરદાર અને વગવા લા ભાગમાંથી ચુંટી કાઢેલા છે. જોકે એડવોકેટ જન રલ એમ કરવામાં દાહાપણુ વાપરે છે ત્યાંરે સરકારી નોકરોને તેમ કરવાને કાંચ નહી જીરીમાંથી બાતેલ રાખ્યા—કારણકે તેઓ સરકારી નોકરો હોવાથી તેઓ વીશેબી વેહમ જાય. જે કાંઈ તો હમત મેલવામાં આવ્યું છે તે પાંચો જીરરોને મુદ્દલ લાગુ પડતું નથી, તો પણ મને મલેલી સલાહથી હું એડવોકેટ જનરલ ની ગોઠવણને મળતો છેઉં” મી० સ૦એ જણાવ્યું “કે મી० પી० એવો વિચાર જણાવે છે. ત્યાંરે હું બંને

ઉભા કરવા ધારણું.” તે પછી મીં. સં. જણાવ્યું.
 કે “હું” અડવોકેતની જુરી બાબેની ગોઠવણને મળતો
 છેડે, તેમજ મીં. સં. અને ફં. મળતાં છે, અને
 મીં. મેહેતા પણ વીચારથી ઉલતા હોય એવું કાંઈ
 જણાય નથી. માટે એડવોકેત જનરલ જોમ કહેછે
 તેમ બંધવાઓની શામતી તપાસ લેવી.” મીં. સં. એ
 કહ્યું કે “પાં. સપેઝીઅલ જુરીની શામે ને કાંઈ શ
 ક હોય તો તે રદ કરવા મીં. પીં. એ પોતાના વિચાર
 જણાવ્યા હતા બાકી તેવન તો મીં. સં. ના વીચા
 રને મળતાં છે. વલી મીં. પીં. પોતાના જાતબાઈ
 વીશે બોલે તો તેવીશ વાંધો લેવાનું દાહાપણુ ભરેલું
 ગણાય નહીં, કેમકે હું અજમાએશ પરથી કહું છું કે
 મીં. સં. એવી “પાર્ટી સ્પીરીટ” ને પસંદ કરેછે.”
 આ સાંભલી મીં. સં. બોલ્યો કે “મીં. પીં. પોતાના
 ટીકા પાછા જેમ્ની નહીલેસે તાંહાં સુધા તો હું બાબેના
 જ તપાસીશ.” નામદાર જડને મીં. પીં. ને પુછવાં
 થી મીં. પીં. એ કહ્યું કે “મીં. સં. નો ઠરાવ કારણ
 વગરનો છે, અને પાં. સપેશીયલ જુરેર શામેનું
 માહોમત નાલાયક છે, એટલું હું ફક્ત બોલ્યો હતો.”
 એટલું છતાં મીં. સં. એ વાંધો લીધાથી જડને
 મીં. પીં. ને તેમનું બોલેલું પાછું જેમ્વા કહ્યું
 મીં. પીં. એ જવાબ આપ્યો કે “મેં મારા વીચાર આ
 પી સામી ઔરફ ઉપર બંધવાઓને શકમંદ થવા
 નેવું કાંઈ તોહમત મેન્યું નથી અને બીજું હું કશું
 જેમ્ની લેતો નથી કેમકે તેવું હું કાંઈ બોલ્યો નથી—
 બાકી હું મીં. સં. ની ગોઠવણને મળતો છેડે.” ત્યારબ
 છા મીં. સં. એ બંધવાઓને ઉભા કરી તેઓપર

યુનાહમલયો ને તેઓએ નાકબુલ કર્યો. ત્યારપછી
 જુરી બોલાવવાનું કામ આગલ ચાલ્યું નેમાં બંધવા
 ઓના બારીસટરો તરફથી ધણી ‘ચાલેજ’ થઈ ને
 થી મીં સં કંટાલી બધે બંધવાઓની તપાસ કર
 વા પોતાનો કરાવ કીધો તે જોઈ મીં મેં તથા
 થીં ફં એ તે બાબે વાંધો લીધો પણ નામદાર
 જડને કહ્યું કે જમ એડવોકેટ જનરલ કહેછે તેમ
 થાશે. એ ઉપરથી મીં મેં એ કહ્યું કે આવી હર
 કતથી મારા કુલોને વેહમ જાયછે તથા નુકસાન થા
 યછે તેથી હું મારા કુલોની તરફથી બચાવ કરવાનું કા
 હાડી નાખ્યું અને તેઓને વગર બચાવના રહેવા
 દેઉં છું. મીં મેં સાથ બચાવ તરફના સંધલા
 બારીસટરો સેતાબ કોરટ છોડી ચાલી ગયા.
 મછી બંધવાઓ બચાવ વગરના થઈ પડ્યા હતા.
 તે ઉપરાંતખી તપાસનું કામ પાંચ દાહાડા સુધી ચા
 લ્યું તે ધણુ ખરું આગલ થયલા કામને મલતુંછે
 નથી ફરી લખ્યું નથી. પેહેલે દાહાડે મીં મીલસ
 સાક્ષી આપવા નીકળ્યો તે આરસામાં આવ્યે ની
 ચલી વાતચીત બંધવા તથા જડ સાથ થઈહતી.
 જડ—“બંધવાઓને કોઈ સમજાવેછે કે નહી” ? ફ
 બાસીઓ—“સાહેબ તેઓ સાક્ષીને સાંભલવા નાપા
 ડેછે.” બંધવો માલેકજી—“તમે હમારાબારીસટરો
 ને કાહાડી મલયા તેપછી સાક્ષીઓને સાંભલવાનો
 શાખપ”. ફબાસીઓ—“બંધવાઓ પીંજરાના છેક
 ખુનામાં જઈ બેઠાછે, ને સાક્ષીને સાંભલવા નાપાડે
 છે”. જડ—“તેઓ સાંભલેકેનહીતેનીચીનતાનહી
 પણ તમે જેકાંઈ હયાં બનેછે તે મોટા અવાજથી સ

મળવતા રહ્યો". તેપછી બંધવાઓને પુછવામાં આ
વધું કે તેઓ સાક્ષીને કાંઈ સવાલ પુછેય ? બંધવો
માલોકજી—“સવાલ પુછવાનો શું કાયદો ? હમારો
ધનસાફ નથી. સરકારે ઠરાવ કર્યોછે કે હમાને સ
જા કરવી.” જડજ—“તેણે કહ્યોકે કેશ પુરોથય તય.
સુધી તેણે પોતાના ટીકા મુલતાવી રાખવા—તેણે
સાખશીને કાંઈ સવાલ કર્યોછે” ? બંધવામાનેકજી—
“હુ તો મારો સવાલ મારા ખોદા આગલ પુછશ કે જ
ણે મને પેદા કર્યોછે.” એ પછી કોરટનુ કામ પાંચ
દાહાડા સુધી ચાલ્યું તેમાં જુરીએ તેઓને ફકત
બેકાયદે એકઠા થવાના અપરાધને માટે તકસીરવાર
ઠેડવી જડજ પાસે દયા માગી હતી. તે સાંભળી જડ
જ તેઓને છ છ મહીનાનો સખત મજુરી સાથનો
“શનતેનશ” મારીયો હતો—તેમજ સમજા મુંને
માથી ફકત ચારને જુરીએ “ગીલતી” ઠેડવીયાહતા
તેઓને બેબે માસ તુલીક સખતમજુરી સાથની તેમ
મારી હતી—ને બાકીના બીજા ૧૫ મું નોને છો
ડી દીધા હતા. તકસીરવાર થયલા બંધવાઓને આ
સરે અરથો દજણુ કાનસટેબલ—ચાર સવાર તથા
બેદજણુ સીપાઇઓની મજબુત ચોકી પોહોરા તલે
જેલમાં ચલાવતા લેધ ગયા હતા”. વાંચનારોએ જે
ઈલાધા હશે કે આવો અદલ ધનસાફ થયોછે !!

પારસી ટોલાપર પડેલા જુલમાતનીવેલા સરકારે
પોતાની કશી દલગીરાઈ બતાવી નહી પણ ઓર સા
મા દુઃખીઓને સખત સખુનથી રંજુદા કરવા જેપ
રથી પતરવાલા તથા બીજા દરએકજણુ સોહોર મ

આવા લાગા કે સરકારે બતાવેલી વરતાણુક તરફ ધટ
તા ઉપાયો લેવા: તેથી ટોલાના આગેવાનો કંટાળી હીં
દુસતાનના વજીરજોગ એક નમનતાઈભરેલી અરજી
કરવાને પોતપોતામાં વીચાર કરવા મંડલીઓ ભરવા
લાગા: જેનો અવાજ સરકારને કાને જવાથી નીચલી
દરખાસત મીં. સુટરે પારસીઓના વડા અકાબર
સર જમશેદજી જોગ કરી તે નીચે મુજબ છે:—

ધી. આનરેબલ સર જમશેદજી જીજીભાઈ ખારોનેટ સી. એસ
આઈ. જોગ.

મારા ખ્યારા સર જમશેદજી—

“ધણકોનું” અને તેમાં અશુશ કરી તમારી
અંજીમનનું એવું મત છેકે ગયા માશની તાં. ૧૩
મીને દીને થયલા રાએટની આગમચથી રચના કરી
રાખી હતી, અને જુરા વરગનાઓએ અચબુચ જી
રસામાં આવી ઉઠાવયો હતો નહી, તેઉપરથી એ બાબદ
માં મારા જશુશ પાતાની મારફતે મેં ખારીકીથી
તપાસ કરાવી છે તેઉપરાંત ખી મારી ખાહેસ છેકે
કોઈ ખીજી રીતે અને મારા જશુશની નહી પણ ખી
જઓ પાસ એ બાબેની પુરેપુરી તપાસ કરાવવી.
એવો વીચાર લેઈ જવામાં આવે છે કે હાલમાં મુસલ
માન બંધવાઓની તપાસ થનાર છે તેઓ જો કાંઈ
એક અબર આપેતો તેમાંથી એ બાબદમાં અજવાબ
થાય. એટલામાટે એક બે ચબરાક મુસલમાનોની
નોકરી માથું છું જેઓ સાથ એક યા તથા પારસી
અને કદાચ એક અથવા બે હીંદુઓને મેલવીને દર

એક બંધવાઓની છુટી તપાસ કરવામાટે એક કીશ
મની કમીટી નેમવા માગુછું. હું એવી ગોઠવણ કરવા
માગુછું કે એ તપાસની વેલા પોલીસનો એક અમલ
દાર (હું અથવા મીં એડજન્ટન) હાજર રહીજી
એ અને હું ધારૂંછું કે સરકારે માફીની કબજાત આ
પવાને મને જે સતા આપીછે તે આપીઆથી રાયટ
ની આગમઅથી ગોઠવણ કરી રાખીહતી કે નહી તેની
અપર આપણે બંધવાઓથી મલશે અને જે આગલ
થી ગોઠવણ કરી રાખીહસેતો આ એલાજ લીધાથી જી
શકેરની ખોરને સોધીકાહાડવાને શકતીવાન થઈશું.
આટલામાટે તમારી કોમના વડા તરીકે હું તમા
રીપાસ માગી લઉંછું કે એક અથવા બે પારસી
ઓ કે જેઓ ઉપલું કામ બજાવે એવો તમારો વીશ
વાશ હોય તેઓને તમા આ તપાસની મંડલી માટે
તમાએ નેમવા અને જે ધરહસથો આ કારણસર પો
તાની નોકરી બજાવસે તેના બદલાના પદ્ધતિ સરકાર
આ ખુશીથી આપસે. આ પ્રમાણે ઉભી થતી મંડલી
માં ફક્ત બંધવાઓની તપાસકરવી એમ હું કહેતો
નથી પણ કોઈની કીશમની અપર કે જેથી રાયટનો
મનશુઓ આગમઅથી કરેલો હતોકે નહી તે જણાઈ
આવે તેવી જેની ધરહસથ રજુ કરે તેણે લગભી
પુરેપુરી તપાસ હું કરશ. તમારો ધવીઆલો.

મુબઈ તા. ૧૪મી (સહી) એફ. એચ. મુદર.
મારચ } પોલીસનો કમીશનર."

ઉપલા પતરનો સર જમસેદજીએ વાણેલો ઉતર.

એફ. એચ. સુટર ઈશકુઆએર સી. એસ. આર્થ જોગ.

મારા ધ્યારા મીં સુટર.—

“તમારા ગઈ કાલના કાગજમાં જે બાબદ તમો
એ લખીછે તેવીસે હમારી કામના કુટલાએક મુખ્ય
ધરહસથોનો સલાહ લીધીછે. હમુને એવું ભાંસ્યુંછેકે
ગયા અઠવાડીઆમાં મજગામ કાસતલમાં મલેલી સ
ભાએ ઊભી કરેલી કમીટીની આગલ તમારું કાગલ
રજીકરવું પણ તેમ કરવાની અગાઉ તમારી મરજી હુ
જાણુવા માગુછું કે તમારું કાગજ કમીટી આગલ ર
જી કરવાને તમને કાંઈ વાંધોછે કે નહી.” તમારો ઇં

• (સહી) જમસેદજી જીજીભાઈ.

મજગામ કાસટલ તાં ૧૫મી મારચ.

મીં સુટરે ઉપલા કાગજનો પાછો વાણેલો જવાબ.

ધીં આનરેબલ સર જમસેદજી જીજીભાઈ ખારોનેટ સી. એસ
આર્થ જોગ.

મારા ધ્યારા સર જમસેદજી—

“મારા તાં ૧૪ મીના કાગલનો ઉપયોગ મેહેરબા
ની કરી તમારી નજરમાં આવે તેમ કરેા. એ બાબ
દનો જલદીથી નીવરેા આવેલો જોવાને હું ઇચ્છુંછ
કારણકે મેં વધુ કરવા ધારેલી તલાશ કાંઈઠીલ થયા વ
ના જલદીથી કરવાને હું ઇનતેજર છેઉ”. તમારો ઇં

(સહી) ફ્રાંક. એચ. સુટર.

જુબઈ પોલીસ કમીશનર આશીશ. તાં ૧૬મી મારચ.

સર જમસેદજીએ ફરીને લખેલા મીંસુટર જોગપતર.

એક. એમ. સુટર એશકુઆએર સી. એસ. આઈ. જોગ.

મારા ધ્યારા મીંસુટર—

“તમારા તાં ૧૪ મી મારચના કાગળના જવાબ માં તમુને જણાવવા માગુછું કે મારા છેલલા કાગળ માં જણાવ્યા મુજબ મેં તમારો પતર કમીટીના મેં મખરો અને પારસી આલમના કેટલાએક ધરહસથો આગલ રજુ કર્યો હતો અને તેઓએ એવા ચુકાદો કર્યો છે કે છેલા રાયટ આગમજથી મનશુષો કરી ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો કે નહીં તે વીજની તમા કમીટી નેમવા માગો છો તેમાં એક બે પારસીને નેમવા એવું તમા જણાવો છો તેમુજબ ચાલવાને તેઓ ના પાડે છે.

પ્રથમમાં મને પોતાને એવું લાગે છે કે જે મુઆ ફેકની કમીટી તમા ઉભી કરવાની દરખાસત કરે છે તેના મેમખરો નેમવાની તેમજ તેઓને કાંઈપણ અખતીઆર આપવાને હમને સતા નથી.

ખીજું હમારું મત એવું છે કે જે તમારી સુચના મુજબની જે એ કમીટી ઉભી થઈ તો ધારેલી તપાસ કરવાને એકુ અથવા વધારે બંધવાઓને કાંઈ ખી કીશમના સવાલો નાખવાની તેણે કાયદસર કાંઈખી સતા નથી.

એક મરતબે ધારીએ કે કેદખાનામાંના કાંઈપણ મુસલમાન બંધવો મારી બખ્શવા ઉપરથી કમીટી માં ખીરાજેલા મુસલમાન મેમખરની હજુરમાં રા એટની ઉસકેરની કરનારાઓના નામે આપવાને રાજી હોય તેખી આવી પરકારની ઉભી કરેલી કમીટીથી કેવી મુરાદ બર આવી શકે એ હું શમજી શકતો નથી—હમા ધારીએય કે ખાનગી રીતે મારી

આપણા જાણાવયાથી હેવુ પરીનામ સેહેલથી લાવી
 શખાય અને હું ધારૂચકે માફી આપવાની હરકત
 અથવા એવી માગની તમાએ ઊભી કરવા ધારૂલી
 કમીટીની આગલ થઈ હતી એમ જો બંધવાઓને
 બચાવ કરનાર કાઉનશલે ઉલટપાલટ તપાસ કરવામાં
 કબુલ કરાવ્યુંતો એવી માંગનીથી કોઈનાઉપર મેલવે
 લી સાક્ષી ઉપરથી યુનાઇ સાયેત થવો મુશ્કેલ થાય.
 સેવટે હું ધારૂછુંકે, છેલાં હુલડમાં સામેલ રહેનારા
 ઓની ચાલ બાબતમાં તપાસ કરવા માટે ઊભી કર
 વા ધારૂલી કમીટી જે કાંઈ યુવાહીઓ મેલવે અને
 જમાવ કરીશકે તેવીજ પોલીસ પણ મેલવો શકે તે
 મછે. એજ વેલાએ છેલાં હુલડને લગતી તપાસ ક
 રવાને માટે જો એક કમીટી ઊભી કરવામા આવે
 તો તેની પાસ તમારા જાણાવયા પરમાણેની ફકત
 એકજ બાબતનીજ તપાસ કરાવવી નહીં.

ઉપલા કારણસર તમારા કાગજમાનુ નોતરું ના
 પાડવાનો ઠેરાવ કર્યોછે, પણ છેલાં હુલડની ઉત્પ
 નતી સંબંધો અજવાલુ થાએ એવી કોઈની કીશ
 મની ખબર વીસે જો મને પુછવામાં આવસેતો મારૂ
 થી જે બની સકસે તેમ તે આપવાને સધલી વખતે
 હું તૈયાર રહેવશ. તમા જે કવીટી નેમવા માગોછો
 તેના મિતબરૂ નેમવાને હમો ના પાડીએચ તે ઉપરથી
 કાંઈ એમ નહીં શમજવું કે જે ધરહસથો મિતબરૂ
 તરીકે કામ કરવાને રાજી હોએ તેઓની તમા અ
 થવા સરકાર નેમુક કરે તેની વીરૂદ્ધ હમો છઈએ”.

(સહી) જમસેદજી જીજીભાઈ.

મળગામ કાસટલ તા. ૧૭ મી મારચ.

પારસીઓની મોટી અરજી

નામદાર અકાબર સર જમસેદજી જીજીભાઈ ના મજગામના બંગલામાં હીંદુશતાનના વજીર જોગ કરવા ધારેલી અરજી ધડી કાઢાડવામાટે વીમાર કરવા તથા કમીટી નેમવાને જે આનગી પણ મુખ્ય કરી પારસીઓના સઘલા આગેવાનોની સભા મળી હતી તેમાં ચોકશ્યાખ્યતોની હદ પર ટીકા થયા પછી સેઠ સો. સા. બંગાલી, જી. મે. પલીડર તથા પી. એમ. મેહેતા એતરજો ધરહસથોની સખ કમીટી નેમાઈ તેઓ ને સરે અરજી ધડી કાઢાડવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. તેવા દેડેલેકદીવસે ઉપલી કમીટીના મેમબરોએ ધણી મેહેનત લેઈ અરજીનો ખરડો ધડી કાઢાડ્યા પછી તે પર ચુનોચરા કરવામાટે ફરી એકવાર ઉપતા મકાનમાં સભા મળી હતી ત્યાં તે એકમતથી બાહાલા રહેવાબાદ જાહેર અંજુમન આગલ વાંચી જાહેર કરવા માટે આલખરેશ બાગમાં એક મોટામાં મોટી સભા ભરાઈ હતી જેમાં નજદીક ૮૦૦૦ ધરહસથો હાજર હતા તેમાં વંચાયલી ગુજરાતી અરજી તથા ખીજી સરવે ખીના નીચે મુજબ બોલાશાવાર વાંચવામાં આવસે.

“શેઠ હીરજીભાઈ હોરમજી શેઠનાએ દરખાસત કીધી અને શેઠ નવરોજી માંલેકજી વાહાડી આએ ટેકા આપીઓ અને એકમતથી પસાર થઈ કે. ધી. આનરેબલ સર જમસેદજી જીજીભાઈ બા રોનેટને સરનશીનની ખુરશી લેવાને અરજ કરવી.

સર જમશેદજીએ સરનશીનની ખુરદાસી લી
ખાદ શેઠ જાંગીરજી મેરવાનજી પલીડરે, આ સભા
મલવા માટે આગલથી વરતમાંન પતરામાં છપાવેલી
તથા હેંડખીલોની મારફતે ફેલાવેલી જાહેર ખબરવાં
ચી સંભલાવી હતી, અને તે પછી સરનશીન સર
જમશેદજી જીજીભાઈ તરફનું બાશણ તેમની ખીમા
રીને લીધે તેમના વડા સાહેબજીનંદા શેઠ માંલેકજીએ
વાંચી સંભલાવીઈ હતું, જે નીચે પરમાલેછે:—

હમદીન બાઈ સાહેબો, — “આજ દીને તમે શા
હેબોને અતરે તશદી આપવામાં આવીછે તેના શખ
અ તમે સરવે શાહેબોને રાશનછે. ગીઆ ફેખરવારી
માશમાં મુશલમીન ટોલાના કેટલાએક બદમાસો
એ નામોશીબરેલીઆલ ચલાવી તથા આપણા એક
મારગી અને શુલેહ આહાનારા જરતોશતી બાઈએ!
જીપર વગરકારણે શીતમ ગુજરીને તેઓના ધરખારે!
માલમીલકતો, અને ધરમના પત્રીતર મુકામો લુટીને
તારાજ કીધાછે, જે શખખથી આપણી કોમના લો
કોના દીલ ધણાં દરદમંદ થાયાંછે. હમો નમનતાઈ
થી હમારા સરવે હમદીન બાઈએને અરજ કરીએ
છીએકે, આપણી કોમઉપર કેવી શકતી ગુજરીછે તે
ખાખે માહોદુંમન રાખીને ઘટતે કેકાણેથી ઘટતી દાદ
આહાવાની તજવીજ કરવી. એમ કીધાથી તમારી
કીરતીમાં ધણો વધારો થાશે હેમાં કશો શંદેહ નથી.

ગીઆ માશની તા૦ ૮મી ને રવીવારને દીને હ
મારા મજગામના ખંગલા મધે, વગવાલા અને જા
ણીતા જરથોસતી ધરહસથોની એક માહોટી સભા
મળી હતી, તે સભામાં એકમતથી એવા ઠરાવો થા
યાહતા કે આપણી કોમઉપર ગુજરેલા જુલમ ખાખે

ઘટતી દાદ આહાવા સાથે ઉપાયો લેવાની જરૂર છે, અને તે કારણસર ઘટતી સલાહ મેલવીને આપણી કોમની તરફથી એક નમનતાઈ ભરેલી અરજી ઘટ તે ઠેકાણે મોકલવો. એ શબ્દોમાં થયેલા ઠરાવ મુજબ અરજી તૃપ્તિયાર કરવાનું કામ શેઠ સોરાબજી શાપુરજી ખંગાલી તથા શેઠ પીરોજશાહ મહેરવાનજી મહેતા તથા શેઠ જહાંગીરજી મહેરવાનજી વકીલને સોંપી આમાં આવડું હતું. તે તરણે શહેબોએ ધણી મહેનત લેધને જરૂર જોગ ખર્ચ તથા વીગતો સતા ભરેલી રીતે મેલવી છે, અને એક અરજી પુરતા દાખલા દલીલો સાથે તૃપ્તિયાર કરાવી છે. તે અરજી તમા શહેબો હજુર હમણાં વાંચીસંભલાવીઆમાં આવશે એ તરણે ધરહસથોએ લીધેલી તારીફ લાયક મહેનત વીશે તેમનો ઉપકાર હમો અતરે માનીએ છે. એ અરજી તૃપ્તિયાર થવાપછે ધણાએક આગેવાન અને વગવાલા જરેતોશતીઓને હમારા મજગામના ખંગલામાં ખોલાવીને વંચાવી હતી, અને ઘટતી તકરાર કીધાપછે એ અરજી એકમતથી તે સરવે શહેબોએ પશંદ રાખી છે. હુલડની વેલાએ જો બનાવો બની આ છે, તથા પોલીશ અને શરકાર એ વેલાએ કેહવી ચાલ ચલાવી છે, તેહનું આપેહુબ બએઆન જરૂર જોગ શામેતીઓ શુધા એ અરજીમાં આપેહું છે, અને કોઈપણ રીતની શરાહગત કીધી નથી, પણ જો ખરેખર બનાવો બનીઆ છે તેજ ફકત જાહેર કીધા છે, અને તે બનાવોની સરવે હકીકત જાણાવીને તેની મુનશરી હોંદસતાનના લાયકીવાલા સેકરેટરી આફ સેટેટ મારકુવીસ આફ સેલોસબરી તથા તેહની

કાઉનશીલને સોંપીઆમાં આવીએ, તથા એ બાબદ
ની ઘટતી જાણતેજો અને તપાસ કરવાસાથે હરેક
ઘટતા ધલાજો લેવાને આપણી કોમની તરફથી અ
રજ ચુગરીએ. આપણે માથે જે અદલ અને મયા
હુ રાજનુ છતરએ, તે રાજનો મુલ કાનુન હેવાએ
કેકોઈપણ અદના રધત ઉપર કોઈ પરકારનો જુલ
મ ધમ્મા ગેરધનસાથી ચુગરીહોએ તો તેહની દાદ
ઘટતે રથતે આહવાની તે રધએતને પુરતી છુટ તથા
હક છે. હેવા એક જાણીતા કાનુન મુજબ આપણી
જરતોશતી કોમ પોતા ઉપર ચુગરેલા જુલમ તથા
ગેરધનસાથી વીથે પુરતી નમનતાધથી નામદાર માહા
રાણીનાં તખ્ત નજદીક ફરીઆદ ઉઠાવી દાદ આહા
તા થાએ હેમાં કશું અનઘટવું નથી. એમ કીધાથી
આપણી વફાદારીને કશી જાંખ પોંહેંચથે નહી,
પણુ એાર વફાદાર રધઅત તરીકેની આપણી ખ
દી ફરજ ઘટતે પરસંગે બજાવેલી કેહેવાશે. ધંગરેજ
રાજ, જેહના છાએઆ તલે આપણી કોમ શુખ
અને આબાદાંની ભોગવેએ, તેહવાં રાજમાં કોઈ ગે
લાએ ન ધારલી ગેરધનસાથી થાએતો તેથી કરીને
તે રાજ કોઈ ગેરધનસાથી ઠરવું નથી; વાથતે તે
વીથે એ રાજના મુખીઅ ઠાંમ આગલ ફરીઆદ લ
ધજવાથી આપણે પોતાની અગતની ફરજ બજાવી
એ છીએ. આએ હમારું દુક ભાશણુ શમાપત કર
તી વેલાએ હમા એટલી ઉમેદ રાખીએએ કે આપ
ણી કોમની વાજખી ફરીઆદ ઉપર ઘટવું ધીઆંન
આપવાને ધંગલડના અપખેશપાત સતાવાલાઓ
ચુકશે નહી.

એ પછી શેઠ સોરાબજી શાપુરજી બંગાલીએ
અરજીનો ખરડો રજી કીધો હતો, અને તેમ કરતાં
નીચે પરમાંણે ભાશણ કરીજી હતું:—

“તમે શાહેબોની નજદીક સરનશીન શાહેબ સર
જમશેદજીએ પોતાનાં ભાશણમાં જે રીતે કહી સંભ
લાવીજી તે મુજબ ગીઆ માશની તારીખ ૮ મીને
દીને “મજગામ કાશટન” મધે આપણી કોમના લગ
ભગ સરવે આગેવાન તથા વગવાલા ગહરસથો ની
શભામાં, તમારી હજીર આજ રોજે રજી કરવા
ધારેલી અરજી તદ્દઆર કરવાનું માન મહને તથા
માંદારા મીતરો શેઠ પીરોજશાહ મેરવાંનજી મેહતા
અને શેઠ જીહાંગીરજી મેરવાંનજીને આપવામાં આ
વીજી હતું. એ અરજી હમારી સમજ અને સકતી
મુજબ તદ્દઆર કરીને ઉપર કહેલી શભામાં મુકરર
થાએલી કમીટીની નજદીક હમારે રજી કરી હતી,
અને તેઓએ હમારો બનાવેલો ખરડો એકમતથી
બાહાલ રાખેઓ હતો, તથા તેમાં પાછલથી જરૂર
જોગ ફેરફાર, અરજીની મતલબ ચુકીઆ વગર, જે
કરવો પડે તે કરવાનો અખતીઆર આઠ શાહેબો
ની એક “સબ કમીટી” ની સહલાથી વાપરવાને હ
માને ફરમાવેઆમાં આવીજી હતું. એ અખતીઆર
મુજબ અરજી મધે સેજ ફેરફાર કરવામાં આવેઓ
છે. “સબ કમીટી” ના એ આઠ શાહેબોનાં નામ
આ મુજબછે;—ધી હાબરેબલ સર જમશેદજી જીજી
બાઈ બારોનેટ, શેઠ ફરાંમજી નોસરવાંનજી પટેલ,

શેઠ બેશંમજી જીજીભાઈ, શેઠ હીરજીભાઈ હોરમજી
શેઠના, શેઠ દીનશાહજી માંલેકજી પીટીટ, શેઠ ખર
શેઠજી ફરફુનજી, શેઠ મેરવાંનજી ફરાંમજી પાંડે, અને
શેઠ મનચેરજી હોરમજી કામાજી. એરીતે અરજી
નકી કરીને આજ રાત્રે જરતોસલીઓની આએ
જાહેર સભાની હજુરમાં રજુ કરીછે, અને હમો
ઉમેદ રાખીએછે કે, તે સરવે કોઈને પસંદ પડે હેવી
જણાયે. એટલું ખોલી એ અરજી અસલ ધંગરેજી
મા વાંચવાને હું અરજ કરૂંછું. અને તેજ પરમાં
છે તેહનો યુજરાવી તરજુમા વાંચવા વીશેની શેઠ
નશરવાંનજી બેશંમજી સેકરેટરીને હું અરજકરૂંછું.”

એ પછી શેઠ પીરોજશા મેરવાંનજી મહતાએ
ખુરસી ઉપર ઉભા રહી ધણે માટે અને ખોલે અ
વાળે તથા સટા ભરેલી રીતે અરજીનો અંગરેજી
ખરડો વાંચી સંભલાવીઓ હતો, અને તે પછી તે
અરજીનો યુજરાવી તરજુમા તેવીજ રીતે શેઠ નશર
વાંનજી બેશંમજી સેકરેટરીએ વાંચી સંભલાવીઓ.

નામદાર ઊમરાવ મારકુવીસ આફ સાલસખરી.

તે નામદાર માહારાણીના હોદુસતાન ખા

તેના સેકરેટરી આફ સેટેટ ધન કાંઉન

સીલ જોગ—લંડન.

મુંખઈ શહેરના પારસી રહેવાસીઓની અરજી.
અરજ એછે—

મુસલમીનોના છેલાં હુલડની વખતે મુંખઈના
પારસીઓને ખમવાં પડેલાં ઘાટકી દુખોને માટે દાદ
આહવા, અને એવી જાણતી ફરી નહી યુજરીઆ
માં આવે તેની જામીનગીરી મેલવવાની મક્કુદથી,

તેમજ વળી મુંબઈની સરકારે નાખેલા અણુધટતા ઠપકામાંથી નામદાર માહારાણીની સરકાર આગલ તથા ધંગલડની પરજ આગલ પારસીની આલમ નો બચાવ કરવાના એરાદથી, તમા નામદારની કાઉનસીલ જોગ આ પાધરી અરજી મોકલવાનો લગાર સરેસતાથી ઉલતો મારગ એખતીઆર કરવા ની તમારા અરજદારો પોતા ઉપર ફરજ આવી પડેલી સમજેછે.

૨. હુલડ કરનારાઓની તપાસની વેલા પો લીસ તથા હાઇ કોર્ટમાં આવેલાં કામકાજના હેવા લની નોધો ઉપરથી તથા આ અરજી સાથ જોડેલા ખીજ દસતાવેજો ઉપરથી, તમારા અરજદારોની નજરમાં હેઠલ ટાંકેલા સીધાંતો વજર શકે શાખેત થા યછે તેની વીગત; (પેહેલું) ગઈ તા. ૧૩મી ફેબ્રુ- રવારીને દીને મહમદીઆન હુલડખોરના ટોલાં, આગમજથી કરેલી એકસંખી ગોઠવણ મુજબ પોતા ની મશજુદોમાંથી બાહર નીકલ્યાં, અને જુદાજુદા લતાઓ ઉપર પારસીઓના આતશકદેહઓ તથા રહેવાના મકાનો ઉપર લગભગ એકજ વખતે હામ- લાઓ કરીને તેઓ મધેની પવીતર ચીજોને અપવી તર કીધી, માલ મીલકતો હુટી ગયા અથવા તેમનો નાશ કીધો, તથા છુટા છુટા પારસીઓને ધણા હ- લાક કીધા; (ખીજું)—આ બખેડાને ઉસકેરવા સરખું પારસી ટોલાએ કાંઈપણ કીધું નથી; (તરીજું)—અગરજો પોલીસે પોતાની ફરજ બજવી હતેતો કાંઈપણ માહોટું હુલડ ખીલકુલ થતે જ નહી; (ચોથું)—તારીખ ૧૩મી ફેબ્રુવારી પછે શહેરમાં ધભરાટ ચાલુ રહેયો તથા અગત ક

રીને એજ માશની તા૦ ૧૫મી અને ૨વીવારના
 પેહેલા પેહેલે હુલડ નવેસરથી પાછું થયું તેનું કા
 રણુ એજ હોવું જોઈએ કે મુંબઈ માહેલા તે વેલા-
 ના મામલાની હાલતનો ખરેખરેવીચાર બાંધવામાં,
 તથા લોકોમાં વીશવાશ પાછો બેશે અને સમાધાની
 ફલાય એવું પુરતું લશકર બોલાવામાં, મુંબઈની સર
 કારે નીશકલ થઈને પોતાની નબલાઈ દેખાડી હતી.

૩ હુલડ કરનારાઓએ આ બખેડા બાબે
 આગમચથી સંપ કરી રાખ્યો હતો તે માતર એટલી
 જ ખીનાથી સાબેત થયું નથી કે તા૦ ૧૩મી ફેબર
 વારીના કેટલાક દિવસ આગમચ સેહેરમાં એવી અ
 ફવાઓ ચાલી હતી કે, પારસીઓ ઉપર એક બરોબ
 ર ગોઠવી રાખેલો હલલો કરવામાં આવનાર છે, ૫
 ૦૦ એ અફવાઓ બિપરાંત વધારે સાબેતી પોલીશ
 તથા હાઇ કોર્ટમાં પડેલી મુખ્યજુબાનીઓ ઉપરથી
 મલી આવે છે, કે જેમાં એવી શાખશી પડી છે કે મા
 શ ફેબરવારીની તા૦ ૧૩મીને દીને આ હુલડો સ
 ધલી જગોએ એકજ સરખી રીતે, અને બનતી ખ
 ખર કાહાડવા મુજબ, લગભગ એકજ વખતે શરૂ થયાં
 હતાં; અને શેખ અબ્દુલ રહેમાન સ્ત્રીટ તથા બીંડી
 બજાર અને ખેતવાડીમાં હુલડ કરનારા ટોળાંઓની
 મુખીઅ મતલબ એટલીજ હતી કે પારસીઓના આ
 તશકદેહોને અપવીતર તથા અવાવ કરીને એ ટો
 ળાના લોકોને ખુરામાં ખુરૂં અપમાન લગાડવું. એ
 વું કેહેવામાં આવે છે કે સેખ અબ્દુલ રહેમાન સ્ત્રીટ
 મધે યાયલું મુખીઅ હુલડતો એક પારસી કાનસટેબ
 લ અને કોઈ મુસલમાનોના મસતીખોર છોકરાઓ
 વચે ઢીલા સેજ ટંટામાંથી અકસમાતે બિલું થયું હતું

પણ એ વાત કેટલી નાપાયદાર છે, તે પોલીસ કાનસટેબલ ગફની શાખાની પરથી સાબિત થાય છે. પોલીસને એ અમલદાર તે વખતે જુમા મશજીદ આગળ પોતાની ડ્યુટી ઉપર હતો, કે જે મશજીદમાંથી હુલડખોરો તા. ૧૩મીને દીને બાહર ધસી આવ્યા હતા, તથા આ હુલડખોરો મશજીદ થઈ તે તેણે જોયું હતું, તથા સારજાંટ આટકીનસન જેણે આ મુકદ્દમાની વેલા મુસલમાન હુલડકરનારાઓનો ખચાવ કીધો હતો તે દીમાએ તો એ કબુલ કીધું કે મહમદી આનો નાખ આવનો એ ભાગ તદ્દન ધસી ગયો છે, અને કોઈપણ રીતે બચે જાને ઉભા થવાનું કારણ આપવાના કપકામાંથી આ પારસી કાનસટેબલે પોતાને સદનતર મેકલો કરી નાખ્યો છે. એ ઉપરાંત એક પારસી મેવા વાલો નામે દોરાબજી પેશતનજીની ચોકશ અને તેટલા માટે અગતની જુબાની ઉપર તમારા અરદારો વેઆન પોંહ્યાં આડવા માગે છે. એ ધણી એવું જાહેર કરે છે કે તા. ૧૨મી ફેબ્રુઆરીને દીને તેના એક મુસલમાન દોસત તથા ધંધા માહેલા ભાગી આએ તેણે એતવણી આપી હતી કે બીજે દીને (ઇયાને સુકરવારે) ધણુ કરીને બચેડો થશે, જે બખ્સર ઉપરથી તે પારસી દોરાબજીએ નેટીવ ટાઉન માહેલાં પોતાનાં ધરમાંથી પોતાની ધણી આંણીને ખાંબાલાના ડુંગર ઉપર પોતાના એક ખેતીના ધરમાં મોકલાવી હતી. તા. ૧૩ મીની સહવારના જારે દોરાબજી સરસતા પરમાંણે કરાફરડ મારકેટમાં પોતાના ધંધા ઉપર ગયો તારે ફરીથી તેને ઉપલી એતવની આપવામાં આવી, જેથી તે પાછો પોતાને ધર ગયો અને પછવાડેથી હુલડખોરોએ જે ધર ઉપર

હુમલો કર્યો, પણ જેમાં પારણાં ભાંજીને દાખલ થવાને કાવયા નહીં હતા, તે ધરે મધેનું એક ઘેર એ પારસી દોરાખજી મેવાવાલાનું હતું. એજ લતા ની પડોશમાં સર જમસેદજી જીજીભાઈ ખેનીવાલેંટ ઇનસ્ટીટીયુશનની છોકરીઓની નીશાળના તથા બીંડીખજરમાની એક ખીજી નીશાળના શીખસકને પણ એજ પરમાણેની એક ચેતવણી આપવામા આવી હતી, અને તેથી કરીને સુકરવારની શહવારના આસરે સાડા અગીઆર કલાકને અમલે શીખનારી છોકરીઓને એ નીશાળોમાથી ધર માકલાવી નીશાળ ખંધ કરવામા આવી હતી.

૪. મુસલમાનોને માફું લગાડવાનું કાંઈ પણ કારણ આપવાના વાંકથી પારસીની આલમ તદ્દન નીરદોશછે તે વાતની સાબિતી, પારસીઓ સામે મુસલમાનોએ બદ સોચના ધરાવાના બાહાના તરીકે જેખીના રજુ કરવામા આવીછે તેની તપાસ ઉપર થી મલેછે- તા. ૧૫ મી જુન ૧૮૭૩ ને રીને રસ તમજ હોરમજી જાલભાઈ નામના એક પારસી એ મુબઈ ખાતે ગુજરાતી ભાશામા એક પુસતક છપાવયું, અને તેમાં ખીજા પરશીધ પેગમબરના જનમચરીતરે સાથે “મોહમદની જંદગીનો હેવાલ” દાખલ કર્યો હતો, કે જે હેવાલ ઓકલીની બનાવેલી સારેસન લોકોની તવારીખ ઉપરથી, તથા ગીબનના બનાવેલા રમના શાહાનશાહાતના પડીભાગવા બાબેના પુસતકઉપરથી, તથા વાશીંગટન ઇરવીંગના બનાવેલાં મહમદના જનમારાના હેવાલ ઉપરથી રચ્યો હતો. તેમથે મુસલમાનોના પેગમબર ના કુટુંબનું વસ્તુન કરતાં મહમદના એકપુરા ખેટાની

માતાને મીં જાલભાઈએ એક રાખેલી ઝોરત કરી જાણાવી હતી, તથા તેમાં “રાખેલી રાંડ” એવા ગુજરાતી શબ્દ વાપરીએ હતો, પણ ખોમએ ટરાકટ એંડ બ્રક સોસાઈટીને લગતા મીશનરીએએ શને ૧૮૫૩ માં છપાવેલાં મહમદના જનમ ચરીતર મધે એજ ખોલ એજ મતલબથી પણ “રાખેલી” એવા વીશેશણુ વગર વાપર્યોછે. મીં જાલભાઈના પુસતકની ખબર મુસલમાનોએ આઠ મહીના સુધીતો કસી લીધી નહી, પણ છેક ૧૮૭૪ના ફેબ્રુઆરી મહીનાની શરૂઆતમાં તથા મોહોરમના તેહેવાર (કે જે તેહેવારગીપર ઘણું કરીને હીંદુસતાનના મુસલમાનોમાં કાંઈને કાંઈ ખખેડો ધાયછે) તે તેહેવારની છેક નજદીકીમાં મુંખઈના કેટલાક આખરદાર મુસલમાન સેહેરીએ પોલીસના કમીશનર મીં સુટર પાસે ગીઆ, અને તેણે ખબર આપી કે એક પારસીએ એક ગરંથ પરગટ કર્યોછે તેમાં અમારા પેગમખરની માનીતીને “વેશીયા” દાખલ લખવાથી અમારા હમજતીએ બચભરેલી રીતે ઉસકેરાઈ આવયાછે. કસખણુ ને માટે ગુજરાતી શબ્દ મીં જાલભાઈએ વાપરેલા ખોલથી તદન જુદોછે; તોપણ મીં સુટરની અને (પોલીસના ડેપુટી કમીશનર) મીં એંડજીગટનની તાકીદની ફરમાશ ઉપસ્થી મીં જાલભાઈએ પોતા પાસે બાકી વધેલી સઘલી નકલો પોલીસને સવાધી નકીધી. મુસલમાનો વાંધો કાઢાડીશકે એવા એક ગરંથ પરગટ કીધો તે માટે મીં જાલભાઈ પાસે મીં એંડજીગટને ખોલાસો માગ્યો હતો, અને વેચવા વગરની નકલો પોલીશને સવાધીન કરીને મીં જાલભાઈએ તે પુસતકનો વધારે ફેલાવો થતો અટક

કાવાને પોતાની તરફથી બનતી કોસેશ કીધી હતી. જે માણસે મુસલમાનોને માફુ લગાડવાનો એક બેં બ પણ ઓચરવાની ધારણા રાખેલી નહી, તેવા માણસની સામે મુસલમાનોનો આ જોસો, ઊપણા હક મુકી છુટવાથી બંધ થવો જોઈએ, એમ વાજ ખીની રાહ વકી રાખી શકાય. પારસીની આલમ વીસેતો એટલુંજ કેહેવું બસત્રે કે મી બજલબાઈના ગરંથમાં છપાયેલી બાબતનો જોખમ તેઓને સર હતો એવું કમું જણાવામા આવ્યું નથી, અને એ વું કેહેવાને જરાખી બાહાનાનું એાફું વટીક કસુનથી.

૫ આ પુસ્તકને દાખી દેવાનું પોલીસના ક મીશનરનુ કામ ગેરવાજખી હતું અને તમારા અર જદારોના વીચાર મુજબ એ બાબે તેણે સારી સલા હ મલી નથી, કેમકે એ કામ ધરમ સંબધી છુટાપ ણાના તરીકાની તથા છુટી તકરાર કરવાનાં હકની વીરૂધ થાયુંછે, અને વલી એ બનાવથી એવો એક દાખલો હસતીમાં આવીઓ છેકે (જેમ કરાંચી આ તે એક ખરીસરી ચોપાનીઆને બંધ કરવા માટે થ વલી છેલલી કોસેશ ઉપથી માલમ પડેછે તેમ) તે દાખલાનો લાભ પારસીઓ ઉપરાંત ખીજ કોમો સા મે લેવાને મુસલમાનો ચુકીઆ નથી. તોપણ મીબ સુટરનુ એ કામ કેટલેક દરજ્જે દરચુજર કરી શકા યકેમકે સને ૧૮૫૧ના નાશકારફ હુલડો, એક પા રસી અંત્રીપતીએ પોતાના પતરમાં મહમદની જીંદ બીનો હેવાલ છાપવાથી જનમ પામયાંહતાં કે જે હે વાલ મહમદીઆન લોકોએ અપમાન ભરેલો ગણ્યો હતો. પણ અગરજો તે વખતના અને હાલના હુલડો ના મુજબ બાબેના એ બાહાના એકકને મલતાં તથા

સરખાં ગણ્યા તો મહમદીઆન લોકોએ પોતાને ઉ
સકેરાયલી હાલતમાં લાવી મેલીઆહતા તેના પરી
નામોનેપણ એકસરખાં ગણ્યાં હતાં. સન ૧૮૫૧
માં એક સુકરવારને દીને જીમાં મશજીદમાંથી મુસ
લમાનોનાં એક ટોણુ “દીન—દીન” પોકાર મારવું
બાહાર નીકળી આવ્યું તથા પારસીઓ ઉપર તુટી
પડ્યું હતું; અને તે ઉપરથી બનવા જોગ હતું કે
૧૮૭૪માં પણ તેજ શઘલો મામલો પાછો જાગ્યો. મી.
સુટરે હેવાતો કદાચજ વકી રાખી હશે કે મુસલમા
નોનાં જહનુનની તરફેનમાં તેણે જે અચરવી ઉપ
જાવનારી છુટ મુકી તેથી અગનીઆન જહનુનીઓ
રાજી રેલી સકે; કેમકે તેણે એ બાબતમાં શું કરવું
તે વીશે એ લોકો કેહેવી વકી રાખતા હતા તે એક
મુસલમાન વરતમાન પતરના અધીપતીએ પોતાના
તાં ૧૯ મી ફેબરવારીના અંકમાં નાચે લખેલા સ
ખુનોમાં જણાવીજી હતું:—

“કમીસનર સાહેબ મીં સુટરને પુસતક વીશે
પેહેલી ખબર મલવા પછે સુકરવારની આગમચ
તે પુસતકોની સઘલી નકલોનો એવીરીતે નાશ કી
ધો હતે કે જ્યાં તે નાશ થયો લોકોના જોવામાં
આવતેતો ખચીતછે કે હુલડ થતે નહી—પણ સુકર
વાર શુધીમાં ચોપડીઓની નકલોનો નાશ નહી
કરવાથી લોકોના મનમાં એવોશ શક પેદા થવો
જોઈએ.”

પણ એવા એક બખેડો અટકાવાને પોલીસ
ના કમીશનરે સાહુચેવીના શું ઉપાયો લીધા હતા ?
મીં એડજીગટને મીં સુટરના દેખતાં મીં
જાલબાઈને કહ્યું હતું કે “મહમદીઆન લોકો

અમાન અને તોફાની છે”; અને વલી હુલડ શરૂ થવાની બે દિવસ આગમ્ય પોલીસને જાણી એતવણી આપવામાં આવી હતી કે એ લોકો ને મનાતેમ બેદીલ છે તથા પારસીઓ ઉપર ક્રીના લેવાના વીચારમાં છે. મીં જલભાઈએ પોતે મીં એડજન્ટને પાસે જઈને કહ્યું હતું કે “તાં ૧૧ મી ફેબ્રુઆરીને દીને પેહેલા પોહારમાં કેટલીક મસ જીદોની ચોરીડી ઉપરથી મુસલમાનોના ટોળાંઓ આગળ કેટલાક શખ્સો તેમના ધરમને લાગેલાં કલપીત અપમાન વીશે જાણી રીતે જાહેરમાં ભાષણ ચલાવતા હતા, તથા એ તકસીરને માટે મીં જલભાઈનો જન લેવા, અને તેના જાતીલાઓને શીખસા કરવી એ ધણું વાજબી તથા કાયદાસર છે એવું તેઓ મુસલમાનોના ટોળાંઓને શમજાવતા હતા.” મીં જલભાઈએ પોહિંચાડેલી આ ખબર ઉપર મીં એડજન્ટને ખચીત વીસવાસ મેલીઓ હશેજ—જો વીસવાસ નહીં મેલીઓ હોતે તો તેણે મીં જલભાઈને મુખ્ય છોડવા તથા પુણે ઇઆ શુરત જવાની સલાહ આપી નહીં હોતે. પણ એ ઉપરાંત વળી તાં ૧૧ મી ફેબ્રુઆરીને દીને ઘાબીતલાવ અને સોનાપોરના પારસીઓ તરફનું એક ઉપયુક્તિ એજ પોલીસના અમલદાર પાસે ગયું, તથા તેનો આસરે માગ વા લાગુ અને તેણી આગલ તેઓએ જાહેર ક્રીડા કે “અમાને પકી ખબર મળી છે કે મુસલમાનો અમારી ઉપર તુટી પડનાર છે, અને અમારી વચે ભય ભરેલી ખરાબી ચલાવનાર છે.” આ ઉપયુક્તિ સુનના જવાબમાં પોલીસના ઉપયુક્તિ કમીશનરે કહ

થું કે “મોહમદીઆંન ટોળના આગેવાન ગરસથો
 એ ખીજો દીને (ઈઆને તારીખ ૧૨ મી ફેબ્ર
 વારી અને ભરૈસપતવારને દીને) ભિગા મળવાની
 તથા કશો પણ બખેડો નહી થાય એવા અટકાવ
 કરવાની કબુલાત આપીછે.” વળી તેણે કહ્યું કે
 “અગરજો તેઓ એથી હિલટા ચાલશેતો પોલીસ
 તેઓની શુધને કેકાંણે લાવશે.” મોહમદીઆંન
 લોકોની તે સભા તા. ૧૨ મીને દીને મળી, અને
 તેમાં ધણુંક ધીરજ આપનારાં ભાષણો થયાં,
 અને તેટલા પરીણામઉપર મી. સુટર તદ્દન રાજ
 થયેલો દીસેછે, કેમકે સુકરવાર (કે જે દીને મોહ
 મદીઆન લોકો પોતાની મસજીદોમાં એકઠા થાય
 છે) તે દીને “ એ અમાન તથા તોફાની લોકો ”
 કાંઈખી હુલડખેરી અથવા શુલેહનો ખીગાડ કર
 નારી ચાલ ચલાવે તેનો અટકાવ, સારી ફોજ
 હાજર રાખી તેના બલથી કરવાને મી. સુટરે કાંઈ
 પણ સાહુચેતી રાખી નહી. શું બનનાર તેની
 પુશકળ નીશાંનીઓ સુકરવારની સહવારનાં માલમ
 પડવા લાગી હતી. મી. રતનજી માંણેકજી રત
 નાગરને તે દીને સહવારના આસરે ૧૧ કલાકે
 જુમામસજીદ આગળના મોહમદીઆંન લતાઓ
 તરફ નહી જવા માટે એક મુસલમાન મીતરે તેને
 ચેતવણી આપી હતી, અને તે વખતે તેણે જોયું
 હતું કે આરથો અને સીદીઓની એક શંખ્યા, જે
 મથેના કેટલાકોના હાથમાં સોટાઓ હતા, તેઓ
 મસજીદ તરફ હિતાવલે જતા હતા. ખીજા પાર
 સીઓની જુથાંનીઓ આ અરજ સાથે જોડીછે
 તેઓ શાહાદત આપે છે કે મસજીદની અગાવી

ઉપર હારકટાર ઉભેલા મુસલમાનોએ કલાક ૧૧ અને ૧૨ ની વચ્ચે તેઓ ઉપર પથરા માર્યા હતા. પણ હાઈ કોર્ટમાં પડેલી શાખશી ઉપરથી માલમ પડેછે કે જુમા મસજીદમાં તે દીવસનો મુસલમાનો મેઝાવરો જોકે સરેસતા કરતાં એટલો બધો મોટો અને એવી કીસમના લોકોનો હતો કે તેથી, જેમ પારસીઓમાં તેમજ હિંદુઓમાં ધાસતી પેદા થવા વના રહે નહી, તોપણ જરૂર મસજીદમાની એખાદત ખતમ થઈ, અને જરૂર લોકડીઓ તથા પથરાથી હથીઆરબંધ થયેલા આરખો તથા સીંદી ઓએ અખદુલ રહેમાન સ્ત્રી ઉપર હોમલો કર્યો, તારે મસજીદ આગળ ફક્ત એકજ હુરોપીઅન કાનસેટેબલને ડ્યુટી ઉપર રાખેલો હતો. આ કાનસેટેબલ જે કાંઈ કરી શક્યો તે સંધ્યું મળીને એટલુંજ હતું કે હુલડ શરૂ થઈ ચુક્યું છે એવી ખબર પોલીસવા માટે દોહોડ માઈલ દુર મજ ગામની પોલીસ આશીસમાં મીં. મુટર આગળ એક પોલીસના સીપાઈને બગીમા બેસાડી મોકલ્યો, તથા પોતે લાઈલાજ હાલતમાં હુલડખોર ટોળાંની પુઠેપુઠ કર્યા કીધા. પોલીસ મદદે આવી તાંહાં શુધી હુલડ કરનારાઓને પોતાની મરજીમાં બાવે તેમ ચાલવા સાથે ફટલા લાંબો વખત મલ્યો તે સવાલ ઉપર તમાર અરજદારે હીઆં તક રાર ચલાવા માગતા નથી, કેમકે એ બાબતની સાહેદી એકએકથી વીરૂધ પડીછે. હીઆં એટલું જ કેહેવાની જરૂરછે કે જે આતશકહેહઓને પુરે પુરાં અપવીતર કરવા માટે તથા કેટલાંક ધરોને છુટવા માટે અને પારસીઓની એક શંખ્યાને માર

મારવા માટે (કે જેમાના એક પારસી પછવાડેથી પોતાને લાગેલા જખમથી મરણ પામ્યોછે) એટલું કટવા સાડું તે હુલડખોરને પુરતો વખત મળ્યો હતો, અને એતવાડીમાં એ હુલડખોર પોતાની ધારણામાં નીશકળ થયા તે પોલીસના વખતસર જલદી વચ્ચે પડવાથી થાયું નથી, પણ તાહાંના રેહેવાસીઓએ કરેલા હિમત ભરેલા દેખાવથી બચનથું હળું. પોલીસે જાહાં જાહાં પોતાનો દેખાવ કર્યો, તાહાં તાહાં ફિસાદખોરના ટોલાઓ તરતજ વીખરાઈ ગયાં, અને તમારા અરજદારે માઠી નમનતાઈ સાથે જે બાબત વીશે અગત કરીને જોસથી ફેહવા માંગેછે તે બાબત એછે કે જે સુકરવારની સહવારે મસજીદોની આગલ પોલીસના મજબુત ચોકી પેહેરા રાખીને મીં સુરે પોતાની ફરજ બજવી હતેતો કાંઈપણ ખરાબી ની કોશિશ વઢીક કરવામાં નહી આવતે. પોલીસના ડીટેક્ટીવો, જેમના મુખીઅ અમલદારે માહમદીઆનોછે અને જેઓને તેમની અખરાકી ભરેલી નીમખહલાલીને માટે વારંધડીએ વખાણવા તથા નવાજવામાં આવેયાછે, તેમને આ ફિસાદનો છુપો સંપ શોધો કાહાડી જાહેર પાડવાના કાંમ ઉપર લગાડીને પરજની સમાધાની જલવેઆને બદલે, અથવા શુલેહનો ભંગ થવા વીનાં રેહશે નહી એવું જેઆરે માલમ પડ્યું તેઆરે પોતાના તાબા માહેલી ફાજને “અમાન તથા તોફાની લોકો” ને કબજામાં રાખવાના કામ ઉપર લગાડવાને બદલે એ લોકોને સમાધાન રાખવા માટે તેમના આબ રૂદાર જતીલાઓની રૂડી સોચના તથા શકવી

ઉપર પોલીસના કમીશનર તદ્દન વીસવસ મળવા
નું પક્ષે કર્યું, અને તેનું પરીનામ એ નીપજ્યું
કે પારસીઓના જીન અને માલનો આધાર ફેસ
દીઆ જહુનુની લોકોની દયા ઉપર રહ્યો.

૬. હીંદુસતાનમાં ઉઠતા બખ્ષીઓની સા
રીપે જાણીતી વલાણ એ હોયછે કે જરે તેમને
શરઆતમાથીજ અટકાવવા નહી હોય તારે તેઓ
આગની મીશાલે ફરી વલે છે, અને તદ્દન એખ
તીઆરમા રહી શકતા નથી; તે છતાં પણ અગર
જો સરકારે પોલીસની મદદને માટે લશકરને વખ
તશર બોલાવ્યું હતેતો સુકરવારનું હુલડ નરમ
પડ્યા પછે ધણુકરીને ખીજો નવો બખ્ષી નહી
થતે. અલખતા એવો હુકમ થયો હતો કે જરે
બોલાવે તારે નીકલી આવવા સાથે ધુરોપીઓ
ની એક કંપની તથા દેશી પેદલની બે કંપનીઓ
એ તખ્તિયાર રહેવું, પણ જે લતાઓ ઉપર હુલડ
થયાં હતાં તે લતાઓ ઉપર લશકરની હાજરીથી
તાંહાંના બદમાસો ઉપર જે ફાયદા ભરેલી અસર
થતે તે અસર રદ ગઈ, કેમકે નામદાર ગવરનરે
તા. ૧૭ મી ફેબ્રુઆરીના યુનીવરસીટીના કાનવો
કેશનના ભાશણમાં પોતે કબુલ કીધા મુજબ તે
નામદારના માનવામાં નહી આવ્યું કે સુકરવારની
સાંજ, શનીવારનો આખો દાહાડો, તથા રવીવાર
ની સહવારનો શહેરની હાલત એટલી ખારીક હોય
કે સુલેહની જાલવણીને માટે સોલજરને કામે લગા
ડવાનો છેક શેવટનો ઉપાય લેવાનું વાજખી ગણાય.
એ સંખ્યાથી જોકે મુશ્કેલી ન લોકો જરે તાલુમાં
અને ગુરુશા ભરેલી હાલતમાં આવીઆ હતા

તારે હેબત આધિલા પારસીઓ ભયમાં હતા કે
 જે શંકટો આપણે ખમયાં છે તે કરતાં વધારે
 માઠા બનાવો હજી બનવાના બાકી છે; અને જે
 કે સેહેર મધિના દેશી લોકોને રહેવાનો ભાગ દર
 એક જગ્યાએ ધભરાટથી સધલો ઉકલી રહેલો હતો
 એમ કેહેવામાં સહરાગાત કાઈ નથી, તોપણ લશ
 કરને ઉપયોગમાં આણ્યું નહીં હતું, અને પોલી
 સની ફોજ મીં સુરે પોતે કબુલ કીધા મુજબ
 પોતાના કામને માટે મુદ્દલ ખસ નહીં હતી, તે
 ફોજને નાહાના નાહાના ટુકડાઓમાં વહેંચી ના
 ખવામાં આવી તથા નવા હુલડો થતાં ચટકાવા
 ની બેજ ઉમેદમાં તે ટુકડીઓને શહેરમાં ઠાર
 ઠાર વીખરાવી નાખવામાં આવી. શતીવારને દીને
 જેમ જેમ પારસીઓ જોતા ગયા કે સરકારે તેમ
 ના આતશકદેહોનાં ખચાવને માટે ચોકી પેહરા
 નથી રાખ્યા તથા ખેતવાડીના પારસી રહેવાસી
 ઓ ઉપર બે હોમલા થવાની ખબર તથા ગરાંટ
 રાડ આગલ લાંડન હોટલ ઉપર એક હોમલો
 થવાની ખબર તથા અગત કરીને મોહમદીઆન
 મોહોલાઓમાં છુટા છવાયા પારસીઓ ઉપર હોમ
 લાઓ થવાની હકીકતો જેમ જેમ સાંભળાતી ગઈ
 તેમ તેમ પારસીઓનો ધભરાટ કલકિ કલાકે વધતો
 ગયો. તેઓના એ ધભરાટ વીશે તેજ દીને સાંજ
 ના શ્રેષ્ઠ ખેહેરામજી જીજીભાઈએ પોલીસના કમીશ
 નર જોગ લખેલા કાગળમાં બોલલી રીતે જણા
 વીજી હતું અને તે મધિ દેખાડવામાં આવીજી
 હતું કે ખેતવાડીમાં બેગા થયલાં હુલડાઓરેટાનાં
 ઓ ઉપર પોલીસે હોમલો કરીને તેમને વીખરી

નાખ્યા નહી હતા, પણ કોઈ ખીજે નાકે જાંહાં પુરતો બચાવ નહી હોય તાંહાં કરી એકઠા થવા માટે તેમને ગોયા પાછા ફરવયા હતા.” શેઠ બેહે રામજીએ ઉપલાં કાગજમાં લખીયું હતું કે તેવલુ આગલ ધુરોપીઅન પોલીસમેનાએ પોતે કબુલ કીધું હતું કે તેઓ એટલાતો થાકી ગયા હતા કે પોતાની ફરજો બજાવવાને તેઓ શક્તીવાન નહી હતા. શેઠ બેહેરામજીએ પોતાની મજબુત ભલા મલુ કીધી હતી કે બખેડાવાલા જીલ્લાઓ ખાતે લશ્કરી ફોજને રાખવી જોઈએ કે જોયી પારસી ઓમા પાછો વીસવાસ એસે, તથા સુકરવારના જોવી જાસતી ફરીથી પારસીઓ ઉપર યુજરતી અ ટકે. હાઈ કોરટના વકીલ મીંડ ડબલયુ એચ. પેએન જે શેઠ બેહેરામજી જીજીભાઈની સાથે ગયો હતો, તેણે એ છેલા જણાવેલા ગરહથતના કેહેવા ના ટેકામાં કીમતી શાહાદત તમારા અરજદારને લખી આપીછે. મીંડ પેએનની જીયાંની આ અ રજ સાથ જોડીછે. મીંડ એડજંગટને શેઠ બેહે રાંમજીના ઉપલા કાગજના જવાબમાં કબુલ કીધું કે બભરાટ નરમ પડ્યો નથી, પણ એ પતર મધે જણાવેલાં ધમકી આપનારા હુલડખોરોની હસ તી બાબે તથા સુલેહ જાતવવામાં પોલીસની નબ લાઈ બાબે તેણે શક બતાવ્યો. તોએપણુ તેણે પોતાના જવાબમાં એટલું વધારયું કે પોલીસ કમી થનર સરકાર સાથ સધિસો ચલાવેછે અને (લશ કરને હથીઆરબંધ તઈઆર રાંખવા ઉપરાંત) “શેહેરની સમાધાનીના ખીજ ઉપાયો ધિઆંન ઉપર સેવામાં આવયાછે.” સાંજ સુધીમાં સોના

પોર અને ઘાબીતલાવના પારસીઓમાં બોલબી
 ખબર ફેલાઈ ચુકી કે મુસલમાનો ત્રાટી શંખ્યા
 માં એકઠા થઈને સોનાપોરના કબરસ્તાનમાં એક
 લાશને દફનાવાની પાએદસતને બાંહાંને પથુ તે તર
 ફના પારસી ધરોને લુટવા તથા તેમના વડાં આ
 તથામેહિરાંમ ઉપર જસતી ચલાવાની છુપી મતલ
 બધી આવનારછે. તેજ સાંજે પારસી ગરહસથો
 નું એક ઉપહુટશન, જેમાં આનરેબલ સર જમ
 શેદજી જીજીભાઈ ખેરોનેટ, શેઠ દીનશાહ માંજેકજી
 પીટીટ, શેઠ ખેહિરાંમજી જીજીભાઈ, શેઠ ખરશેદજી
 ફરફુનજી પારખ, અને શેઠ મેહિરવાંનજી ફરાંમજી
 ખાંડે એટલા ગરહસથો હતા, તેઓ સર શીલીપ
 વોડહાઉસ પાસે પારસી ટોળામાં હજી ચાલતી
 દેહેશત વીશે એ નામદારને વાકેફ કરવા માટે,
 તથા કસીબી વધારે હીઝ વગર લશકરને બોલાવા
 ની અરજ કરવા સારું ગયા હતા. નામદાર ગવ
 રનરે પોતાના જવાબમાં કહ્યું કે “હુલડ કરનારા
 ઓને પુરા પડવા માટે તથા હુલડને દાખી નાખવા
 માટે પોલીસ તદન અશકતછે એવું જાંહાસુધી હું
 સાંભળું નહી, તાંહાંસુધી હું લશકર શેહેરમાં બોલા
 વી શકતો નથી.... ...
 તમારા ટોળાના લોકોએ હુલડ કરનારાઓથી પોતા
 નો બચાવ કરવાનો ધડો શીખવો જોઈએ અને
 સઘલો આધાર સરકાર ઉપર રાખવો નહી પણ
 ધંગલડમાં જેને સપેશીઅલ કાનસેટેબલ કેહેછે,
 તે તમારા લોકે એ બનવા જોઈએ.” નામદાર
 ગવરનરે એકથી વધારેવાર પુછ્યું કે “શું તમારા
 પારસીઓ પોતાનો બચાવ પોતે કરવાને અશકત

છે?" ને સરકારે એક મુકરર રાજનીતી તરીકે હીંદુસ્તાનની આખી વસતીનાં હથીઆર કોડા વીયાંછે અને ને સરકારે જુદી જુદી જાતો અને નીઆતોને એકેક સામે "પોતાનો બચાવ પોતે કરવા" નું ઉત્તેજન આપવાને બદલે સુલેહ જાનવવાની ફરજ, સઘલી અને એકલી પોતાને માથે લીધી છે, તે સરકારના વકીલ તરીકેના અધીકારીનાં મોહામાથી નીકળતી આ ભાશા ગમે એટલી અજાણ્ય નેવીછે, તોપણ કાનવોદેમનની વેળા મુખ ધના ગવરનરે આપેલાં ભાશણ માંહેલા હેઠલ ટાકેલા ફકરા ઉપરથી તે નામદારનું 'ખરેખર' મત એવું માલમ પડેછે કે અગરજો પારસીઓએ મુજબમાન હુલડ કરનારાઓ સામે લડવા સાથે પોતા પોતામાં સપેશીઅલ કાનસેટબલોની ટોલીઓ બનાવી હોતે, તથા અગરજો પોલીસને મદદ આપવા માટે લશ્કરને બોલાવાની આજુગમતી ફરજમાંથી ઇંગરેજ સરકારને મોકલી રાખી હોતેતો તે કામ નામદાર ગવરનરની નજરમાં તેઓએ ઘટવું અને વાજખી કરેલું કહેવાતે. કેમકે નામદાર ગવરનર કહેછે કે "મને એવું માલમ પડે" કે આ શહેરની સથાપેલી પોલીસના કામકાજમાં ખુદ મેહેનતથી ભાગ લેવા બાબે લોકોમાં સાધારણ ના મરજી માલમ પડેછે. સઘલા બખેડાઓ પોલીસથી જેમ બની શકે તેમ બેસાડી દેવાનું કામ પોલીસ ઉપર જ સોંપવાને લોકોમાં સાધારણ આદત છે—બખેડાઓ માટે ને પેહેલાં એક ભાગ ઉપર, અને પછે બીજા ભાગ ઉપર ઉઠે ! તોપણ જાંહાંખી તે ઉઠતા હોય ત્યાંહાં તેમને બેસાડી દેવાના સઘલા કામ

ની વફા પોલીસથી રાખવામાં આવે છે! ” હવે સોનાપોરના પારસી રહેવાશીઓએ તે લતા તરફ પોલીસ ફોજની વધારે શંખ્યા રાખવા બાબે ફોક ટની માગણી કરીધા પછે તેઓ પોતાના ઘરો અને આતશકહેલોનો ખચાવ કરવા સારું શનીયાર ની રાતથી લોકડીઓ તથા પથરાથી મજબૂત થયા, તે કામ પારસીઓને પોતાનો ખચાવ પોતે કરવા ની ગવરનરે આપેલી આ તીરસકાર ભરેલી સલાહાનુંજ પરીનામ હતું એમ જોકે કેહેવાઈ શકાશે નહીં, તોપણ સોનાપોરના પારસીઓએ પોતાના ખચાવને માટે જે કાંઈ કરીધું તેનું વાજખીપણું કરવા માટે નામદાર ગવરનરે વાપરેલા આ શંખ દો, તથા પોલીસે પોતાને મોહોડે કબુલ કરીધેલી પોતાની લાચારી, ધનસાફની રાહે ધટતી દલીલો તરીકે ટાંકી શકાશે. પારસીઓએ પોતાની મેલ પોતાનો ખચાવ કરવાની તક ઘણી જલદી આંચી લાગી. રવીવારની સહવારના આસરે દસ કલાકે મોહમદીઆંન લોકોના મુરદાંને ભોમીદ કરવાની બે પાએદસતો, આસરે ૪૦૦ થી ૫૦૦ માણસો ની બનેલી, પારસી મોલોલા તરફ આવી. પછ વાડેથી જાણીઆમાં આવ્યું તે મુજબ એ પાએદ સતમાના અગર સંઘલા નહીતો તેમની એક મોટી સંખ્યાના હાથમાં સોટાઓ હતા. સોનાપોરના કબરસતાન આગળ નેટીવ ટાઉનમાં આવતા, રશતા ઉપર બે પારસીઓ મળ્યા, તેમના ઉપર હુમલો કરવાની કોશિશ કરીને એ પાએદસતમાં આવનારાઓએ પોતાની ચાલ દબાડી આપી. સાંખશીઓના કેહેવા મુજબ આ પાએદસત બુલે

શવર આગલથી પસાર થવા પછે તેની સાથે એક
 યુરોપીઅન પોલીસ અમલદાર (સુપરીન્ટેન્ડન્ટ
 મીલસ,) તથા આંશરે ૨૦ દેશી પોલીસના શીપા
 હીઓ હતા. અને ખીજા બે યુરોપીઅન કાનસ
 ટેબલો કબરસતાન આગળ તેમને જઈ મળ્યા હતા.
 ઉસકેરાયલા પારસીઓ નેઓના હાથમા પણ લાક
 ડીઓ હતી, તેઓ કબરસતાન આગળ ખાટી શં
 ખ્યામાં બિગા થયા. તેવામાં પથરા ફેંકવામાં આ
 વયા, કે ને પથરા ધનસપેકટર આસટીનના કેહે
 વા પરમાણે પેહેલાં કાઢી પારસીઓએ ફેંક્યા, પણ
 પારસીઓ પોતે જણાવેછે કે તેઓએ પેહેલી છેડ
 વી શાધી નથી. એ પછે તેઓ વચે છુટા હાથ
 ની લડાઈ ચાલી, જેનું પરીણામ જનની ખુવારી
 માં તથા સીદીઓ અને પારસીઓને ખાટાં નુકસા
 ન થવામાં આવ્યું, અને એ બખેડો ખેસાડી દેવા
 માટે લશ્કરને બોલાવાની અંતે જરૂર માલમ પડી.
 આ લડાઈમાં પેહેલા પથરા ફેંકવાની શરૂઆત
 કોણે કીધી તે તમારા અરજદારને ઘણું નજીવું
 લાગેછે. અરસપરસ એક ખીજાં સામે કરોધથી
 બલતાં બે ટોલાના લોકો, જેમાના એક બાજુવા
 લા પોતાના તોફાંની જોસસાને આગલા બે દીવ
 સો સુધી મલેલા લાડથી ઊસકેરાઈ રહેલા હતા,
 અને ખીજા બાજુ વાલા, નવી જસતીઓની અ
 ફવાથી હેભત પાંખેના—પોલીસની શક્તી બાંધે
 સમલો વીશવાસ ખોલી ખેડેલા, અને સરકારની
 બેલદી તથા સુમતીથી દુખ પાંખેલા હતા, તેવા
 બે ટોલાના લોકોને હાથોહાથ લડવા નેટલા એક
 ની નજીક જોઈ લાવવામાં આવ્યા તારે તેઓ

વચ્ચે લડાઈ ઉઠવા વગર રહેજ નહી. પોલીસે એ
 શ્રીવાએ ખીજી શું વધી રાખી હતે? અગરજો
 પોલીસે એક નવું હુલડ નીપજવા આહાધું હતેતો
 મુંબઈ શહેરના જે ભાગ ઉપર પારસીઓની સજી
 થી ગીચ વસતી રહેલી, તેની વચ્ચેવચ મુસલમી
 નાના એક માટાં સરઘસને જાંણીપુજીને કુચ કર
 વવા કરતાં વધારે તેઓ શું કરી શકતે? તેખી
 સરઘસ મુલેહ ભરેલા માહમદીઆંન શહેરીઓનું
 નહી, પણ મુંબઈના બંદરમાં નસીબ અજમાવા
 માટે આવતા અજ્ઞાન અને જંગલી લોકોનું (કેમ
 કે આ મારામારીમાં રોકાયેલા સીદીઓ અને અ
 રબો એવીજ કીસમના માણસોએ). અગરજો
 આ સરઘસની સાથે ચાલવા માટે લશ્કરને માક
 લયું હતે, તો સઘણું સમાધાનીયા પસાર થતે,
 પણ ખીજી દીને તેમજ બનયું હતું, કે જરૂર એક
 એથી વધારે માટાં પાએદસતના સરઘસને સોના
 પોર ખાતે લશ્કરની સાથે ચલાવી લાવવામાં આ
 વયું હતું પણ આગલે દીનની પાએદસતમાં જસ
 લી ગુજરવાની મતલબ રાખનારા મજબુત કાઠી
 ના માણસોની મોહોટી શંખીઆ આગળ વીસ
 દેશી પોલીસના માણસો કશું કરી શકયા નહી.
 મી० મીલસ પોતાની શાખ્શીમાં કેહેરે કે માહમ
 દીઆંનો એકથી વધારેવાર “પોલીસ ફોજની વચ્ચે
 થી નીકલી ગયા હતા,” કે જે પોલીસ તેમને
 અટકાવી શકી નહી; અને જરૂર તે ઘણી (મી०
 મીલસ) તાંહાની બીડમાંના એક પારસીએ આપે
 લો આ વીચાર કહી સંભલાવે છે કે “પોલીસ
 અમારો બચાવ નથી કરવાની, અમે પોતે અમા

રે બચાવ કરીશું,” તારે તે ખીજ સધલા પાર
 સીઓનો માતર સાધારણ વીચાર કહી સંભળાવે
 છે. લશ્કરને એકવાર બોલાવયા પછે કાંઈ જાન
 અગત નેવા બખેડા બનયા નહી. એ પછે પાર
 સીઓની ખાતરી થઈ કે સરકાર હવે તેઓને ફરી
 થી હેરાંન થવા દેશે નહી; અને તારપછે જે એક
 જ વેળા પારસીઓને “પોતાના બચાવ” ની કોસે
 થ કરવી પડી તે તા. ૨૨ મી ફેબ્રુઆરી અને
 શનીવારને દીને હતી કે નેવારે પોલીસના એક
 સીપાઈએ જુમ ઉરાડી કે મોદીઓનું એક ટોળું
 દુશ્મની બરેલી ધારણાથી કોટ મધ્યે જાય છે.
 આ વખતે કોટના પારસીઓ, કે જેઓમા ધણુ
 કો નેડીવ ટાઉનમાથી કોટમાં સલામતીને માટે
 નાહારી આવયા હતા, તેઓએ સીદીઓને માર
 વામાં ખચીતે ભુલ કીધી હતી, પણ એ કાંઈ મો
 હમદીઆંન ટોળાના લોકો ઉપર બરોબર ગોઠવાણુ
 કરેલો હોમલો નહી હતો. હુલડ કરનાર તરીકે
 જે માણસો ધારવામાં આવયાં, તેઓજ ઉપર આ
 માર પડ્યો અને શેહેરનો એક ભાગ જે આગળ
 પુરતો સલામત વીચારવામાં આવતો હતો, તે
 ભાગ ઉપર આ લોકો ધસારો લાવયા છે એવા
 એઆલથી એ હોમલો સર થયો હતો. કોટમાં
 તે સીદીઓને દાખલ થવાની મતલબ વીશે અગ
 રજો પોલીસનું પોતાનું મત પણ અસલમા એજ
 નહી હતેતો તેઓએ એકલા સીદીઓનેજ કેદ પક
 ડ્યા અને કોઈપણ પારસીને કેદમા લીધો નહી તે
 કેમ બન્યું? તોએપણુ તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી
 પછે જે આશમારીઓ થઈ, તેમને તમારા અર

જઘારો ધણી અગતની સમજતા નથી. તેઓની તકરાર એછે કે જો શરકાર વખતસર મજબુત ઉપાયો પકડવાને જગરૂત થઈ હોતે તો રવીવારના પહેલા પોહોરે જેવું અંધિર રાજ થયું તે નહીં થતે, તથા પારસીઓ અને મુસલમાનો એ બંધી ટોલાઓને તે દીને જીવની ખુવારીનું તથા ખીજી મોટું નુકસાન થાઇ જાતે નહીં થતે. તા. ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી અને મુકરવારને દીને મુંબઈના સરેસતાના ગારીસનનો ખરોખર ઉપયોગ કીધો હોતે તો તા. ૧૭ મી અને મંગલવારને દીને સરકારે પોતાના બળનો જે ભબુકદાર દેખાવ ધણો મોડેથી કીધો, તથા મુંબઈમાં મોહોરમ ઉપર મુલે હ જાલવવા માટે પુણાથી ઘોડેસવાર, પેદલ અને તોપ ખાતાની જખરી વધુ મદદ મંગાવામાં આવી તે સરવેની કસી જરૂર રહેતે નહીં.

૭. તમારા અરજદારો ધારે છે તેમ આ અરજના ખીજ પારિગરાકમાં આપેલાં સધલાં સીધાંતો ખરાં કરી દેખાડ્યા પછે, હવે મુંબઈના ગવરનરે આખી પારસીની આલમ ઉપર મુકેલા જો હોમતોનો જવાબ આપવાના ગંભીર ને વધારે નાજુક કામ ઉપર તમારા અરજદારો આવે છે. પોલીસના કમીશનર મી. સુટરે સોનાપોરના હુલડની ઉત્પત્તિ બાબે નામદાર ગવરનર આગત કરેલા એક રીપોરટથી પારસી ટોલાં ઉપરના આ તોહોમતો જનમ પામેલાં દીશે છે. તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી ના દીવસની મુંબઈની હાલત બાબેના પોતાના જાતી અનુભવના હેવાલમાં મુંબઈ ગેજેટનો અધી પત્રી મી. મેક્લીન કહે છે કે, મી. સુટરે મને કે

યું કે હું (મીં. સુટર) હમણાજ પરેલમાં ગવરન
 રને વાંકે કરવા જઈ છઉં કે આ સઘણો બપે
 ડા પારસીઓએ કર્યોછે. તેજ સહવારના મીં
 સુટરે આ મારામારી ઉઠાવાનો અનેઆએ પાર
 સીઓ ઉપર સાધારણ રીતે લાગુ પાડ્યો અને
 પોતાના ગુસામાં બોલ્યો કે “સઘણા પારસીઓ
 મારયા ગયલા મને જોવા ગમેછે.” આ આકલા
 અને બદપરહેજ બોલોને માટે મીં. સુટરની પોતા
 ની જોડેથી બોલાસો માગવો, એવી તમારા અર
 જદારને કશી ખાસ ધનતેજની નથી, કે જે બો
 લો વાપરવા માટે બેશક તે ખરાં જીગરથી દલગી
 ર થાયછે, અને એકજણે જે હુલડની સરઆત
 જાયલી નહી, તથા. શેહેર પૂરતું સમાધાનછે એવું
 પોતાને અને સરકારને પોતે સમજાવીઆ પછે
 જાગી ઉઠેલાં હુલડને બેસાડી દેવાની અત્યુત્તમ
 કરજ જેણે માથે આવી પડેલી, તેવા એક ધણીના
 એ બોલો માફ કરી શકાશે. એ બનાવ વીશે
 તમારા અરજદારે અતરે એસારે કરેછે તે એ
 ટકુંજ દેખાડવા માટે કે પારસીઓ વીશે ગવરનર
 ના મનની વલાણુ એટલી બધી હદવેર વીરધક્રેમ
 થઈ ગઈ કે તાં ૧૩ મી ફેબ્રુવારી પછે થયલા
 બપેડાઓને માટે કંઈ નહોતો મુસલમાનોના જેટ
 લાજ ઠપકાને લાપક એ નામદાર પારસીઓને ગણે
 છે, તારીખ ૧૪ મીની માંજના સર શીલીપ ઓડ
 હાઉસે પારસી ઉપક્રુટેશનની મુજાકાત લેવી વેલા
 જે બાશ વાપરી હતી તેની ઢપ જાજી મીતરાઆ
 રી બરેલી નહી હતી; પણ રવીવારના હુલડ વીશે
 મીં. સુટરે પોતાનો રીપોરટ કીધા પછે, તે દીન

ની સાંજથી નામદાર ગવરનરે એકદમ કશી તેહ
ક્રીક ક્રીધા વના, ખોલી રીતે, પારસીઓની વીરધ
ની વરતણુક એખતીઆર ક્રીધી. તેમ કરતાં જો
અચરતી ઉપજવનારાં બેદરકારપણાથીજ રવીવાર
ની સવારની મારામારી બનવાજોગ થઇ પડી તે
બેદરકારપણાને માટે મીં. સુટરને પોતાની આજ
વીથે શખત ઠપકો ઘટેછે કે નહી તે બાપે નામ
દાર ગવરનરે કશી તજવીજ ક્રીધી નહી, પણ
તેથી ઉલટું તે નામદારે મીં. સુટરના આ વીચા
રને પોતે બાહાલ રાખ્યો કે “પોલીસની એક મજ
બુત ફીજ” ની હાજરી છતાં નીરદોશ મુસલમા
નોની એક પાએદસ્ત ઊપર પારસીઓએ લફંગા
ઈ ભરેલો હોમલો કર્યો હતો. પારસીઓની વર
તણુકને કોઈ પણ રીતે સારા આકારમાં દેખાડવી
ની કોશિશ ન કરતાં, સોનાપોરના હુલડની ખરે-
ખરી તવારીખ તમારા અરજદારોએ ઉપર જણા
વીછે, અને હવે, એજ બનાવનો હેઠળ ટકિલો
હેવાલ ગવરનરના પરાધવિટ શેકરેટરી મીં. લીવાર
નરે લખ્યોછે, તે ઉપર તમે નામદારની કાઠિન
શીલનું ધેઆન પોહાંચાડવાની તમારા અરજદારો
રજા લીએ છે—

પરેલ, તાં. ૧૫ મી ફેબ્રવારી અને રવીવાર.
મારા પેઆરા સર જમશેદજી,

હું આ કાગજ લખું છું તે વેલા જોલશ
કરી મદદ તમે માગતા હતા, તે મદદ મુબ્બક શેહે
ર મધે આવી ચુકીછે અને ખીજ જો બદોબસ
તો જરૂરનાંછે તે કરવાને શરકાર તક આર રહેશે.
નામદાર ગવરનરે તમોને મધ રાતે કહ્યું હતું કે

સઉથી છેલ્લી ખબર મળીઆ મુજબ તે નામદાર
 નું મત એવું હતું કે હુલડ કરનારાઓને પકડવા
 થી મુસલમાનો હવે નરમ પડ્યાછે, અને તેથી તે
 નામદાર ધણી ઈનતેજરીથી ઉમેદ રાખેછે કે પાર
 સીઓની તરફથી વેર લેવાની કાંઈખી નીસાંન,
 અથવા કાંઈ મજુ કીના ભરેલી સોમના મોજુદ
 હોય, કે જેથી કદાચ મુલેહનો નવો ખીગાડ નહી
 ધાય તોપણ જુના ધા તાજ રહે તેવી સંધળી
 નીશાન ઈઆ જોસો દાખી દેવાને એ ટોલાના
 આગેવાન ગરહસયો પોતાથી ખનતા ઉપાયો કર
 શે. નામદાર ગવરનર જાણવાથી અતીધણા દલગીર
 થાયછે કે પોલીસની એક મજબુત ફોજની હાજરી
 છતાં આજદીને કોઈ પારસીઓએ એક લાશને
 'બોર્મી' કરવાની કીરીઆની વેળા કેટલાક મુસલ
 માનોને પથરા માર્યા, અને એ રીતે એક મારા
 મારી નીપજાવી કે જેથી કેટલાક લોકોને નુકસા
 ન થયું. કોટ મધે વોહોરા ખજાર સ્કોટમા લગા
 ર નાહાનું તોફાન પણ થયુંછે, કે જેમા એક
 રાપીઅન ઈનસપેક્ટરને એક પારસીને હાથે ખરા
 ખ રીતે વાગુછે. અલખતા આવાં ખનાવોને તદ્દન
 અટકાવી શકાતા નથી, પણ તમા તથા તમારી
 સાથે ગઈ રાતે આવી ગયલા ગરહસયો પારસીના
 ટોળામાં જે વમ ધરાવેછો, તેથી નામદાર ગવરનર
 તમા ઉપર એવીશી આરજુ રાખેછે, કેમકે તેનામદા
 રની આતરીછે કે સંધળા પારસીઓને તેઓ સલા
 હા આપી શકશે કે જાંહાંસુધી કાંઈ વધારે સમાધાની
 માછી સંધાપવામાં આવે, તાંહાંસુધી તેઓએ જેમ
 અને તેમ પોતાના ધરમાજ રહેવું.

તમારો અરજીના,
(સહી) ડબલ્યુ. હીલેન્ડર.
પરાધવેટ સેક્રેટરી.

આ કાગળમાં જે “લગાર નાહના તોફાન”
વીથ એસાઈ કર્યો છે, તેનો પાલુ નામદાર ગવ
રનરને ઉપરની મીશલિંગ એકતરફી ટપમાં હેવા
લ પોહાંઆડેલો દેખાએ છે. તમારો અરજદાર
એવું ધારે છે કે રવીવારના વધારે મિટાં તોફાન
નો મી. સુટર આપેલા હેવાલના જેબોળ આપે
એકતરફી હેવાલ છે, જે વીથ ફરીઆદ કરવાને
તમારો અરજદારને જરૂર પડી છે. કેમકે તેમાં
આ પાત મુદ્દલ જણાવી નહીં હોય કે આ મારા
મારી તે ઇનસપેક્ટરની પોતાની જાસતી બદલી
તથા ગેરવાજખી ચાલથી ઉઠી હતી, કારણ કે
તેણે પોતે પેહેલવેહેલાં એક જઘક અને ખીન
તમારવાર પારસી ધરમગુરને માર માર્યો હતો.
વળી પારસીઓ ઉપર વધારે જાસતી ગુજ
રતા અટકાવા માટે સરકારનો મળ્યુત દસત
નાપરવાની વીનંતી કરવા સાથે ધી આનરેબલ
સર જમશેદજી જીજીભાઈ ખાડેનેટ અને ખીજ
ઓની સહીની અરજના જવાબમાં એવું લખી
જણાવવાને સરકારના અનડર સેક્રેટરી મી.
નમુજંટને ફરમાવામાં આવ્યું કે “સુકરવારની
પાછલા પોહાર પછેના બખેડાઓના સખખ પાર
સીઓએ પોતે સામા કીનો લેવા માટે દેખાડેલા
દાખલાઓને ફેટલેક દરજ્જે લાગુ પાડી શકાય છે.”
તમારો અરજદાર માન સાથે જણાવે છે કે સા
માસામી થઈને વેર જાલવાની કોશિશ કરવાનો

એઆલ મટીક પારસીઓના મગજમાં કદી દાખ
 ન થયો. સામાસામી લડવાની પારસીઓ
 ની જે આજે પીથે સરકાર ફરીઆદ કરે છે. તે
 બાબે તેમનાં પુરાવાઓ કાંઈછે ? પારસીઓએ
 કેહી મસજીદને અપવીતર કીધી? કીહાં ધરે
 અથવા ફકાનોને તેઓએ હુટયાં ? સુલેહ ભરેલા
 મુસલમાન શહેરીઓને મારી નાખવા માટે અથ
 વા નુકસાન કરવા સાડે શહેરના કીહા ભાગ
 ઉપર તેઓ હામલો લઈ ગયા ? કોટમાં મુસલ
 માનોની એક નાહાની મસજીદછે, કે જેની નજ
 દીક ધણુ થોડા મુસલમાનો રહે છે, પણ તેની
 આસપાસ પારસી ધરે ફરીવલેલાંછે. હિઆં
 જે પારસીઓએ સામુ વેર લેવા આહાલું હતેતે
 આશાનીથી તેમ કરવાની તેઓને ટક હતી ; તો
 પણ એ મસજીદને જરાપી નુકસાન પોહ્યાંઆડવા
 માં આજુ નથી. જરે હુલડો ચાલતા હતા,
 તારે મુખ્યના માહમદીઆન રહેવાશીઓ, પોતા
 ને ખીછીવાનું કાંઈ નથી એમ સારીપે સમજીને
 પોતાના ધરેમાં રહેલા હતા અથવા હંમેશના
 સરેશતાના વખતમાં જેમ પોતાના ધંધા ધાપા
 ઉપર જવાનો તેમને માહાવેરો હતો, તેમ તેઓ
 જતા હતા ; તેઓ જાણુતા હતા કે તેઓ ઉપર
 અથવા તેઓના કુટુંબો ઉપર પારસી હુલડોરો
 ના કોઈ ટોલાં તરફથી હામલો થનાર નથી. ખી
 જ હાથ ઉપર તા. ૧૩ મી ફેબ્રવારીના બનાવો
 મહે પારસીઓના દીલમાં નવા હામલાઓને ભાગ
 લવાની વાજખી રહેશત એટલીતો પેસો ગઈ
 હતી કે નેદીવ ઠાઉનમાં રહેનારા ૧૫૦થી વધારે

પારસી કુટુંબો પોતાના ધરખાર છોડી ગયા, અને
 ધણેક ખર્ચ કરીને વધારે સારા બચાવને માટે
 પોતાના કમીલાઓ સાથે કોટમાં આવી રહ્યા-
 પારસી કુટુંબોની એથી પણ એક માટી સંખ્યા
 આને પોતાને ખર્ચે પોતાના ધરખારની સંખ્યા
 બને માટે ધંગરેજી ખલાસીઓ તથા ખીજા કુરે
 પીઅનો અને પુરબધાઓ વીગરે કુલ આસરે
 ૧૦૦૦) માણસોને ખાસ નોકરીએ રાખવાની
 ફરજ પડી હતી. પારસી અને માહમદીઆન
 એ બે ટોલાના લોકોના કામ વચ્ચે આ મોટા ત
 કાવત ધિઆનમાં રાખવો જોઈએ. મુસલમાનો
 એ કાંઈ પણ કારણ મળવા વગર અતીઆંત જો
 સથી મુંબઈની આખી પારસી કોમ ઉપર ધસા
 રા કીધા;—પણ પારસીઓએ કોઈની દાખલામાં
 પોતે જનસતીતી પેહેલ કીધી નથી, લોકીન હંમેશ
 તેઓ પોતાના બચાવ ઉપર રહ્યા છે અને જો
 માહમદીઆનો તેઓ વચ્ચે જુરી નીશઠાથી આવેલા
 ધારયા હોય તેમનાજ ઉપર તેઓએ હોમલા કર્યા.
 છુટા છવાયા પારસીઓને હાથે બેશક કાંઈક જસ
 તી ભરેલા ઠપકાને લાગેક કામો થયા હતાં, પણ
 જો લોકો ધણીજ શરમ ભરેલી સેતમ મુબરીના
 ભાગ થવા પછે, સરકારે તેઓની ધાસલીઓને
 નરમ પાડીઆને બદલે ઓર તે લોકોને પોતાના
 બચાવ કરવાના અશકતપણા બાબે તાંણો મારી
 ઓ, તેવા લોકોથી કદાચ હેવા છુટા છવાયા જસ
 તીના દાખલાઓ બનીઆ હોયોતો શું તે ઓક
 નહી થઈ શકે? રવીવારની સહવારે સોનાપોર
 જીલામાં જુઆરે પારસી મોહલાઓની સંખ્યાબને

ક્રીને માતરે થોડા પોલીસના શીપાહીઓને રાખી
આ હતા, તેહારે તે લતા ઉપર મુરદાં સાથની
માઠી સંખ્યાઆથી પાએદસતોને જવા દેવાનું
પોલીસનું ગાંડુ કામ પારસીઓને જીવપર આવ-
વા માટે શું પુરતું નહી હતું? મુખ્યધની સરકાર
રે પોતાની અકશેસ કરવા જોગ નમજાધનો બ
આવ કરવા માટે એક બાહાનું બનાવી કાઢાડવા
ની પોતાની ધનતેજરીમાં, પારસીઓની અખર
ની નાચેસી કરવાને એક પાણુ જોગવાઈ જવા
દીધી નથી, એવું દેખઈતી રીતે માલુમ પડે છે.
કોટ માહેલા કેસાદ પછે તા. ૨૩ મી ફેબ્રુવારી
અને સોમવારને દીને નામદાર ગવરનરે ધી આ
નરેખલ સર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ અને
ખીજા આગેવાન પારસી ગરહસથોને બેલાવી મ
ગાવયા અને પારસીઓએ મુસલમાનો તરફ જરી
રાખેલી જુરી સોચના વીશે એ ગરહસથોને તે
નામદારે ધણોક સખક આપયો. તે નામદાર બે
લયો કે “હું તમારી સાથ તદન બોલાં દીળથી
વાત કરવા માયું છઉં અને તમે જે કોમની તર
ફથી આવયાછો તે કોમને વીશે સાંધારણુ રીતે
બોલતાં તેઓની ચાલ અવીચારી તથા દુશ્મની
જરેલી મણુવા વગર મને ચાલતું નથી. તમેએ
યાદ રાખવું જોઈએ કે સુલેહના જે બગાડ બોલા
અને જાહેરમાં યાય તેમનેજ સરકાર માતર અટ
કાવી શકે, પણ કોમ અને કોમ વચે ક્રીનાના
અને બદ સોચનાનો જખમતો પારસીઓએ
પોતે રૂબરૂવા જોઈએ. હાલનો જુરો નોસસો
હંમેશ સુધી નીજવા દેવાશે નહી, તેમજ હાલ

આવેલાં લશ્કરને કાંઈ હંમેશ શુધી કુંભમાં રાખી શકાશે નહીં, માટે પારસીઓએ ગંભીરાધથી વીચાર કરવો જોઈએ કે લશ્કરને પાછું મોકલી દેવા પછે તેમની હાલની ટપછપથી કેવાં પરીણામ નીપજશે.”

તા. ૨૫ મી ફેબ્રુવારી અને પુષ્કારને દીને મોહોરમને લગતાં તાજુતના સરઘસોની રજા માંગવા માટે મુસલમાન ગરહસયોનું એક મોટું ઉપયુદ્દેશન નામદાર ગવરનરની મુલાકાતે ગયું, તેમની મુલાકાત લેતી વેળા પછી તે નામદાર એજ મીશાલના વીચાર જણાવયા. હેરત ઉપજાવનારા બે સમજપણાથી નામદાર ગવરનરે ઉપયુદ્દેશનને કહ્યું કે “તમારા પોતાના લોકોની સારી આલને માટે તમે કદાચ જમીનગીરી આપશો, પણ એવી જમીનગીરી એકતરફી થઈ રહેશે, અને પારસીઓ અથવા ખીજા હરએક જણ બખેડા કરવા આહવા હશે તેમની વરતણુક ઉપર એ જમીનગીરી કાંઈ કારગત નહીં લાગશે.” ખીજા બોલોમાં બોલીએતા તાજુતના સરઘસોની મનાઈ કાઢાડવાના જોખમમાથી નામદાર ગવરનરે મુસલમાનો આગળ એવું કહીને પોતાને મોકલો સખવાની કોશિશ કીધી કે—તેઓએ સરકારના એ હુકમને માટે પારસીઓનો ઉપકાર માનવો જોઈએ, કેમકે એ તોફાની લોકોની (ઈઆને પારસીઓની) જસલીઓ સામે પોલીસ અને લશ્કરથી તાજુતના સરઘસનો ખચાવ થઈ શકશે નહીં! તાજેપણુ એજ નામદાર ગવરનર પારસીઓને મોટી ગંભીરાધથી નશીહત દીએ છે કે તેઓએ

કોમ અને કોમ વચે અતસ જરી રાખવાથી સ ।
હુચેત રહેવું. મુસલમાનોની લાગણીએ કેવી
હશે તે કેહેવાને તમારા અરજદારે અશકત છે,
પણ તેઓ પોતાની તરફથી ખાતરીથી કેહેછે કે
પારસીઓની કોમ એક ઉદ્યોગી અને સુલહ
ભરેલી પરજ છે, જેની ઉમેદ માતર એટલીજ
છે કે સધળાં લોકો સાથે એખલાશથી વસવું,
તથા પોતાના જન માલ અને ધરમની પાસખાં
ની જેવી તેઓ પોતે ધરે છે તેવીજ પાસખાંની
ખીજ શધળા વરગો તથા સધલી કોમોની થાએ
એવું જોવાને તેઓ ખુશીછે. તમારા અરજદાર
રે કેહેછે કે પારસીઓને માહમદીઆને સામે
એક ટોલા તરીકે ખાશ ફુશમની હાય—અથવા
મુખધમાં ધારાને તોડવા ઈઆ ખખેડો કરવાની
તેઓની કાંઈપણ મરજ હાય એ સર શીલીપ યો
ડહાઉસના મગજને એક ખાલી ખેઆલ છે.
મુલેહની જલવણીથી પારસીઓને જોડેલા લાભ
થાએ તેટલો પરજના ખીજ કોઈ વરગોને થતો
નથી, કેમકે તેઓ (પારસીઓ) શંખ્યામાં યોછા
છે, તેમજ આખાદછે, તથા વેપારને લગતા ધંધા
ઓ સીવાએ ખીજ કોઈ પણ ઉદ્યોગમાં તેઓને
માહાવેર નથી. માતર એકજ ઈઆ ખેજ વખ
ત નહી, પણ વારંધડીએ માહમદીઆન છાપગરે
એ પુસતકો ફરી ફરીથી છાપી પરગટ કર્યાં છે,
તેમાં જરતોશત પેગામખર વીશે ખોલતી વેળા નીચ
અને અપમાન ભરેલી ભાશા વાપરવામાં આવી
છે, પણ જરતોશતને માનનારાઓએ શધલી વખ
ત એવા હોમલાઓને ખખર લેવા વના પસાર

કરયાછે. સર શીલીપ ઓડહાઉથ પારસીઓની હોરમતને લગાડેલા દાધની વીરધમાં આબરૂના શાખ્શીઓ તરીકે, તમારા અરજદારો, તમે નામદારની કાઉનશીલને યાદ આપી શકે છે કે આજના વખતના તેમજ આગલી વખતના ના માંકીત ઇંગરેજ અને હીંદી—ઇંગરેજ રાજ્ય ધીકારીઓ પારસીની કોમ વીશે શું શું વીચારી તથા કહી ગયા છે. પારસીઓ હીંદુસતાનના પશ્ચિમ કોમટા ઉપર ૮ મી સદીની શરૂઆતમાં આવી વસ્યા અને મુંબઈની ટાપુ જેવી ઇંગરેજ ના સવાધીનમાં આવી કે તરતજ તેને પારસીઓ એ પોતાના રેદેફાંચુની મુખીઅ જગા કીધી. આજ છલી બે સદી થઈ તેઓ ખરીદીશ તાજ ની સેગીથી વફાદાર, સહીય ઉદ્યોગી અને સહીય સાહાશીક પરજમાં ખપેછે. તેઓની શંખ્યા હવે એકલા મુંબઈમાં ૪૪૦૦૦ ની થઈછે. સર જન માલકમ એક અરધી સદી અગાઉ પારસીઓ વીશે ખાત્રયો હતો કે “પારસીઓ પોતાની ચાલા કી અને સાહાશીક કામોને માટે જોટલા વખણા ચલા છે, તેવા હીંદુસતાનમાં દેશીઓનો ખીજો એકે ટોલો નથી;” અને હીંદુસતાનમાં ઇંગરેજ કેલવણી દાખલ થવા પહે, મુંબઈમાં નીશાજો અને કાલેજો સથાપવાથી સુધારાને માટે મળેલી ટ્રોનો લાભ લેવામાં એક પરજ તરીકે આવુરત દેખાડીને પારસીઓએ પોતાની એ આગલી આ બરૂને જાલવી રાખી છે. સર હેનરી આનડરસન, જે હાલ ઇંડયાની કાઉનશીલનો એક મેમ્બર રીછે, તેણે કલકત્તાના ધારા બાંધનારાઓ આગ

જ એ ટોલાના થોકોને માટે એક ખાશ બારે
ખાંધવાની દરખાશત કરતી વેળા કહ્યું હતું કે—
“ પશચીમ તરફનો સુધારો આ માહ રલીઆંમ
ના દેશની સરજત ઉપર જે સાંધનાથી અસર
અલવાને શકતીવાન થશે, તેવાં એક સાંધન તરી
કે પારસીઓ દાહાડે દાહાડે પોતાને વધારે ઉપયો
ગી સાધેત કરતા જશે. આપણી પેહેલ વેહેલી
ફાકટરીને મુરતના દાવરે પેહેલી મદદ પોહાંચાડી,
તે વખતથી તે સર જમશેદજી જીજીભાઈએ પોતા
ના સંઘના જતીલાઓને પોતાની દોલત સાથે
તથા અગત પડે તો પોતાની જીંદગી સાથે ધંગ
રેજ સરકારની બોરદુમા રેહેવાને નોતરું દીધું,
તે વખત સુધી પારસીઓ આપણા રાજ તરફ
નીમ્નઅહલાલ અને વફાદાર રહ્યા છે.” એજ
વખત ઉપર લેજીસલેટીવ કાઉન્સીલનો એક બી
જો મેમ્બર મી. હારીંગટન બોલ્યો હતો કે—
“પારસી ટોલાની ચાલાકી, તથા તેમનો આગળ
વધેલો સુધારો, તેમજ વફાદારી અને સાગ્રી ચાલ
વીશે મર હેનરી આનડરસને જે કાંઈ કહી સંભ
ળાવ્યું તેને હું બોલેબોલ એકમત થાઉં છઉં.”
પારસી લાઆ કમીશને કહેલા ગ્રીપોરટ ઉપર શને
૧૮૬૩ ના અક્ટોબર મહીનાની ૧૬ મી તારીખ
ના પોતાના એક ઠરાવમાં મુંબઈની સરકારે પાર
સીઓને “એક સાહાશીક અને ચાતુર પરજ”
મણી હતી, અને બીજી એવું જણાવીશું હતું કે
“નામદાર રાણીની રક્ષિતોમાં એવી બીજી એકે
રક્ષિત નથી કે જે પારસીઓની મીશાલે વફાદ
રી, ચાલાકી, શખાવત, જાહેર ફરજો અદા કરવા

ની શકવી, દુખીઆરાઓની હાલજ તથા ઈંગર
જ સરકારના ધનસાફ તરફ ઈમાનદારી ભરેલા
આહા, હેવા સદ્યુલો ધરાવતી હોંએ, અને તે
સખખથી તેઓની હાજતો ઉપર પુરવું અને આ
લાકી ભરેલું ધોઆન આપવાને આપણી ઉપર
મુંબઈ તથા મુકશીલના પારસીઓનો નેટલો દાવો
છે તેના કરતાં સરસ દાવો ખીજી કોઈખી પરજ
નો નથી.” એવીજ મતલબની ખીજી ઘણીક શાહ
દતો ટાંકવાને તમારા અરજદારને સવલ પડે છે,
પણ તેઓ માનેછે કે તમો નામદાર અને કાઉન
શીલ પારસીઓની આખરથી સારીપેઠે વાકેફગાર
છો અને તેઓ તથા મુંબઈના હાલના ગવરનર
વચે ધનસાફ કરવાને સામરથવાન છો.

તમારા અરજદારે વીસવાસ રાખે છે કે
તમો નામદાર અને કાઉનશીલ તેઓને ધનસાફ
આપશો, કે ને ધનસાફ બાબે છેલાં થોડાંક અ
હવાડયાઓમાં અનુભવ મળયો તાંહાં સુધી તમારા
અરજદારે એવું કદી બનવાનોગ નહીં ધારતા
હતા કે મુંબઈના ગવરનરની મરતબા ભરેલી પદ
વી ધરાવનાર જેવા આપણી માયાળુ માહારાણીના
એક વકીલ પાશે તે ધનસાફ માગેલો ફાકટ જશે.
આ અરજના આગલા શક્ષાઓમા વીથતારેલી
બાબતોના સંબંધમાં તમારા અરજદારે વીનંતી
ચુબરેછે કે તમો નામદાર કાઉનશીલમાં હેઠલ
ટકિલી ખીનાઓની તજવીજ કરવા માટે તમો
નામદારની નજરમાં ને ઉપાયો ઘટતા દીશે તે સેસો.

૧ હું—છેલાં હુલડનું ખરું કારણ તથા
તેને જનમ આપનારાઓ.

૨ જી—મજકુર હુલડો ફેલાવો તથા ટકવાનો વખત.

૩ જી—મજકુર હુલડો કુટી નીકળવા આગમ્ય સાહુચેતીના શું ઉપાયો લીધા હતા અને અગરજો સાહુચેતી નહી રાખી હોય તો તે સુસતીનું કારણ.

૪ થું—તે હુલડો કુટી નીકળવા પછે તેમને દાખી દેવા માટે લીધેલા ઉપાયો, તથા તે ઉપાયોનું કારગતપણું. એવા ઉપાયો લેવામાં કશી ઠીલ થઈ હતી કે નહી અને જો થઈ હોયતો તેના કારણો.

૫ મું—એવાં હુલડો હવે પછે થાય તેને અટકાવા માટે જરૂરના ઉપાયો.

૬ ઠું—મુંબઈની પોલીસ તથા ડીટેક્ટીવ ફોર્સની શક્તિ તથા ધર્માનદારી.

૭ મું—અને સાધારણ રીતે એ હુલડાખાને નામદાર ગવરનર તથા પોલીસના કમીશનરે લીધેલા ઉપાયો તથા તેને લગતી શંકા લીધા.

મુંબઈ, તા. ૧૩ મી એપ્રિલ ૧૮૭૪.

એ પછી શેઠ બેહરામજી જીજીભાઈએ પેહેલી દરખાસત રજુ કરવા ઉઠીઆ, અને તેમ કરતાં તેઓએ નીચે મુજબ બાંધણું કરીડું:—

માહારા હમજાતી બાઈઓ,

આપણી અનજીમનની ખાસ સભા આગળ હમણા વંચાયેલી અરજી બાહાલ રાખવાને તમો ને દરખાસત કરવાનું મને સોંપવામાં આવીઉંછે. એ દરખાસત કરતાં મારે એટલુંજ કેહેવાનું બસ છે કે અરજી કરવાની અગત વીથિ આપણુ શર

વે જરથોશ્તીઓ એકમત છઠ્ઠી. હુઆ અને
 શીસાદીઆ મુસલમાનોએ વગર કારણે આપ
 હુા લોકોપર પાડેલી જફાથી આપ્પા ટોલાને કેવો
 બલાયો તથા સંતાપ થયોછે, તથા આપણું ઘર
 મના કેટલાએક પાકીજેહ મકાંનેને ખલલ પોહ્યાં
 ચીઆથી દરેક જરથોશ્તીનું દીલ કેટલું દરદમંદ
 થયુંછે, અને આપણને કેટલો કમકમાટ ઊપજ્યો
 છે, તેની તમોને ઈઆદ દેવાડી નવેશરથી તમા
 રાં દીલ ઉકલાવવાને હું ઈછતો નથી. આપણને
 જે ખમવું પડીઉછે તેની અસર જેમ અને તેમ
 આપણા મનપરથી ખીસાડવાને સરવેજણે કોશેશ
 કરવી જોઈએ. એમ કરવાથી સરકાર તરફની
 તથા આપણી પોતાની તરફની આપણે એક અ
 ગતની ફરજ બજાવીશું, એટલુંજ નહીં પણ મુસ
 લમાન ટોલામાં જે શહેરીઓ ભલાછે તેઓ સાથ
 સલાહ સંપજથી રહી આપણાં કાંમકાજ કરી શ
 કીશું. પણ તે સાથ આપણા ઉપર ગયા ફેખર
 વારી માશમાં ગુજરેલી જફા તથા ગેરઇનસાફ
 સંબંધી આપણા મનના દુઃખ આપણી માયાણ
 રાણીના પરધાનને જાહેર કરવા અને તે વીશે
 ઘટતી દાદ આહવાને આપણે કશુર કરવી જોઈ
 એ નહીં. એમ વીચારી આ અરજ આપણા
 ટોલા હરફથી તઈઆર કરવામાં આવીછે.

એ અરજ ઉપર નામદાર મારકુવીસ આફ
 સાલસખરી તથા તેણા કાઉનસીલરો ઘટવું ધીઆ
 ન આપશે, અને પારસી સરખા સુલેહના આહા
 નારા અતી વફાદાર અને અંગરેજ સરકારને મા
 આપ સરખી ગણી ચાલનાર પરજાને એ નામદાર

થી ઘટતો ઈનસાફ અને આશરો મળશે એવી
આશાએ, એ આશા ઈશ્વર ખરે જાવે એવી
પરારથના તે સાહેબની હજીર કરી આ દરખાશ
તે અનજીમનની પસંદગી સારું રજી કરું છું.

ઠરાવ ૨ જો.

શેઠ બેહેરામજી જીજીભાઈએ દરખાસત કીધી
અને શેઠ શીરોજીશ મેરવાનજી મેહતાએ ટેકો
આપીએ અને એકમતથી પસાર થઈ કે,

મુંબઈના પારસી રહેવાશીઓની અરજી ના
મદદર માહારાણીના શ્રી હીંદુસથાન ખાતેના મુખી
અ પરધાન મારકવીશ આફ સેલીયબરી જોગની
જે અરજી હમણા આએ સભા આગળ વાંચી સં
ભલાવીઆમાં આવી, તે બાહાલ રાખવી અને તે
અતરેથી બાહાલ રાખવામાં આવેલે. એ અર
જીની નકલો મુખીઅ આતશબેહેરામોમાં તથ
ખીજી બહેર જગાએ ઉપર સહીઓને માટે મુક
વી અને એ અરજી મુંબઈની સરકારની મારફતે
રવાના કરવા શાહ સરશીન સાહેબને સતા આ
પવી. આ દરખાસતને ટેકો આપતા શેઠ પીરો
જીશાહ મેરવાનજી મેહતા બોલીઆ કે, પારસીઓ
આજે અદલ અંગરેજી રાજમાં જે ફાયદા ભોગ
વેછે, તે એવા સરસ છે કે, તેવા તેઓ પોતાનાં
રાજમાં પણ ભોગવી શકે નહી. આ દેશના દેશી
ઓને શીખવવામાં આવેલું છે કે, અંગરેજી અમ
લની શરવેથી માઠી ખુખી એ છે કે, તેની ગરી
બમા ગરીબ પરજને પણ, પોતાની ફરીઆદ, ઘટ
તા આકારમાં કરીને, નામદાર રાણીની આગળ
મળવાને હક છે. તે પરમાણે પારસીઓની ઉપર

જે થોડા દીવસમાં દુખ પડીઉછે, તેને માટે તેઓ
 અરજ કરે, તો તે કાંમ વાળખી ગણાઈ શકાય,
 નહીં કે માતર તેઓનાં ધરોજ ભાગાં અને છુટા
 યાંછે, અને તેઓની ધરમની જગાઓ અરાખ થઈ
 છે, પણ એવી રીતે કોઈવાર નહીં પડેલા સેતમને
 માટે તેઓને સરકારની તરફથી જરા પણ દીલા
 સો મળીઓ નહીં અને જીઆરે તેવા દીલાસો
 પારસીઓને આપવાની બાબતમાં સરકારને ચોખ
 રથી ભલામણ થઈ, અને પારસીઓનો તુરત બચા
 વ કરવામાં સરકારે બતાવેલી અશક્તીની ઉપર
 આખા હીંદુસ્તાનના વરતમાન પતરામાં ટીકા
 થયા, તીઆરે, જરાખી સખબ વિગર સરકારે પો
 તાનો બચાવ કરવા જતાં જેવા દાશ પારસીઓ
 ને નહીં ઘટે તેવા તેમને માથે નાખીઓ; તેટલા
 માટે તેવા દાશમાંથી માકલા થવાની પારસીઓની
 ફરજ છે. વળી તે ઉપરાત નામદર ગવરનરે પા
 રસીઓનાં ઉપાઉટેશનની આગલ નીચે લખવા
 પરમાણેનું જે કહી સંભળાવીઉં હતું, તે ઉપરથી
 પારસીઓને આવું પગલું ભરવાની વધારે અગત
 થઈ પડેછે:—“તમા પારસી લોકો શંખીઆમાં
 ધણા થોડા છો, અને જો તમા મુસલમાનોની
 સાથે તુરત સલાહ કરી નહીં દેશો તો, તપાસજો,
 કોઈ દાહાડે મુસલમાનો તમા શબ્દજાઓને કાપી
 નાખશે” (આ વખતે “શરમ, શરમ” નો આવા
 જ ઉઠીઓ હતો.) નામદર રાણીના ગવરનરના
 આજ્ઞામાંથી નીકળતાં આવા બોલો જીઆં જીઆં
 જાણવામાં આવીઓ છે તીઆં તીઆં તેને માટે
 માફી અજાયખી પેદા થઈછે, અને જીઆરે આ

પણી નામદાર રાણી એવા બોલો સાંભળશે તીઆ
રે તે બોલશે કે, પારસીઓ ગમે એટલા થોડા છે,
પણુ તેઓ ધણા વફાદાર છે, માટે બધી વાતે તે
ઓનો બચાવ કરવો જોઈએ. નામદાર રાણી
સારીપેઠે જાણે છે કે, પારસીઓ ધણા વફાદાર લોક
છે, અને તેથી તેઓનો બચાવ કરીઆ વગર
અને તેઓને ઈનસાફ આપીઆ વગર તે નામદાર
રે રહેશે નહીં.

ઠરાવ ૩ જો.

શેઠ દીનશાજી માણેકજી પીઠીટે દરખાશત
કીધી અને શેઠ ખરશેદજી ફરદુનજી પારખે ટેકો
આપીઓ અને એકમતથી પસાર થઈ કે,

તા. ૮ મી માર્ચ ૧૮૭૪ ને દીને મજગા
મ કાશટલમાં મળેલી સભામાં અરજી તઈઆર કર
વા કીજે ઠરાવેલી કમીટીના શરનશીને તથા અ
ધીકારીઓએ જે તથા લીધી છે તે માટે એ સા
હેબાનો ઉપકાર આપે સભા માને છે.

ઠરાવ ૪ થો.

શેઠ મરવાનજી ફરામજી પાંડેનાએ દરખાશ
ત કીધી અને શેઠ મનચેરજી હોરમજી કામા
જીએ ટેકો આપીઓ અને એકમતથી પસાર થઈ કે,

ધી. આનરેબલ સર જમશેદજી જીજીભાઈ
ખાશનેટ શી. એસ. આઈએ શરનશીનનો આધો
આલાકીથી બળવેઓ તે માટે આપે સભા તેવ
હુનો ઉપકાર માને છે. એ પછી સભા ખરખા
સત થઈ હતી,"

જમશેદજી જીજીભાઈ.
બેહરામજી જીજીભાઈ.

દીનશાહ માણેકજી પીઠીટ.
કરામજી નાશરવાનજી.
હીરજીભાઈ હોરમજી શેઠના.
મેરવાનજી કરામજી પાંડે.
ખરશેદજી ફરફુનજી.
મનચેરજી હોરમજી કામા.
અરદેશર હોરમજી વાડીયા.
પેશતનજી દસતુર બેહરામજી સંજાણા.

જામાસપજી દસતુર મીનોચેરજી. જામાસપ
આશાના. એ અને એ ઉપરાંત ખીજી (૪૦૦)
થી વધારે આસામીઓની સહીઓ હતી.

ઉપલી કરેલી મોટી અરજીનો ટુકમાં જવા
ખ ને ટાઇમસ આફ ઇન્ડીઆ નામના પતરવાલા
એ મોટું દામ ખરચી સહી પેહેલી ખખર તાર
ની મારયતે મંગાવી તેમાં ખુલલી રીતે પારસી
ઓની તારીફ તથા વફાદારીને ગાઈછે તથા ને
ઓની વીરધ અરજી થઈ તેઓને ઘટતો ઠપકો
આપી, કાંઈક તેઓની વરતણુક પસંદ કરી તે
ખખર નીચે મુજબ છે:—“લંડન તા. ૧૮ મી
જુલાઈ.” “ફેખરવારી મામના હુલડોને લગતા
હીંદુસતાન અને મુખ્યધની સરકારના દસતાવેજો,
તથા પોલીસ કમીશનરના રીપોરટો અને તે સાથે
પારસીઓની અરજી ઉપર સરકારે ધીયાન આ
પયુંછે, અને તેપરથી એવા સાર કાઢેછે કે, મુખ્ય
ધના સતાવાળાઓની સામે ફરીયાદ કરવાને પાર
સીઓને સમ્મયછે.

ઈંગ્લંડની સરકારે હુલડની શરૂઆતમાં
પોલીસને પોતાના કામને માટે નબળી જણાવીછે,

હુલડ કુટી નીકળ્યું તેની આગમન ને ગડબડ ચાલી તેને લગતી સાહુચેતીના ઉપાયો લેવાને પોલીસ કમીશનરે ખતાવેલી ગફલતને માટે તેમજ તારપછી પારસીઓની સામે ગુસા ભરેલા શબ્દો તે બોલયો તેને માટે તેણે ઠપકો આપવામાં આવ્યો છે, પણ હુલડ ખેસાડી દેવામાં તેણે ને ખતાવીયું તે માટે સાડ મત બાંધવામાં આવ્યું છે. સરકાર ધારે છે કે તેણે તે વખતે સારી બાહાદુરી દેખાડી હતી.

આ હુલડોના મુળની તેમજ પોલીસની ચાલ ચલણની તપાસ કરવા માટે એક કમીશનરી જરૂર હોય એવું સરકાર વીચારતી નથી. મુખ્ય ધના ગવરનરની ચાલ ધણું કરીને પસંદ કરવા માં આવી છે, તેપણુ લશ્કર બોલાવવામાં તેણે ને હોલ કીધી તેને માટે, તેમજ પારસીઓની સામે તેણે ને વલાણુ પકડી હતી તેને માટે સરકાર દલગીરી જાહેર કરે છે.

પારસીઓની વફાદારી અને ભલી ચાલ ચલણનો હીંદુસતાનનો વજીર પોતે પુરાવો આપે છે, અને વગર છેડેતી શોધવે નાહાક જાસતી ના તેઓ ભાગ થઈ પડ્યા તે વીશે દલગીરી જણાવે છે. અપમાન ખમવા છતાં તેઓ પોતાની હદમાજ રહ્યા. તેટલા માટે સરકાર તેમને માઠી શાખાશી આપે છે. વાખવાખી તેઓનીએમ કીધી છે કે, તેઓએ કોઈ પણ મસજીદ, બાંજી નહી, કોઈપણ મીલકતનો નાશ કીધા નહી, અથવા ને નુકશાન તેઓએ ખમ્યું તેનું ગેર કાવદે વેર લેવાની કોશિશ કીધી નહી.”

હુલડને લગતાં સરકારી દીસવાઓ
વાઈસરાએ મુંબઈની સરકારને લખે છે.
ફોરટ ઉલીયમ, તા. ૨ જુન ૧૮૭૪.
“છેલા ફેબ્રુઆરીમાં મુંબઈ શહેરમાં થયેલા તુ
ફાનો વીથે મુંબઈની સરકારે માફલાવેલા હોંદુ
સથાનના સેક્રેટરી આવ સેટ્ટ જોગ એક દસ
તાવેજની પોહોંચ કબુલ કરવાનો મને હોકમ થયો
છે. ના. ૧૬૫૮ વાલો તા. ૧૬ મી માર્ચનો
તમારો લખેલો એક કાગળ, જેની સાથે બીજા
કાગળયાઓ ભેગી મુંબઈના પોલીસ કમીશનર
તમારી સરકારને હુલડો બાબે કરેલા રીપોર્ટની
એક નકલ બીડી છે, તે પણ મળ્યો છે.

૨ મુંબઈની પારસી આલમમાના કેટલાકો
ઉપર જોશ ભર્યો હોમલો કરવામાં આવ્યો, જેમ
કરવાનું જોકે તેઓએ યુસો ઉશકેરાય તેવું કસુ
પણુ કારણ આગમજથી આપયું ન હતું, અને
કેટલાક નીરદોશ શખસો ઉપર તદ્દન નહીં બચાવ
થઈ શકે એવી રીતે કેટલીક બાબતમાં પાછું વેર
લેવામાં આવયું હતું એવું જાણીને નામદાર ગવર
નર જનરલની કાઉનશીલ બહુ દેલગીર થાય છે.
તે નામદાર વીસવાસ રાખે છે કે મુંબઈના પારસી
અને મુસલમાન ફેરકાના આગેવાન ગરહસથો પો
તાની બંધે કામો વચેની દેલજરીમાં આ માફ
બાયગની મારામારીથી જે ખલલ થઈ છે તે પાછી
કાયમ કરવાની પોતાની તારીફ લાયક મહેનતમાં
ફતેહ પામશે.

૩. તે નામદારની કાઉનશીલ એવું કહે
છે કે તમારી સરકારે પોલીસની મદદમાં લશ્કર

ખોલાવયામાં ઘણું વાજખી કીધું છે; ખરેખર હોંદુ સતાનની સરકાર આગલ જે ખખર મેલયામાં આવી છે તેપરથી તેમનું મતતો એવું છે કે, આ અગતનું અને વાજખી પગલું વધારે જલદીથી ભરવું જોઈતું હતું. વલી છેલા મોદારમના તેહ વારોમાં જાહેર સરઘસો કાઢવા મુંબઈની સરકારે બંધ કીધાં હતાં તે કામ પણ પસંદ કરયામાં આવવું છે. તાબુતો ફેરવવાની આ મનાઈ કાંઈ શીખશા તરીકે નહી પણ તુરત વેલાની અને અપવાદ તરીકેની સાહુચેતીને માટે કરયામાં આ વી હતી, અને તે મનાઈ શેહરની સુલેહની જાલવ છીને માટે અગતની વીચારયામાં આવી હતી.

૪. પોલીસ કમીશનર હુલડના દરમીયાન મુંબઈની પોલીસની ચાલ બામે લંબાણથી બયા ન કરે છે, તેમાં અગત કરીને પેહલું હુલડ આગ મજથી જણાવું જોઈતું હતું અને તેમ થવાથી તે અટકાવી શકાતે એ બાબત ઉપરાંતે વધારે વીગત થી ખોલાસો કરે છે. પોલીસના સીપાહીઓને રેહ વા માટે બરાખ અથવા છાવણી ન હોવાથી થતા ગેર ફાયદા ઉપર તે વધારે ભાર મેલે છે; જોઈકરી ન તેઓ શેહરમાં લાયક મકાનો વગર વીખરાયલી હાલતમાં રહે છે, અને એ પખાણે કોઈ તાકીદ ના સંકટની વખતે પોલીસની ફોજ જલદીથી એ કઠી થઈ શકતી નથી. આ અંદરખાનેના કાર ભારના અગતના સવાલોના બાબમાં હું જણાઉં છું કે નામદાર ગવરનરની કાઉનસીલ વચે આવતી નથી; કેમકે એ બાબતો ઉપર હાલમાં મુંબઈની સ રકાર પુરવી તપાસ ચલાવે છે અને વીચાર કરે છે”.

નામદાર રાણીના હીંદુસ્તાનના સેક્રેટરી આફ
સ્ટેટ મારકવીસ આફ સેલીસબરી જોગ

ફોરટ ઉલીયમ, તા. ૨ જુન ૧૮૭૪.

“મારા લારડ મારકવીસ—મુંબઈના છેલાં
હુલડને લગતી તે શેહરના પાર્સી રેહવાસીઓએ
તમો નામવર જોગી તા. ૮ મી મેની લખેલી
અરજીની એક નકલ સાથેના મુંબઈની સરકારના
તા. ૨૪ મીનો લખેલો એક પત્ર અમાને મલયો છે.

૨. આ અરજી હીંદુસ્તાનની સરકાર જો
ગી નહીં પણ નામદાર રાણીની સરકાર જોગી
હોવાથી અમે તે વીશે કસું પોલતા નથી, પણ તે
હસતાવેજમાં મુંબઈની સરકારના કામ અને વી
ચાર બાબે બે ઠેકાણે જે ઇશારા કરવામાં આવ
યા છે તે બાબે તમો નામદારની મસલેહતને માટે
થોડાક વીચારો જાહેર કરવાની ઇજા રાખીયે છે.

૩. પેહલી બાબતને માટે મુંબઈની સરકાર
પોતાના હસતાવેજની ૮ મી, ૯ મી અને ૧૦મી
કલમમાં પોતાનું એવું મત જાહેર કરે છે કે, “અ
તરેની સરકારના હસતકમાં પોલીસની જે ફાજ છે
તે હુલડખોરાને મારી હટાવાને માટે અશક્ત છે
એવું જાંહાંસુધી જણાય નહીં અથવા દેખાડી
આપયામાં આવે નહીં તાંહાંસુધી લશ્કરને લડાઈ
ના મેદાનમાં પોલાવવું નહીં જોઈયે, અને લશ્ક
રની મદદ મુંબઈમાં જલદીથી લાવવી જોઈતી હતી
તે બાબે તેઓ વાંધા લે છે, કેમકે “પોલીસની
ફાજ જેવી જથ્થાજી હુલડખોરાની સામે ગંધ તેવી

જ તે તેમની ઉપર કાંઈ નીકલી હતી નહીં, એવું હુલડમાં એક પણ દાખલાથી જણાયું હતું નહીં.” મુંબઈની સરકાર વાજપીતી રાહિ વીચારે છે કે જે કાનુન તેઓ બતાવે છે તે ઘણી અગત ધરાવે છે, અને એ બાબે તમો નામવરના શું વીચાર છે તે જાણવા માંગ્યું છે.

૪. તા. ૨ જી એપ્રિલનું ના. ૧૦૬ માં વાલું મુંબઈની સરકાર જોગું અમારું પતર, જેની એક નકલ ગયા માસની તા. ૧૦ મીના ના. ૧૦ માં વાલા અમારા તમો સાહેબ જોગા દસતાવેજ સાથે અમે ખીડી હતી, તેમાં (મુંબઈની સરકાર સાથે અમાને કસો પણ અનબનાવ છે એવું બનતાં સુધી કોઈને પણ લાગે નહીં તે માટે જાણી જોઈને ઘણા સાહુચેતી ભરેલા શમદોમાં) અમે અમારું એવું મત જણાવ્યું હતું કે છેલા હુલડ માં જો લશકરની મદદ જલદીથી લીધામાં આવતે તો ઘણો ફાયદો થતો. હાલમાં જરૂર સધલી તરફથી સવાલ એજ ઉભો થયો છે તારે તમો નામવરને જણાવવાની અમારી ફરજ વીચારીયે છે કે હુલડને ખેસાડી દેવાને પોલીસ અશકત છે એવું જાંહાંસુધી દેખાડવામાં આવે નહીં તાંહાંસુધી (લશકર ખોલાવવા માટે) થોખવું લાયક છે, અથવા ખીજા ખોલામાં લશકરની મદદ ખોલાવવાની આગમજ હુલડખોરને જેમ ગમે તેમ અફઝાતફડી કરવા દેવા, એવો જે મુંબઈની સરકારે પોતાનો અખી પરાય જણાવ્યો છે તેની સાથે અમા તદન એકમલતા થતા નથી; પણ તેથી ઉલટું, અમારો તો એવો વીચાર છે કે હાંદુસતાનમાં કોઈ પણ બય

ભરેલા હુલડ બાબે પેહલ વેહલી ખખર પડતાંને વાર વાજખી મારગ તો એછે કે, એવીતો લશકરી ફાજ એકઠી કરવી કે જ્યાં જ્યાં સુલેહનો ભંગ કરવા આવયા હોય તેમને માલુમ પડે કે તેમની દરેક કોસેશ નીશકળ જશે; વળી જો વખત પડે તો આ ફાજનો ઉપયોગ તાખડતોખ કરવો. આ વી હાલતમાં આનાકાની અને ઢોલ કરવાથી અગ ત કરીને જરે હીંદુસતાનના શહેરોની પચરસ વસતીની ચાલચલણ ધયાનમાં લેઈએ છે તારે, મોટાં ભય પેદા થાય એવું અમાને લાગેછે અને એક બખેડો બેસાડી દેવામાં અમલ કરતી સરકારની નબલાઈ જો જરા પણ માલુમ પડે છે તો રાજદુઆરી ધાશતી રહેછે.

૫. આ બાબત વીશે તમો નામવરને અમારા વીચારો ખોલી રીતે જણાવવાને વધારે અગતનું અમારા ધયાનમાં એમ લાગે છે કે, મુખ્યત્વે નામદાર ગવરનરે તાંહાંની યુનીવરસીટીના સભાસદો આગલ કરેલાં ભાષણમાં અમે જાણીએછે કે તેણે હુલડના હીંગામમાં મદદ કરવાને માટે લશકર ખોલાવવાને આનાકાની દેખાડી હતી, અને વલી (તેમ કરવાને) તે સરકારના હાથમાં કાયદા પરમાણે પુરતી સત્તા બાબે શક બતાવશે હતો. તે નામદારની આ બાંધ બાબતોમાંની એકની પણ સાથે એકમલતા થવાને અમે અશકત છીએ.

૬. હીંદુસતાનની સરકારને લગતો ખીજો ઇશારો, કે જેની ઉપર અમે ટીકા કરવા માંગીએ છે તે ૨૦ મી કલમની છેલ્લી સતરોમાં કરેલોછે. અમારે કેહવાનું એછે કે, જરે ૧૮૦૦ માં “પર

વીનશીયલ સરવીસ" ની રીત થઈ કીધી તારે મુંબઈ સેહેરની પોલીસની મદદ માટે વરચ દાહાડે રૂપિયા ૧૦૦૦૦ ની રકમ મુંબઈ ઈલાકાના હીસા માં આમેજ કરવામાં આવી હતી. હવે જ્યુદીજ્યુદી સરકારને ઉપલી રીત મુજબ પોતાનું ડાહપણુ પર ચીને અમલ કરવાની જે સતા આપીછે તે મુજબ મુંબઈની સરકારે પોતે પોતાની અસલ મતલબને ખાતર આ રકમ સેરવી લીધીછે અને તેટલા માટે આમ કદી પણ નહી કહી શકાય કે મુંબઈ સેહેર ની પોલીસને અરચ પાદશાહી તીજોરીમાંથી આ પવાને હીંદુસ્તાનની સરકારે કાંઈ પણ કીધું નહી.

૭. "પરવીનશીયલ સરવીસ" ની રીતમાં ફરકાર કરવાં માટે મુંબઈની સરકારે હીંદુસ્તાનની સરકારને કહેલી અરજો બાબે તે ઇશારા કરેછે. આ અરજો અને સાથે વળી ખીજી સરકારોએ કહેલી ભલામણો ઉપર અમે વીચાર કરીયેછે.

૮. જે છેલ્લી અરજ મુંબઈની સરકારે અ માને કરી હતી તે એ હતી કે, જાહેર બાંધકામો ઉ પર થતો માટો અરચ ચાલુ રાખવા માટે મુંબઈ ઈલાકામાં આવક ઉપરનો કર લેતો કરવાને માટે જે ખીલ દાખલ કરવામાં આવે તે અમારે બહાલ રાખવું. અમાએ આ અરજ બહાલ રાખવાને ના પાડી અને મુંબઈની સરકારને દેખાડી આપણું કે જે મારગ અને ઉપાય તેમના એપ્પીયારમાં છે તેની બરાબર હદમાં આવવા માટે તેઓએ તેમના અરચમાં ઇલાકો કરવો અગતનો છે."

હમી છઠએ.

(સહી)

નારથજીક.

(સહી)

”

”

”

”

ખી. એચ. એલીશ.

નેપીઅર આર્ક મગડાલા

એ. હાપહાઉશ.

ઈ. શી. બેલી.

જે. એફ દી. ઇગલશ.

વાઇસરાએ વજરને લખી વાલેછે.

ફેરટ બેલીયમ, તાં ૧૦મી એપ્રિલ ૧૮૭૪.

“ગયા માસની તાં ૨૭ નાં ૨ જા વાલા

મુંબઈની સરકાર તરફથી આવેલા તમે નામદાર
ભોગા નયાય ખાતાને લગતા દસતાવેજમાં, છેલા
ફેબ્રુવારી માસમાં મુંબઈ શહેરમાં ઉડેલા હુલડ
નો શરૂઆતનો અહેવાલ લખેલો છે. હાલમાં અ
મા તમે નામવરની જાણને માટે તાં ૧૬ મી
માર્ચ ૧૮૭૪ ના નાં ૧૪૫૮ વાલાં મુંબઈની
સરકારે અમા ઉપર માકલેલાં એક કાગળની નક
લ ખીડીયે છે, જેની જોડે ખીજા દસતાવેજા ભોગો
મુંબઈના પોલીસ કમીશનરે છેલાં હુલડો બાબે જે
રીપોર્ટ ઘડી કાઢ્યો છે તે તથા સાથે એજ બાબ
ત ઉપર મુંબઈની સરકારે લખેલા તાં ૨૭ એ
પ્રિલ ૧૮૭૪ ના નાં ૧૦૬ વાલા કાગળની એક
નકલ ખીડી છે.”

(સહી)

”

”

”

”

નારથજીરક.

ખી. એચ. એલીશ.

એચ. ડબ્લ્યુ. નારમન.

એ. હાપ્પાઉશ.

ઈ. શી. બેલ.

વજીર વાઈસરાએને ઊતર લખેછે.

ઈડ્યા આશીસ.

લંડન, તા. ૯ મી જુલાઈ ૧૮૭૪.
નામદાર રાણીના સેક્રેટરી આવ સેટેટ તરફથી—

હીંદુસ્તાનની સરકાર જોગ

“છેલા ફેબ્રુવારી માસની તા. ૧૩ મી અને ૧૫ મીએ મુંબઈમાં ઉઠેલા હુલડને લગતા તમા ના મદારની કાઉનસીલના તા. ૧૦ મી એપ્રિલ ૧૮૭૪ ના તા. ૧૦ મા વાલા લખેલા એક દસતાવેજ બાપે મેં કાઉનસીલ સાથે મળીને વીચાર કીધાછે.

૨. તારપછે મુંબઈની પારસી આલમે ક રેલી એક અરજી, જેમાં આ હુલડના મુંબઈમાં તે ઈલાકાની સરકારે ચલાવેલી ચાલ બાપે ફરી થાદ કરીછે, તે તથા તે સાથે મુંબઈના ગવરનરની કાઉનસીલનો તા. ૮ મી મેનો લખેલો એક દસ તાવેજ, જેમા મજકુર અરજીમાં જણાવેલી બાબ તો ઉપર ટીકા કીધીછે, તે તેમજ મુંબઈની સર કારના આ દસતાવેજ ઉપર કરેલા ટીકાનો તમા નામવરનો તા. ૨ જુનનો લખેલો એક બીજો કાગળ, એ સરવે મને મલયાછે.

૩. એક પારસીએ મહમદની જીંદગીના અહેવાલની છપાવેલી ચોપડીમાં ગેરસમજથી વાપ રેલા એક વાક્યથી મુસલમાનોને હુલડ કરવાનું કારણ મળ્યું હતું. તેમાં વાપરેલા શબ્દો પોતે જ બચાવ નહી થઈ શકે એવાછે, અને તેમનો ઉપયોગ વધારે નાપસંદ કરવા જોગ એમ છે કે ૧૮૫૧ માં મહમદનાં જનમ ચરીતરની એ કરતાં વધારે નીરઅપરાધી ચોપડી છપાયાથી મુંબઈમાં

એક ભય ભરેલું હુલડ થયું હતું. પણ તા. ૧૩
મી ફેબ્રુઆરીએ હુલડ ઉઠવાને આ યુધ્ધથી મુસ-
લમાનોને જરા પણ ખાદાણું મળતું નથી, જેમ
તેઓએ પારસીઓના કેટલાંક ઘરો છુટયાં, જે
આતશકહેને અવાવ કીધાં, કેટલાકોને જખમી
કીધાં, અને એક જણનો જાન ગયો હતો.

૪. એ દીવસની આગમજ, મુસલમાનોના
દેલમાં પજરતા આ યુધ્ધની પોલીસ કમીશનરને
ખબર કરયામાં આવી હતી, અને તેથી આ ચો-
પડીનો ફેલાવો ખંધ પાડીને નેમનો યુસો નરમ
પાડવાની તેણે કોશિશ કીધી હતી. પણ તેજ વ-
ખતે જો હુલડ ઉઠે તો તેને દાખી દેવા માટે આ
ગમજથી સાવચેતી નહી રાખવાની ગફલતી કરવા
માં મી. સુટરે પોતાના વીચારની ખામી દેખાડી-
છે. જો મુસલમાનોની લાગણી આવી ભય ભરે-
લી રીતે ઉશ્કેરવાનો સંભવ નહી હતો તો આ
ચોમડીનો ફેલાવો ખંધ પાડવાની કશી આગત
ન હતી; જો એવો કોઈ સંભવ હતો તો સુલેહની
ખાતરી ભરેલી જાળવણીને માટે આ ઉપાય ઉપ-
યોગી નહી હતો. હુલડને દાખી દેવાની કોઈ પણ
આગમજથી કરી રાખેલી તકવારી વગર આ
ઉપાય નખત્રાઈની સામેતી જોવા સમજાયો હોય
અને તેથી ફેલાયલો જુસો નરમ પડ્યાને ખદલે વ-
ધી ગયો હોય.

૫. તોપણ જો હુલડ ફાટી નીકળ્યું અ-
ને થોડાક આખરદાર પારસીઓના ઘરોમાં છુટ-
આલી અને જે આતશકહેને શીતુરી આરખ અ-
ને સીધીઓએ અપવીતર કીધાં તારે મી. સુટરે

જોવી જાણવા લાયક બાહાદુરી પોતાના ઓધાના દરમિયાન બતાવતો આવ્યો તેવી તેણે તે વખતે બતાવી. હાથ નીચેનાઓથી તેણે મજબૂત મદદ મળ્યાથી તેણે બખેડો તુરતજ દાખી દીધો અને ૧૪ જાણને બંધવા પકડ્યા. હુલડ હકવાની ખ રેખરી શરૂઆતની આગમજ મીં. સુટર ઉપર વીચાર શકતીની ખામી બાબે ગમે એવો વાંક મેળવામાં આવે તોપણ હુલડની વખતે તો તેણે એક બાહાદુર અને મક્કમ અમલદાર તરીકે પોતાની ચાલનો પુરતો બદલો વાળ્યો હતો.

૬. તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી અને શની વારને દીને જહેરમાં ભારે ગડબડાટ મચ્યો હતો, અને ખીજે દીને કેટલાક મુસલમાન જનાજાઓ લેઈ જવાના હતા તે બાબે મોટી ધાસતી રાખવામાં આવી હતી. તેજ દીને સાંજે સર જમશેદ જી જીજીભાઈ અને પારસી કોમના ખીજા ચાર આગેવાનો નામદાર ગવરનરને મળવા ગયા હતા, તેઓએ જણાવ્યું કે તેમના જાતભાઈઓ ખીહી કથી મરી ગયાછે, અને તેઓએ તેમના બચાવ તથા સુલેહની જાલવણીને માટે લશ્કર બોલાવાની અરજ કીધી. તેમની અરજ બાહાલ રાખવાને નામદાર ગવરનરે ના પાડી. એજ વખતે એક જહેર વુકાનની વખતે એક સરકારની ફરજો બાબે તે કેવા વીચાર ધરાવેછે તે તેણે તે કેપ્ટુ ટેશનને જોસબરયા શબ્દોમાં કહી સંભળાવ્યા, અને એજ બાબતમાં મુંબઈની સરકારે પોતાના તા. ૮ મી મેના ફસતાવેજમા યથાસંધીત રીતે બખુલે.

૭. ખીજે દીને યાને તા. ૧૫ મી અંને રવીવારે મુસલમાનોના જનાજનું એક મોટું સર ધસ નીકળ્યું. જે વખતે એ કરતાં વધારે ભયંકાર હુલડ થયું, જેમાં ઘણાએકો ઘાહેલ થયા અને પાંચ માણસો માર્યા ગયા. પોલીસે પાછી સમાધાની લાવવા માટે કશી જાણવા લાયક બાહાદુરી દેખાડી. જે કાબેલ ન્યાયધીસે પાછળથી હુલડખોરોની તપાસ કીધી તેના એવા વીચાર હતો કે આ હુલડમાં છેડતી શોધનારા પાસીઓ હતા. પણ પારસીઓનાં માનને ખાતર આટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે તેઓએ પોતાની સામિવાલાઓની કોઈ પણ મસજીદને નુકસાન કીધું નહતું, તથા તેમની મીલકતનો નાશ કીધા નહતો.

૮. તા. ૧૫ મી અંને આદિતવારના ભયંકાર હુલડ પછે લશકર ખોલાવવામાં આવ્યું હતું, અને બખેડાનાં નામને લાયક હોય એવું વધારે તુફાન મચ્યું હતું નહીં. મોહરમના તેહવાર ઉપર નીકળતા સરઘસો બંધ કર્યાં હતાં, અને તા. ૧૩ મી ફેબ્રુવારી અંને સુકરવારે શીતુર કરનારા ગોનેગારોની મોટી સંખ્યાની હાઈકોર્ટમાં તપાસ થઈ હતી, જાંહ તેઓ અપરાધી ઠરયા હતા અને તેમને પાંચ પાંચ વરસના સખત મજુરી સાથના કેદખાનાની સજા થઈ હતી.

૯. પારસીઓની અરજ ઉપર જે મોટે દરજ્જેના ગરહસયોએ સહીઓ કરીછે તેઓ અરજ કરેછે કે હુલડનાં મુળ તથા તેને ખેંચાડી દેવા માટે લીધેલા ઉપાયની તપાસ કરવા માટે એક કમીટી નેમવી. મારા વીચાર એમછે કે જે કોઈ

ખબર આપણને મળી ચુકી છે તેમાં આવી તપાસથી કાંઈ વધારો થવાનો નથી, અને તેથી કાંઈ ઉપયોગી મતલબ સરવાની નથી. પોતાની કામની ધજતને ઝાઘથી ચોખી કરવા માટે પારસીઓ એ બતાવેલી ઈતેજરી હદથી જ્યાં હાય એમ મને લાગે છે. તેમના ટોલામાંના એક દેખાડેલા પેહલ પેહલા અવીવેક ગમેએવોખી વજનદાર હાય તોપણ તેમની સારીપેઠે જણાયલી વફાદારી અને જાહેર જુસા ઉપર એથી કાંઈ કલંક રહી શકતો નથી. વળી ખીજ હાય ઉપર પોલીસ કમીશનરની વરતણુકમાં એવું કાંઈજ નથી જેને માટે તપાસ કરવી જરૂરની હાય. પરજની સુલેહ જે ભયમાં આવી પડી હતી તે ભય તેણે વજનદાર ગણ્યું નહી, પણ જરૂર તે ભય બ્યાપી નીકળ્યું તારે તે ભય તેણે બળ અને શક્તીથી દૂર કીધું.

૧૦. હવે મુ'બઈની સરકારની ચાલ બાબે કેહવાનું બાકી રહ્યું છે. હું તમો નામવરના વીચારને એકમલતો થાઉં છું કે લશકરને બોલાવવામાં એટલીબધી ઢીલ થવી જોઈતી ન હતી. પણ મુ'બઈની સરકારે આ ભુજ કાંઈ ગફલતીથી નહી પણ ખોટાં પગલાં ઉપર ચાલવાથી કરી છે. એક સરકારની શું ફરજ છે તે બાબે જેવા વીચારો તે સરકાર ધરાવે છે તે પરમાણેજ જો આપણુ તેમને તપાસીયતો જે રસતો તેઓએ પકડ્યો હતો તે બાબે કાંઈ પણ અપવાદ લેઈ શકાય નહી. તે સરકાર પોતાના તા. ૮ મી મેના કાગજમાં લખે છે કે, "એટલા માટે અમો અમારું એવું મત જાહેર કરીએ છે કે જાંહાંમુધી એવું જણાયું નથી

“અથવા એવું દેખાડી આપવામાં આવ્યું નથી
 “ કે સતાવાલાઓના હાથ નીચેની શેહેરખાતાની
 “ ફોજ હુલડખોરો ઉપર ફાવવાને અશક્ત છે,
 “ તાંહાંસુધા તેમની સાંઝે મળ્યુત પગલાં ભરવા
 “ માટે લશ્કર ખોલાવવું નહીં જોઈએ. અને
 “ અમા ખોટા પડવાની ધાસવી વગર જાણાવીએ
 “ છે કે, આ હુલડોમાં એક પણ દાખલો ખનયો
 “ નથી કે જેમાં જરૂરી પોલીસની ફોજ હુલડ
 “ ખોરોની સાંઝે એક જગ્યામાં મઠ હોય તારે
 “ તેઓ ઉપર તે ફાવી શકી ન હોય. એક લશ્ક
 “ કરી શીખાઈની મદદની એક પણ વખત જરૂર
 “ પડી હતી નહીં”.

૧૧. તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરીએ મલવા ગ
 યલાં એક પારસી ડેપુટીશનને પણ મુખાબના ના
 મદાર ગવરનરે જવાબ આપતાં પોતાનો એજ
 મતલબનો વીચાર જાહેર કીધો હતો. તે નામ
 દાર, જે તેને વીશે જાણાવેલો અહેવાલ ચોકસ
 હોયતો, આ મુજબ ખોલયો હતો કે, “હુલડખો
 રો સાંઝે ખાથ ભીડી હુલડને દાખી નાખવાને પો
 લીસ તદ્દન અશક્ત છે એમ જાંહાંસુધી હું સાંભ
 લું નહીં તાંહાંસુધી હું શેહેરમાં લશ્કર ખોલાવી
 નકતો નથી. તમારા ટોલાના ગરહસથોએ હુલડ
 ખોરોથી પોતાનો ખચાવ કરવાનો ધડો શીખવો જો
 ઇયે; અને સરકાર ઉપરજ સંઘળો વીસવાસ નહી
 રાખતાં ઈંગલાંડમાં જેમને સપેશીયલ કાનસ્ટેબલ
 કેહેછે તે તેઓએ ખનવું જોઈયે.” તે નામદારે એક
 કરતાં વધારે વખત પુછ્યું હતું કે, “શું તમા ખા
 રસીઓ તમારો ખચાવ કરવાને તદ્દન અશક્ત છે?”

૧૨. મુંબઈની સરકારે પોતાની ફરજનો આવે રક્ષતે ઉપયોગ કીધો તેથી તદ્દન જીવંત વીચાર નામદાર રાણીની સરકાર ધરાવે છે એમ મારે જણાવવું જોઈયે. ઈંગ્લાંડમાં તો માહોમાં હેના બંધોડને દબાવી દેવા માટે છેલા ઉપાય તરીકે જાતે જ લશ્કરનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ રવધ્યાનું મુળ અને તેનું વાજખીપણું ઈંગ્લાંડને લગતી રાજદવારી બાબતોથી જનમ પાંગે યાંછે. પણ આ રવધ્યો હીંદુસ્તાનને તો મુળગા લાગુ પડી શકતો નથી. મુલેહ જળવવા માટે લશ્કર બોલાવયાથી હીંદુસ્તાનના લોકોની લાગણીને ના પસંદ નેવું એમાં કાંઈજ નથી. હીંદુસ્તાનના લોકોની કેળવણી; તેમની જરામાં ઉશ્કેરાઈ જવાની આળ, અને તરહવાર નાત જાતના તડાંને લીધે મારામારી કરવાના જે ઘણાએક સખખો તેમને મળે છે તે સઘલા ઉપરથી જોતાં હીંદુસ્તાનની દરેક સરકારે મજબુત હાથે હુલડોને તેમની પેહલી શરૂઆતથીજ દાખી નાખવાની ખાસ ફરજ તેમને માથે આવી પડે છે. આ ફરજની પેહલી અગત સાથ સરખાવતાં, હુલડ પોલીસ ફોજથી ખેસાડી દેવું યા લશ્કરની મદદ બોલાવવી, એવો જે સવાલ ઉભો થાય છે તે ઓછી અગતનો છે. જાંહાં સુધી આજમાશથી એવું ચોક્કસ જણાય નહી કે પોલીસની ફોજ પોતાનું કામ કરવાને અશક્ત છે, તાંહાંસુધી લશ્કરની મદદ નહી બોલાવવા ફાયદો કાંઈજ નથી; પણ (પોલીસના અશક્તપણાની તેવી) સાબિતી મળે તેટલા અધ્યામમાં તો જન માલની જાતી ખરાબી થઈ જાય, અને લોકોના જીસા

ઉશ્કેરાયાથી ભય ભરેલી આકૃતો વરસે. પણ
ખીબ હાથ ઉપર પુરતું લશ્કર ખોલાવયાથી હુલડ
ખોરોને છટકી જવાની સઘલી આશા ભશટ થવા
થી ધણાક જનો બચે છે.

૧૩. આ હુલડો થયા પછે તુરતજ મુંબ
ઈના ગવરનરે કરેલાં એક ભાશણમાં જે વીચારો
તેણે જણાવેલા હોય એમ લાગુ પાડયામાં આવયા
છે તેપરથી તેના મનમાં શક હોય એવું માલમ
પડેછે કે, હુલડને દાખી દેવામાં તાકીદના ઉપાય
તે લેઈ શકે એવી કોઈકાયદાસર અને પુરતી સત્તા
તેના હાથમાંછે કે નહી. જો આ શક તે ધરાવ
તો હોયતો “કરીમીનજ પરાસીડયો કોડ” ના ધા
રાની ૪૮૦ થી તે ૪૮૮ મી સુધીની કલમો ઈલા
કાના શેહેરામાં તુરતનીજ લાગુ કરયાથી હવેથી
તેનો એ શક દૂર થશે, જે કલમોની શરતો મેં
જે કાનુનો બતાવયાછે તેમને મળતીછે.

૧૪. પારસી ટોલાના કેટલાકોના મનમાં
એવોજ વીચાર ઠસી ગયોછે કે મુંબઈના ગવરન
ર તેમની સામે અદાવતની નજરથી જુએછે. તેણે
વાપરેલી ભાશા અથવા તેણે લીધેલા ઉપાયોમાં
એની લાગણીની એક પણ નીશાન શોધી કાઢવા
ને હું અશક્ત છું. તેના માટા ઓધા પરમાણે
જે સંબાલ ભરેલું અપખ્યશપાતપણું તેણે રાખ્ય
વું જોઈયે તેથી તે કોંઈપણુ રીતે ઉલટો ગયો વધી.

૧૫. આ દસતાવેજની એક નકલ મુંબઈ
ની સરકાર ઉપર મોકલી આપીછે”

(સહી)

હું છઉં.
સેલીસખરી.

હુલડ બાબે પતરવાલાઓના મતો.

- “બાહરંમ નજદીક આવેઓ છે તે હીંગમ પર, અતરેના હલકા વરગના મુસલમાનોએ, એક જખરં હુલડ જગાડીઉંછે, કે જે હુલડ તેના જો શ અને ધાતકીપણામાં સને ૧૮૫૧ માં થએલા હુલડ કરતાને ઘણું વધારેછે. પોલીસના કમીશ નરે માઠા ભાએગે, પેલા પારસીએ છપાવેલી ચો પડી દાખી નાખવા અથવા તારાજ કરાવાની મ રજુ દેખાડી હતી, અને એ બે અકલી ભરેલા ઠેરાવથી, પેલા મુસલમાનો ગોઆ એવું સમજ્યા હોએ કે, ખરેખરજ પેલા પારસીએ તેણી ચોપ ડીમાં મહમદની નાલેસી કીધી હતી, તેથી ચોતર
- કથી વરની ધમકી સંભલાતી હતી. કટલાએક
 - મુસલમાનોએ આપેલા સહલા સંપના ભરેસા ઉપર પોલીસ રહી અને ઠગાઇ, તથા પારસીઓ એ સરકારને આપેલી અગંમચેતી ઉપર, સરકારે પી માઠાં ભાએગે કાંઇની ધિઆન આપીઉં ન હવું.

આએ બખેડાનો જોખમ ચોકશજ કોઇ છુપા શખસોને સરછે, સખખ કે હલકા વરગના લોકોએ ફસાદ કીધો હતો, અને જે એ કામસર ભિગા થઆ હતા, તે અંદરખાનેથી કોઇના સી ખવયા વગર બનેજ નહી. જે લોકો પાએમાલ થએઆછે, તે ખીઆરા ધણાજ ગરીબ પારસી ઓછે, અને તેઓને એ નુકસાની ફાણુ ભરી આપસે, જે લગભગ ૧૦૦૦૦૦) એક લાખથી વધુ રૂપીઆની થવા જાએછે? હમા કોઇને ખ

રાખ લગાડતા નથી, તોખી મુંબઈ જેવાં સેહેરમાં ધોર દીસે એવા હુલડ શરૂઆતમાંજ વગર અટકાવે થઈ શકે, એ દેખાવ ધણોજ ખુશાલ છે. જો હરમનાં ટાંકનાં સર એવા ફેસાદો દર વરશ થાય છે, અને તેથી સરકાર જો એ તાબુતોના સસ્થા સો અને કીરીઆજ બંધ પાડે તો તેમાં કોઈ ખીજનો વાંક નથી, પણ મુસલમાનોએ પોતાની જ કરનીના ફલ સમજવાં, સખખ કે એ ખાંહાને દર શાલ સેહેરમાં ફેસાદ અને ધભરાટ ચાલવ દેવાને સરકારને પરવરેજ નહીં. ટાંકમસ આફ ધંડીયા.

“ખીઆ ૨૦) વરશોની અંદર કોઈખી એવું સખત હુલડ મુંબઈમાં થઈકું નહીં હવું. જેમ સીખ લોકો અને મુસલમાનો વચે ઉઠેલો જઘડો, ઘણા દુર દેશવરો સુધી ખાટી વસતીઓની જગ્યાએ ઉપર ફેલાયેલો, તેમ સારા બાએગે પારસીઓ અને મુસલમાનો વચેની મારામારી જાહાજ ટકતી નથી. પારસીઓની વસતી તો થોડીજ છે, પણ હીંદુ સીખ લોકોની વસતી તો ઘણી ખાટી અને મુસલમાનોની વસતીના જોડેલી છે, અને ફક્ત એક ગરમ બોલની ઉશ્કેરનીથીજ અગણીત ખરાખીઓ સેહેજ વારમાજ થઈ પડે છે. એજ કારણ ઉપરથી પારસીઓ સાથના ખખેડા ઉપર હીંદુસતાનના ખીજ ગામોના રહેવાસીઓ જાહાજી ધેઆન આપના નથી, પણ ખુદ મુંબઈમાંતો એ ખખેડો, અલખતે વાજખીની રાહે, સરવે કોઈનું ધેઆન એથનારો થઈ પડયો હતો. હીંદુ સતાનના ખસથમ દસાના કોસતા તરફના જમણીઓની આવક ઉપરાંત, ખુદ મુંબઈના રહેવા

શી મુસલમાનોની સંખ્યા આ ધણી વધારે છે, પણ પારસીઓની વસતી ૪૫૦૦૦) થી વધારેની નથી, અને તેઓ બંગાળ દેશના બંગાલીઓની મીસાલના ફેલવણી પામેલા છે. કેટલાએક તો એ પારસીઓને, હીંદુસ્તાનનાં પથથમ દેશના કોસતા તરફના “જુદી” ઈઆને ઈલાઉદ્દીઓ જેવા ગણે છે, અને ઉગમણુ પરાંતનાં દેશોની તમામ વસતીનાં લોકો કરતાં, એ પારસી લોકો મનની હુશીઆરીમા ધણી વધારે સરસ છે. દાલતમાં, વેપારની જડપમાં અને મનની ચંચલાઈમાં તેઓ ખરેખર ખીજી જાતના લોકો કરતાં ધણી સરસ છે; તથા પુરોપીઆન લોકો સાથે દરએક જાતના વેપારની હરીફાઈ કરનારાખી એજ લોકો છે, એટલું જ નહીં પણ ધણી વખત જે કામમાં પુરોપીઆનોખી હારી પામે, તે કામ ફતેમંદી થી બળવીને ફાવી જનારાખી એજ પારસીઓ છે. કલકત્તાની ઉગમણુ દસાના ગામોમાં, તેમજ એડન તથા ઇરાંની અખાતના કોશતા તરફના શહેરો સુધી ધણી દુરદરાજ લતાઓમાં પોંદચી વલી, પુર બાહોશીથી ધંધો રાજગાર કરનારા તે એજ પારસીઓ છે, અને ખીજી ધણીએક રીતીઓથી, એક શહેરની રઈઅત અથવા રેહવાશીઓ તરીકે તેઓ ધણાં કીમતી ગણાએ છે.

હીંદુસ્તાનમાં ખીજી સાધારણ બખેડા થાએ છે તેના કરતાં આવી રીતના બખેડા ઉપર, ઈંગ્લંડમાં કંઈ જુદીજ રીતના વજનથી ધેઆન પોંદ્યાડઆમાં આવે છે.

જેઆરે કોઈ બે કોમના લોકો વચ્ચે બખે

હો થાએ તેઆરે, અને તેમાં ખસુસ કરીને ને
આરે તે બખેડાથી ધારે તુંટઓ હાએ તેઆરે
તો, હમેશજ આપરે ઈઆને આંગરેજ સરકાર
ને માથે ફરજ છે કે, તે બખેડાની વચે પડીએ;
ત્યારે મઉથી પેહેલી ચોકસો તો એ રાખવી
જોઈએ છે કે, તે બે ટોલાના લોકોમાંથી એકની
પખશ ખેંચવી અથવા તરફદારી કરવી નહીં જો
ઈએ, પણ એવું કરતાં છતાંખી ને બખેડો હાએ,
તેને પુર જોરથી દબાવીજ દેવા જોઈએ. એક
ટોલાનો ધરમ ગુર, —ખીજા ધરમવાલા લોકોના
ધીકારમાં, માતર થોડાએક સખદોજ બોલે કે તર
તજ બખેડો ઉડે છે. અને એવા બનાવ જેમ
એશીઆખંડમાં તેમજ યુરોપ ખંડમાંખી બને
છે તે આપરે જાણીએ છે.

જે જડપથી મુસલમાન લોકોની વસતી
નો વધારો ખંગાલાના લતા તરફ થએએ છે, —
તથા ઈનદસ નદીની પેલી ખજીના લતા તરફ
આવેલાં દેશોમાં, જે નવા ફરફારો થએલા જો
વાને તેઓ સદા ખાહેશમંદ રહે છે. તે ઉપરથી
આપણને, ઈઆને આંગરેજ સરકારના અમલ
દારોને ચેતવણી લેવી ધટે છે કે, કંઈખી રીતની
જુલમ જશતી બરેલી રાજનીતી નહીં ચલાવવી,
પણ વહી એ સાથે, આટલું તો ચોક્કસ કરતાં
રહેવું કે, એ હીંદુસ્તાનના લતા તરફ જે અમલ
દારોને હાકમાં તરીકે મોકલેઆમાં આવે, તેઓ
ધણાજ દાનાવ, શેઆના તથા અમખુચી મુશકે
લીની વખતે મજબુત હાથથી સતા ચલાવી જાણ
નાગ ફેલા જોઈએ; મુખ્ય કે, એવા સમયમાં,

જો હાકમી કરનાર અમલદારો નબળા હોય તો તેઓ તદ્દનજ નકામા ઠરે છે.”

“અ ગરજ રાજનું ખીજું પાએતખત શહેર તે મુંબઈ છે, જે ઉગમનદસા તરફનું ‘નીઉધઆરક’ શહેર તરીકે જાહેજલાલી અથવા દમામમાં મશ હુર થયેલું છે, તેવાં શહેરમાં આવો નામોશી ભરેલો ફેસાદ થવા દીધા છે, તેથી એ શહેરની પોલીસ નાં કારોબારીઓ, પછે તે ‘સ્ટ્રાર આફ હંડીયા’ નો—કે ‘ખાન બાહાદુર’ નો—કે ‘રાઓબાહાદુરનો’—કે કોઈ ખીજા એતાબ ધરાવનારા હોય, તો પણ નામોશીમાં આવી પડેઆ છે. મુંબઈ માં ખરા દુર અંદેશ અને હિમતવાન નરની મોટી ખુટ છે, અને હાલના ગવરનર એજ ગુણો બાબે મોટી ખામી દેખાડી છે. મોટાં મોટાં ભા શાણો કરવાં—કે લાંબી લાંબી મુસાફરીએ ઘોડે બેસાને ફરવામાંજ, એક ગવરનરની ખુબી નથી, પણ મુશ્કેલની વખતે દુશ્મનોની રૂબરૂ થઈ હી મતથી અને અકલથી તેઓને જે કરવામાંજ ખરી ખુબી છે.” નેટીવ પબ્લીક ઓપીનીઅન.

“મુંબઈ શહેરની નગેહદાસવીને સાફ જે સઉ થો વડે કોતવાબ છે, હઆને ગવરનર છે, તે પોતા નાં બીઆરમાં સુસ્ત અને કામમાં ખામી ભરેલા માલમ પડેઓ છે. બખેડાની વખતે જેમ અને તેમ શરઆતમાંજ, લશ્કર બોલાવવું જોઈતું

હતું, અને હુલડખોરાઓને ખંડુકની ખાગનેટથી ભોંકી નાખવાની દેહશતથી વીખરી નાખવા જોઈતા હતા". મધરાજ સ્થાનડરડ.

“ગીઆ અઠવાડીઆનો બનાવ જોએઆથી મુંબઈની પોલીસ તદ્દન નકામી માલમ પડી છે. આજના વખતમાં અતરેના લોકો મીં ફારજેટ ને યાદ કરેછે. પોલીસે જે ગફલતી હાલ બતાવી છે, તે વીશે સરવે કોઈનો અતરે એકજ વીચાર છે, અને મીં સુટરે જે કડવા શખ્તનો પારસીઓ વીશે ઓચરેઆછે, તેથી પારસીઓનો યુસો મુસલમાનો ઉપર કરતાં, મીં સુટર ઉપર ઘણો વધારેછે. જે નાલાએક શખ્તો મીં સુટર બોલીઓ છે તે સાંભળી હમા દલગીરછએ, અને એવાં શખ્તો પારસીઓ બુલી જાએ તેવું દીસતું નથી, એક ધનસાન જેઆરે યુસાથી કંઈક શખ્તનો બોલેછે ત્યારે તેના દીલની અંદર કેવી રીતની ભુંડી ઈઆ બલી નીસ્ટા છે તે તરત જણાઈ આવે છે. આએ મુંબઈ શહેરમાં પારસીઓ અજબ રીતે ખીલી નીકલેયા છે. અને એ પારસીઓની કેલવણી, તથા દોલત, તથા વેપાર અને ખીજ સંસારી રીતભાંતનો મુકાબલો જેઆરે મુસલમાન લોકોની સાથે કરીએછે, ત્યારે એ મુસલમાનો કશી ખીશાદમાં જણાતા નથી".

બોમબે ગારડીઅન.

“મુંબઈની સરકારની ચાલ વીશે “બોમ્બે ગેજ
ટ”ના લખનારે અતી ધણા સખત ટીકાથી ઠપકો
આપેઓછે, તે ધણાએક લેકાએ ખુશીથી વાંચ્યો
હશે. સરકારના કારાખારની નાલાએક અને ન
ખજાઈ આએ બખેડાથી ઉઘાડી પકીછે, અને
તે ઠપકો ગેજેટ આપેઓછે તેની સાથે ગોઆ
મુંબઈની લગભગ આખી પરજા એક મલતી છે.
વળી રવીવારની મારામારીની પેહેલના ટોપણા
સરકાર પારસોએને ગાથે મુકવા માગેછે, પણ એ
વાતને પારસોએ ગુસ્સાથી વુછકારી નાખેછે, સર
કાર એવી રીતની ગેર ધનસાશી કરેછે તેથી, દરેક
વંકાદાર રઘઅતના દીલમા ગુસો ઉપજેઆ વગર
રહે નહીં”. બોમ્બે આરગસ.

મુંબઈમાં હુલડ મચાવી સહલા સંપજનો
ભંગ ક્રીધામાં આવેઓ હતો ત્યારે પોલીસની ફોજ
અને તેમજ અગત હાએતો લશકરની ફોજની
મદત લઈને તે ફેસાદખોરાએને તરત સજા કરવી
હતી. ફેસાદ અટકાવાનીતો અગતજ હતી ત્યારે
લશકરી ફોજ વગર કેમ અટકી શકે? લશકરી
ફોજની હાજરીથી ફેસાદખોરાએ ખીહી જતે, પણ
સર ફીલીપને તો, જાંહાંમુધી ફેસાદીઆએ તક
સીર કરી મારફાર ચાલુ કરે નહી તાંહાંમુધી કંઈ
ખી હિયાએ કરવોજ નહી હતો, તેથી શબ્દું પેહ
લા બનવા દીધું હતું. પાછળથી લશકરી ફોજને
મુંબઈના મેદાનમાં છાવની કરાવી રાખી હતી.
તથા લશકરી સવારોની ચોકી અને ધીસો બાહ

લે માહલે ફેરવી હતી, અને તેથી સેહેજ વખતમાં બખેડનો અંત આવેઆ હતો. જો હાલનો ધુંગ લાંડ મધના નવો “સેક્રેટરી આફ રેટ” એવા એક ગવરનરને, તેના હાલના આધા ઉપરથી બર તરફ કરીને પાછો ખોલાવી લેએ તો, તેમાં અમ્ય રતી જેયું કંઈ નથી, સખખ કે એવા ગવરનરો ખીજી જગાએ અમલ ચલાવવાને વાસ્તે ગમે એટલા લાએક હાએ, પણ હીંદુસ્તાનના એક પા એતખત શહેરમાં રાજ દરબારી કામો ઉપર સા હુખી કરવાને તે ખોલલી રીતે નાલાએકહે એવું જણાઈ આવીઉંછે”. મધરાજ મેલ.

“મુંબઈમાં થાએલા ફેસાદ વીશે જે તારથી સમાચાર અતરે આવેઆ હતા, તે વીશેની થી ગતવારની લખાએલી ખબરો હાલ અતરે પોંહ તી ચુકીછે, તેમાંતો કંઈખી ઘટારો થએઆને બ દલે, આર સુકરવારના તોફાન કરતાંને, આદીત વારનો બખેડો વધારે ખુનામરકી બરેલો થાએ આ હતો. મુંબઈના ગામઠીઓની વસતી આગ લના રક્ષતાએ ગોઆ બંધ થઈ પડેઆછે, અને તાંહાંથી સલામતી બરેલી રીતે ચાલવું મુશકેલ થઈ પડીઉંછે, સખખ કે જોસમે આવેલું લોક, કંઈખી રીતની જાસતી અને જુલમ બરેલા કામો કરવાને તઈઆર રહેઆછે. પાઈઓતીઆર

“મુંબઈની સરકારે પોતાના રાજના કાર
ખાર તરફ સાઉચેલી ભરેલી નજરથી જોવાની
ફરજ વીશે ખીન માહિતગારી દેખાડીછે, તેનો
કંઈખી ખાતરજમાં ભરેલો જોલાસો મળે એવું
દીસતું નથી. મુસલમાનોએ જરે મુંબઈમાં તો
ફાન ઉઠાવીયું તારે આખાં હીંદુસ્તાનમાં સમ્રાજા
મુસલમાનો મોહરમની કીરીઆની તઆરી કરતા
હતા, તેવે વખતે ધરમને બાહને કંઈખી રીતનું
અતેશ અથવા જસતી કરે તો પુરતાં જોરથી
તરત તેને દાખી નાખવું જોઈતું હતું. પણ કંઈ
ખી રીતની જડક કે ઉજમ બતાવવાને બદલે, અ
થવા ફેસાદની જગો ઉપર લશકરી ફોજની મદદ
લઈ જવાને બદલે મુંબઈના ગવરનરે તો મુંબઈ
ને પોતે પોતાનો સંભાલ કરી લેવાને ગોએઆ
એખલું છોડી દીધું હતું. મુંબઈની પોલીસના
માણસોને તેઓની શક્તી ઉપરાંત ફેસાદ કરનારી
ટોલીમાં વધારે સંખ્યાના માણસો સાથે હાથ
મેળવવામાં મશગુલ કીધા હતા, અને ફેસાદની
જગોયા પૂરેલનું ગામ કેટલુંએક દુર, તાંહાંના
મેહલમાં ગવરનર પોતે, નર્મીતધથી બેસી રહ્યો
હતો, અને કંઈ જાણતો નહી હોએ તેમ, અથ
વા તે હીનપસવી ભરેલો બખેડો તરત બેસાડી
દેવાનો જોખમ તેણે માથે નહી હોએ તેવું તે
સમજતો હતો. હમો ધારીએછે કે એવી રીતની
બેખરવાઈ દેખાડવામાં તેણે પોતાની સમજની મો
ટી આંખી દેખાડીછે.” મધરાજ અધીનીઅમ.

“મુખધના માઠાં બાએગે તેના છેલા એ ગ
વરનરો ઠીક નહીં કરેઆ. જે ગરહસથ હાલ
મુખધના રાજની લગામ ધરી બેઠાછે, તેના અમ
લમાં જે હાલનો બખેડો થયો છે તે ઉપરથી,
અને તેણે જે એક બાશાણુ કરીઉંછે તે ઉપરથી,
જે નરમાસ ભરેલા ઠીકાઓ, તે મુખધ શહેરના
વરતમાન પતરવાલાઓએ ક્રીધી છે અથવા જે
ધીરજ અને સજ્જરી તઓએ દેખાડીછે તે જોઈ
ને હોમને અચરતી ઉપજેઆ વગર રહેતી નથી.
જો કલકતાનાં ગવરનર જેનરલનાં હાથમાં, મુખ
ધના ગવરનરને ખરતરક કરવાની સત્તા હતે તો,
આવા ટાંકના કરતાંને, ક્રાઈખી ખીજી વધારે સર
સ ટાંકનું અથવા ટક તેણે જોઈતે નહીં. જે સખ
સને એક રાએ તરીકેનો અમલદાર બનાવેઓ
હોએ, તે જો રાજનો કારોબાર ચલાવવા સાર
કંઈખી હીલચાલ નહીં કરે, અથવા તે જો એક
ધશકાલ મધેના શીખાઉ છોકરાની મીશાણે, પો
તાની ચાલનો બચાવ કરવાને સાર આડી વીડી
વાતનું બખડવું કરે—અને ગામમાં ચાલતો ફેસાદ
અને હુટકાટ અટકવાની, કે સહલા સંપજ જાલ
વવાની કોશિશને પડતી મળે તો, તે જોવી હીનપ
સતી ભરી ચાલ હો ખીજી ક્રાઈખી જોઈ શક
તા નથી. એ મુખધના ગવરનર પોતાની ફરજ
બજાવાને બુલીઓ તે કામતો હીનપસતી ભરેહું
થઈઉં ખરું, પણ તેના કરતાં તેણું બાશાણુ વધારે
હીનપસતી ભરેહું હતું.”

જે લોકાએ આંખે જોએલા અહેવાલોના
મેઆંના ક્રીધાછે તે વાંચીને હમારી ખાતરી થ

ધણે કે એ બનાવ ધણો મોટો જાખમ ભરેલા બનેઓછે, અને મુખંધના પતરોએ તાંહાંની પોલીસની ખામી બાધે જે એકસરખા આવાજથી સખત ઠપકા ભરેલા લખાણો કીધાં છે તે લખાણોનું વાજખીપણું હમો કબુલ રાખીએએ. વલી લશ્કરી ફોજની મદત તરતજ કામ લગાડવાની ખીજી મોટી અગત એટલા વાસતે હતી કે, મુખંધની પોલીસની ફોજમાં સેક્ટર ૨૧) એકવીસ મુસલમાન સીપાઈઓએ, કે જેઓની ઉપર એવી રીતનાં ફેસાદની વખતે સહલા સંપજ જલવવાને કંઈખી ભરોસો રખાઈ શકાએ નહીં.

ધંગલીશમેન.

“હીંદુસતાનના કોઈખી શહેરમાં જો ગામઠી સીપાઈઓથી કંઈખી બખેડાનો અટકાવ નહીં થઈ શકે, અથવા તેઓ પોતાના બદન કોઈખી જાખમ અથવા ફટકાની સામણે રાખી નહીં શકે તો, તે વીણે જાણું બાલવા જેવું કંઈ નથી. માઠા બાએગે તેમના બદનનો બાધો મજબુત નથી તેમ જ તેઓમાં હીમત નથી, એટલુંજ નહીં પણ તેઓને બરોબર ફેલવણી તથા પગાર મળતો નથી, તેટલા વાસતે માતર રસતામાં ફરવાનું જાણવા શીવાએ તેઓ કંઈ ખીજું કરી શકતા નથી, અને એવી હાલતમાં તેઓ ધણી વખત જુલમ જસવી ભરેલા કામો કરવાને તથા લાલચો લેવાનેખી મુકતા નથી. મુખંધમાં સહથી મોટા પગાર લેના

રી અથવા ખરચવાલી સરકાર છે, અને તેટલા
 વાસતે આખા હીંદુસ્તાનમાં એ સરકારે સહથી
 સરસ હાલતમાં પોતાનો કારોબાર ચલાવેલો છે
 હોય છે. એ શહેરમાં એક ગવરનર, એ કાઉનસિલ
 લો, એક કમાનડર ઇન ચીફ, અને જુદી જાણક
 રી કોજ રહે છે, કે જાંહાં, બંગાલા મધેનું પ્સીદાર
 નામનું પરગનું જાંહાં હાલ દુકાલ ચાલે છે, ત્યા
 ની વસતી કરતાને વધારે વસતી નથી. હવે જરૂર
 એ શહેરમાં હુલડ થઈ જાય ત્યારે એ સરકારના
 એકબી આધિદારે તે હુલડને અટકવાની કોશિશ
 કીધી હોય એવું જણાવું નથી, એટલું જ નહીં
 પણ તાંહાંની ધુજતી કાંપતી પાલીસની કોજની
 આગલ રસતામાં જઈને પોતાનો દીદાર દેખાડી
 ને હીંમત વટીક આપી નહીં. મીસતર સુટર પાસે
 પારસીઓએ જરૂર મદદ ચાહી હતી ત્યારે તેના
 જવાબ તેણે તાંણાખની બરેલો દીધો હતો એવું
 ત્યાંના ન્યુસપેપરવાલાઓ કહે છે. સંઘલી તરફથી
 એવીજ ગહવાઈ મળે છે કે, પેલા પારસીની ચોપ
 ડી કંઈ ટપકા લાગ્યે નહીં હતી, અને અગરજો
 તે ટપકા લાગ્યે હતી, એવુંબી ગણીએ તોખી
 તેના ખનાવનારે તે ચોપડીઓનો નાશ કરવાને
 કચ્છલ કીધું તે છતાંબી હાલકા વરગના મુસલમા
 નો, આરબો અને સીધીઓએ હોમલા અને મા
 રામારી સુકરવારથી તે આતવાર સુધી કીધી હતી,
 અને તેથીજ, જો પારસીઓએ તેનું વેર પાછું
 લીધું હતું. અને જો કે તે વેર ધાણું જ ધાતકી
 નહતું તોખી, સરકારની બેપરવાઈને લીધે જ આ
 ગલા હોમલાએ તેઓ જીપર થયેઆ હતા.

તેનું બાહનું પારસીઓ પાસે પુરતું હતું.”
ફરેડ આફ્રી.

“મુંબઈના ગવરનરે હુલડ સંબંધી પોતાની ચાલનો બચાવ “કાનવેન્શન”ની સભામાં કીધો હતો તે ઉપરથી હોમાને તો એવું લાગે છે કે, એ ગવરનર પોતાના ઓધાની ફરજ સમજતો જ નથી. એ બંધેડાની વખતે, એ ગવરનર અતરૈની રહ્યેતની તરફની મદતની આશામાં બેસી રહે છે. હો, તે ઉપરથી ખોલલી રીતે જણાવે છે કે અતરૈના લોકોની ચાલચલણથી તે તદન અનજાણો છે. એ ગવરનરે લશ્કરી ખાતાનાં માણસોની મદત નહીં કાંચે લીધી, તે વીથેના જો તે ખાતરજમાં બરેલો ખોલાસો કહી સંબળાવતે, અને તે બાદ જો યુરોપીઅન ગરહસથોની મદત તે માગતે તો ઘણી જાણી મદત તેણે મળી શકતે. પણ હાલનો ગવરનર તો ધારાના પ્રસવકો ખોલીને બંધવા લાગો કે, એવાં તોફાનોને તરત જોરથી ધપી દેવાને વાસતે ધારા બાંધનારાઓએ કશી સત્તા આપી નથી. એજ ઉપરથી એવું માલમ પડી જાય છે, એ ગવરનર સર શ્રીલીપ પોતાના દરજ્જાની સત્તા અથવા અખતીઆર વીથે માટી અફસોસ ઉપજવા જોગ રીતે બેખબર છે. મુશકેલી અને અગતની વખતે ગમે તે રીતેની સત્તા વાપરીને રહ્યેતમાં સહજા સંપજ ચાલું રાખવાની છુટ ગવરનરને હોય છે, અને તેઓની ઉપર ધારા સંબંધી બાકીનું કંઈખી બંધાણ હોતું

નથી. પણ અતરેની આજમાશયી તેણી પાત
રી થઈ હશે કે મુસલમાન જેવા શીતનાખોરોનો
બેદરકારી ભરેલો જોસો દખાવી દેવા સાર સખ
ત માર મારવા શીવાએ ખીજો કંઈ એલાજ આ
લી શકતો નથી". ઈડીઅન સટેટસમેન.

“મુંબઈમાં ચાલુ થએલા બખેડાથી તાંદાંના
સતાવાલાઓની નાતવાની ધણીજ અફસોસ ભરે
લી હાલતમાં દેખાઈ આવી છે, ગવરનર જેવાને
ખી મુજ નહી પડીઉં કે શું કરવું. મી० વોર્શી
ગટન અરવીંગ જેવાએ લખેલી “મહમદ”ની છાંદ
ગીતી નીરદોશ ચોપડી ઉપરથી એવી શીતના બ.
એડા ઉઠવો નહી જોઈએ, પણ જે લોકો એ મુ.
સલમાનોની ચાલથી જાણીતા છે તે લોકો સમજે
છે કે એવે મસે (મારફાર અને લુટફાટનો રસતો
તેઓએ સોધ્યો હતા.) મી० મુટરે એ ચોપડી
ને તારાજ કરવાની ધારણા બતાવી હતી, તેને બ
દલે જો એમ કહીઉં હતે કે પોલીસનું સબલું
બળ વાપરીને ખારસીઓનો સંભાળ કરેઆમાં
આવશે, તથા મુસલમાનો જો હામલો કરશે તો
તેઓનાં પોતાનાજ જન જોખમમાં પડશે, તો તે
વધારે ગહાપયુ ભરેલું કેહેવાતે. વળી તોફાનને
પેહેલેજ દીવસે, જો સરકારની તરફથી ગાળીઓ
ફેંકીને કેટલાએકોને વીંધી નાખેઆ હતે તો, તમે
સમાધાની થઈ જતે, અને તેથી મું મઈના અમ
લદારોની હોરમતખી જલવાતે. “ભારત માતમ
શીલડ” નામનો સરદાર જણાવી ગીઓ છે કે—

“એક બંધેડાને તેની શરૂઆતની જડમાંથીજ અટકાવ કરવો, એ સઉથી સરસ ઇનસાનીઅત પણાનું કામછે.” ઇડીઅન ચરચ ગેન્ડે.

“મુંબઈમાં જે ફેસાદના બનાવ બનતા હતા તે વીશે, તાંહાંના ગવરનરે “કોનવેક્ટેશન” ના ભાશાણુની વખતે તાંહાંની સભાને ખબર આપી હતી, ઇઆને ગોઆ એ સભામાં તેણે પોતાના અને ખીજા પોતાના સોખતીઓની ચાલનો ખચાવ કરવાની તક સોધી હતી. પણ એવા ખંચાવ કરવા કરતાંને વધારે નબલી ચીજ હમણી જુદ ગીમાં હમાએ સાંભલી નહી હતી. તેનો ખંચાવ એજ હતો કે, ફેસાદ બેસાડી દેવાને પોલીસની ફોજ નબળી હતી, અને તે પોલીસને બનતી મદત આપવાને તે ગવરનરમાં પોતામાં કંઈ હીમત નહી હતી, તેથી એ ખંચાવના ભાશાણુમાં, સઉ થી માટી ચીજ જે તે કરી શકેઓ હતો તે એ જ હતી કે, ન્યુસપેપરવાલાઓ જેઓએ સાચી ચીજને ઉઘાડી પાડી આલમને જાણીતી કીધી હતી, તેઓને ઠપકો આપી ગાણો દીધી હતી. ગવરનરનાં ખંચાવનાં ભાશાણુનો ખીજો સાર એજ હતો કે ફેસાદખોરાઓને તરતજ સજાએ પોંદાં આડવાની તેણી પાસે સતા હતી. પણ હમા તેણે પુછીએચ કે કરીસટીઅન લોકોની “બાઇબલ” ઇઆને ધરમ પુસતકમાં વતી એક જગાએ લખ્યું છે કે “માજસટરેટા ઇઆને કોતવાણો અથવા ઇનસાફ કરનારાઓ જે પોતાની કંમર ઉપર તલ

વાર બાંધી ફરે છે તે કંઈ નકામી રીતે બાંધતા નથી.” ઈઆને જેઆરે અગત પડે તેઆરે તે તલવારને કામે લગાડવાનીજ મતલબથી તે બાંધી રાખે છે, તેમ મુંબઈના ગવરનર ગોઆ રહઅત ની પાસબાની કરનારે એક વડો કોતવાલ છે, તે છતાં ફ્રાંસીસી અને બલવાપોરેને સજાએ પોહાંચાડવા સાર તે પોતાની ફરજ સમજી શકે એ નહીં હતો. ફ્રાંસીસીઓને સખત સજાએ પોહાંચાડવાની તેણે સતા છે, અને જે સતા આ ગલા વખતમાં, ખીજા અમલદારેએ ધણી વેળા કામે લગાડેલી છે તે સજા હાલનાં હીંગામ પર તે મુંબઈના બલવાપોરેને તરતજ કરી શકતે. જે આરે કોઈ માણસોનું ટોલું બજવો કરવા બાહર પડે, અને લોકોના જન માલ હુટવાની લગામ પોતાના હાતમાં લીએ અને તેવે વખતે જો બંધ કરી ફેંજને તેમની સામણે માકલેઆમાં આવે, અને જો તેઓ સામણે થાએ, તેઆરે ગોલીથી અથવા તલવારથી મારેઆ જાએ તો, તેમાં તે લોકના માઠા બાએગનો સંધળો જોખમ તેઓને ઈઆને તે બલવો કરનારાઓને પોતાનેજ સર છે.

મુંબઈના ગવરનર વલી એવુંખી બોલેઆ હતો કે—“જેઆરે ગામમાં ફ્રાંસીસી થાએ ત્યારે તે બેસાડી દેવાને એખલી પોલીસજ મહેનત કરે, અને તે શહેરનાં એક નાકેથી ખીજા નાકા તલક, રાત દહાડો દોડી ધાંમીને ધાકી જાએ અને તોખી તે ફ્રાંસીસી દબાઈ નહીં જાએ તો, એ સંપેરવાલાઓ ધણી કડવી અને ધાતકી રીત કરવાપર કલમ ચલાવી આખા ગામમાં ઉશકેરની

અને જોસો સળગાવેલો રાખે, અને તેથી તે પો
લીસની જેહમતમાં એવ વધારે થતો રહે છે
એવું હાલ આપરે જોઈએ.” મધરાજ ઠાઈમસ.

“બદ ચાલના મુસલમાનોનાં એક ટોળાને,
ગઈ કાલે જે તરણ કલાક સુધી દેશીઓની વસતી
વાલા મોહલાઓમાં જે હુલડ મચાવવા દીધું હતું,
તથા સલલા સંપજ ભરેલા શેહેરીઓને કતલ ત
થા જખમી કરવા દીધા હતા, તથા કીમતી માલ
મીલકતોનું જે નુકસાન થવા દીધું હતું, અને રા
ણીના રાજ મધેની એક ખરેખર વફાદાર પરજ
ના પરીતર ધરમના મુકામોને જે અપવીતર થવા
દીધાં હતાં, તે બાદ એ પોલીસના વડા કમીશન
ર મીં. સુટરને, ગઈ કાલે, મુંબઈની યુનીવરસી
ટીના ફોનોની જે પદવી બખ્શેઆમાં આવી હતી,
તે ગોઆ એ સધલા કામનાં માંનતી ઈધાની દા
ખલ હોવું જોઈએ, એમ અમે વીચારીએ છી
એ. મુસલમાન ગનેઆતના કેટલાએક લુચાઓનાં
ટોળાનાં મનસુખા વીશે, મુંબઈમાં છેલા થોડાએક
દાહાડ થયા, સાધારણ રીતે વાત ચાલતી હતી,
તેઓના હોમનાથી લોકો જન તથા માલ સલા
મત રાખવાને મીં. સુટર જો તેના હાથ હેઠલ
ના માણસોની, ગઈ કાલની અજબબેબ જેવી બદ
કારી વીશે, કાંઈક ખાતરી ભરેલો જોલાસો નહી
આવી શકેતો, તેણે તેણી જગા ઉપરથી ખરતરક
કરવા ધટેછે, એવું અમે ધારીએ છઈએ. પારસી
ઓ તરફ અમે કાંઈ ખાસ દયા દેખાડીએ છીએ,
એમ કાંઈએ શક ભરેલી નજરથી હમારી તરફ

જોવું નહીં. પણ એ એકમારગી, ઉદ્યોગી અને આબરૂદાર શેહરીઓપર, ગઈ કાલે જેવા જુલમ યુજરીઓછે, તેવા જુલમથી જો તેઓને બચાવે આમાં નહીં આવે તો, પોલીસનાં માણસો શું કામનાછે? એટલુંજ નહીં પણ સરકાર પોતેની શું કામનીછે? મુંબઈનાં લોકો પોલીસને ઘણીજ થોડી મેહનત આપેછે. જોર જુલમોતનાં યુનાઈઝ્ડ લાજ જુજ બનેછે, અને ખરેખર આપણ વે માતર એકજ તોફાની ટોલુંછે, અને તે તોફાની ટોલું તે મુસલમાનની નાતમાં સઉથી નીચમાં નીચ લોકોછે, “મકા” શહેર ખાતે હજ કરવા જનારાઓનું મુંબઈ એક બંદર હોવાથી, માતર ધરમી લોકો તથા સારા ખવાસના મુસલમાનોને વાસો કરવાનું આ મુંબઈ શહેર એક ઠીક મથક થઈ પડીયુંછે, એટલુંજ નહીં, પણ હિંદુસત્તાનનાં સધલા બાગોપરના જનુની અને શીતનાખોર શખ્સો, જેઓ દરેક ટોળાના લોકોની સામે વગર અટકવે શીતનાખાજી કરવામાં તઈઆર હોયે છે, તેવા શખ્સોનુંખી એ મુંબઈ શહેર અધું મથક થઈ પડીયું છે પણ એવા તોફાનીઓ સાથે જો આપરે ખરેખર રીતે હરીફાઈ કરીએ તો, તેઓ એક તદ્દન ધીકારવા જોગ દુશ્મનો મામલ પડેછે, પણ જો તેઓને છુટા રહેવા દીધા હોયે તો, તેઓના મગજમાં, માહરમનાં દાહાડાપર, આ શહેરમાં કોઈખી હાકમ નથી એવું અધિર સમજી ને, મનગમતા કામો કરવાપર ઉલટ લીએછે, અને એવી રીતનો લાભ લેવાને તેઓ કદી પણ જુલતા નથી.

“પારસીઓ તરફ ધણીજ દયા લાવીયા વગર, તથા પોલીસની ફાજ હાલડખોરોની વચે પડી હતી તેની આગમજ, મજકુર હુઝારાઓને બરોખ ર બે કલાક સુધી પોતાની મરજીમાં આવે તેવા કામ કરવા દીધામાં, પોલીસે જે ચાલ ચલાવી હતી, તેની ઉપર ધીકાર નાખેયા વગર કોઇ પણ તે બેઆન વાંચી શખશે નહી. એવી રીતનો ખખેડો થનારછે, તે વીશે મીં સુટરને ખીલકુજ ખખર નહી રહી હતી એમતો નહી હતું. મુસલ માનોમાં કેવી રીતની ગરખડ ચાલતી હતી તથા તે સારીપડે વાઢેક હતો; ત્યારે હમે પુછીએ છીએ કે તે ફેસાદ કરવા ચાહનારાઓને ધાસતીથી થથરાવીને છુટા પાડી નાખે, એટલી જોરાવર ફાજ તખઆર રાખવા વગર સા વાસતે મીં સુટરે શેહેરનો આ ભાગ ખચાવ કરવા વગર રેહવા દીધા હતો? શું ખનસે તે વીશે તેણે પુરતી ચેત વણી મળી હતી, તોપણ તે જગા આગલ, બે કલાક વેર, કોઇ પણ પોલીસનો માણસ કે સોલજ ર હાજર હતો નહી. હમે ધારીએ છીએ કે, આ એ ટીકાઓ કરતાં હમેએ પોલીસની ગફલતીવીશે કાંઇપણ વધારીને વીગત જણાવી નથી, કે જે ગ ગફલતી વીશે સરકારે મીં સુટરની હાવી ચાલને માટે ખુલાસો મેલવવાને તરત અને મજબુત જો સતેજો કરવી જોઇએછે. અગરજો આએ ખાખદ માં પારસીઓને, હીયાની સરકારથી પુરતો ઇન સાફ નહી મળે તો, તેઓ એક જાહેર સભા ભરી, પોતાની ઉપર પડેલી મુસીખતોના હેવાલ ધ ડી કાહાડીને, શેકરેટરી આફ રોટ ઉપર માકલી

આપશે તો, તે કાંઈપણ રીતે ગેરવાજાની ગણાશે નહીં. શીતનાખેતર મુસલમાનો કે જેઓએ મુખ્ય ધર્માં આટલો બધો વખત લુટકાંટ ચલાવી હતી. તેઓને મજબૂત હાથે એકદમ દાખી નાખવા જોઈએ એ એક અગત્યનું કામ છે અને અગરજો મી. સુટર એ કામ કરવાને અશક્ત હોય તો જો કોઈ ખીજો માણસ તે કરી શકે, અને કરશે, તેણે સાચું જગા કરવા માટે મી. સુટરને તેણી આધારપરથી કાઢવો જોઈએ છે". આમજે ગેન્ટ.

જે જે ગરહસંથોએ ફુલડની વેળા જે મેહેનત તથા મદત કરી તેઓની તારીફના બે શબ્દો.

હરકોઈ માણસની લાયક વેળા લાયક વખાણ કરવામાં જોટલી જોય છે—તેટલી અનધટી તારીફ કરવામાં એય છે. ઓઠી તારીફ મુગંધ વગરના દેખામના ફુલની મીસાલ છે—પણ ખરી તારીફ તાજ તો શું પણ કરમાતા ફુલમાંથી નીકળતી આંબદાર મુગંધની મુઆફક છે. માણસોને દુનીયામાં બે જાતની માટી ભુખ્ત હોય છે—એક તો પધસો હાસલ કરવાની—ને ખીજી કીરતીની હોય છે, પણ બધા તેને નરમ પાડવાને લાયક હોતા નથી. કેહેવત છે કે જો માતી, માછલીના ભીંગડા મીસાલ મળતા હોત તો માતીની કિંમત ફુલમાના કાંકરાની મીસાલ થઈ પડતે.

સખાવતમાં જોણે પીતા યાદગાર,
રૂબેવાલ કોમનો સદા દેશહીતકાર.

જનમ સુખી સાથ કખીલો પરીવાર,
 મયાલુ દિલથી પરદુઃખમાં ગોરફતાર.
 શેહેલગાહ ને આરામનો સોખી ખિસિયાર,
 દબદબાદાર ટાઇટલ તેજ તેણે સંગાર.
 જીતયો સી. એસ. આર્ટ. આનરેબલ એકવાર,
 જીગર કરધું માઠા બનાવથી ગમખાર.
 જીતવા નીકલ્યા કીરતીનો બાહાર,
 ભાજગડખોડું અરજીનું કામકરી અખતીયાર.
 ઈંગરેજો સાથ લડવા, કર્યો—રીચાર,
 બાહોશી ભરી ચલાવી લાખી તકરાર.
 રોબદાર કર્યો પારસી ટોલાને એકવાર,
 નેકનામી, વફાદારી, સચાઇમાં ખીસુમાર.
 તમારી યારીએ થજો પરવરદેગાર,
 જીવજો કોમને માથે વધારે વાર.
 • એશુમાન, સખી, પુરતો ધનવાન,
 રાંક, મહેરબાન, આફતમાં આગેવાન.
 મને ઉદયોગી પણ તને નાતવાન,
 જીગર જોઈયું દુનીયાની કીરતીમાં યુરીયાન.
 જીતી આનરેબલ થયો હતો માનવાન,
 જીકર કરવામાં પડ્યો હતો મેદાન.
 ભાગીઓ થયો જાતભાઈના દુઃખમાં નધયાન,
 ઇછીએય કે થાયો તારી જીંદગી લખ્યાન.
 ખરો જોણો હિસાબ ને ખરી દયાનત,
 રજક જોઈયું હજારો જીવને નેઆમત.
 રાંકડોને લખોની રૂઠમાં બરખત,
 દયા જોણા જીગરમાં ને નેનમાં મરવત.
 જીવ જોણો ફલખો, જોણે માન ને ઇજત,
 ફરી વલી તે ઉપર કબ્રા સખત.

રક્તે રક્તે દીધી માઠી હરકત,
 દુર કર્યું તન-ધન તેથી તરત.
 નજર કરી જોયું જાતીલાઓનું સંકટ,
 જીઆન ટાલવા કરી ભારી મદત.
 નાક દાદાર તમારો જઈક વખત,
 રજાદાર રાખે ખીન થવે હરખત.
 ખજનો દેય સાથ સુખ ને કઉંખત,
 નાશુદ કરે તમોથી કાલી હરકત.
 દીપેછે જોયું આજે રાજીમાં નામ,
 નસીબ થઈ રહ્યુંછે જોયું ગોલામ.
 સાફ દિલે છુપી સખાવત તમામ,
 હુમજાતના દુઃખમાં બરદાસનું કામ.
 જીભ હીલવી બોલેય સદા રામરામ,
 માતખરે ખરે પણ ન જાજી દોરધામ.
 નેમેલું જોણા પીતાએ વંણવાનું મુકામ,
 કરામતથી ભીરેલી પ્રથમમાં હામ.
 જીગર—જન નેક કામમાં મુદામ,
 પીઆરથી દેયે કકીર કકરાને દામ.
 તીક્ષ્ણ બુધી સાથ રહેજો સરકરાજ,
 તમારી ઉંમર યાજો બહુ દરાજ.
 મેહેનતુ ને ધરમી હાલે ખુસાલ,
 રસ ભરી સેરની રાજીમાં નેહાલ.
 વાતમાં મીઠા પણ ન જાજી ધાંધલ,
 નફાના કીમીઆનું આખેછે ફલ.
 જીગર કરી આ વખત ઉથલ પાથલ,
 કુતેહમ'દી. કધી સેહેજમાં હાંસલ.
 રોહા પાડ્યા રાહ જુઓને તતકાલ,
 મયાથી જોઈ હમજાવીઓનો હાલ.

જીવદાર કરી મેરવાન બાગનું સ્થલ,
 પાંખીયા જેથી જગમાં ધજત પુશકળ.
 સોદાગર આપના ખેટા નામદાર,
 રાખનાર ફારસી ધંગરેજીનું જ્ઞાન બિસિયાર.
 બનાવીછે ધણીએક નાદર કેતાબ,
 બીમારીનો આઘાત બારી પેચોતાબ.
 નમક જેણું ચોરી ગયોત્ય, સેરખજરનો કાલ,
 જઘણીની ગરીબાઈનો ખેસારયોછે હાલ.
 મજબુતાઈથી પડેત્ય નેક કામમાં મેદાન,
 રોહિલું કરવા હમ દીનોપરનું જીયાન.
 દુપતાવેત્ય જગમાં કીરતીનો સવાર,
 બાહોશી તેમજ અકલથી બીસુમાર.
 ગરીબ જેણી નસલ, પણ આસીયત અસલ,
 નહી જરનું બલ પણ બાહોશ અફલ.
 શું જાત કે પરજાતનો ખરો દેશહીતકાર,
 વિદ્યા ને સુધારાનો ખરો મદદગાર.
 હોંદ ધંગલડનો મુસાફર ને માહીતગાર,
 ધણીએક મંડળીનો પરમુખ ને શેકરેટાર.
 શહેર સુધરાઈ ખાતાને ખરો સુધારનાર,
 દુભાશીઆના કામમાં થયેલો અબદાર.
 તેણી સખાવત, તે દેશની શેવા,
 ચાલે રાંક પણ તકરારમાં વાગના જેવા.
 અરજી માટે કરી ધંગલડમાં રગજીક,
 થઈ મં ના હરીફ ને જાતના રશીક.
 આપાવ્યો તેમને નીમોનીમ ધનસાફ,
 સખું ન ગુઈના થઈ મોટા સરાફ.
 જીવજો વું હમજાતીઓ માથે વધુ સાલ,
 નવરોજ, થજો તારો નેક રૂઠ ને કાલ.

જાંહાંગીર જોઈ મુખારક નામ,
 કાબેલીયતમાં ધારાની લડતનું કામ.
 બરપુર જોઈ તનમાં નીતી વચન,
 ખાલેશ બદન ને ઉમદા સમજાણ.
 શું સચાઇ કે સુધારાનો આગેવાન,
 મજબૂથી દલીર પણ અંગે તાનવાન.
 અરજના કામમાં કરી હાયક મેહનત,
 હમજતીઓના દુઃખમાં કીધો મદત.
 ગાયમ તારા ગુણ જાતને પરજાત,
 પાંમજો તું સાલ ફાલ ને રાહાત.
 ઇંમેજી લખનાર ખાહોશ એડીટર,
 વીચાર ને તકરારમાં જાણે ખારીસટર.
 કરી આ માઠા બનાવને વખત—
 દુઃખીઓને ખરાજ લખાણથી મદત.
 ખરી રાજની ખીનાનો આપયો વીસ્તાર,
 પાડી તેનો અમુક રીતે ચીતાર.
 રાખી તન-મન સ્થીર ને સાફ,
 આપ્યો ને અપાવ્યો સોઉધી ઈતસાફ.
 ગાયમ મીઠું મેકલીન સહ તારી વખાન,
 આપેછે તુંજે આ કામને માટે માન.
 આ જગના દરગયાનમાં એક નામીઓ નર,
 છે, યુજનાર નાધલા ને મોટાની કદર.
 શાલેસાઇ બજમનગાઈ ને અકલ દાનાઇ,
 સાથ ધરાવેછે દ્રવ ને માનની મોટાઇ.
 શખુને સારવો ને તદબિરમાં ખાહોશ,
 દીજમાં રાખેય જશની ખુખીનો હોશ.
 ચાલમા છે થંડો ને દુખાવમાં ગંજીર,
 પણ તકરારી જગમાં છે મસ્તોનો શીર.

ગાજેછે જ્યો શેહર સુધરાઈતી સભા,
 જના લાભમાં પાંખેછે હરીફાઈ ખફા.
 પોશાક પેહેરેછે સાદો પણ સવચ્છ તદન,
 છે, હીંમતમાં વાગ ને તનને પીલતન.
 દુનીયાથી કરેલ ને એલમમાં પુર,
 રાજદુવારી કામકાજમાં સદા રંજુર.
 શું કામ કે પર કેમના ભાખા ખાતર,
 એંચેચ ખહુ શક્તિ ને જોહમત તનપર.
 જરથી જીયાદ ગણેછે વિધ્યા હુનર,
 હાર પાડ્યાછે તેના કાંઈ કામો સુંદર.
 શું ગરીબ કે તવંગરને એક સરખું માન,
 આપેછે, મુકલેશાને વસતર ને દાન.
 નાતવાનોનો ચાર ને દાદખાનો મદદગાર,
 છે, કાંઈ હજારો જીવડાઓને પાલનાર.
 વલીએ જાતે એક નાંધણા ન્યાયધીમ,
 ઉમરેછે જવાન આસરે બે વિસ.
 છે તે નરનું મુખારક નામ સોરાખ,
 જીગરમાં રાખેછે મેહેર ને સવાખ.
 દેખતી આંખના આંધળાઓનોછે, રાહનમુન,
 કાપેછે ખુશામતના ઝાડોનું જીન.
 દાશતો આશનાવ ને લોકો ખાતર,
 દીનરેતેછે ઓસતવાર ખાંધી કંમર.
 જોઈ ખાશાઆમ તેણા આવા કામ,
 પોકારેચ તેણી કીરતીને લાખવાખી તમામ.
 છે તેણા ખખમાં ભલાઈ ને જશ,
 પુરતી ખેંચી જોહમત આ હીંગામમાં બશ.
 હતા હુડાએલાઓ ગમથી તીરાશ,
 હુડીયેતે કમીએ તેમની બરદાશ.

આપી દુઃખયારાઓને જરની મદત,
 રાખશી અરજીમાં લીધી બારે મહેનત.
 ઘડી અરજી ફેરકાને મન બાવતી,
 સમાવી તેમાં બાબદો યાદ આવતી.
 અમલદારોથી જે જે બદનામી ખમી,
 તે સહ લખી કાયદાસર જીયાદ કમી.
 ન જેથી પક્ષ યા ન જેટલું જોતાન,
 પણ ખરખરી લખી ખીના ને મોકાન.
 મેલવી જેથી વધારે ફેરકાની ચાહ,
 રહેયો તુંપર દાદગરની પનાહ.
 આહેછે તેણે વાસતે દુવા આફરીન,
 કે રહ્યો તારો ચાર હુરમજ ને ફરવરદીન.
 ફલદરૂપ થાયો તારી કુલે મુરાદ,
 કુટુંબ પરીવાર સાથ રહેલો તું આબાદ.
 થાય રાજમાં વીરીધી ને ઉંમર દરાજ,
 રખની રહેમથી હમેશા સરકરાજ.
 દીલખુશથી રાખતો રહેલો રંજાને દુર,
 મુખી રહેલો સદા ઓ સોરાબે શાપુર.

મી० સુરે સર કાવરાજીપર લખેલો પતર.
 પોલીસ કમીશનર આશીશ. મુંબઈ.
 “મારા પીયારા સર કાવરાજી—૩. હો. જી
 જીભાઈ નામના પારસીએ જે “પરસીધ પેગામબ
 રાને કોમો” નામની જે ચોપડી છાપીછે તેની કેટ
 લીએક નકલો તમોએ લીસટમાં બરી ખરીદીછે,
 એવું મારી બહુમા આવ્યુંછે, તેમના લખામના
 કેટલાએક વાકીઓથી મહમદ પેગામબરની હોરમ

તને ઘોઢા લાગે તેવું જાણી મહમદીઆનો ધણા ચીરડાયોછે. અને તે બાબતને માટે યુસસો ઉશ્કેરાયોછે, તેટલા માટે સલા સંપજ જાલવવા ના હેતુથી હું તમોને લખી જણાવુંછું કે જેટલી નકલો તમોએ લીધી હોય તેટલી હાલ પુરત આ થવા આ યુસો નરમ પડે તાંહાંસુધી મારાપર મોકલી આપવાને તરીકી લવી”.

હું છેલ્લે ઇતયાદી.

(સહી) એફ. એચ. સુટર,
કમીશનર આફ પોલીસ, મુંબઈ.

સર કાવનજી જાહંગીર કે. શી. એસ આઈ.

ઉપલા પતરની નકલો ખીજ પારસી અકાબરોપ
ર મોકલવામાં આવી હતી—તેઓના નામ. ફ.

- નો. પટેલ, અ. હો. વાડીઆ, દી. મા. પીટીટ,
- મ. હો. કામા, ન. મા. પીટીટ, અને બે. જીજી ભાઈ, જસટીસ આફ ધો પીશો.

હુલડની વખતે જે ધરો તથા આતશકદેહ
ઓમાંથી હુટાએલો તથા ચોરાએલો માલ—મતા
ઇતયાદીનું “સ્ટેટમેન્ટ” પર મી. સુટરની સહી
થયલી છે તેની વીગત, જે આતશકદેહઓને થય
હું નુકસાન તથા ચોરાએલો માલની કીમત રૂપી
આ ૭૭૮૪) નુકસાન, તથા રૂ. ૭૨૬) નો ચોરાય
લો માલ. ધરો તથા દુકાનો ઇતયાદીને થયલું
નુકસાન રૂ. ૧૭૧૭૫) તથા રૂ. ૧૦૦૩૭) નો
ચોરાએલો માલ મતા. એ ઉપરાંત ખીજ ધરો
તથેલા ઇતયાદીને મળી ૭૨) ને ગએલું નુકસાન
ના એકંદર રૂ. ૧૮૭૩) જણાવેલાછે.

હવે સાંડો આમ કહેછે કે જેટલો આંકડો ઉ

પર બનાવવામાં આવ્યો છે તે કરતાં બેવડે બધું
ત્રણધણો થાય એટલું નુકસાન પારસીઓને થયું છે.

ભયંકાર હુલડની વેલા તા. ૧૩, ૧૪, ૧૫,
અને ૨૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૪ સુધીમાં ૨૨
જમણેદણ સગીટલમાં બધા મળી ૫૫) જખમી
ઓને દાખલ કરવામાં આવી આ હતા, તેમાં ૧૯
પારસીઓ, અને ૩૬ મુસલમાનો, તેમાં સીધી
આરબ હત્યાદી હતા. એ ઉપરાંત પોલીસના
૬ સીપાઈઓ તથા એક ગોરો ઈન્સપેક્ટર જખમાં
થયલાં હતા.

કર્યું છે કામ. આ કીશાનું અંતમ,
દોહાડ વરસનો, યુજી મુદત તમામ.
સમાવયો છે સધલા, યુજીએ હેતલ,
રાખયો છે તે જીવતો, તવારીખમાં હાલ.
તેમાં જો દીશે, મફલતી મગર,
તો કરવી નજરથી, તેને દગુજી.
કર્યું શાખાશી, ખાતર એ કામ,
કરી જગર, ને ખરચીને દામ.

સમાપ્ત.

વધારો.

જે હુલડખોરોએ તા. ૧૩ મીને દીને સુકરવારે જાહોં જહાં હુલડો
કર્યાં હતા તેઓને શેશનમાંથી પાંચ પાંચ વરસની સખત સજા થઈ
તેઓમાંના કેટલાકોને તેઓના આગેવાનોએ છોડી મેલવાને આદેશ
પીટીશન કર્યા, જેપરથી તેઓમાંના કેટલાકોને સરકારે છોડી મેલવા
તથા કેટલાકોની સજામાં ઘટાડો કર્યો.

